

144679

T.C.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

BALIKESİR ÇEPNİ KÜLTÜRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Halil İbrahim ŞAHİN

Danışman

Prof. Dr. Ali DUYMAZ

Balıkesir 2004

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda hazırlanan Yüksek Lisans tezi jürimiz tarafından incelenerek, aday Halil İbrahim ŞAHİN, 17.08.2004 tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve yapılan sınav sonucunda sunulan tezin *başarılı... olduğuna oy birliği...* ile karar verilmiştir.

ÜYE

Prof. Dr. Ali DUYMAZ
(Düzenleme)

ÜYE

Prof. Dr. Metin EKİCİ

ÜYE

Doç. Dr. Mehmet AĞA

ÜYE

ÜYE

ÖZET

Bu çalışmada, 24 Oğuz boyundan birisi olan Çepni Türklerinin Balıkesir bölgesinde bulunanları incelenmiştir. Bu çalışma, bir alan araştırmasıdır. Balıkesir bölgesi Çepnilerinin bölgeye gelişleri, iskân edilmeleri, oymakları, yerleşim yerleri gibi tarihi nitelikleri değerlendirildiği gibi ayrıca Alevi inancına mensup olan Balıkesir Çepnilerinin inançlarına ait temel kavramlar da sözlü ve yazılı kaynaklardan hareketle açıklanmıştır. Çalışmanın asıl kısmını oluşturan, alanda derlemeler yoluyla elde edilmiş Balıkesir Çepnilerine ait halk edebiyatı ve halk bilimi malzemeleri de çeşitli açılardan incelenerek çalışmaya dahil edilmiştir.

Bu çalışma, öncelikle halk edebiyatı ve halk bilimi açısından olmak kaydıyla Balıkesir Çepnilerini, sözlü ve yazılı kaynaklardan alınan bilgilerle tarih, inanış, edebiyat gibi farklı açılardan değerlendiren bir araştırmadır.

Anahtar Kelimeler: Çepni, Balıkesir, Çepni Tarihi, Alevilik, Halk Edebiyatı, Halkbilimi.

ABSTRACT

In this study, one of the 24 Ouguz tribes, the Chepnis, in Balikesir region has been investigated. The study is a field investigation. In addition to evaluating the historical aspects of Chepnis such as migration to Balikesir area, dwelling, their clans, and settlement areas, basic religious concepts of those who belong to Alevism belief have also been explained by referring to written documentations. The main focus of the study was to evaluate anonymous folk literature and folklore artifacts of Balikesir Chepnis from various aspects and to include them in the study.

This is a study which enlightens Balikesir Chepnis' history, beliefs, and literature from the point of folk literature and folklore trough benefiting from the written sources about Chepnis.

Key Words: Chepni, Balikesir, History of Chepni, Alevism, Folk literature, Folklore.

ÖN SÖZ

Milletlerin karakterine, düşüncesine, dünyaya karşı tavırlarına dair kültürel değerleri, yüzyıllardır kesintiye uğramayan, tek bir kaynaktan beslenen halk kültüründe gizlidir. Toplumlar, kimlik bunalımına düştüğü, özüne dönmek istediği dönemlerde istikametini halk kültürü doğrultusunda değiştirmiştir. Böyle olunca halk kültürü, araştırılmaya, kayıt altına alınmaya, toplum hayatında kullanılmaya değer bir konuma gelmektedir. Özellikle hakim kültürlerin küçük olarak nitelenen kültürleri yok edip bütün dünyada sadece tek bir kültürün egemen olmasını istediği günümüzde, millî kültürün yegâne temeli olan halk kültürü çok daha önem kazanmaktadır.

Halk edebiyatçılarının ve halkbilimcilerin sürekli olarak dikkatleri çektikleri, teknolojinin geleneksel kültürü yok ettiği gerçeği, bugün hat safhaya gelmiş durumdadır. Küreselleşme adı altında başlatılan dünya kültürlerini tek bir çatı altında toplama işlemi, büyük oranda gerçekleşme eğilimindedir. Türk kültürünün evrensel yaşamda kendisi olarak yer bulabilmesi için, halk kültürüne dün olduğundan daha fazla önem vermesi gerekmektedir. Bugüne kadar halk edebiyatı ve halk bilimi alanında yapılan derleme faaliyetlerinin daha sistematik ve kapsamlı yapılması, zorunluluk halini almıştır.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak kültürümüzün pek çok niteliğini koruyan, yaşatan, günlük hayatında kullanan ve bir Oğuz boyu olan Balıkesir Çepnilerini kendimize çalışma konusu olarak belirledik. Anadolu'nun Türkleşmesine yaptıkları büyük katkılarla tarihte yer bulan Balıkesir Çepnileri, Alevi-Bektaşî inanç yapısına sahip olmaları sebebiyle çevresindeki topluluklardan dışlanmış, soyutlanmış halde kapalı bir toplum hayatı sürmektedirler. Bu kapalılık, onların kültürlerindeki değişimi en asgari seviyeye indirmekle aslında, Türk kültürüne ait değerlerin hayatta kalmasına olanak sağlamıştır. Bugüne kadar tarihlerine, inanışlarına, halk edebiyatlarına

ve halk bilimlerine dair araştırma yapılmayan Balıkesir Çepnileri bu çalışmada inceleme altına alınmıştır.

Çepnilerin sözlü geleneklerinden derlediğimiz tarihlerine, inanışlarına, edebiyatlarına, folklorlarına ait bilgi ve malzemeler, bu çalışmanın en önemli yönünü teşkil etmektedir. Sahadan derlenen malzemelerin yanında, yazılı kaynaklarda yer alan Çepnilerle ilgili bilgiler de çalışmamızda kullanılmıştır. Çeşitli konularda yapılan derleme faaliyetleri sonucu elde edilen ürünler, tasnif edilerek incelenmiştir. İnceleme sırasında sık sık diğer bölgelerdeki malzeme ve bilgilerle mukayese yoluna gidilmiştir.

Çalışmanın giriş kısmında Türkçe ve İngilizce *Özet*, *Ön Söz*, *İçindekiler* ve *Kısaltmalar* yer almaktadır. Çalışma *Giriş* ve *Sonuç* bölümleri hariç üç bölümden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde beş ana başlık bulunmaktadır. Bunlar; *Araştırma Konusunun ve Alanını Tespiti*, *Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler*, *Derleme Bilgileri*, *Malzemenin Derleme Şekli ve Yazıya Geçirilmesi* ve *Çepniler Üzerine Yapılan Araştırmalar*'dır. Bu bölümde derlemeye, derleme sahasına ve konumuz olan Çepniler üzerine yapılmış çalışmalara dair bilgiler verilmiştir.

Çepni Tarihi adını taşıyan birinci bölümde öncelikle kısaca Oğuzlar ve boy teşkilatları tanıtılmış, ardından Türk tarihinde Çepniler, tarihi kaynaklarda Çepniler, Anadolu'da Çepniler ve Balıkesir çevresindeki Çepnilere dair bilgiler verilmiştir. Bu bölüm, hem genel anlamda Çepnilerin hem de özel anlamda Balıkesir Çepnilerinin tarihlerine ayrılmıştır.

İkinci bölüm *Çepnilerin İnanış Yapısı* adını taşımaktadır. Bu bölümde Alevilik, Alevilikle ilgili mezhepler, Aleviliğin ortaya çıkışı, Türkler ve Alevilik, Çepniler ve Alevilik, Balıkesir Çepnilerinin inanç kavramları gibi hususlar, hem sözlü kaynaklardan alınan bilgilerle hem de bu konuda yapılan çalışmalardan faydalanılarak değerlendirilmiştir. Özellikle, Balıkesir Çepnilerinin inanışlarında önemli olan Hz. Ali, Oniki İmam, Cem, Düşkünlük, Musahiplik gibi temel kavramlar hakkında görüşülen Dede, Rehber, Mürebbi gibi kişilerin görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın asıl kısmını oluşturan üçüncü bölüm, *Halk Edebiyatı ve Halk Bilimi* adını taşımaktadır. *Halk Edebiyatı* ve *Halk Bilimi* olmak üzere iki başlıktan oluşan bu bölüm, Çepnilerin edebiyat ve halk bilimi ürünlerine ayrılmıştır. Halk Edebiyatı

kısımında malzemeler tasnif edilmiş ve her türe ait metinler incelemeye tabi tutulmuştur. *Halk Bilimi* kısmında da Çepnilerden alınan bilgiler, kaynak şahısların adı ve bulunduğu köyle birlikte verilmiştir. Halk bilimi konuları değerlendirilirken zaman zaman başka bölgelerle mukayese edilmiştir.

Bu asıl bölümlerin dışında, çalışmayı değerlendirdiğimiz *Sonuç* bölümü, derlemelerimiz esnasında tespit ettiğimiz yerel kelimeleri içeren *Sözlük* kısmı, araştırma sırasında görüştüğümüz kaynak şahısların bilgilerinin yer aldığı soyada göre alfabetik sıralanmış *Kaynak Şahıslar Listesi*, Balıkesir Çepnilerinin yerleşim yerlerini gösteren *Harita*, sahadaki çalışmalarımız esnasında çektiğimiz *Fotoğraflar* kısımları yer almaktadır. Son kısımda da çalışmayı hazırlarken kullanılan kaynakların yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanmış *Kaynakça* yer almaktadır.

Çalışmanın her safhasında değerli mesailerini bana ayıran, bütün imkanlarını bana açan, katkılarıyla çalışmanın oluşmasında büyük pay sahibi olan muhterem hocam Prof. Dr. Ali Duymaz'a ve çalışma sırasında fikirlerine başvurduğum sayın hocam Doç. Dr. Mehmet Aça'ya, özellikle coğrafya konularında yardımlarını gördüğüm Doç. Dr. Abdullah Köse'ye teşekkür etmeyi zevkli bir görev kabul ederim.

H. İbrahim ŞAHİN

Balıkesir 2004

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xxii
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMA KONUSUNUN VE ALANININ TESPİTİ	1
B. ARAŞTIRMA ALANI HAKKINDA GENEL BİLGİLER	4
1. Coğrafi Yapı	4
2. İdari Yapı	5
3. Ekonomik Durum	8
4. Eğitim Öğretim	9
C. DERLEME BİLGİLERİ	11
1. Derlemede Kullanılan Metotlar	11
2. Kaynak Şahıs Bilgileri	12
Ç. MALZEMENİN DERLEME ŞEKLİ VE YAZIYA GEÇİRİLMESİ	15
1. Malzemenin Derlenme Şekli	15
2. Derlenen Malzemenin Yazıya Geçirilmesi	16
D. ÇEPNİLER ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR	18
1. Çepni Tarihi Hakkında Yapılan Çalışmalar	18
a. Kitaplar	18
b. Makaleler ve Tebliğler	23
2. Çepnilerin İnançları Üzerine Yapılan Çalışmalar	24
3. Çepnilerin Halk edebiyatı ve Halk bilimine Dair Çalışmalar	28
4. Diğer Araştırmalar	31
I. BÖLÜM	33
ÇEPNİ TARİHİ	33

A. TARİHTE OĞUZLAR VE BOY TEŞKİLATLARI	33
1. Oğuzlar	33
2. Türkmenler	35
3. Oğuzların Boy Teşkilatı	37
B. ÇEPNİLERİN MENŞEİ VE ÇEPNİ ADI	42
1. Tarihi Kaynaklarda Çepniler	42
a. Divanü Lügati't-Türk	42
b. Câmîü't-Tevârih	43
c. Şecere-i Terâkime	45
ç. Târih-i Âl-i Selçuk	45
d. Cihannûma	46
e. Kitabul-İdrâk li-Lisanil-Etrâk	46
2. Çepni Adının Manası	46
C. ÇEPNİLERİN ANADOLU'YA GELİŞLERİ VE ANADOLU'YA YERLEŞMELERİ	49
1. Çepnilerin Anadolu'ya Girişleri	49
2. Anadolu'da Çepni Yerleşim Yerleri	53
a. Karadeniz Bölgesi'nde Çepniler	53
b. Güney ve Doğu Anadolu'da Çepniler	56
c. Orta Anadolu'da Çepniler	57
Ç. BALIKESİR ÇEPNİLERİ/ÇETMİLERİ	59
1. Balıkesir'e Gelişleri	59
2. Balıkesir Çepnilerinin İskânı	65
3. Balıkesir Çepni Oymakları ve Yerleşim Yerleri	69
II. BÖLÜM	75
ÇEPNİLERİN İNANIŞ YAPISI	75
A. ALEVİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI	75
1. Alevilik	75
2. Aleviliğin Tarih Sahnesine Çıkışı	78
3. Alevilik ve Bektaşilik	81
4. Alevilikle İlgili Bazı Mezhepler	84
a. Şiilik	84
b. Caferilik	85

c. Bâtnilik.....	86
5. Alevilik ve Kızılbaşlık	88
B. TÜRKLERDE ALEVİLİK	90
C. ÇEPNİLER VE ALEVİLİK	94
Ç. BALIKESİR ÇEPNİLERİNİN İNANÇ KAVRAMLARI	100
1. Hz. Ali.....	100
2. Cem.....	105
a. Mürşit.....	111
b. Rehber	111
c. Gözcü/Kapıkulu.....	111
ç. Çerağcı/Delilci	111
d. Zakir/Kamber/Sazender	111
e. Süpürgeci	111
f. Bekçi.....	112
g. Kurbancı-Lokmacı.....	112
h. Saka/İrbıkçı.....	112
ı. Pervaneci	112
i. Peyikçi.....	112
j. Meydancı.....	112
3. Musahiplik/Sağdıçlık.....	112
4. Düşkünlük.....	114
5. Dedelik.....	115
6. Ocak.....	117
7. Rehber (Dikme).....	119
8. Babalık	120
9. Derviş	121
10. Mürşit.....	121
11. Mürebbi	122
12. Pir.....	123
13. On İki İmam	124
14. İbadet	125
a. Namaz.....	125
b. Oruç	126

c. Hac.....	127
ç. Kurban.....	128
III. BÖLÜM.....	130
HALK EDEBİYATI VE HALKBİLİMİ.....	130
A. HALK EDEBİYATI.....	130
1. Masallar.....	130
a. Masalların İncelenmesi.....	131
1) Masalların Tasnifi.....	131
2) Masalların Tip ve Varyantları.....	132
a) Hayvan Masalları.....	132
b) Asıl Halk Masalları.....	133
3) Masallarda Formel İfadeler.....	134
a) Giriş Formelleri.....	135
b) Geçiş Formelleri.....	136
c) Bitiş Formelleri.....	136
ç) Diğer Formeller.....	137
b. Masal Metinleri.....	138
1) Hayvan Masalları.....	138
a) [Eşek İle Ayı].....	138
b) [Tilki İle Çakal].....	139
c) [Tilki ile Turna].....	141
ç) [Tilki ile Kurt].....	142
d) [Tilki ile Kurt].....	145
e) [Tilki ile Eşek].....	146
2) Asıl Halk Masalları.....	147
a) [Avcı Hüseyin Oğlu].....	147
b) [Köse Dayı].....	149
c) [Hz. Süleyman ve Anka Kuşu].....	151
ç) [Keloğlan ve Padişahın Kızı].....	152
d) [Hayvanların Dilini Öğrenen Çiftçi].....	157
e) [Tan Tan Baba].....	159
f) [Kel Fatma].....	161
g) [Yusufçukla Fatmacık].....	164

h) [Sabır Taşı]	165
ı) [Kocakarının Evliliği]	168
2. Efsaneler	170
a. Efsanelerin İncelenmesi	170
1) Oluşum ve Dönüşüm Efsaneleri	170
a) Taş Kesilme Efsaneleri	170
b) Havyan Efsaneleri	172
2) Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler	174
3) Dinlik Efsaneler	174
a) Yatır Efsaneleri	174
b) Hızır Efsaneleri	177
b. Efsane Metinleri	179
1) Oluşum Dönüşüm Efsaneleri	179
a) Taş Kesilme Efsaneleri	179
(1) Gelin Kayası	179
(2) Taş Kesilme I	179
(3) Taş Kesilme II	180
(4) Gelin Taşı	180
b) Hayvan Efsaneleri	180
(1) Yusufçuk Kuşu I	180
(2) Yusufçuk Kuşu II	181
(3) Baykuş	181
(4) Keklik	182
(5) Köpeğin Sadıklığı	182
(6) Kumru	182
(7) Tavşan	183
(8) Çulbulu Kuşu	183
2) Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler	184
a) Şeytan	184
b) Peri I	184
c) Peri II	184
ç) Peri III	184
d) Cin	185

e) Hızır I.....	185
f) Hızır II	186
3) Dinlik Efsaneler	187
a) Hasan Dede	187
b) Türkmen Dedesi.....	187
c) Çarıklı Hâşim Dede.....	187
ç) Tekke Dedesi I.....	188
d) Tekke Dedesi II	188
e) Hasan Baba	189
f) Çırpılı Dede.....	189
g) Sinan Dede.....	190
h) Satı Bacı.....	190
ı) Uurlu Dedesi.....	191
i) Sarıkız Efsanesi	192
3. Fıkralar	194
a. Fıkraların İncelenmesi	194
b. Fıkra Metinleri.....	197
1) Türkçe Konuşulan Bütün Ülkelerde Bilinen Tipler	197
a) Affetmezsen Affetme.....	197
b) Orası Karanlık.....	197
c) Uyuklarken İyiydi	198
2) Sadece Dar Bir Bölgede Bilinen Tipler	198
a) Çepni ile Yörük	198
b) Hayvanlığından	198
c) Çepni.....	199
ç) Kıyamet.....	199
d) Herkes Olmayanı İster.....	199
e) Ben Hiç Giriyor muyum?	199
f) Müslüman Oldun da Ne Yaptın?	200
h) Bizim İş Yarına da Kalmadı.....	200
ı) Namaz	201
4. Türküler.....	203
a. Türkülerin İncelenmesi	203

b. Türkü Metinleri	205
1) Olay Türküleri	205
a) Şakir Efe	205
b) Ümmüm Türküsü	206
c) Akpınar Türküsü	206
ç) Aşşam	207
2) Kına Türküleri	208
a) Kına Türküsü I	208
b) Kına Türküsü II	209
c) Kına Türküsü III	209
ç) Kına Türküsü IV	210
d) Kına Türküsü V	210
3) Gurbet ve Ayrılık Türküleri	211
a) Türkü I	211
b) Türkü II	212
c) Türkü III	213
4) Aşş ve Sevda Türküleri	213
a) Türkü I	213
b) Türkü II	215
c) Türkü III	216
ç) Türkü IV	216
d) Türkü VI	216
e) Türkü VII	217
f) Türkü VIII	218
5. Ağıtlar	219
a. Ağıtların İncelenmesi	219
b. Ağıt Metinleri	221
1) Çanakkale Ağıtı	221
2) Ağıt I	221
3) Ağıt II	222
4) Ağıt III	224
5) Ağıt IV	226
6) Ağıt V	227

7) Ağıt VI.....	228
8) Ağıt VII.....	228
6. Maniler.....	229
7. Ninniler.....	254
a. Ninnilerin İncelenmesi.....	254
b. Ninni Metinleri.....	255
1) Ninni I.....	255
2) Ninni II.....	255
3) Ninni III.....	255
4) Ninni IV.....	256
8. Atasözü ve Deyimler.....	258
a. Atasözü ve Deyimlerin İncelenmesi.....	258
b. Atasözü ve Deyimler.....	259
1) Atasözü.....	259
2) Deyim.....	261
9. Bilmeceler.....	263
a. Bilmecelerin İncelenmesi.....	263
b. Bilmece Metinleri.....	265
1) Tabiat ve Tabiat Hadiseleriyle İlgili Bilmeceler.....	265
2) İnsan ve İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceler.....	266
3) Eşyalarla, Aletlerle İlgili Bilmeceler.....	267
4) Hayvanlarla İlgili Bilmeceler.....	269
5) Bitkilerle İlgili Bilmeceler.....	270
6) Yiyeceklerle İlgili Bilmeceler.....	272
7) Dini, Manevi ve Diğer Kavramlarla İlgili Bilmeceler.....	273
8) Diğer Bilmeceler.....	273
10. Tekerlemeler.....	275
a. Tekerlemelerin İncelenmesi.....	275
b. Tekerleme Metinleri.....	278
1) Tekerleme I.....	278
2) Tekerleme II.....	278
3) Tekerleme III.....	278
4) Tekerleme IV.....	279

5) Tekerleme V	279
6) Tekerleme VI	280
7) Tekerleme VII	280
8) Tekerleme VIII	280
9) Tekerleme IX	280
10) Tekerleme X	281
11. Alkış ve Kargışlar	282
a. Alkış ve Kargışların İncelenmesi	282
b. Alkış ve Kargışlar Metinleri	283
1) Alkışlar	283
2) Kargışlar	284
B. HALK BİLİMİ	287
1. Doğum	287
a. Doğum Öncesi	287
1) Kısırlığı Giderme Yolları	287
2) Aşerme/Ağız Tatsızlığı	289
3) Hamilenin Kaçınmaları	290
4) Çocuğun Cinsiyetinin Tayini	291
5) Doğum Hazırlığı	292
b. Doğum Sırası	294
1) Çocuğun Göbeği ve Eşi (Eten)	295
2) Göbekte İlgili İnanışlar	296
c. Doğum Sonrası	297
1) Lohusalık/Kırkılı	297
2) Kırk Hayrı	298
3) Alkarısı (Albastı)	298
4) Kırk Basması	298
5) Kırk Karışması	300
6) Kırklama (Kırk Uçurma)	300
7) Tuzlama	302
8) Ad Verme/Ad Kaldırma	303
9) Yaşamayan Çocuk	305
10) Yürüyemeyen Çocuk	306

a) Köstek kesme	306
b) Aydaş Kazanı	306
c) Diş Buğdayı/Diş Kaynatması	306
2. Sünnet	308
a. Sünnet Yaşı/Dönemi	308
b. Sünnet Hazırlıkları	308
c. Sünnet Düğünü/Hayrı	308
3. Evlenme.....	310
a. Evlenme Biçimleri.....	310
b. Evlilik Yaşı.....	311
c. Evlenme beyanı	312
ç. Evlilik Aşamaları	313
1) Eş Seçimi	313
2) Kızı Görme, Kız İsteme/Allah Emri Anma	314
3) Söz Kesimi.....	316
4) Başlık Parası/Süt Parası	317
5) Nişan	317
6) Çeyiz	320
d. Düğün.....	321
1) Düğüne Davet/Okuntu	321
2) Kına Gecesi	321
3) Nikâh	325
4) Düğün.....	325
5) Gelin Alımı.....	329
e. Düğün Sonrası.....	335
4. Ölüm.....	337
a. Ölüm Öncesi.....	337
1) Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler.....	337
a) Hayvanlarla İlgili Olanlar	338
b) Düşle İlgili Olanlar.....	339
c) Hastadaki Psikolojik ve Fizyolojik Değişikliklerle İlgili Olanlar..	339
ç) Diğer	340
2) Kaçınmalar	340

b. Ölüm Sırası.....	341
1) Ölümün Duyurulması.....	341
2) Ağıt Yakma.....	342
3) Defin işlemleri.....	345
a) Yıkama.....	345
b) Kefenleme.....	346
c) Cenaze Namazı.....	347
ç) Ölünün Gömülmesi.....	347
d) Telkin.....	348
c. Ölüm Sonrası.....	349
1) Cenaze Evi.....	349
2) Ölünün Günleri.....	351
3) Dardan İndirme.....	353
4) Ölünün Eşyaları.....	353
5) Ölüm ve Ruhla İlgili İnanmalar.....	354
6) Yas Tutma.....	355
7) Mezarlık.....	356
8) Mezar Ziyaretleri.....	357
9) Mezar Taşları.....	358
5. Bayramlar ve Kutlamalar.....	362
a. Ramazan Bayramı.....	362
b. Kurban Bayramı.....	362
c. Hidrellez.....	362
ç. Köy Hayrı.....	366
6. Diğer İnanmalar ve Uygulamalar.....	367
a. Nazar.....	367
b. Yağmur Duası.....	370
c. Ay Tutulması.....	371
ç. Hayvanlarla İlgili İnanışlar.....	372
d. Mevsimler, Aylar, Günler Hakkında İnanmalar.....	372
e. Diğer İnanmalar.....	372
7. Oyunlar.....	374
a. Yüzük Oyunu (Zekir).....	374

b. Deve Oyunu.....	374
c. Nişan Atışı	375
ç. Cirit	375
d. At Oyunu.....	375
e. Kurban Oyunu.....	375
8. Halk Hekimliği.....	376
a. İnsan Hastalıkları ve Tedavisi	376
1) Akrep Sokması	376
2) Arı Sokması.....	376
3) Ateş Düşürmek İçin	376
4) Ayak Şişmesi	376
5) Bayılma	377
6) Baş Ağrısı	377
7) Çıban	377
8) Göbek Düşmesi	377
9) Göz.....	377
10) Kanser.....	378
11) Kesik	378
12) Kırık-Çıkık	378
13) Köpek Isırması.....	378
14) Mayasıl.....	378
15) Mide Hastalığı.....	378
16) Romatizma	378
17) Sarılık.....	379
18) Sıtma	379
19) Siğil	380
20) Şeker	380
21) Temre.....	380
22) Uyuz.....	380
23) Yanık.....	380
24) Zehirlenme	381
b. Hayvan Hastalıkları ve Tedavisi	381
1) Hayvan Bezeleri.....	381

2) Nazar	381
3) Sağılmayan İnekler	381
4) Hayvanın Şişmesi	381
5) Tabak Hastalığı	381
6) Zehirlenme.....	382
10. Halk Mutfağı	383
a. Çorbalar	383
1) Tel Çorba	383
2) Tarhana	383
3) Bulgur Çorbası	383
b. Yemekler	384
1) Fasulye Yemeği.....	384
2) Pilav.....	384
3) Bulgur	384
4) Topalak Yemeği.....	384
5) Keşkek	385
6) Kaçamak.....	385
c. Tatlılar	385
1) Helva	385
2) Hoşaf	385
3) Aşure	386
4) Hüşmerim	386
5) Tatlı Yufka.....	386
ç. Ekmekler.....	386
d. Turşular.....	386
11. Halk Meteorolojisi	387
a. Gün Adları	387
b. Mevsimler	388
c. Hava Tahminleri.....	388
12. Ad ve Lakaplar.....	390
a. Adlar	391
b. Lakaplar.....	392
SONUÇ.....	394

SÖZLÜK	398
KAYNAK ŞAHISLAR LİSTESİ.....	406
EKLER.....	427
HARİTA.....	428
FOTOĞRAFLAR.....	429
KAYNAKÇA.....	438

KISALTMALAR

- AaTh** : Antti Aarne-Stith Thompson, The Types of the Folkale.
- age.** : Adı geçen eser.
- agm.** : Adı geçen makale.
- bk.** : Bakınız.
- C.** : Cilt.
- DLT** : Divânü Lügati't-Türk.
- DTCFD** : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.
- S.** : Sayı.
- s.** : Sayfa.
- TDAY** : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı.
- TFA** : Türk Folklor Araştırmaları.
- TM** : Türkiyat Mecmuası.
- TTV** : Typen Türkischer Volksmärchen.
- t.y.** : Tarih yok.
- UOKD** : Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı.
- y.y.** : Yayın yeri yok.

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMA KONUSUNUN VE ALANININ TESPİTİ

Halk edebiyatı ve halk bilimi çalışmalarının bilimsel temellerinin atıldığı 1800'lü yıllardan beri bu sahanın temel problemleri tarihi süreç içinde benzerlikler göstermiştir. William John Thoms, *The Athenaeum* adlı gazetede yazmış olduğu yazısında "Folklore" terimini teklif ettiği gibi, halk kültürünü yansıtan ürünlerin derlenmesini de istemiştir. Thoms, Avrupa'nın geçirmiş olduğu süreç sonunda teknolojiye, zamana yenik düşen halka ait mahsullerin kayda alınması gereğini dile getirmiştir.¹ Türkiye'ye göre Dünya'da, özellikle de Avrupa'da halk bilimi çalışmaları çok daha önceleri başlamış ve metin derleme, bu metinleri değerlendirme hususlarında büyük adımlar atılmıştır. Türkiye ise halk kültürünü toplama ve değerlendirme işine daha sonraki dönemlerde girişmiştir.

Milletlerin geçmişten günümüze öz damarı, öz suyu, temel nitelikleri halka ait mahsullerde gizlidir. Cumhuriyet'i kuranlar, bu gerçeğin bilincinde oldukları için, yeni kurulan devletin temelinde kültürün yer almasını istemişler ve büyük bir derleme faaliyetine girişmişlerdir. Yüzyıllardan beri üzeri küllenmiş olan milli kültürü gün yüzüne çıkarmak amacıyla halka doğru gidiş başlamıştır. Daha sonraki çok daha güzel imkanlarda gerçekleştirilemeyecek çalışmalar bu dönemde yapılmıştır.²

¹ Nail Tan, (1997), *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*, (İstanbul), s. 18. Halk biliminin gerek dünya'daki gerekse Türkiye'deki seyri hakkında daha geniş bilgi için bk. Pertev Naili Boratav, (1973), *100 Soruda Türk Folkloru*, (İstanbul); Sedat Veyis Örnek, (1995), *Türk Halkbilimi*, (Ankara); M. Şakir Ülkütaşır, (1973), *Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*, (Ankara); Tahir Alangu, (1983), *Türkiye Folkloru El Kitabı*, (İstanbul); Dursun Yıldırım, (1998), *Türk Bitiği*, (Ankara); Özkul Çobanoğlu, (2002), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, (Ankara); Gülin Öğüt Eker, v.d., (2003), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, (Ankara); M. Ocal Oğuz, v.d., (2004), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Ankara).

² Halkbilimi ve halk edebiyatında derleme için bk. Saim Sakaoğlu, (1988), *Sahada Derleme Metodları*, (Erzurum); Lütfi Sezen, (1996), *Halk Bilimi ve Derleme Metodları*, (Erzurum).

Çalışma konusunu tespit ederken bu hususları da göz önüne alarak Türk halk bilimi ve halk edebiyatı çalışmalarına katkıda bulunabilecek ürünleri derleme ve incelemenin faydalı olacağı düşüncesine vardık. Derleme yapılacak saha olarak da kendi iç dinamikleri sebebiyle dışa kapalı, geleneklerini, göreneklerini, uygulamalarını, inançlarını devam ettiren kısacası geçmişten günümüze yaşam tarzlarını aktarabilen bir gurup olan Balıkesir Çepnilerinin yaşamakta olduğu alanlar tercih edilmiştir. Ancak sahayı sınırlarken araştırma alanımız olarak sadece köylerde yaşayan Çepniler değil, şehir merkezinde yaşayan Çepniler de sahanın içine dahil edilmiştir. Ancak görüşme imkanı bulduğumuz pek çok Çepninin de köylerde yaşadığını söylemeliyiz. Çepnilerin geçmişten günümüze şehirlerden uzak kalmaları, yaşam bölgeleri olarak köyleri tercih etmelerine sebep olmuştur.

Balıkesir yöresindeki Çepniler, Alevi-Bektaşî olarak bilinmektedir. Bu çalışmanın sonunda inancın kültür üzerindeki etkilerini Balıkesir özelinde öğrenmeyi, ayrıca bugün pek çok Türkmen gurubunun unuttuğu, ancak Çepnilerce yaşatılmaya devam edilen inanış ve uygulamaları tespit etmek istememiz, Alevi inanç yapısına sahip bir Türk boyu olan Çepnilerin çalışma konusu olarak tercih edilmesine temel teşkil etmiştir. Bu amaca hizmet etmesi için konumuz sınırları içine halk edebiyatı ve halk bilimi malzemelerinin yanı sıra Balıkesir Çepnilerinin tarihleriyle ilgili bilgiler, inanç sistemleri gibi hususlar da katılmıştır. Derleme esnasında kaynak şahıslara Çepnilerin tarihine, inançlarına dair sorular yöneltilmiş ve bu bilgiler, çalışmanın ilgili bölümlerinde kullanılmıştır.

Konunun tespit edilmesinde rol oynayan başka bir etken de Alevi olan Çepnilerle ilgili düşüncelerdir. Alevi oldukları için, kendilerinin Türk kültürü içinde yer almadığı gibi bir ön yargı bulunmaktadır. Araştırma sahamız içindeki Balıkesir Çepnilerinin bugüne kadar bir kaç küçük çalışmanın dışında incelenmeyen kültürlerini değerlendirerek iddiaların doğruluğunu ortaya koyabilmek de çalışmamızın diğer amaçları arasında yer almaktadır. Aleviliğin Balıkesir Çepni kültürüne etkileri de çalışmada dikkat edilecek hususlar arasındadır. *Balıkesir Çepnileri, Alevlik ile Türk kültüründen uzaklaşmışlar mıdır? Yoksa Alevi-Bektaşî inanç yapısı, Türk kültürünü besleyen, yaşatan, koruyan bir sistem özelliği mi göstermiştir?* Bu ve buna benzer sorulara da çalışma boyunca temas edilecektir.

Kısacası bu çalışmada, halk bilimi ve özellikle de halk edebiyatına hizmet edebilecek malzemenin tespiti için 24 Oğuz boyundan biri olan Çepni Türklerinin Balıkesir civarında yaşayanları, çalışma konusu olarak belirlenmiştir. Araştırmalarımız esnasında hem halk bilimine ve halk edebiyatına ait mahsulleri kayıt altına almak hem de tarih ve inanç sistemini ilgilendiren bilgileri tespit etmek amacı güdülmüştür. Bu gayeyle araştırmalar, Çepnilerin bulunduğu yerleşim birimlerinde gerçekleştirilmiştir.

B. ARAŞTIRMA ALANI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Coğrafi Yapı

Balıkesir Çepnilerinin buldukları coğrafya hakkında bilgi vermeye geçmeden önce kısaca Balıkesir coğrafyası hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Balıkesir, Marmara Bölgesinin güneyinde, Anadolu'nun kuzeybatısında yer alan, topraklarının büyük bir kısmı Marmara ve Ege Bölgesinde bulunan, kuzeyinde Marmara Denizi, doğusunda Bursa ve Kütahya, güneyinde İzmir ve Manisa, batısında ise Ege Denizi'nin ve Çanakkale şehrinin bulunduğu bir yerleşim birimidir. Toplam on sekiz ilçeye sahip olan Balıkesir'in yüz ölçümü 14.292 km²'dir³. Balıkesir Akdeniz, Karadeniz ve karasal iklimin geçiş bölgesinde bulunması sebebiyle bölgede çeşitli flora örnekleri bulunmaktadır. İklim olarak Balıkesir'de Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin niteliklerini yansıtan bir iklim yapısı hakimdir. Bu iki iklim arasındaki geçişler sebebiyle Balıkesir'in ikliminin çabuk değişen bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz.⁴

Balıkesir'in de içinde yer aldığı bölge dördüncü zamanda oluşmuştur. Bu dönemdeki büyük çöküntüler sonucunda Marmara ve adalar ortaya çıkmıştır. Coğrafi olarak Batı Anadolu'nun başlangıcı sayılan Murat dağları ile kuzeybatıya uzanan kısım üzerinde Balıkesir bölgesinden Marmara'ya uzanan Kazdağı silsilesi ve Uludağ arasında yer alır.⁵

Balıkesir çevresindeki Çepnilere baktığımızda bir çoğunun Balıkesir'in merkezine yakın yerlerde bulunduğu görülmektedir. Faruk Sümer'in Çepnilerle ilgili çalışmasında ve bizim de sahada yaptığımız araştırmalar sonucu ortaya konulan otuz Çepni köyünden on beşi Balıkesir'in merkez yerleşim bölgesine yakın alanlarda yer almaktadır. Bunların dışındaki köyler ise Bigadiç, Sındırgı, Kepsut, Susurluk, Manyas,

³ Bitez Kent: Balıkesir, (2003), (İstanbul), s. 283.

⁴ Balıkesir İl Yıllığı 1967, (Balıkesir), s. 104-114; M. Reşit Kıpçak, (1968), Balıkesir, (İstanbul), s. 5; Balıkesir Bir Kentin Kimliği, (1997), (Ankara), s. 74.

⁵ İshak Hakkı Bey, (1997), Balıkesir Rehberi (1920), (Balıkesir), s. 5.

İvrindi ve Balya'da bulunmaktadır. Bu köylerin coğrafyası ile ilgili olarak ilk belirtmemiz gereken husus, Balıkesir Çepnileri, hayvanlarını besleyebilecekleri, şehirle çok ilgisi bulunmayan mekanları tercih ettikleridir.

Balıkesir merkezine bağlı Çepni köylerinden Çukurhüseyin, Kavakbaşı (Bahçedere), Çoraklık, Ortamandıra, Balıkesir'in güneybatısında; Karamanlar, Macarlar, Aynaoğlu, Yeşiller, Kuşkaya güneyinde; Köteyli, Yaylacık, Deliklitaş, Kabakdere, kuzeyinde; Gökçeören ise kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bu köylerin bulunduğu arazi, Marmara Bölgesine uygun olarak çok fazla engebeli değildir. Balıkesir'in Sındırgı ilçesinde bulunan eski adıyla Cehennemdere, yeni adıyla Koca Sinan'ın bulunduğu coğrafya dağlık bir alandır. Tamamıyla hayvancılık için tercih edilmiş olabileceği söylenebilir. İvrindi sınırları içinde yer alan Soğanbükü de engebeli bir araziye kurulmuştur. İnkaya, Çiftlik, Güvemçepni, Akyar, Elyapan, Yumruklu, Kozpınar, Yeşildere gibi Bigadiç'e bağlı köylerde ise yerleşim alanlarının dağlık kesimlere kurulduğu, düz alanların ise tarım için kullanıldığı gözlemlenmiştir. Armutlu (Kepsut), Danaveli (Susurluk), Kapaklı, Kalebayırı (Manyas); Kocabük, Değirmendere (Balya) gibi köylerde de coğrafya hemen hemen aynıdır, daha çok engebeli arazilerde iskân olunmuştur.

Çepnilerin yerleşim yerlerinin dağlık bölgelerde bulunmasına sebep olarak bu insanların daha çok hayvancılıkla uğraştıkları gösterilebileceği gibi, inançları sebebiyle de ücra yerlere yerleştikleri de söylenebilir. Balıkesir ve civarına zorla iskân edilen Çepni köylerinin de bulunduğunu unutmamak lazımdır. Halk arasında "*Çadır yırtan paşa*" olarak tanınan Ahmet Refik (Vefik) Paşanın zorunlu iskânlar gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bununla ilgili daha detaylı açıklamalar diğer bölümlerde verilecektir.

Sonuçta Çepnilerin yaşadıkları yerleşim birimleri, Balıkesir'in merkez bölgesine yakın alanlarda kümelenmiştir. Bu yerler, tarıma çok fazla elverişli olmayan, daha çok hayvancılığa uygun sahalardır ve ilk defa iskâna Çepnilerle açılmış, yeni yerleşim birimleridir.

2. İdari Yapı

Balıkesir ilinin on sekiz ilçesi, dokuz yüz yirmi bir tane de köyü bulunmaktadır. Araştırma konumuz olan Çepniler ise yedi ilçede ve merkeze bağlı köylerde

bulunmaktadırlar. Balıkesir merkezine bağlı toplam kırk yedi köy vardır. Çepni köylerine bakıldığında ise bunların on beş tanesini oluşturmaktadır. Kocabük ve Değirmendere, Balıkesir'in doğusunda yer alan Balya İlçesine bağlıdır. Batısında Yenice, güneyinde İvrindi ve Havran, kuzeyinde Gönen ve Manyas'ın bulunduğu kırk yedi köyü bulunan Balya'nın iki köyünde Çepniler yaşamaktadır.

Merkeze bağlı Çepni köylerinin haricinde kalan diğer Çepni köylerinin büyük bir kısmının kümelendiği yer Bigadiç'tir. Balıkesir'in ilçelerinden birisi olan Bigadiç'in doğusunda Dursunbey, batısında Savaştepe, kuzeyinde Kepsut, güneydoğusunda ise Sındırgı yer almaktadır. Bigadiç'te İnkaya, Çiftlik, Güvemçepni, Akyar, Elyapan, Yumruklu, Kozpınar köyleri Çepni nüfusunun bulunduğu yerleşim birimleridir.

Soğanbükü, idari olarak İvrindi'ye bağlı olduğu gibi, bu ilçenin de tek Çepni köyüdür. İvrindi, Balıkesir merkezin yanı sıra Savaştepe, Havran ve Balya ilçeleri ile aynı zamanda İzmir ve Manisa illeriyle de komşudur. Toplam 65 köyünden sadece bir tanesinde Çepniler bulunmaktadır.

Balıkesir'e 27 kilometre uzaklıktaki Kepsut ilçesindeki 64 köyden Armutlu Köyü, Çepni köyüdür. Kepsut'un tek Çepni yerleşim yeridir. Kepsut merkezine dört beş kilometre uzaklıktaki bu köy, Susurluk'la komşu sayılır. Kepsut, Balıkesir'in Bigadiç, Dursunbey ve merkeziyle sınırı olan bir ilçesi olduğu gibi, Bursa ile de sınırı bulunmaktadır.

1936 yılında ilçe olarak kurulmadan evvel Bandırma'ya bağlı bir bucak olan Manyas'ta Kapaklı ve Kalebayırı köyleri, Çepnilerin yerleştiği sahalar arasındadır.

Tarihin erken dönemlerinden beri yerleşim bölgesi olan Susurluk'ta Çepni köyü olarak bilinen Danaveli Köyü bulunmaktadır. Susurluk; Kepsut, Manyas, Bandırma ve Bursa ile sınır komşuluğu olan Balıkesir'in ilçelerinden birisidir. Susurluk'a bağlı 45 köy bulunmaktadır.⁶

Balıkesir Çepnilerinin yukarıda belirttiğimiz idari birimlere bağlanmaları çok yeni bir hadisedir. Çepniler, 1800'lü yılların başlarına kadar göçer halde hayvancılıkla uğraştıkları için belirli bir yerde iskân olmayı düşünmemişlerdir. Ancak belirli bir

⁶ Balıkesir İl Yıllığı 1967, (Balıkesir), s. 40-96.

devlet yapısında yaşamak zorunda oldukları için, bir idari birime bağlanmak zorunda kalmışlardır. Yerleşme esnasında bazılarının seçme hakkı tanınmış, bazılarının bu hak da tanınmamıştır. Yerleşeceği yeri seçenler de yaşam tarzlarını düşünerek daha çok yüksek, dağlık bölgeleri tercih etmişlerdir. Bu şekilde iskânın sonrası belirli bir idari birime tabi olmuşlardır.

Balıkesir yöresi Çepni köylerinin idari olarak bağlı oldukları yerler şu şekilde bir tabloyla gösterilebilir:

	Köyün Adı	Bağlı Bulunduğu İdari Birim
1.	Karamanlar	Balıkesir İl Merkezi
2.	Çukurhüseyin	
3.	Kavakbaşı	
4.	Çoraklık	
5.	Aynaoğlu	
6.	Düpecik	
7.	Ortamandıra	
8.	Kabakdere	
9.	Deliklitaş	
10.	Yaylacık	
11.	Köteyli	
12.	Gökçeören	
13.	Macarlar	
14.	Kuşkaya	
15.	Yeşiller	
16.	İnkaya	Bigadiç
17.	Çiftlik	
18.	Güvemçepni	
19.	Akyar	
20.	Elyapan	
21.	Yumruklu	
22.	Kozpınar	Sındırgı
23.	Kocasinan	
24.	Armutlu	Kepsut

25.	Danavrli	Susurluk
26.	Kapaklı	Manyas
27.	Kalebayırı	
28.	Soğanbükü	İvrindi
29.	Kocabük	Balya
30.	Değirmendere	

3. Ekonomik Durum

Balıkesir’de farklı iklimlerin görülmesi sebebiyle ekonominin beslendiği alanlarda da farklılıklar gözlemlenmektedir. Sındırgı, Bigadiç, Dursunbey, Kepsut, Balya, İvrindi ve Susurluk’ta toprak ürünlerinden hububat, tütün, pamuk, şeker pancarı, susam gibi ürünler yetiştirilmektedir. Körfez bölgesinde ise tütün, pamuk, mandalina gibi ürünlerin yanı sıra zeytin yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Erdek, Gönen ve Manyas’ta zikredilen ürünlerden başka ipek kozası, balıkçılık, mermer üretimi gibi uğraşlar da yapılmaktadır. Balıkesir, Türkiye’de yetiştirilen hemen hemen bütün mahsulleri yetiştirmektedir. Özellikle zeytin yetiştiriciliğinde Türkiye’de önemli bir yere sahiptir.⁷

Balıkesir’in ekonomisini ayakta tutan bir diğer uğraş hayvancılıktır. Özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde gelişmiş bir yapıya sahiptir. Son yıllarda tavuk ürünlerinde almış olduğu mesafe de ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır. Arıcılık da bölgenin uğraş alanları arasında yer almaktadır. Et üretiminde, süt üretiminde ve tarımda büyük yol kateden Balıkesir ekonomisi, son yıllarda sanayi alanına yönelmiştir. Tarım ve hayvancılığa dayalı bir sanayi için gereken şartları barındırmaktadır.⁸ Balıkesir’in yer altı kaynaklarının potansiyeli de azımsanmayacak ölçüdedir. Açıklanan GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) oranlarına bakıldığında Türkiye ortalamasının üstünde yer aldığı gözlemlenmektedir.

Balıkesir ekonomisine dair genel bilgilerin ardından Balıkesir Çepnilerinin ekonomisine baktığımızda, çok daha sınırlı uğraş alanlarıyla karşılaşmaktayız. Çepnilerin bulunduğu köylerin pek çoğu verimsiz, engebeli, su kaynaklarına uzak bir

⁷ İshak Hakkı Bey, (1997), age., s. 32.

⁸ Balıkesir Bir Kentin Kimliği, (1997), (Ankara), s. 121.

görünüm arz etmektedir. Böyle olunca tarım yapmak güçleşmekte, geriye hayvancılıkla uğraşmak kalmaktadır. Günümüzde de hayvancılık yapmaya müsait alanların daralması sonucu hayvan sayısındaki zorunlu azaltma, hayvancılığı ekonomik bir uğraş olmaktan çıkarmıştır. Bu nedenlerden köyünü terk edip şehre yerleşen, yurt dışına, özellikle Almanya, işçi olarak gidenler olmuştur. Bu gidiş, nispeten Balıkesir Çepnilerinin ekonomisine olumlu katkıda bulunmuştur.

Balıkesir civarındaki Çepnilerin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Tarım alanında tütün, sebze, hububat vb. mahsuller yetiştirilmekte; hayvancılıkla uğraşanlar da süt üretiminde kullanabilecekleri büyükbaş hayvancılıkla ilgilenmektedirler. Ancak bu sahada yapılan uğraşlarda teknoloji yok denecek kadar az kullanılmaktadır. Modern tarım ve hayvancılık yapılamadığı için verim düşük olmaktadır. Tarım ve hayvancılıktaki başarısızlık, Balıkesir Çepnilerini işçi olarak başka illere, ülkelere gitmeye zorlamıştır.

Derleme gezileri sırasında gördüğümüz kadarıyla ekonomisi en güçlü köy, Güvemçepni'dir. Bunun sebebi de, köyün tarım yapabileceği düz ve verimli arazilerin çokluğunun yanında, Almanya'ya gidenlerin köye olan katkılarıdır. Balıkesir Çepni köyleri arasında en güzel Cem evi, en güzel bina yapıları yine bu köyde bulunmaktadır. Bu köyün dışındaki diğer köylerin ekonomik yapısı son derece zayıftır.

Sonuç olarak, ekonomik yönden Balıkesir Çepnileri kötü bir haldedir. Birkaç istisna köyün haricindeki köyler, ilkel yöntemlerle tarım ve hayvancılık yapmaktadır. Sanayi ürünlerine yönelik herhangi bir çalışma söz konusu değildir. Ekonomideki bu gelişmemişliğin altında yatan en büyük sebep, yerleşilen coğrafyadır. Geçmişte hayvancılıkla uğraşan, hayvanları için gerektiğinde yer değiştiren, bu nedenle de sıkıntı çekmeyen Çepni boyu, yerleşik hayata geçtiğinde veya geçirildiğinde yaşam tarzlarına uygun olan dağlık bölgelere yerleşmişlerdir. Zamanla hayvancılığın bitmesiyle de bazı Çepni köyleri, ekonomik yönden çöküşe uğramıştır. Bu durumdan kurtulmak isteyen Çepnilerin pek çoğu işçi olarak başka yerlerde çalışma yolunu tercih etmişleridir.

4. Eğitim Öğretim

Balıkesir'de 663 ilköğretim okulu, 27 lise, 58 meslek lisesi, 8 adet de çıraklık eğitim merkezi bulunmaktadır. Balıkesir, 11 Temmuz 1992 tarihinde de resmen

üniversiteye kavuşmuştur.⁹ Özellikle ortaöğretim alanındaki başarıda Türkiye genelinde önemli bir yere sahip olan Balıkesir, okuma yazma bilenlerin oranı bakımından da Türkiye ortalamasının üzerinde bir konumda bulunmaktadır.

Araştırma konumuz Çepnilerde ise eğitim durumu bu ortalamaların altında olduğu görülmektedir. Bugün Balıkesir bölgesindeki bütün Çepni köylerinde bir ilköğretim okulu bulunmaktadır. Ancak bunların bazıları, taşımali eğitimle birlikte kullanılmaz hale gelmiştir. Araştırmalarımız sırasında görüştüğümüz kaynak şahısların, özellikle altmış yaş üzeri, pek çoğu okuma yazmayı kendi imkanlarıyla öğrendiklerini ya da bilmediklerini söylemişlerdir. Okuma yazma bilmeyenlerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında kadınlar erkeklere nazaran daha az okuma yazma oranına sahiptir. Ancak buradaki eksiklik, kadınların okula gönderilmemesinden kaynaklanmamaktadır. Görüştüğümüz hemen bütün kaynak şahıslar *“Bizde kadın erkek ayrımı yoktur, her yerde kadın ve erkekler bir arada bulunabilir. Kız çocuklarını okula göndermeme, tarihimizde hiç olmamıştır.”* şeklinde açıklamalar yapmışlardır.

Balıkesir Çepni nüfusunun büyük kısmı ilköğretim eğitimi almıştır. Son yıllarda bu köylerdeki genç nüfusun lise ve üniversiteye devam ettiği görülmektedir. Özellikle lise mezunu sayısındaki artış gözle görülen gelişmeler arasındadır. Az da olsa bu köylerden üniversite öğrenimi alanlar da mevcuttur. Koca Sinan Köyü’nde görüştüğümüz beden eğitimi öğretmeni Erkan Işık, az sayıdaki üniversite mezunlarından birisidir. Görüşmelerimizde kendisi de Çepni olan Işık’ın eğitim konusundaki tespitleri de ilgi çekicidir. Işık, Alevi-Bektaşî inanç yapısına sahip Çepni Türklerinin toplumdan ister istemez dışlandığını, bu nedenle Çepnilerin şehir hayatından uzak yerlerde yaşama şansı bulunduğunu, bu nedenle de eğitim öğretimin belirli bir yere kadar gittikten sonra daha ileriye götürülemediğini söylemiştir. Bu tespitlerin doğru olan yönleri olduğu gibi tartışılabilir taraflarının olduğu da söylenebilir.

⁹ Türkiye Cumhuriyeti’nin 75. Yılında Balıkesir, (1999), (Balıkesir), s. 76-82.

C. DERLEME BİLGİLERİ

1. Derlemede Kullanılan Metotlar

Bilimsel araştırmalarda hipotezlerin kanıtlanabilmesi için çalışma esnasında seçilecek yöntem ve teknikler son derece önemlidir. Seçilecek yöntem ve tekniklerin tutarlı ve etkin olma gibi bir zorunluluğu vardır. Yöntem ve tekniklerin doğru kullanılması, araştırmacıyı çalışmasının sonundaki amaca ulaştırmada büyük rol oynar.¹⁰

Bu çalışmada kullanılan temel metot, “Alan Araştırması” (field work)dır. Bu nedenle Balıkesir Çepni köylerinde “Gözlem, Görüşme, Kılavuz Kişilerden Yararlanma” gibi teknikler kullanılmıştır. Alan araştırması, halk bilimi ve halk edebiyatı çalışmalarında en fazla kullanılan metottur. Araştırmacının; güvenilir, yeni bilgiler elde etmek amacıyla üzerinde araştırma yapacağı topluluğun yaşadığı yere giderek çalışmasına alan araştırması denir.¹¹ Alan araştırması, ilk başlarda daha çok antropoloji alanında kullanılmasına rağmen, daha sonraları sosyal bilimcilerin ve diğer pek çok sahanın kullandığı bir metot haline gelmiştir. Bu metodu kullananlar, üzerinde araştırma yapılan kültürün yetkili kişilerle gözlem ve görüşme yoluna gitmişlerdir.¹² Biz de Alevi olan Balıkesir Çepnileri üzerinde yaptığımız araştırmalarda görüşme yaptığımız kişilerin o kültürü tanıyan, o kültür içinde yetişmiş ve toplumuna bu noktalarda liderlik yapabilen şahıslar olmasına dikkat etmeye çalıştık. Özellikle Alevilik-Bektaşilik, Ocak, Cem, Dede, Baba, Pir, Mürşit gibi hususları, doğru kişilerden dinlemeye gayret ettik. Bunlar arasında, Cem evinde görevli kişiler, mürebbiler, kamberler (zakirler), ocaktan geldiği söylenen kişiler ve dedelik yapabilen şahıslar vardır.

Gözlem ve mülakat teknikleri genellikle bir arada kullanılmıştır. Katıldığımız, nişan, düğün, Hıdırellez kutlamaları, köy hayırları vb. etkinliklerde gözlemin yanı sıra

¹⁰ Orhan Türkoğan, (2004), *Alevi-Bektaşi Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma*, (İstanbul), s. 46.

¹¹ Nail Tan, (1997), *age.*, s. 79.

¹² Orhan Türkoğan, (2004), *age.*, s. 47.

bu esnada kaynak şahıslarla konuşma fırsatı da bulduk. Kılavuz kişilerden faydalanma tekniğini de ziyaret edilen hemen bütün köylerde kullanılmıştır. Bu da araştırmalarımız sırasında zamanı iyi kullanmamıza yardımcı olan en önemli etkenlerden birisi oldu.

Alan araştırmasını sadece Çepni köylerinde değil, şehre yerleşmiş Çepniler üzerinde de kullandık. Balıkesir Hacı Bektaş Veli Derneği'ne gidilmiş ve araştırma yapılan kitle ile ilgi değerli bilgiler elde edilmiştir. Yine Balıkesir'in merkezinde oturan Çepni olduğu bilinen kişilerle de görüşülmüştür, bu görüşmeler arasında en faydalı olanı, aynı zamanda Hacı Bektaş Veli Derneği'nde başkanlık yapmış Haydar Özçelik'le yapılan görüşmedir. Bu görüşmede yabancısı olduğumuz pek çok husus konuşulmuş, değerli sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma esnasında merak edilen bir diğer nokta Alevi-Sünni farklılaşması idi. Alevilerin Sünnilere bakışı ve Sünnilerin Alevilere bakış açısını tespit edebilmek için de Alevi olan Çepni köylerinin dışında bu köylerle yakın ilişkileri olan, sınır komşusu köylerdeki Balıkesir Çepnilerine dair izlenimleri kayıt altına aldık.

Saha araştırmasına başlamadan önce sıkıntı çekeceğimizi tahmin ettiğimiz bazı konular vardı. Bunlar arasında Balıkesir Çepnilerinin tarihi bilgileri ve inançları olan Alevilikti. Görüşme yapacağımız kişilerden tarihlerine, inançlarına ait temel ve özel bilgileri elde edebilmek için bu alanları iyi tanımak gerekiyordu. Bu alandaki sıkıntımızı; genel olarak Çepniler üzerine hazırlanmış çalışmaları, ayrıca Alevilik ve Bektaşilikle ilgi temel eserleri okuyarak ve danışmanımın vermiş olduğu bilgilerle giderdik. Böylece Balıkesir Çepnileriyle görüşmelerimiz esnasında karşılaşabileceğimiz durumları bilerek sahaya çıktık ve istediğimiz bilgileri elde ettik.

2. Kaynak Şahıs Bilgileri

Halkbilgisi ürünlerini ortaya koyan, nakleden ve derlemecilerin kendisinden bilgi aldıkları kişilere "Kaynak Şahıs" denir. Kaynak şahısların pek çoğu profesyonel olarak bilgi aktaran kişiler değildir. Onlar mensup oldukları toplumun içinde edindikleri birikimlerini aktaran, bunun için de özel bir çalışma yapmayan kişilerdir.¹³ Kaynak şahsın doğru tespit edilmesi, halk edebiyatı ve halk bilimi çalışmalarında son

¹³ M. Öcal Oğuz, (2004), *age.*, s. 75.

derece önemlidir.¹⁴ Doğru, yetkin bilgilerin alınabilmesi için, temsil ettiği kültürü iyi bilen, tanıyan, o kültürün içinde yetişmiş kişilerin tercih edilmesi gerekmektedir.

Araştırmamız sırasında yüze yakın kaynak şahısla görüştük ve bunlardan bilgi aldık. Derlemede kullanılan metotların anlatıldığı bölümde de söylenildiği gibi, kaynak şahıs olarak seçilen kişilerin konunun erbabı olmasına dikkat edilmiştir. Özellikle Alevilik-Bektaşilik üzerine yaptığımız görüşmelerde Dede, Mürebbi, Rehber, Kamber gibi o sistem içinde aktif rol alan kişilerden bilgi almaya gayret ettik. Balıkesir Çepnilerinin tarihi hususlarında ise yaşça büyük kişiler tercih edilmiş, halk edebiyatı ve halk bilimi derlemelerinde ise her türün yaşama şansı bulduğu kitleler dikkate alınmıştır. Masal, efsane, türkü, mani gibi halk edebiyatı türlerini yaşça ilerlemiş erkek ve kadınlardan; tekerleme, bilmece gibi türleri ise öncelikle çocuklardan derleme yoluna gidilmiştir. Kısacası bütün yaş gurupları, konuya hakim olmak şartıyla kaynak şahıs olarak kullanılmıştır.

Kaynak şahıslarla ilgili olarak; kaynak şahsın adı, soyadı, doğum yeri ve tarihi, tahsili ve mesleğiyle ilgili bilgiler tespit edilmiştir. Bu kaynak şahıslara ait bilgileri de çalışmamızın “Kaynak Şahıslar” bölümüne dahil etmiş bulunuyoruz.

Araştırma sırasında görüşme fırsatı bulduğumuz kaynak şahıs sayısı yüz civarındır, ancak malzeme aldığımız kayıtlara geçtiğimiz sayı ise 75’tir. Bu kaynak şahısların buldukları yerler arasında, şehir merkezine bağlı köyler olduğu gibi, Balıkesir’in ilçelerine bağlı köyler de bulunmaktadır. Kaynak şahıslarımızı seçerken Balıkesir’deki Çepnileri temsil edebilecek bölgelerden olmalarına dikkat edilmiştir. Hem Balıkesir merkezinde ikamet etmekte olan hem il merkezine bağlı köylerden hem de ilçelerdeki yerleşim birimlerinden kaynak şahıslarla görüşülmüştür.

Yetmiş beş kaynak şahsın otuz yedi dört tanesi ilköğretim mezunu, üç tanesi ilköğretimde okumakta, üç tanesi ilköğretimi tamamlamadan bırakmış, dördü ortaokul mezunu, biri lise, birisi liseden terk, iki tanesi üniversite mezunu, üç tanesi kendi çabalarıyla okuma yazma öğrenmiş, yirmi bir tanesinin de okuma yazması yoktur. Bu bilgilerden çıkarılabilecek sonuçlardan birisi, kaynak şahısların okuma yazma

¹⁴ Kaynak şahıs seçiminin önemine dair bk. Ziya Gökalp, (1922), “Usullere Dair” Halkiyat I. Masallar”, *Küçük Mecmua*, S. 18, 2 Ekim, s. 9-12.

oranlarının çok düşük olduğudur. Bunun sebeplerini yukarıdaki bölümlerde de izah ettiğimiz gibi, yaşam tarzları ve coğrafyalarıyla alakalı olduğunu tekrar belirtelim.

Kaynak şahıslarımızın en küçüğü, 18 yaşında, en büyüğü 95 yaşındadır. En küçük ile en büyük arasındaki bu yaş farkı bize araştırmalarımız sırasında kültürel değişiminin boyutlarını göstermesi açısından yardımcı olmuştur. Kaynak şahıslarımızın büyük çoğunluğunun elli yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir.

Yetmiş beş kaynak şahsın büyük bir kısmının mesleği çiftçilik ve hayvancılıktır. Ancak 3 tanesi esnaf, 4 tanesi öğrenci, 1 tanesi öğretmen, yine 1 tanesi işçidir. Bayanların kaynak şahıslara mesleklerini sorduklarımızda ev hanımı olduklarını söylediler, ancak onların da çiftçilik ve hayvancılıkla uğraştıklarını belirtmek isteriz.

Kaynak şahısların 24 tanesi kadın, 51'i de erkektir.

Kaynak şahıslarla görüşmelerim sırasında gözlemlediğimiz bazı hususları burada ifade etmek isteriz. Kaynak şahısların tahsili ne olursa olsun hemen hepsinin kendi boyları, kültürleri ile ilgi pek çok şeyi bildiğini gördük. En küçüğünden en büyüğüne, kültürel birikim sahibi kişilerdir. Bugün Balıkesir'deki Çepnilerin her bir ferdi kendisinin Oğuz'un oğlu Kün Han'ın oğullarından Çepni'den geldiklerini bilmektedir. Bu bizi oldukça şaşırtmıştır. Ayrıca Anadolu'ya geliş güzergahlarını kaba hatlarıyla bilmektedirler. Bu da gösteriyor ki, Çepni kültürü, büyüklerden küçüklere başarıyla aktarılmaktadır, böyle olduğu için on beş yaşındaki Çepni genci tarihi serüvenini, mensubiyetini bilmektedir.

Kaynak şahısların arasında doksan yaşın üzerinde bir yaşa sahip kişilerin olması Balıkesir'in yakın dönem tarihiyle de ilgili kıymetli bilgilerin alınmasına fırsat vermiştir. Yunan işgalini yaşamış, hatta çocukken Yunanların alıp gittiği daha sonra bıraktıkları bir kaynak şahısla konuşma fırsatı bulduk. Bu yaşlı kişilerden Balıkesir Çepnilerinin iskânıyla ilgili 1900'lü yıllarda Çepnilerin yaşam tarzlarına dair çok değerli bilgiler aldık. Bu bilgileri çalışmanın ilgili bölümlerinde kullandık.

Ç. MALZEMENİN DERLEME ŞEKLİ VE YAZIYA GEÇİRİLMESİ

1. Malzemenin Derlenme Şekli

Araştırmamıza kaynaklık edecek malzemeyi tespit etmek amacıyla sahaya çıkmadan önce mevcut yazılı kaynaklardan Balıkesir çevresindeki Çepnilerin yerleşim yerleri tespit edilmiştir. Bu yerlerle ilgili olarak yazılı kaynaklardan alınan bilgilerin yanı sıra, Balıkesirli ve bu köylere yakın yerlerde bulunan bölümümüz öğrencilerinden de ön bilgi toplanmıştır. Bir kaç öğrencimize daha önce hazırladığımız formları vererek seçilen bazı Çepni köylerine ait ön bilgiler alınmıştır. Bunun yanı sıra, üniversite eğitimini devam ettiren Çepni olduklarını bildiğimiz öğrencilerle de görüşerek bilgi sahibi olduk. Bu bilgileri toplama esnasında danışmanımın Balıkesirli olması da bizim için büyük avantaj sağlamıştır. Yabancıları olduğumuz pek çok bölgeye, guruba ve duruma ait aydınlatıcı bilgileri danışmanımızdan edindik.

Sahaya çıkmadan önce; “Kaç Çepni yerleşim birimi vardır?”, “Bu Çepnilerin kendi içinde adlandırmaları var mıdır?”, “Alevi olarak bilinen bu Türk boyunun inanç temelleri nelerdir?”, “Ocak, Dede, Kamber, Mürebbi gibi inanç sisteminde önemli işleve sahip şahıslar nerelerde bulunmaktadır?” “Çepnilerle ilgili derleyebileceğimiz malzemeler nelerdir?” gibi soruların cevabını büyük ölçüde edinmiş haldeydik. Bu da saha çalışmalarının verimli geçmesine katkıda bulunmuştur.

Araştırma sırasında malzemeyi daha çok ses cihazına kaydederek derleme yoluna gittik. Fotoğraf makinesiyle bazı kaynak şahısların, Çepni köylerinin mimarisini yansıtan binaların, maddi kültür ürünlerinin (Giyim eşyaları, yemek kültürüne ait ürünler, mezarlık kitabeleri, köy fırınları vb.) fotoğrafları çekilmiştir. Bunlar arasından seçilen bazı fotoğraflar, çalışmanın son kısmına eklenmiştir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle bütün evlere giren televizyon kültürünün etkisiyle olacak, araştırma alanındaki kaynak şahısların, derleme sırasında kullandığımız cihazlardan rahatsız olmadıkları dikkatimizi çekmiştir. Görüşme imkanı

bulduğumuz kaynak şahısların pek çoğu, seslerinin kaydedilmesine, fotoğraflarının çekilmesine sıcak bakmışlardır. Ancak birkaç kaynak şahıs, ses kayıt cihazını istememiş, verdiği bilgilerin yazılmasını istemiştir. Çukurhüseyin Köyü'nde görüşme talep ettiğimiz 65 yaşındaki bayan kaynak şahıs ise ses cihazını görmesiyle birlikte konuşmayı reddetmiştir. Koca Sinan Köyü'nde ise halk edebiyatı derlemesi yaptığımız esnada söyleyebileceği çok daha fazla malzeme varken ses cihazından rahatsız olduğu için görüşmeyi yarıda kesen bir kaynak şahısla da tanışmış bulunuyoruz. Ortalama yüz kaynak şahısla görüşüldüyse bu tarz tepkide bulunanların sayısı üçü beşi geçmemiştir. Daha önceki dönemlerdeki sözlü ürünleri derleme işlemlerinde karşılaşılan teknolojik cihazlara karşı olumsuz tepkinin azaldığını söyleyebiliriz.

Araştırma konumuza dair bilgilerine başvurduğumuz kaynak şahısların görüşmelerdeki çekingenliklerinin altında yatan önemli etkenlerden birisi Alevi olmalarıdır. Sünni köyleriyle kız alışverişine girmeyen, yapmış oldukları kutlamalara, toplantılara kendi kültürleriyle benzer köyleri dahil eden bir yapıya sahip olmaları, Balıkesir Çepnilerini kapalı bir kültür haline getirmiştir. Bu kapalı kültüre dair istenilen bilgileri vermede kaynak şahıslar tereddüde düşmüşlerdir. Teknolojik cihazlardan daha ziyade dışarı açık olmayan kültürlerini anlatmaktan çekinmişlerdir. Onları rahatlatıcı gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra kaynak şahıslarla görüşmeler yapılmıştır.

2. Derlenen Malzemenin Yazıya Geçirilmesi

Derlediğimiz malzemeleri gözden geçirdikten sonra yazıya geçirerek tasnifini yaptık. Yazıya geçirmede herhangi bir transkripsiyon işareti kullanılmamıştır. Dil çalışmalarında kullanılmayacağı için ağız özellikleri korunmamıştır. Metinler ve derlenen diğer bilgiler İstanbul Türkçesi ile yazıya geçirilmiştir. Bu şekilde bir uygulama halk edebiyatı çalışmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Bunu yapmamızdaki amaçlar arasında metinlerin ve aktarılan bilgilerin sadece Balıkesir bölgesi insanı tarafından değil, bu konuya meraklı tüm okuyucularca da anlaşılması isteği vardır.

Metinlerde geçen yerel kelimeler, ağız özellikleriyle birlikte aynen korunduğu gibi, özellikle halk şiiri ürünlerinde şiirde kafiye teşkil eden veya hece ölçüsüne uydurulmak için yerel ağzın kullanıldığı söyleyişlere dokunulmamıştır. Özellikle halk edebiyatına ait malzemeleri yazıya geçirirken zamanları farklı olan cümlelere ve

bünyesinde aşırı tekrar olan, bozuk cümlelere müdahale edilmiştir, ancak malzemenin özünü değiştirecek müdahaleler yapılmamıştır.

Derlenen malzemenin yazıya geçirilmesi sırasında metinlerin ve diğer bilgilerin içinde geçen yerel kelimelerin anlamları, kaynak şahıslarla görüşülürken öğrenilmiş ve kaydedilmiştir. Bu şekilde bir araya getirdiğimiz kelimeleri ve anlamlarını çalışmanın “Sözlük” bölümüne dahil ettik. Sözlük kısmına sadece metinlerde ve derlenen diğer bilgilerde geçen kelimeler alınmamış aynı zamanda Çepnilerin kendi aralarında kullandığı pek çok kelime ve bu kelimelerin anlamları da yer almıştır. Çepnilerin kendi aralarında kullandıkları ve yabancı olan her hangi birisinin anlamadığı bu kelimelerin varlığı, bu gurubun dışa kapalı bir gurup olduğunu gösteren en önemli deliller arasındadır.¹⁵

Yer adları da ağız özellikleriyle olduğu gibi bırakılmıştır, bazı yer adlarının eski ve yeni adları bir arada verilmiştir. Metinlerin sonuna kaynak şahısların adının ilk harfi, soyadı ve buldukları ikamet ettikleri yerleşim biriminin adı yazılmıştır. Kaynak şahıs bilgileri de soyadı baz alınarak alfabetik bir sistem içinde sıralanmış, çalışmanın son bölümüne eklenmiştir. İstenildiği takdirde çalışmanın içinde yer alan her hangi bir malzemenin kime ait olduğu “*Kaynak Şahıslar Listesi*” bölümüne bakılarak rahatlıkla öğrenilebilecektir.

¹⁵ Gizli diller hususuyla ilgili olarak bk. Ahmet Caferoğlu, (1954), “Palacı, Tahtacı ve Çepni Dillerine Dair”, *TM*, C. XI, s. 41-57; Ahmet Caferoğlu, (1953), “Anadolu Abdallarının Gizli Dillerinden Bir İki Örnek”, *Fuat Köprülü Armağanı*, (Ankara), s. 77-79; Nurettin Demir, (2002), “Türkiye’de Özel Diller”, *Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I*, C. 8, S. 43, Ocak-Şubat, s. 422-428; Turgut Acar, (1997), “Gizli Bir Meslek Dili Üzerine”, *XI. Milli Türkoloji Kongresi 15-19 Eylül 1997*, (İstanbul); G. L. Lewis, (1950-1951), “The Secret Language of the Geygelli Yörük”, *Zeki Velidi Togana’a Armağan*, (Ankara), s. 214-226.

D. ÇEPNİLER ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Çepniler hakkında yapılan araştırmaların tarihçesine bakıldığında çalışmaların farklı çizgilerde bir gelişme sergilediği görülmektedir. O nedenle Çepniler hakkındaki çalışmaları değerlendirirken farklı kategorilerde konuyu ele almanın daha doğru olacağı kanısına vardık. Çepnileri konu edinen çalışmaların tarih ve inanış başlıkları etrafında kümелendiği görülmektedir. En önemli çalışmaların Çepnilerin tarihi ve inanç değerleri üzerinde olmasının yanı sıra az da olsa onların halk edebiyatı ve halk bilimi ürünleriyle ilgilenilmiştir. Çepniler hakkında bilgi bulabildiğimiz bir diğer alan, bölgelere, illere ait tarih çalışmalarıdır. Çepnilerin yerleşmiş olduğu bölgelerin tarihini anlatan kaynaklar, Çepnileri de değerlendirmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle Çepnilerin tarihlerini inceleyen araştırmalar incelenecek daha sonra da Alevi-Bektaşî inanç sistemine bağlı olan Çepnilerin bu yönleriyle ilgili çalışmalar tanıtılacak ve halk edebiyatı ve halk bilimlerine dair çalışmalar da değerlendirilecektir.

1. Çepni Tarihi Hakkında Yapılan Çalışmalar

Çepnilerin Türk tarihindeki en önemli rolü, Anadolu'nun Türkleşmesinde göstermiş oldukları başarılarıdır. Anadolu'ya girişin ardından Doğu Karadeniz kıyılarına yönelmişler ve bu bölgeyi Türk bölgesi haline getirmişlerdir. Bu sebeple Oğuzların Anadolu'ya girişleri ve Anadolu'daki mücadelelerinden bahseden kaynaklar ister istemez Çepnilerden de bahsetmiştir. Çepnilerin tarihine dair araştırmaların pek çoğunun aslında Oğuzlar üzerine yapıldığını, Oğuzların da öncü kuvvetlerinin Çepniler olması sebebiyle onların da incelemeye dahil edildiğini söyleyebiliriz.

a. Kitaplar

Besim Atalay, ilk baskısını 1924'te yaptığı **Bektaşîlik ve Edebiyatı** isimli eserinde Çepniler hakkında bazı bilgiler vermiştir. Çepnilerin, **Divanü Lügati't-Türk**'te büyük boylar arasında gösterildiğini, Tahtacıların ve Çepnilerin göçebe halde yaşadığını, Anadolu'daki yerleşim yerlerini ve inançlarına ait bazı tespitleri kaydetmiştir.¹⁶

¹⁶ Besim Atalay, (1991), **Bektaşîlik ve Edebiyatı**, (İstanbul), s. 31-39.

1925 tarihinde İsmail Hakkı'nın yayımlamış olduğu **Karasi Vilayeti Tarihçesi** adlı eserinde Karasioğulları'nın menşei hakkındaki görüşleri değerlendirdiği bölümde bunların Çepni Türklerinden olabileceğine dair bir görüşten bahseder. Buna göre Kırşehir'deki Çepni aşireti Moğolların gelişiyle Aydın iline göç etmişlerdir. Karasi Beyliğini oluşturan gurubun da bunlar arasından çıktığı bildirilmektedir.¹⁷ Bu da özellikle Balıkesir bölgesinde bulunan Çepni aşireti hakkında verilmiş önemli bilgiler arasında yer almaktadır.

İsmail Hakkı Akay'ın **Çepniler Balıkesir'de** adıyla 1935 yılında Balıkesir Halkevi'nin yayımlamış olduğu çalışmasında Türk tarihinde Çepniler ve Balıkesir'deki Çepniler hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Çepni/Çetmilerin tarihi, inançları, dilleri, aşiretleri vb hususlarda ilk bilgileri aktaran bir çalışmadır. Çepnilerin kendi aralarında kullandıkları dile ait kelimelerin çalışmaya dahil edilmesi, çalışmanın bir diğer önemli taraflarındandır.¹⁸

1938 yılında Balıkesir Halkevi'nin yayımladığı **Balıkesir ve Civarında Yürük ve Türkmenler** adlı, Kâmil Su'ya ait eserde Çepnilerin Balıkesir'de görülmesiyle ilgili bir mahkeme tutanağı yayınlamıştır. Burada Çepni aşiretinin Rakka'ya iskân edildiği de anlaşılmaktadır.¹⁹

Bergama'da yaşayan Çepniler üzerine **Dört Çepni Köyü** başlıklı kitabında Osman Bayatlı, Çepnilerin bu bölgeye Ahmet Vefik Paşa tarafından iskân edilişiyle ilgili bilgiler vermektedir.²⁰

M. Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu** isimli eserinde Selçuklu dönemindeki Oğuz boylarının Anadolu'ya parçalanarak iskân edildiğini söylerken Çepnileri de burada tanıtmıştır.²¹

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (2000), Hazırlayan: Abdülmecid Mutaf, **Karasi Vilayeti Tarihçesi**, (Balıkesir), s. 69.

¹⁸ İ. Hakkı Akay, (1935), **Çepniler Balıkesir'de**, (Balıkesir).

¹⁹ Kâmil Su, (1938), **Balıkesir Civarında Yürük ve Türkmenler**, (İstanbul), s. 103-105.

²⁰ Osman Bayatlı, (1944), **Dört Çepni Köyü**, (İzmir).

²¹ Fuad Köprülü, (1984), **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, (Ankara), s. 41.

Anadolu'daki pek çok boya ait bilgiyi bulabildiğimiz Ahmet Refik'in **Anadolu Türk Aşiretleri (966-1200)** adlı eserinde Refik, Trabzon Çepnileri hakkında tarihi kayıtlar vermektedir.²²

Cengiz Orhonlu da **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı** adlı eserinde Rakka'ya iskân edilen aşiretler arasında Çepnileri de anmakta, bu boyların genel nitelikleri hakkında bilgi vermektedir.²³

Peter Alford Andrews'in **Ethnic Groups in the Republic of Turkey** adlı eserinde Türkiye genelindeki Çepni yerleşim bölgelerinin adlarını bulmak mümkündür. Tabii bu tespitleri yaparken daha önce yapılmış çalışmalardan faydalanmış ve Giresun, Trabzon, Aydın, Balıkesir, Gaziantep, İzmir, Manisa ve Muğla'daki Çepni köylerine değinmiştir. Bu iller arasında en fazla Çepni köyünün Balıkesir'de bulunduğunu belirtmektedir.²⁴

Yusuf Halaçoğlu'nun **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi** başlıklı çalışmasının muhtelif yerlerinde iskâna tabi tutulan Çepniler üzerine malumatlar verilmektedir.²⁵

Oğuzlar üzerine en yetkin çalışmaları Türkiye'de Faruk Sümer yapmıştır. Konumuz olan Çepnilerin tarihi hakkında müstakil tek kitabı hazırlayan da yine Faruk Sümer'dir. Sümer, **Türk Yurdu Dergisi**'nde seri makaleler halinde yayımlanmış olduğu yazılarını bir araya getirerek **Çepniler Anadolu'nun Türk Yerleşmesinde Önemli Rol Oynayan Bir Oğuz Boyu** adlı eserini meydana getirmiştir. Altı bölümden ibaret olan çalışmada özellikle Çepnilerin Anadolu'nun Türkleşmesinde oynadıkları rol, tarihi kaynaklarda Çepniler, Anadolu'daki Çepni yerleşim yerleri gibi hususlarda bilgiler verilmiştir.²⁶

²² Ahmet Refik, (1989), **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, (İstanbul), s. 188.

²³ Cengiz Orhonlu, (1987), **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı**, (İstanbul), s. 106-107.

²⁴ Peter Alford Andrews, (1989), **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, (Wiesbaden), s. 283-286.

²⁵ Yusuf Halaçoğlu, (1991), **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, (Ankara).

²⁶ Faruk Sümer, (1992), **Çepniler Anadolu'nun Türk Yerleşmesinde Önemli Rol Oynayan Bir Oğuz Boyu**, (İstanbul).

Faruk Sümer'in **Tirebolu Tarihi** adını taşıyan çalışmasında da Hacı Emirli Beyliği'nin Çepnilerle olan bağlantısı incelenmiş, bu coğrafya hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.²⁷

Türk tarihi araştırmalarında saygın bir yere sahip Bahaeddin Ögel de **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) I** adlı çalışmasının Oğuz boyları ile ilgili kısmında Çepni kelimesinin etimolojisinin yapılamadığını, tarihi kaynaklarda verilen bilgilerin kelimenin kökenini doğru olarak açıklayamadığını, Çepnilerin Oğuz boylarından birisi olarak bilindiğini belirtmektedir.²⁸

Tufan Gündüz'ün **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri -Bozulus Türkmenleri 1540-1640-** adlı araştırmasında Türkmenlerin Anadolu'yu Türkleştirmesi mevzularında Çepnilerden de söz edilmektedir.²⁹

Balıkesir Çepnileriyle ilgili olarak Aydın Ayhan'ın 1997 yılında Ankara'da yayımlanmış olduğu **Balıkesir ve Çevresinde İskân Hareketleri** adlı çalışma da Balıkesir Çepnileri üzerine yapılmış tespitleriyle değerli bir çalışmadır. Ayhan, aynı eseri yapmış olduğu eklemelerle 1999 yılında **Balıkesir ve Çevresinde Yörükler, Çepniler ve Muhacırlar** adıyla yayımlamıştır. Bu çalışmalarda genel anlamda Çepnilerden ve Balıkesir civarındaki Çepni oymaklarının tarihi, iskân edilmeleri gibi hususlarda bilgiler bulunmaktadır.³⁰

Aralarında Yuri Siharulidze ve Alexandre Manvelişvili'nin de bulunduğu bir heyet tarafından hazırlanan **Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri** adlı çalışmada Doğu Karadeniz üzerinde Gürcü tezlerini ortaya koyan ibarelerin yanı sıra Çepniler ile de bilgiler vardır. Burada Karadeniz'deki Gürcü varlığını sağlamlaştırmak için Çepnilerin bile Gürcü olduklarını iddia etmektedirler.³¹

²⁷ Faruk Sümer, (1992), **Tirebolu Tarihi**, (İstanbul).

²⁸ Bahaeddin Ögel, (1993), **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, C. I, (Ankara), s. 344-345.

²⁹ Tufan Gündüz, (1997), **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri -Bozulus Türkmenleri 1540-1640-**, (Ankara).

³⁰ Aydın Ayhan, (1997), **Balıkesir ve Çevresinde İskân Hareketleri**, (Ankara); Aydın Ayhan, (1999), **Balıkesir ve Çevresinde Yörükler, Çepniler ve Muhacırlar**, (Balıkesir).

³¹ Yuri Siharulidze, vd., (1998), **Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri**, Çeviren: H. Hayrioğlu, (İstanbul).

Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türlerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri) adlı çalışmada Faruk Sümer, Safevi Devletinin kurulmasında rol sahibi olan oymakları “Küçük Oymaklar ve Büyük Oymaklar” diye ikili tasnif içinde değerlendirmiştir. “Küçük Oymaklar” adı altında Çepnilere değinmiştir.³²

Faruk Sümer’in Oğuzlar üzerine kaleme aldığı asıl eseri olan **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları** adlı eserde Sümer, Oğuz boylarını ayrı ayrı ele alıp incelerken Çepniler hakkında da tafsilatlı bilgi vermiştir. Bu çalışmada özellikle Çepnilerin Anadolu’da buldukları yerlere dair değerli bilgiler verilmiştir.³³

Çepniler üzerine kültürel olarak hazırlanmış tek kitap Ali Çelik’e aittir. Kitabın asıl içeriği halk edebiyatına ve halk bilimlerine ait olmasına rağmen giriş kısmında Çepnilerin tarihi hakkında genel bilgiler verilmiştir.³⁴

Tacettin Akkuş, 1840 yılına ait Karasi Sancağı nüfus sayımları ve temettüat defterleri üzerinde çalışarak meydana getirdiği **Tanzimat Başlarında Balıkesir Kazası (Demografik Durum)** adlı çalışmada dönemin kayıtlarına göre Balıkesir’in nüfusu, yerleşmesi, İktisadi ve sosyal yapısı ve aşiretleri hakkında kayıtları sunmuştur. Özellikle Balıkesir civarındaki aşiretlere ait yazılı kaynaklardan alınan bilgiler oldukça değerlidir. 1840 itibarıyla aşiretlerin dağılımını bu çalışmadan öğrenebilmekteyiz. Çepni aşiretine ait yerleşim birimlerine ait tarihi kayıtlar da bu eserde yer almaktadır.³⁵

İbrahim Tellioglu’nun **Osman Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler** eserinde Doğu Karadeniz’in tarihteki ziyaretçilerini anlatırken Oğuzların Anadolu’ya girmeleri ve Karadeniz’in Türkleşmesi konularında “*Çepnilerin Ortaya Çıkışı*” başlığı altında kısaca Çepnilerin menşei ve Doğu Karadeniz’e gelişleri ve

³² Faruk Sümer, (1999), **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türlerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)**, (Ankara), s. 50.

³³ Faruk Sümer, (1999), **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**, (İstanbul).

³⁴ Ali Çelik, (1999), **Trabzon Şalpaazarı Çepni Kültürü**, (Trabzon).

³⁵ Tacettin Akkuş, (2001), **Tanzimat Başlarında Balıkesir Kazası (Demografik Durum)**, (Balıkesir).

buradaki mücadeleleri anlatılmıştır. Ayrıca bu bilgiler verilirken Çepnilerle ilgili Bizans, Gürcü, Ermeni kaynakları da kullanılmıştır.³⁶

b. Makaleler ve Tebliğler

Tarihi kaynaklarda Çepni adının geçişi, Anadolu'ya gelişleri, Anadolu'da görüldükleri yerlerle ilgili tarihi kayıtlar, Rumeli'ye ve Balkanlara yerleşmeleri gibi hususlarda ilk bilgileri, M. Fuad Köprülü'nün 1925 yılında **Türkiyat Mecmuası**'nda yayımlanmış olduğu "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar" başlıklı makalesinde bulmaktayız. Köprülü, bu çalışmasında öncelikle Kayılar, Salurlar ve Bayatlar hakkında bilgiler verdikten sonra Çepniler hakkında açıklamalar yapmıştır. İlk çalışmalardan olması ve tarihi kaynaklarda Çepnilerin nasıl yer aldığını ifade etmesi açısından değerli bir araştırmadır.³⁷

Kâmil Su, 1937 yılında "Balıkesir Civarında Aşiretler" başlıklı **Kaynak Dergisi**'nde bir yazı yazmıştır. Balıkesir'de bulunan aşiretlerden bahsederken Çepnilere de bu yazısında yer vermiştir.³⁸

Bryer'in muhtelif zamanlarda kaleme aldığı makalelerini topladığı kitabında³⁹ yer alan dördüncü makalesi olan "The Fate of George Komnenos, Ruler of Trebizond (1266-1280)" adlı çalışmada Moğol istilasının Trabzon üzerindeki etkileri ve bu bölgedeki Çepni yayılmasından bahsedilmektedir.⁴⁰

Karadeniz Çepnilerini ele alan makalelerden birisi de Ömer Lütfi Hocaoğlu'na aittir. Yazar, "Karadeniz'de Çepni Türkleri" adlı yazısında Çepnilerin Karadeniz'deki tarihi seyrine dikkatleri çekmiştir.⁴¹

³⁶ İbrahim Tellioglu, (2004), **Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler**, (Trabzon).

³⁷ Köprülüzâde Mehmed Fuad, (1925), "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar", **TM**, S. 1, Ağustos, s. 185-211.

³⁸ Kâmil Su, (1937), "Balıkesir Civarında Aşiretler", **Kaynak**, C. 5, S. 58, Kasım, s. 283-284.

³⁹ Anthony Bryer, (1980), *The Empire of Trebizond and the Pontos*, (London).

⁴⁰ Anthony Bryer, (1973), "The Fate of George Komnenos, Ruler of Trebizond (1266-1280)", **Byzantinische Zeitschrift**, S. LXVI, s. 332-350.

⁴¹ Ömer Lütfi Hocaoğlu, "Karadeniz'de Çepni Türkleri", **Kök**, S. 17, s. 2-5.

Ali Çelik, “Çepnilerin Anadolu’nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi” isimli makalesinde Çepnilerin adını, menşeyini, Anadolu’ya yerleşmelerini ve Doğu Karadeniz’in Türkleştirmesine katkılarını değerlendirmiştir.⁴²

Çepnileri makale boyutunda ele alan bir diğer çalışma M. Hanefi Bostan’a aittir. “Anadolu’da Çepni İskânı” adını taşıyan makalede Bostan, tarihte Çepniler bahsini kısaca değerlendirmiş, ardından Karadeniz bölgesi Çepnileri ve Karadeniz Bölgesi dışındaki Çepniler şeklinde iki başlık altında Çepniler hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca çalışmanın son kısmında Çepnilerin inanç yönüne değinen bir bölüm daha vardır.⁴³

Kenan Ali, **Giresun Tarihi Sempozyumu**’nda sunmuş olduğu tebliğinde “Giresun ve Havalisinde Türkmenler”i değerlendirmiştir. Araştırmacı, bu bölgedeki Çepnilerin Sinop’a gelişleri, Trabzon Rumlarını yenilgiye uğratmaları ve Giresun’da görülmeleriyle ilgi açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁴

Çepni tarihi üzerine yapılan çalışmalarla ilgili olarak belirtmemiz gereken husus, Oğuzlarla ilgili bütün çalışmalarda satır aralarında da olsa Çepnilerin tanıtılmakta olduğudur. Anadolu’nun özellikle Karadeniz’in tarihini inceleyen eserlerde de Çepnilerin bu bölgeye gelişleri, mücadeleleri, yerleşim yerleri hakkında açıklamalar bulunmaktadır. Çepnilerin mevzu bahis olduğu, ancak açık açık adlarının zikredilmediği Anadolu’da iskânla ilgili çalışmalarda da Çepnilere ait bilgiler bulunabilmektedir. Zikrettiğimiz alanlarla ilgili çalışmalar, Çepnilerin tarihi ile ilgili bölümde kullanılmıştır.⁴⁵

2. Çepnilerin İnançları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Çepniler üzerinde yapılan çalışmaları tanıtırken, onların inançlarına dair çalışmaları ayrı bir başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk. Çepniler pek çok

⁴² Ali Çelik, (2002), “Çepnilerin Anadolu’nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi”, *Türkler*, C. 6, s. 312-323.

⁴³ M. Hanifi Bostan, (2002), “Anadolu’da Çepni İskânı”, *Türkler*, C. 6, s. 299-311.

⁴⁴ Kenan İnan, (1997), “Giresun ve Havalisinde Türkmenler”, **Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler**, (İstanbul), s. 59-73.

⁴⁵ Çepnilerin de içinde bulunduğu Anadolu Türkmenlerinin iskânıyla ilgili olarak bk. Cengiz Orhonlu, (1987), *age.*; Yusuf Halaçoğlu, (1991), *age.*; Abdullah Saydam, (1993), “Orta Anadolu’da Aşiretlerin İskânı (1839-1853)”, **Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan**, (Samsun), s. 230-242; M. Fatih Sansar, (2002), “Tanzimât Döneminde Aşiretlerin İskânı”, *Türkler*, C. 13, (Ankara), s. 907-923.

Türkmen gurubundan farklı olarak Alevi-Bektaşî inanç yapısına tabidirler. Bu özellikleri nedeniyle de onları araştıran, değerlendiren çalışmalar olmuştur. Şunu da ifade edelim ki, bu alanda yapılan çalışmalara sadece inanç merkezlidir diyemeyiz, bu çalışmalar, onların tarihleriyle ilgili bilgiler de içermektedirler. Ayrıca pek çok araştırma, Alevilik-Bektaşîlik araştırması olarak tanınmaktadır. Ayrıca çalışmada Çepnilere temas edilse bile buna dair bir kayıt, bu çalışmalarda yer almamaktadır.

Türkiye sahasında Alevilik-Bektaşîlik çalışmaları ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yapılmaya başlanmıştır. İttihat-Terakki Fırkası'nın iktidarda olduğu dönemde (1909-1918), devlet tarafından desteklenen bu çalışmanın yürütücüsü **Baha Sait Bey**'dir.⁴⁶ Bu çalışmaların başlamasında etkili olan iki isim vardır. Bunlar Talat Paşa ve Ziya Gökalp'tir. Onlara göre yeni iktidara gelen hükümetin başarılı olabilmesi için Anadolu'yu tanıması gereklidir. Tanınması lazım gelen hususlar ise, Anadolu'nun farklı dini inançları, tarikatları ve Türkmen aşiretleridir. Partinin genel merkezi Kızılbaş ve Bektaşîleri incelemesi için Baha Said Bey'i, Ahileri incelemek üzere de Bursalı Mehmet Tahir ve Hasan Fehmi'yi görevlendirir.

Baha Sait Bey'in bu tarz bir görevi yerine getirmesinde etkili olan bir diğer sebep de, Anadolu'da yaşayan Alevi ve Bektaşî guruplarının Protestan zümrelerin hazırladıkları nüfus bilgileriyle Merzifon Amerikan Koleji'nin gizli Pontus belgelerinde "Hıristiyan dönmesi unsurlar" olarak gösterilmesidir. Baha Sait, böyle bölücü emeller için kullanılan bu zümreler üzerinde araştırma yapmaya karar vermiştir. Baha Sait Bey'in alan araştırması sonucu elde etmiş olduğu bilgileri içeren makaleleri **Türk**

⁴⁶ Baha Sait Bey, 1882 tarihinde Çanakkale'nin Biga ilçesinde doğmuş, Kafkasya kökenli Dağıstanlı bir ailenin çocuğudur. İlk dönem tahsilini bilgili bir zat olan babasının vermiş olduğu bilgilerle ve Biga'daki okullarda almış olduğu eğitimle tamamlamıştır. Yüksek öğrenimini ise, harp okulunda ve harp akademisinde tamamlamış, ancak orduda uzun süre kalamadan emekli olmuştur. Baha Sait, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, Türk Ocağı, Milli Kongre ve Karakol Cemiyeti gibi pek çok birimin kurucusu ve yöneticisi olarak görev yapmıştır. Mili mücadele yıllarında halkın desteğini kazanmak amacıyla Anadolu'ya gönderilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise bütün Anadolu'yu dolaşmış, Türk zümrelerinin dillerini, mezheplerini, geleneklerini araştırmaya kendini adanmıştır. Bk. Nejat Birdoğan, (1994), **İttihat-Terakki'nin Alevilik Bektaşîlik Araştırması (Baha Sait Bey)**, (İstanbul), s. 10; İsmail Görkem, Baha Sait'in çalışmalarını yayıma hazırlamıştır. Bk. Baha Sait, **Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayrî Zümreleri**, Hazırlayan: İsmail Görkem, (Ankara 2000). Yine Baha Sait'in bu konudaki çalışmalar için bk. Fethi Tevetoğlu, (1989), "Millî Mücadele Kahramanlarından Bahâ Said Bey", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 6, S. 16, s. 207-221; İsmail Görkem, (2000), "Baha Said Bey (1882-1939) Anadolu'daki Alevi ve Bektaşî Zümreleri Hakkındaki Çalışmaları", **Yol**, S. 6, s. 35-64.

Yurdu Dergisi'nin 22, 23, 24, 25, 26, 27. sayılarında yayımlanmıştır. Nejat Birdoğan, bu çalışmaları tek bir kitapta toplayarak yayımlamıştır.⁴⁷

“Türkiye’de Alevi Zümreleri Tekke Aleviliği-Toplumsal Alevilik”, “Sofiyân Süreği (Kızılbaş Meydanı)”, “Sofiyân Süreği (Kızılbaş Meydanında Düşkünlük)”, “Anadolu Alevi Zümreleri (Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri Ya da Yanyatır Sılası)” gibi başlıklar taşıyan Baha Sait Bey’in araştırmaları ilkler arasında olması sebebiyle son derece önemlidir. Baha Sait, “Anadolu Alevi Zümreleri (Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri Ya da Yanyatır Sılası)” başlıklı yazısında Karadeniz’deki Çepnilerle Karesi’deki Çepnilerin aynı kökten geldiklerini, bu gurupların Alevi zümreleri arasında yer aldığını belirtmektedir. Tahtacılar üzerinde daha fazla mesai harcayan Baha Sait, yeri geldikçe Çepnilerin de Tahtacılarla aynı inançta olduğunu zikretme, Tahtacıların inanç yapılarıyla ilgili bilgilerin Çepnileri de kapsadığını ifade etmektedir.⁴⁸

Baha Sait Bey’in dışında Çepnilerin inanç boyutuyla ilgilenen bir diğer araştırmacı Besim Atalay’dır. Besim Atalay, 1924 yılında yayımlanmış olduğu **Bektaşilik ve Edebiyatı** adlı kitabında Çepniler hakkında bilgi vermiştir. Burada Çepnilerin yaşam tarzları, ibadetleri, Cem ayinleri, oruçları gibi konularda bilgiler verilmiştir.⁴⁹

Çepnilerin inanç boyutunu değerlendiren çalışmaların, çoğunlukla araştırmalar olduğunu burada belirtmek gerekir. Doğrudan Çepnilerin inanışını inceleyen çalışma çok azdır, ancak genel çalışmaların bünyesinde Çepniler de söz konusu olmaktadır. Kısacası, yapılan çalışmaların başlıklarında Çepni kelimesi geçmemekte, ancak çalışmanın içeriğinde mutlaka Çepnilere değinilmektedir. Zaten Anadolu’daki Alevi zümrelerin kalabalık gurubundan birisi olan Çepnilerin bu çalışmalara dahil edilmemesi düşünülemezdi.

1928 yılına gelindiğinde, *Anadolunun Dinî Tarih ve Etnografisine Dair Tedkikat Merkezi Neşriyatı* tarafından **Bektaşilik Tetkikleri** yayımlanmıştır. Haslok’un bu kitapta yer alan makaleleri, **Atina İngiliz Mektebi Senelik Mecmuası**’nın 19, 20 ve 21.

⁴⁷ Nejat Birdoğan, (1994), age.

⁴⁸ age., s. 79.

⁴⁹ Besim Atalay, (1991), age., s. 31-34.

sayılarında yayımlanmıştır. Bu makaleleri, Râgıp Hulûsî Türkçe'ye çevirmiş ve **Bektaşilik Tetkikleri** adı altında neşredilmiştir. Fuad Köprülü bu kitabın mukaddimesinde dönemin bilimsel ve ulusal anlamda lazım gelen ihtiyaçlar sonucunda Türkiyat Enstitüsü'nde, Anadolu'ya Türklerin gelmesinden bu yana oluşan dinsel akımları ve bu dinsel akımları benimseyen Türk grupları hakkında bilgiler elde etmek amacıyla özel bir araştırma merkezi kurduklarını dile getirmiştir.⁵⁰

Haslok, bu eserinde Bektaşi bölgelerine değinirken, Çepniler için değerli sayılan pek çok kavramı da açıklamıştır. Haslok'un eserinde Orta Asya'dan gelme olarak zikrettiği bazı zümreler bulunmaktadır. Bu zümreler, Çepniler ve diğer Alevi Türkmenler olmalıdır. Haslok, Makedonya'dan Anadolu'ya uzanan hat içindeki Bektaşi türbelerini, yerleşim birimlerini ele almıştır.⁵¹

1932'de Yusuf Ziya Yörükân'ın yayımlanmış eserlerinden birisi olan **Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri** adlı çalışmasında, Kırşehir Çepnilerinin inançları ile diğer bölgelerdeki Çepnilerin inançlarının bir tutulmaması gerektiği, Karedeniz bölgesindeki Çepnilerin pek çoğunun Sünni olduğu söylenmektedir.⁵²

Yusuf Ziya Yörükân, **Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar** başlıklı eserinde Tahtacıların ve Çepnilerin Aleviliklerinden bahsetmiştir. Burada Balıkesir, Çanakkale, Adana bölgelerinde görülen Çepnilerin inanç olarak Hacı Bektaş Tekkesi'ne bağlı olmadıklarını, kendilerine has dedelik kurumlarının olduğu beyan etmektedir.⁵³

Sosyolog olan Orhan Türkdoğan da Çepnilerin inançlarıyla ilgili bilgileri **Alevi Bektaşi Kimliği Sosyo-Antropolojik Bir Araştırma** başlıklı eserinde vermiştir. Türkdoğan; Muğla, Aydın, İzmir bölgelerindeki Çepniler ve Tahtacılar üzerinde yürütmüş olduğu saha araştırmasının sonucunda buradaki grupların Alevilikle ilgili görüşlerini içeren veriler elde etmiş, bunları da kitabında yayımlamıştır.⁵⁴

⁵⁰ F. R. Haslok, **Bektaşilik Tetkikleri**, Çeviren: Râgıp Hulûsî, (İstanbul 1928), s. V-VII.

⁵¹ *age.*, s. 1-3.

⁵² Yusuf Ziya Yörükân, (1932), **Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri**, (Ankara), s. 396.

⁵³ Yusuf Ziya Yörükân, **Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**, Hazırlayan: Turhan Yörükân, (Ankara 2002), s. 139-141.

⁵⁴ Orhan Türkdoğan (2004), **Alevi Bektaşi Kimliği Sosyo-Antropolojik Bir Araştırma**, (İstanbul).

Franz Babinger-Fuad Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**⁵⁵; M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**⁵⁶; Irène Mélikoff, **Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe**⁵⁷; Abdülbâki Gölpınarlı, **Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli "Vilâyet-nâmesi"**⁵⁸; Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm Türk Heterodoksinin Teşekkülü**⁵⁹, **Alevi Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**⁶⁰ adlı çalışmalarda da konumuz olan Çepnilerin inançlarına dair bilgiler yer almaktadır.

Bölüme dahil edebileceğimiz çok sayıda Alevili-Bektaşilik üzerine yapılmış, ancak satır aralarında Çepnilerin de mevzubahis olduğu kaynak vardır, ancak bunları buraya almanın konumuz açısından faydalı olmaması, bahsedilen çalışmaların amaçları ile bizim çalışmamızın amacının farklı olması sebebiyle buraya alınmamıştır. Ayrıca Balıkesir Çepnilerinin inançlarıyla ilgili bölümde inanç konusu tekrar değerlendirilecektir.

3. Çepnilerin Halk edebiyatı ve Halk bilimine Dair Çalışmalar

Anadolu'daki bazı gurupların dilleriyle ilgili araştırmalar yapmış olan Ahmet Caferoğlu, Tahtacı, Pallacı gibi gurupların yanı sıra Çepnilerin dillerine dair tespitlerde bulunmuştur. **Türkiyat Mecmuası**'nda kaleme aldığı "Pallacı, Tahtacı ve Çepni Dillerine Dâir" adlı yazısında Manisa bölgesi Çepnilerinden derlemiş olduğu kelimeler bulunmaktadır. Burada aynı zamanda Çepnilerin kendi aralarında kullandıkları kelimelerden oluşan gizli bir dillerinin olduğunu belirtmektedir. Makalenin sonunda elde etmiş olduğu kelimeleri alfabetik sırayla vermiştir.⁶¹

Çepnilerin gizli dilleriyle ilgili bilgi bulabildiğimiz bir diğer çalışma, Nurettin Demir'e aittir. Demir, makalesinin giriş bölümünde gizli dil, esnaf dili gibi kavramları açıklamış ve ardından Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki zümrelerin dillerine

⁵⁵ Franz Babinger-Fuad Köprülü, **Anadolu'da İslamiyet**, Çeviren: Râgıp Hulisi, (İstanbul 1996).

⁵⁶ M. Fuad Köprülü, (2003), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, (Ankara).

⁵⁷ Irène Mélikoff, **Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe**, Çeviren: Turan Alptekin, (İstanbul 1998).

⁵⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, (t.y.), **Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli "Vilâyet-nâmesi"**, (İstanbul).

⁵⁹ Ahmet Yaşar Ocak, (1996), **Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm Türk Heterodoksinin Teşekkülü**, (İstanbul).

⁶⁰ Ahmet Yaşar Ocak, (2000), **Alevi Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**, (İstanbul).

⁶¹ Ahmet Caferoğlu, (1954), "Pallacı, Tahtacı ve Çepni Dillerine Dâir", **TM**, S. 11, s. 41-56.

değınmiştir. Bu zümreler arasında Çepniler de bulunmaktadır, ancak burada ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır.⁶²

Balıkesir Çepnilerinin ağız özellikleriyle ilgi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Osman Esin tarafından bir lisans tezi yapılmıştır. Bu tezde hem Çepnilerden hem de Yörük diye bilinen Türkmenlerden alınmış metinler üzerinde inceleme yapılmıştır.⁶³

İstanbul Belediye Konservatuari'nın Anadolu'ya yapmış olduğu araştırma gezilerinde çok sayıda türkü derlenmiştir. Konservatuari'nın yapmış olduğu beş araştırma gezisinden beşinci ve son gezi Balıkesir bölgesine yapılmıştır. Yusuf Ziya Demircioğlu, Mehmet Halit Bayrı ve Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Balıkesir'in Çağış bölgesindeki Çepni/Çetmilerden derlemeler yapmışlardır. Fakat bu metinler, yayımlanmamıştır.⁶⁴

Trabzon Çepnilerinin ağız özelliklerini inceleyen ise Bernt Brendemoen olmuştur. "Trabzon Çepni Ağzı ve Tepegöz Hikâyesinin Bir Çepni Varyantı" adlı yazısında Çepnilerin ağızlarına dair tespitlerde bulunmuş ve zikredilen hikâyeye ait metni vermiştir.⁶⁵

Kemal Özer, Bursa Halkevi'nin çıkardığı **Uludağ** adlı dergide "Balıkesir'de Yürük ve Çetmi Türküleri" adlı yazıyı 27. ve 28. sayılarda yayımlamıştır. Bu yazılar, Balıkesir'den derlenmiş türküleri içermektedir.⁶⁶ Kemal Özer, bu derlemiş olduğu

⁶² Nurettin Demir, (2002), "Türkiye'de Özel Diller", **Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I**, C. VIII, S. 43, Ocak-Şubat, s. 422-428.

⁶³ Osman Esin, (1972), **Balıkesir Çepni ve Yörük Ağızları**, (Yayımlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul).

⁶⁴ M. Şakir Ülkütaşır, (1973), **age.**, s. 36; Balıkesir'e yapılan geziyi Balıkesir'de yayımlanmış olan **Türk Dili Gazetesi**'nde Halit Bayrı değerlendirmiştir: "Balıkesir'in merkez kazası ile Sındırgı ve Dursunbey kazalarında tetkikat yaptık. Merkez kazada halk sanatları, adetleri, köylerde adet ve ananeleri, bilhassa iktisadi hayatla meşgul olduk. Yörük ve Çepnilerin hayat ve iktisatları çok şayanı dikkattir. Sındırgı'da münkeşif bir sanat yoktur. Zirai adet ve ananeler tetkike değer. Bilhassa halk oyunları şayanı tetkiktir. Bu kazada bir zeybek oyunu seyrettik. Bu şekilde oyunu şimdiye kadar hiç bir yerde görmemiştik. İstanbul'da seyrettiğimiz zeybek oyunları bunun yanında karikatür bile olamaz. Dursunbey bir sanat kasabasıdır. Burada demircilik, değirmencilik, ayakkabıcılık çok ileridir. Keza kaza halkı musiki ve edebiyatı noktasından çok zengindir. Bütün seyahatimizde yeni 450 mani topladık, 35 resim çektik.", **Türk Dili Gazetesi**, 8 Eylül, 1932.

⁶⁵ Bernt Brendemoen, (1989), "Trabzon Çepni Ağızı ve Tepegöz Hikâyesinin Bir Çepni Varyantı", **Trabzon Kültür ve Sanat Yıllığı**, (İstanbul).

⁶⁶ Kemal Özer, (1940), "Balıkesir'de Yürük ve Çetmi Türküleri", **Uludağ**, S. 27, Mayıs, s. 35-38; Kemal Özer, (1940), "Balıkesir'de (Yürük ve Çetmi Türküleri)", **Uludağ**, S. 28, Temmuz, s. 21-24.

türküleri Balıkesir’de **Türk Dili Gazetesi**’nde de yayımlanmıştır.⁶⁷ Kemal Özer, **Uludağ** Dergisinde ve **Türk Dili Gazetesi**’nde yayımlanmış olduğu türkü metinlerini 1948 tarihinde **Balıkesir Yörük ve Çetmi Türküleri** adı altında kitap haline getirerek yayımlanmıştır. Bu kitapta 14 adet türkü metni yayımlanmıştır. Bazı türkülerin ortaya çıkış hikâyelerini de bu kitabına dahil etmiştir.⁶⁸

Mustafa Salman, 1956’da yayımladığı **Gülünç Halk Hikâyeleri** adlı kitabında çeşitli fıkraları bir araya getirmiştir. Bu fıkralar arasında sekiz adet Çepni fıkrası bulunmaktadır.⁶⁹

Osman Bayatlı, **Bergama’da Alevi Gelini ve İnançları** adını taşıyan çalışmasında Çepni gelini ile Türkmen (Tahtacı) gelinin giyim açısından karşılaştırmasını yapmaktadır.⁷⁰

Gülten Gelir, **Yol** dergisinde kaleme aldığı yazısında, Çepnilerin dilleri, düşünleri, nişanları, kıyafetleri vb. hususlar değerlendirmiştir.⁷¹

Balıkesir Halkevi’nden bir heyetin yapmış olduğu köy tetkik çalışmaları sırasında Balıkesir’deki Çepni aşiretinin sakin olduğu köylere gidilmiştir. Bu yapılan çalışmalar dergilerde yayımlanmıştır. Bunlardan “Balıkesir Halkevi Tarih Komitesi Çalışmalarından Pamukçu İnkaya Tetkik Gezisi”, başlıklı yazı **Kaynak Dergisi**’nde yayımlanmıştır.⁷² Türker Acaroğlu da bu gezilerden birisini Orta Mandıra’ya yapmıştır.⁷³

Balıkesir Çepnilerinin halk edebiyatına dair yapılmış ilk bilimsel çalışma Ali Duymaz’a aittir. Duymaz, “Mahallî Bir Zümre Tipi: Çepni Fıkraları” başlıklı makalesinde Balıkesir bölgesinde anlatılan Çepni fıkraları üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Çepni tipinin fıkra tipleri arasındaki yeri, Çepni fıkralarının oluşumunda

⁶⁷ Bu seri yazıların ilki 14 Nisan 1938 tarihinde yayımlanmıştır. Diğerleri ise **Türk Dili Gazetesi**’nin 15, 16, 17 Nisan; 3, 4, 5, 6, 7 Mayıs 1938 tarihli nüshalarında yayımlanmıştır.

⁶⁸ Kemal Özer, (1948), **Balıkesir Yörük ve Çepni Türküleri**, (Bursa).

⁶⁹ Mustafa Salman, (1956), **Gülünç Halk Hikâyeleri**, (Ankara).

⁷⁰ Osman Bayatlı, (1957), **Bergama’da Alevi Gelini ve İnançları**, (İzmir), s. 48.-49.

⁷¹ Gülten Gelir, (1999), “Çepniler”, **Yol**, S. 1, s. 93-102.

⁷² “Balıkesir Halkevi Tarih Komitesi Çalışmalarından Pamukçu İnkaya Tetkik Gezisi”, **Kaynak**, C. 11, S. 140, Eylül 1944, s. 337-338.

⁷³ Türker Acaroğlu, (1936), “Köy Tetkikleri: Orta Mandıra”, **Kaynak**, C. 4, S. 43, Ağustos, s. 235-237.

rol oynayan etmenler, Çepni fıkralarındaki çatışma unsurları gibi hususlarda tespitlerde bulunan Duymaz, derlemiş olduğu Çepni fıkralarını da çalışmasına dahil etmiştir.⁷⁴

Karadeniz’de yaşayan Çepniler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Ali Çelik, Doğu Karadeniz bölgesindeki Çepnilerin inançları ile Afganistan’daki Hazara Türklerinin inançlarını mukayese etmiştir. Çelik, öncelikle Hazara Türklerinin doğum, düğün, ölüm, nazar gibi hususlardaki inanç ve uygulamalarını vermiş, son kısımda ise Çepnilerin inanışlarıyla karşılaştırmıştır.⁷⁵

Çepnilerin halk bilimi ve halk edebiyatına dair çalışmalar yok denecek sınırlı sayıdadır. Karadeniz Çepnilerinin halk bilimi ve halk edebiyatı ile ilgi alanında bilimsel anlamda yapılmış çalışmayı Ali Çelik kaleme almıştır. Çelik’in bu eseri, Trabzon-Şalpaazarı bölgesinden derlenen malzemeye dayalı bir çalışmadır.⁷⁶ Bu çalışmanın dışında Çepnilerin halk edebiyatı ve halk bilimlerine ait bir çalışma bulunmamaktadır. Balıkesir bölgesi Çepnilerine ait bu araştırmanın tercih edilmesine gösterilebilecek gerekçelerden birisi de bu çalışma eksikliğidir.

4. Diğer Araştırmalar

Türkiye Diyanet Vakfı’nın yayımlar arasında bulunan **İslâm Ansiklopedisi**’nin XVIII. cildinde Çepni maddesi yer almaktadır. Çepni adının altında ilk göze çarpan “Oğuz boylarından biri” ibaresidir. Bu maddede Çepnilerin tarihte yer aldıkları kaynaklar, Çepnilere ait olarak gösterilen damgalar ve kısaca Anadolu’daki Çepni bölgeleri hakkında bilgiler verilmiştir.⁷⁷

Türk Ansiklopedisi’nin Çepni maddesinde, kısaca tarihte Çepniler, Anadolu’ya gelişleri, Anadolu’daki Çepni gurupları tanıtılmıştır. Bu maddenin önemli yönlerinden birisi de Çepnilerin gizli dillerine dair vermiş olduğu bilgilerdir.⁷⁸

⁷⁴ Ali Duymaz, (1994), “Mahallî Bir Zümre Tipi: Çepni Fıkraları”, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na 55. Yıl Armağanı, (Kayseri), 205-211.

⁷⁵ Ali Çelik, (2001), “Afganistan’daki Hazara Türkleri İle Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Bir Mukayese Denemesi”, Milli Folklor, C. /, S. 50, Yaz, s. 9-21.

⁷⁶ Ali Çelik, (1999), agm.

⁷⁷ Faruk Sümer, (1993), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, s. 269-270.

⁷⁸ **Türk Ansiklopedisi**, C. XI, (Ankara 1963), s. 453-454.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi'nde Çepni maddesi yer almakta ve Çepnilerin Hacı Bektaş Veli ile olan bağlantısı, Anadolu'daki fetihleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.⁷⁹

⁷⁹ **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. 5, t.y., (İstanbul), s. 26-46.**

I. BÖLÜM

ÇEPNİ TARİHİ

A. TARİHTE OĞUZLAR VE BOY TEŞKİLATLARI

1. Oğuzlar

Yirmi dört Oğuz boyundan birisi olan Çepniler hakkında tarihi bilgileri vermeye geçmeden önce boy sistemi olarak bağlı buldukları “Oğuz” kavmi hakkında bazı bilgilerin verilmesinin faydalı olacağı, bu şekilde Oğuzların tarihi sürecinde Çepnilerin ortaya çıkışı daha iyi anlaşılacağı kanısındayız.

Oğuzlar üzerine yapılan çalışmaların hemen hepsi öncelikle Oğuz adının menşei ile ilgili görüşleri değerlendirerek Oğuz tarihini incelemeye geçmektedirler. Bu konuda çeşitli görüşler olmasına rağmen kesin bir sonuca ulaşılmış değildir. Ancak yaygın olarak kabul gören görüşün sahibi G. Nemeth'tir. Nemeth'in görüşüne göre “ok” kelimesi boy anlamına gelmekte ve bu kelimenin üzerine gelen “z” çokluk ekiyle birlikte Oğuz kelimesinin anlamı “Boylar” anlamına gelmektedir.⁸⁰ Bu görüşün benimsenmesinde Oğuzların boy teşkilatına sahip olması önemli rol oynamıştır.⁸¹

Sekizinci yüzyıllarda Göktürk Devleti'nin çatısı altında bulunan Oğuzların bu dönemdeki boy sayıları da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olan bir husustur. Bu dönem kitabelerinde bazen üç⁸² bazen sekiz⁸³ şeklinde anılmasına rağmen dokuz

⁸⁰ Türk Ansiklopedisi, C. XI, (Ankara 1963), s. 453.

⁸¹ Oğuz adıyla ilgili görüşler ve değerlendirmeler için bk. Faruk Sümer, (1980), **Oğuzlar / Türkmenler, Tarihleri, Boy Teşkilatları, Destanları**, (İstanbul); Hüseyin Namık Orkun, (1935), **Oğuzlara Dair**, (Ankara); L. Bazin, (1935), “Notes Sur Les Mots ‘Oguz’ et ‘Turk’”, **Oriens**, S. 6, s. 135-322; Mustafa Aça, (2003), **Oğuz-nâmecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznâmesi**, (Ankara); Cem Tüysüz, (2002), “Oğuzlar”, **Türkler**, C. 2, s. 277-288; Sergey Grigoreviç Agacanov, (2002), **Oğuzlar**, Çeviren: Ekeber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev, (İstanbul).

⁸² Hüseyin Namık Orkun, (1994), **Eski Türk Yazıtları**, (Ankara), s. 471.

Oğuz boyunun varlığı daha yaygın şekilde yer almıştır. Bu boy hususundaki farklı sayıların verilmiş nedenini Tufan Gündüz, Oğuzların sürekli artan nüfusuna bağlamaktadır. Nüfusundaki artış sonucu yeni Oğuz boylarının ortaya çıktığını beyan etmektedir. Kitabelerde geçen farklı boy sayılarını da buna bağlamaktadır.⁸⁴

Oğuzlar hakkında elimizdeki en eski bilgiler Orhun Yazıtları'na dayanmaktadır. Burada Oğuzların boy sayısına ait bilgileri ve Göktürlere bağlı halde bulduklarını öğrenebiliyoruz. Tonyukuk Yazıtı bu bilgileri doğrulayan en güzel belgedir.⁸⁵ Yine Orhun Kitabeleri'nden Oğuzların Göktürklerle sürekli karşı karşıya geldikleri, hatta Oğuzlarla savaş yapıldığı, Oğuzların fırsat buldukça Göktürk ittifakından ayrılma yoluna gittiklerini takip edebilmekteyiz. Saadettin Gömeç, Göktürklerle Oğuzlar arasında yapılan savaş sayısının dört olduğunu söylemektedir.⁸⁶

Oğuzlar, Göktürklerin yıkılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Göktürk otoritesinin ortadan kalkmasıyla Oğuzların bir kısmı Uygurların hakimiyeti altında kalmışlardır. Ancak Oğuzlar Göktürk Devleti'nde olduğu gibi burada da isyan etmişlerdir. Kül Bilge Kağan'ın oğlu İl Etmış Bilge Kağan sekiz Oğuz boyunun isyan etmesiyle öldürülmüştür.⁸⁷

Uygur döneminden sonra onuncu yüzyıla gelindiğinde ise Oğuzların bulunduğu yurt hakkında bu coğrafyaya seyahatte bulunan seyyahların notlarını bulmaktayız. Bunlardan İbn-i Fadlan, Bulgar ülkesine yolculuk yaparken Oğuzlarla karşılaşır.⁸⁸ İslâm coğrafyacısı İstahri, Oğuzların yurdunun bu dönemde Hazarlar, Kimekler ve Karluklar tarafından çevrildiğini beyan eder.⁸⁹ 10. yüzyılda Oğuzların güneyinde İsficab, Farab, Cürcan şehirlerinin yer aldığını, yine aynı kaynaktan öğrenmekteyiz.⁹⁰ Yine İslâm coğrafyacıları arasında yer alan El-Belhi ve İbn Havkal'a göre Oğuzları yurdu batıda

⁸³ Oğuzların sekiz boydan oluştuğu iddialarının ortaya çıkmasına sebep olan metin Bilge Kağan Yazıtı'nın doğu kısmında yer almaktadır. Hüseyin Namık Orkun, (1994), *age.*, 64.

⁸⁴ Tufan Gündüz, (2002), "Oğuzlar / Türkmenler", *Türkler*, C. 2, (Ankara), s. 263.

⁸⁵ Hüseyin Namık Orkun, (1994), *age.*, s. 102.

⁸⁶ Saadettin Gömeç, (1997), *Kök Türk Tarihi*, (Ankara), s. 74-75.

⁸⁷ Faruk Sümer, (1980), *age.*, s. 20.

⁸⁸ *İbn-i Fadlan Seyahatnamesi*, Yayına Hazırlayan: R. Şeşen, (1975), (İstanbul), s. 37.

⁸⁹ R. Şeşen, (1985), *İslâm Coğrafyasına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, (Ankara), s. 257.

⁹⁰ *age.*, s. 154.

Hazar Denizine güneyde Gürgeç şehri ile bunun kuzeybatısındaki Cit kasabasına ve Aral gölünün güneyine, Buhara'nın kuzeyine kadar yayılmış haldeydi.⁹¹

X. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Oğuzların birlik haldeki yapılarının iki ana bölüme ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki Karadeniz'in Kuzeyinden Balkanlara geçmiş, ikincisi ise Cend'e yerleşmiştir.⁹² Birinci gurubu temsil eden Oğuzlar Karadeniz'in kuzeyinde Peçeneklerle ve Ruslarla mücadelelerden sonra Trakya ve Makedonya'ya kadar uzanacak akınlara başlamışlardır. Bu akınlar, başta Bizans olmak üzere batı dünyasında büyük rahatsızlık uyandırmıştır. Batıya yönelen bu Oğuz gurubuna darbeyi vuran yine Peçenekler olmuştur. Peçeneklerle yapılan savaşta yenilgiye uğrayan Oğuz'un bu parçası bir daha kendini toparlayamamıştır.⁹³

Türk tarihinde önemli bir rol oynayacak Oğuz gurubu ikinci guruptur. Kendisinin Kınık olduğu söylenen Selçuk adlı bir bey, Oğuzların Cend'e yerleşmesine vesile olmuştur. Bundan sonra artık Oğuzlar İslâm coğrafyasıyla daha yakın ilişkiler kuracak ve bu ilişkilerin sonunda Selçuk Bey İslâmiyet'i kabul edecektir. Selçuk Bey, İslâmiyet'in kabulünün Oğuz halkına fayda sağlayacağı düşüncesiyle bu dini kabul etmiştir. İslâmiyet'i kabul eden Oğuzlara artık tarihte "Türkmen" adı verilecektir.⁹⁴

2. Türkmenler

Türk tarihinde Oğuz adının yanı sıra bir de *Türkmen* kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Türkmen adının Müslüman olan Oğuzlara verilen ad olduğunu söyleyenler olduğu gibi,⁹⁵ Türkmen adının eski bir kavim adı olduğunu ve tarihleri hakkında kesin bilgilerin elde edilemediğini savunanlar da olmuştur.⁹⁶ İbrahim Kafesoğlu, Göktürk hakimiyetinin sona ermesinden sonra Uygur ve Oğuz baskısı

⁹¹ Faruk Sümer, (1980), *age.*, s. 33; Osman Turan, (1969), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, (Ankara), s. 37.

⁹² Salim Koca, (2002), "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", *Türkler*, C. 4, (Ankara), s. 530.

⁹³ *age.*, s. 530.

⁹⁴ *age.*, s. 531.

⁹⁵ Faruk Sümer, (1980), *age.*, s. 127; Zeki Velidi Togan, (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş I*, (İstanbul), s.195; Faruk Sümer, (2002), "Oğuzlar", *Türkler*, C. 2, (Ankara), s. 289-311.

⁹⁶ Tufan Gündüz, (2002), *age.*, s. 267; Sadettin Gömeç, (1996), *Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, (Konya), s. 166; Irène Mélikoff, (1994), *Uygur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, (İstanbul).

nedeniyle Göktürk adını kullanmayan Karlukların Türkmen adını kullanmış olabileceğini beyan etmiştir.⁹⁷

Türkmen kelimesinin yer aldığı en önemli tarihi kaynak, Kaşgarlı Mahmud'un eseri olan *Divanü Lügati't Türk*'tür. Kaşgarlı'nın eserinde yer alan *Türkmen* maddesinde Zülkarneyn'in Asya seferine çıkması esnasında bu ismi koyduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda burada Kaşgarlı Oğuzların 24 boydan oluştuğunu, Halaçların ayrılmasıyla bu sayının 22'ye düştüğünü bildirmektedir.⁹⁸ Tufan Gündüz, "Kaşgarlı, Türkmen adının onlara Zülkarneyn tarafından Türk-mânend (Türke benzeyen) şeklinde verildiğini kaydediyorsa da, İslam dünyasında İslâm'a giren Türk zümrelerine Türk-mânend denildiğini, buradan da Türk-men kelimesinin türediğini"ni söylemektedir. Ancak bunların tutarlı bilgiler olmadığını ekleyen Gündüz, Türkmenlerin tarihte küçük bir topluluk olduğunu, daha sonra Karluk, Halaç ve Oğuzları da içine alan bir terim halini aldığını söylemektedir.⁹⁹ Tahsin Banguoğlu da bu görüşe uygun şekilde bir düşünceye sahiptir, ona göre Türk-Türkmen ayrımı daha Göktürkler zamanında gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁰

Oğuzlar üzerinde değerli çalışmalar yapmış olan Faruk Sümer, Türkmen kelimesinin Müslüman Oğuzları gayrimüslim Türklerden ayırt eden bir işleve sahip olduğunu belirtmektedir. Müellif, Müslümanlığı ilk kabul eden gurubun Türkmenler olduğunu, bu nedenle Mâveraün-nehr bölgesinde "Müslüman Türk" şeklinde bir tabirin oluştuğunu, buradan da Türkmen kelimesinin ortaya çıktığını söylemektedir. Ayrıca Gerdidi ve Beyhaki gibi Gazneli tarihçilerin Türkmen kelimesini Müslüman Oğuzlar için kullandıklarını eklemektedir.¹⁰¹

Sonuç olarak, Türkmen kelimesi Oğuzlara verilen bir ad olarak bilinmektedir. Bu durumdan hareketle Oğuzların "Türkmen" kelimesiyle güçlü bağlarının bulunduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Ön Asya'ya gelen Oğuzlara artık

⁹⁷ İbrahim Kafesoğlu, (1958), "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", *Jean Deny Armağanı*, (Ankara), s. 131.

⁹⁸ *Divanü Lûgat-it Tercümesi*, Çeviren: Besim Atalay, C. III, (Ankara 1992), s. 412-416.

⁹⁹ Tufan Gündüz, (2002), *age.*, s. 267.

¹⁰⁰ Tahsin Banguoğlu, (1988), "Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine", *TDAY/Belleten 1959*, (Ankara), 18-19.

¹⁰¹ Faruk Sümer, (1980), *age.*, s. 79.

Türkmen denilmeye başlanmıştır. 13. ve 14. asırlarda Oğuz adının yerini tamamıyla Türkmen kelimesi almıştır. Anadolu ve Azerbaycan sahasında bu kelime göçer halde yaşayan Türk guruplarına verilmiştir.¹⁰² Selçuklulara ile Anadolu'ya gelen pek çok Oğuz boyuna Türkmen denilmesi de bu kelimenin kapsayıcılık gücünün yüksek olduğunu gösterir niteliktedir.¹⁰³

3. Oğuzların Boy Teşkilatı

Oğuzların kavmi ve siyasi yapı için el (il) kelimesini kullandıkları bilinmektedir. Oğuz-eli'nin başında da *yabgu* unvanlı yöneticiler bulunmuştur. Bu *yabgu* kelimesi de 12. yüzyıldan sonra değişerek yalnızca *beğ* şeklini almıştır. *El* kelimesi zamanla ülke anlamı kazanmış, *Yurd* ise elin boyun, obanın ve ailenin sahibi olarak oturduğu yer anlamına gelmiştir. Kaşgarlı Mahmud'un Oğuzca olduğunu kaydettiği *boy* tabiri, Oğuz eli'ni oluşturan teşekküllerden her birine denir.¹⁰⁴ Bu boyların başında bulunanlara *boy beyi* denildiği gibi, *yabgular* ve *sultanlar* da bu beylerden seçilmiştir.¹⁰⁵

Boyların alt birimi de obalardır. Kaşgarlı'nın *boy* kelimesinde olduğu gibi Türkçe olduğunu söylediği obadan sonra en alt birim olan aile gelmektedir.¹⁰⁶ Nihayette ailelerden obalar, obalardan boylar, boylardan da Oğuz eli meydana gelmektedir.¹⁰⁷

X. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Oğuz elinden ayrılmalar, kopmalar olmaya başlamıştır. Bu kopan kitlelerin gittikleri yerler arasında Hazar Denizi kıyısındaki Mangışlak, Balkanlar ve yakın doğu gösterilebilir.¹⁰⁸ Oğuz boyları sürekli batıya hareket eden bir yapıya sahip olmuşlardır. Oğuz boylarının bir diğer göze çarpan niteliği ise boyların herhangi bir siyasi birlik içinde yer almayı sevmemeleridir. Örneğin Selçukluların Ön Asya ve Anadolu'daki fetihlerine bazı Oğuz boyları katılmamıştır. Bu

¹⁰² Ahmet Bican Ercilasun, (2000), "Oğuz-Türkmen Dil Kaynakları", *Türk Dili*, S. 587, Kasım, 438-439.

¹⁰³ Oğuzlar hakkında ayrıca bk. V. M. Jirmunski, (1961), "Sir Derya Boyunda Oğuzlara Dair İzler", Çeviren: İ. Kaynak, *Bellekten*, C. XXV, S. 99, 431-483; İbrahim Kafesoğlu, (1977), *Türk Millî Kültürü*, (Ankara); İbrahim Kafesoğlu, (1972), *Selçuklular Tarihi*, (İstanbul); Sencer Divitçioğlu, (1994), *Oğuzdan Selçuklu'ya*, (İstanbul).

¹⁰⁴ *Divanü Lûgat-it Tercümesi*, Çeviren: Besim Atalay, C. III, (Ankara 1992), s. 141.

¹⁰⁵ Faruk Sümer, (1980), *age.*, s. 221.

¹⁰⁶ *Divanü Lûgat-it Tercümesi*, Çeviren: Besim Atalay, C. I, (Ankara 1998), s. 86.

¹⁰⁷ Faruk Sümer, (1980), *age.*, s. 221.

¹⁰⁸ *age.*, 222.

da Oğuz boyları arasında bu yüzyıllarda kesin şekilde sağlanmış birliğin olmadığını göstermektedir.¹⁰⁹

Oğuz boylarının sayısına ait bilgileri Kaşgarlı'nın ve Reşideddin'in eserlerinde bulmaktayız. 11. yüzyılda Seyhun Oğuzları 24 boydan ibaret bir halde idiler. Kaşgarlı, bu boylardan 22'sine ait bilgiler vermiştir. Ancak Oğuz boylarına ait tam listeyi Reşideddin'de bulmaktayız.¹¹⁰ Bu sebeple diğer kaynaklarda (Yazıcıoğlu, Ebu'l Gazi Bahadır Han vb.) yer alan Oğuz boylarına ait listeler Reşideddin'in eserinden alınmadır. Reşideddin, 24 Oğuz boyunu Boz-Ok ve Üç-Ok olmak üzere iki kola ayırmıştır. Kaşgarlı'da ise böyle ikili bir tasnif bulunmamaktadır.¹¹¹ Reşideddin, Boz-Ok kelimesine "parçalamak" anlamını vermiştir. Kelimenin kökenini boz- olduğu kanısındadır. Üç-ok da "üç adet ok" şeklinde izah edilmiştir. Ancak Faruk Sümer, bu açıklamalara ek olarak "ok" kelimesinin "boy" anlamına geldiğini o nedenle Üç-ok kelimesinin "Üç boy" şeklinde anlaşılması gerektiğini ileri sürer.¹¹²

Oğuzların bu şekilde iki ana kola ayrılmasını, Oğuz Kağan Destanı'nından takip etmekteyiz. Hem Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda hem de İslâmi Oğuz-nâme'de bu iki kola ayrılma anlatılmaktadır. Destanlar tarihi belge olarak değerlendirilmese de toplumların sözel tarihleridir. O nedenle Oğuz Kağan Destanı'nda yer alan bilgiler bizler için önemlidir.¹¹³ UOKD'de Üç-ok ve Boz-ok ayrımının yapılışı şu şekilde verilmektedir:

¹⁰⁹ Türklerin Anadolu'ya gelişleriyle ilgili olarak bk. Claude Cahen, (1988), *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)*, Çeviren: Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, (Ankara).

¹¹⁰ Berezin,, *Reşidüddin-Camiü't-Tevarih*, C. I, (Petersburg 1861); *Câmiü't-Tevârih*, Yayınlayan: Ahmet Ateş, C. II, (Ankara 1957).

¹¹¹ Faruk Sümer, (1980), *age.*, s. 223.

¹¹² *age.*, s. 224.

¹¹³ Destanlar, toplumların ilk edebi mahsulleri arasında yer alan, genellikle manzum olan ürünlerdir. Destan, evrensel olmaktan daha ziyade milli olma vasfıyla ön plana çıkmakta, bir milletin ortak şuurunu yansıtmaktadır. Kolektif bir şuurun ortaya koyduğu bir edebiyat mahsulüdür. Destan türünün icra edildiği, destani anlatmaların ortaya çıktığı dönemlerde toplum şuru bireysel olmaktan daha ziyade kolektif bir anlayışa dayanmaktadır. Bu nedenle destanlar toplumların anonim ürünleridir. Destanın oluşmasına çekirdek teşkil edecek olan vakayı toplumun tümü yaşamakta, destan parçalarını teşkil eden efsaneler aynı bilinç içinde yayılmaktadır. Destan parçalarını da bir araya getiren yine adeta toplumun bir temsilcisi gibidir. Bu açıdan bakıldığında destan, ait olduğu toplumun felsefesini, duygusunu, düşüncesini, yaşam tarzını, inandığı, saygı duyduğu değerleri kısacası toplumunun karakterini yansıtan bir türdür. Destan; kaynaklandığı toplumun tarihinden, coğrafyasından v.b. konularda toplumun geçirmiş olduğu evrelere ait pek çok değerli bilgiyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu özelliği destanlara sözel tarih

“Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, Oğuz Kağan’ın yanında ak sakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli bir ihtiyar vardı. O, anlayışlı bir asil bir adamdı, Oğuz Kağan’ın nâzırı idi. Adı Uluğ Türtük idi. Günlerden bir gün uykuda bir altın yay ve üç gümüş ok gördü. Bu altın yay gün doğusundan ta gün batısına kadar ulaşmıştı ve bu üç gümüş ok şimale doğru gidiyordu.uykudan uyanınca düştü gördüğünü Oğuz Kağan’a anlattı ve dedi ki: Ey kağanım senin ömrün hoş olsun; ey kağanım senin hayatın hoş olsun. Gök Tanrı düşümde verdiğini hakikate çıkarsın. Tanrı bütün dünyayı senin uğruna bağışlasın! Oğuz Kağan Uluğ Türk’ün sözünü beğendi; onun öğüdünü diledi ve öğüdüne göre yaptı. Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı ve: Benim gönlüm avlanmak istiyor. İhtiyar olduğum için benim artık cesaretim yoktur; Gün Ay ve Yıldız; doğu tarafına sizler gidin, Gök, Dağ ve Deniz; sizler de batı tarafına gidin dedi. ... Gün, Ay ve Yıldız çok av ve kuş avladıktan sonra yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve: Ey büyük (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe kadar atın dedi. Gök, Dağ ve Deniz çok av ve çok kuş avladıktan sonra yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü okları üçe üleştirdi ve: Ey küçük (oğullarım), oklar sizlerin olsun. Yay oku attı; sizler de ok gibi olun dedi”¹¹⁴

Yukarıda da görüldüğü gibi Oğuz Kağan sağlığında oğullarını iki kısma ayırmıştır. Bu ayırmadan sonra tarihte bu oğullardan oluşacak 24 Oğuz boyu hep ikili sistem içinde anılacaktır. Bu tarz bilgilerden Oğuz töresinin gelişigüzel oluşmadığı, sistemli, tutarlı bir gelenekten geldiği rahatlıkla görülebilecektir. Reşideddin Oğuznamesi’nde de bu şekilde bir ayırımın yapıldığı görülmektedir:

“...Oğuz yurda varması şerefine toy için doksan bin koç ve dokuz yüz kısırak kesilmesini emretti ve büyük bir toy yaptı; altın evi kurdurdu. Bu toy sırasında, kendisiyle birlikte cihangirlik seferine katılan ve onunla beraber sağ-salim asıl yurda dönmüş olan altı oğlu bir gün ava gittiler. Tesadüfen altın bir yay ile üç altın ok buldular. Hep beraber bunları kendi dileğine göre aralarında paylaştırmaları için babalarına getirdiler. Babaları

niteliği kazandırmaktadır. Bu yüzden destanlar bir toplumun başvurması gereken en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Onların iyi bir şekilde tahlil edilip değerlendirilmesi demek ait olduğu millet hakkında pek çok şeye ulaşıldığı anlamına gelmektedir. Destanlar hakkında bilgi için bk. Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz, (2002), **İslamiyet Öncesi Türk Destanları**, (İstanbul); Şükrü Elçin, (1997), “Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu”, **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, C. I, (Ankara), s. 33-41; Mehmet Kaplan, (1991), **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri**, (İstanbul); Fuad Köprülü, (1981), **Türk Edebiyatı Tarihi**, (İstanbul); Bahaeddin Ögel, (1993), **Türk Mitolojisi**, C. I, (Ankara); Ali Duymaz, (2000), “Dede Korkut Kitabı’nda Alplarin Eğitimi ve Geçiş Törenleri,” **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, (19-21 Ekim 1999, Ankara)**, (Ankara), s. 109-122.; Ali Duymaz, (1998), “Dede Korkut Kitabı’nda “Hüner” ve “Erdem” Kavramları Üzerine”, **IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı-Bildiriler, (5-6 Kasım 1998)**, (Ankara), s. 187-198; Ali Duymaz, (1997), **Bir Destan Kahramanı Salur Kazan**, (İstanbul); Mehmet Aça, (1998), “Kozı-Körpeş Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma”, C. I, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya); Mehmet Aça, (2000), “Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yaklaşım Denemeleri”, **Milli Folklor**, S. 48, Kış, s. 5-17; Mehmet Aça, (2002), **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği**, (Konya).

¹¹⁴ W. Bang-R. R. Arat (1970), **Oğuz Kağan Destanı**, (İstanbul), s. 23-24.

Oğuz yayı üçe parçalayıp daha büyük üç oğluna, üç oku da küçük üç oğluna verdi. Şöyle karar verdi: Kendilerine yay verdiği üç oğlunun soyundan gelecek kavme “Bozoq” densin. Çünkü bunlara yayı paylaşmak için onu muhakkak parçalamak gerekti. Bozoq sözünün de zaten manası parçalamak, bozmaktır. Kendilerine ok verdiği diğer üç oğlunun neslinden gelecek kavmin lakabı “Üçoq” olsun; bu “üç oq” yani üç tane ok demektir.”¹¹⁵

Destan metinlerinden yapmış olduğumuz bu alıntılar, Boz-Ok ve Üç-Ok ayrımının kökenini açıklayıcı niteliktedir. Oğuz’un söyledikleri ile Oğuz Türklerinin tarihteki adlandırmaları arasında farklılık yoktur. Destanda söylendiği gibi, Oğuzların bu iki kolundan gelenlere Boz-Ok ve Üç-Ok denilmiştir. Destanda geçen altı oğuldan sonra boy sayısında artış olmasına rağmen şecerede herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bu boy teşkilatı, Oğuz Türklerine dayalı Türk devletlerinde de kullanılmıştır.¹¹⁶

Boz-Ok ve Üç-Ok ayrımından sonra bunların devlet yönetiminde etkinliklerine bakıldığında Oğuzların hakim kolunun Boz-Oklar olduğu görülecektir. Bu nedenle Boz-Okların sembolü yay, Üç-Okların ise yaya tabi olan oktur. Boz-Oklar devletin her zaman merkezinde yer almış. Hükümdara en yakın gurup olmuştur. Üç-oklar ise merkezden biraz daha uzak halde bulunmuşlardır. Bu ikili ayrımın bir de alt dalları olmuştur. Boz-Okların 12 Oğuz boyuna, Üç-okların da 12 Oğuz boyuna ayrılmasıyla toplam 24 Oğuz boyunun belirli bir teşkilat ve düzen çerçevesi içinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Oğuzların hemen her tarih ve coğrafyada bu tasnife dikkat ettikleri de bilinen hususlar arsındadır.

24 Oğuz boyunu şu şekilde gösterebiliriz:¹¹⁷

¹¹⁵ A. Zeki Velidi Togan, (1982), *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, (İstanbul), s. 47-48.

¹¹⁶ Erdal Aksoy, (2002), “Oğuz Türklerinin İdari Yapı ve Boy Teşkilatına Bir Bakış”, *Türkler*, C. 2, (Ankara), s. 316-320.

¹¹⁷ Türklerin şeceresi ile ilgili olarak bk. Salim Koca, (2002), “Türklerin Soy Kütüğü”, *Türkler*, C. 2, (Ankara), s. 260-265.

OĞUZ BOY TEŞKİLATI

BOZOKLAR

Kayı	Yazır	Avşar
Bayat	Döğer	Kızık
Alka-evli	Dodurga	Beğdilli
Kara-evli	Yaparlı	Karkın

ÜÇOKLAR

Bayındır	Salur	İğdir
Beçene	Eymür	Bügdüz
Çavuldur	Alayuntlu	Yıva
Çepni	Yüreğir	Kınık

B. ÇEPNİLERİN MENŞEİ VE ÇEPNİ ADI

Çepnilerle ilgili bilgi veren bütün kaynaklar, onların Oğuz Türklerinden olduğunu kabul etmektedir. Çepni Türkleri Oğuzların Üçok koluna bağlı boylardan birisidir.¹¹⁸ Oğuz'un oğullarından Gök Han'ın dört oğlundan birisinin adını taşımaktadırlar.¹¹⁹ Anadolu'nun ve Rumeli'nin, özellikle Doğu Karadeniz'in Türkleşmesinde büyük rol oynamış bir Türk boyudur. Türk tarihinde daha çok Oğuzların Anadolu'ya yaptıkları akınlardan sonra gündeme gelmeye başlamışlardır. Anadolu'daki varlıkları XII. yüzyıla kadar gitmektedir. Ancak hemen belirtmek isteriz ki, Çepnilerin Anadolu'ya nasıl geldikleri, nerelere yerleştikleri, buradan nasıl tüm Anadolu'ya yayıldıkları hususlarında elimizde kesin bilgiler yoktur. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllardaki kaynaklar, daha çok Çepnilerin menşelerinden söz etmekte, Osmanlı döneminde tutulan tahrir defterlerinden Çepnilerin Anadolu'yu vatanlaştırmada büyük pay sahibi olduklarını izleyebilmekteyiz.¹²⁰ Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türk tarihinde Çepnilerin yer aldığı önemli tarihi kaynaklara bakılacak, Çepni adıyla ilgi açıklama ve kayıtlar değerlendirilecek, ardından Türk tarihinde Çepnilerin konumu hakkında bilgiler verilecek ve son olarak Balıkesir çevresindeki Çepniler tanıtılacaktır.

1. Tarihi Kaynaklarda Çepniler

a. Divanü Lügati't-Türk

Çepnilerin yer aldığı en eski yazılı kaynak **Divanü Lügati't-Türk**'tür. Türk dilinin, tarihinin, kültürünün en önemli eserlerinden birisi olan **Divanü Lügati't-Türk**'ün müellifi Kaşgarlı Mahmud, zamanının Türk boylarını yakından tanıma, onların arasında bulunma şansını elde etmiştir. Türk boyları arasında araştırmalar yaparak elde

¹¹⁸ Bu konuda bk. A. Zeki Velidi Togan, (1982), **Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili**, (İstanbul), s. 51-52; Köprülüzâde Mehmed Fuad, (1925), "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar", **TM**, C. I, Ağustos, s. 206; Bahaeddin Ögel, (1998), **Türk Mitolojisi, C. I**, (Ankara), s. 344-345.

¹¹⁹ A. Zeki Velidi Togan (1982), *age.*, s. 51.

¹²⁰ Ali Çelik, (2002), *agm.*, s. 312.

etmiş olduğu bilgileri, malzemeleri eserinde kullanmıştır.¹²¹ Kaşgarlı Mahmut, **Divanü Lügati't-Türk** adlı eserinde Oğuz boyları hakkında bilgiler verirken Oğuzların 22 boyunun olduğunu, bunların kendilerine ait birer belgesi ve hayvanlarına vurulan alametlerinin varlığından söz eder. "Oğuz" maddesinde Kaşgarlı Mahmut şöyle demektedir:

"Bir Türk boyudur. Oğuzlar Türkmendirler. Bunlar yirmi iki bölüktür; her bölüğün ayrı bir belgesi ve hayvanlarına vurulan bir alâmeti vardır. Birbirlerini belgelerle tanırlar."¹²²

Bu açıklamanın ardından Kınıklardan başlayarak kısa kısa bilgiler verip onların damgalarına ait şekilleri de kaydetmiştir. Kaşgarlı'nın **Divanü Lügati't-Türk**'te vermiş olduğu Çepni damgası şu şekildedir:

Kaşgarlı'nın tespit ettiği bu damgayı daha sonraki yıllarda kullanan yazılı kaynaklar olmuştur. Diğer kaynaklar da damgalara ait bilgiler vermiş olmalarına rağmen bizim için DLT'de verilen bilgiler çok daha önemlidir. Kaşgarlı, eserinde bu bilgileri neden kaydettiğini de belirtmiştir. Bu oymakların herkesçe bilinmesi gerektiğini, bu tanıtmış olduğu belgelerin onların atlarında, hayvanlarında bulunduğunu, hayvanlar karıştığında her bölüğün kendi hayvanını bu işaretlerden tanıdığını söylemektedir.¹²³

b. Câmîü't-Tevârih

Reşidüddin Fazlullah, 1310 yılında kaleme aldığı eserin ikinci cildinde Târih-i Oğuzân ve Türkân (Oğuzların ve Türklerin Tarihi) adlı bölümde İslâmi dönem

¹²¹ Divanü Lügati't-Türk ve Kaşgarlı Mahmut hakkında bk. Ahmet Caferoğlu, (1984), **Türk Dili Tarihi I-II**, (İstanbul), s. 19-39.

¹²² **Divanü Lügat-it Tercümesi**, Çeviren: Besim Atalay, C. I, (Ankara 1998), s. 54.

¹²³ **age.**, s. 54.

Oğuznâmesi olarak bilinen Oğuz destanını nakletmektedir. Bu bölümde aynı zamanda 24 Oğuz boyunun lakapları, damgaları ve ongunları bulunmaktadır.¹²⁴ Câmîü't-Tevârih'te verilen Çepni damgası şu şekildedir:

Oğuzların Bozok ve Üçok diye iki kola ayrılışını izah ettiğimiz bölümde de söylediğimiz gibi Oğuz hayatta iken oğullarını ikiye ayırmıştı. Câmîü't-Tevârih'te bu oğullardan 24 oğlun olduğu kayıtlıdır. Oğuz'un ölümünden sonraki gelişmeler eserde şöyle anlatılmaktadır:

“Oğuz'dan sonra büyük oğlu Kün Han yerine geçti. Kün Han tahtına oturduğu zaman yetmiş yaşındaydı ve yetmiş yıl da padişahlık etti, bundan fazla ömrü olmadı. Babası Oğuzun vefatından sonra Oğuz'un daha eski zamanlarda bir şehir yaptırıp ona Yenikent adını verdiği meydana çıktı. Bu şehri İrkıl Hoca adında gayet akıllı ve tedbirli bir adamın hakimiyetine vermişti. ...Bir gün Kün Han'a dedi ki: 'Oğuz büyük bir padişahı ve yeryüzünü idare altına alıp pek çok hazine ve sayısız hayvan toplamıştı. Şimdi onların hepsi sizindir. Siz altı oğulun, Tanrının izniyle her birinizin dörder taneden yirmi dört evladınız var. Olabilir ki onlar sonradan birbirleriyle çekişirler. Bunun çaresi her birinin rütbesi, mesleği, adı ve lakabı kararlaşsın; her birinin bir nişanı ve tamgası olsun. Bununla bilinip tanınsınlar.’”¹²⁵

Bu şekilde 24 dört Oğuz boyuna nizam verilmesini teklif eden İrkıl Hoca'nın teklifini Kün Han olumlu karşılar ve bunu yapması için İrkıl Hoca'yı görevlendirir. İrkıl Hoca, 24 Oğuz evladına birer lakap, birer damga ve birer ongun tespit eder. Bu tespitlerin Çepnilerle ilgili bölümüne bakarsak, Çepni'nin Üçokların en büyüğü olan Kök Han'ın dördüncü oğlu olduğu, ongununun *Sunkur: Umay*, ülüşünün sol karın yağrın, sol yanbaş olduğu ve yukarıda verdiğimiz damgaya sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁶

¹²⁴ Ongun ve tamga hususları için bk. Sencer Divitçioğlu, (1994), *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*, (İstanbul), s. 33-41.

¹²⁵ A. Zeki Velidi Togan (1982), *age.*, s. 49.

¹²⁶ *age.*, 49-52.

c. Şecere-i Terâkime

Çepnilerle ilgili kaydın bulunduğu bir diğer eser, Ebul Gazi Bahadır Han'ın 1659-1660 tarihinde yazmış olduğu **Şecere-i Terâkime**'dir. Ebul Gazi Bahadır Han, bu eserini oluştururken büyük oranda **Câmiü't-Tevârih**'ten faydalanmıştır, ancak Türkmen boyları arasında söylenen rivayetleri de dikkate almıştır. **Şecere-i Terâkime**, tıpkı **Câmiü't-Tevârih**'te olduğu gibi Oğuz Kağan Destanı'nı ihtiva etmektedir. Aralarındaki fark ise **Şecere-i Terâkime**'nin Türkmen rivayeti olmasıdır.¹²⁷ Eserin sahibi, yazmış olduğu bilgileri Türkmen ulularından aldığını, buna göre Oğuz'un on iki çadırda oturan 24 torununun olduğunu söyler. Bilgilerine başvurduğu Türkmen yaşlılarından Oğuz'un torunlarının adlarını, lakaplarını, damgalarını, kuşlarını öğrendiğini de eklemektedir.¹²⁸

Şecere-i Terâkime'nin "Oğuz Han'ın Torunlarının Adlarının Manası, Damgaları ve Kuşlarının Zikri" bölümünde, 24 Oğuz torunun adları, adlarının anlamları, damgaları ve kuşları sırasıyla verilmiştir. Çepniler bu eserde Oğuz'un on altıncı torunu olarak gösterilmiştir. Çepninin kelime anlamının "Cesur", kuşunun hüma olduğu belirtildikten sonra şu şekildeki damgası verilmiştir:

ç. Târih-i Âl-i Selçuk

Yazıcıoğlu Ali, 15. yüzyılda Reşidüddin'den bazı değişiklikler yaparak Türkçe'ye çevirdiği eserinin baş kısmına aldığı Oğuznâme'de Çepniler hakkında bilgiler vermiştir. Verilen bilgiler **Şecere-i Terâkime**'den farklı değildir, ancak

¹²⁷ Şecere-i Terâkime için bk. Ebülгази Bahadır Han, **Şecere-i Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü)**, Hazırlayan: Muharrem Ergin, [t.y.], (Yayıncı yeri yok).

¹²⁸ Şecere-i Terâkime için bk. Ebul Gazi Bahadır Han, **Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)**, Hazırlayan: Zuhâl Kargı Ölmez, (Ankara 1996), s. 247.

Çepnilerin damgası olarak verilen işaret farklıdır. Yazıcıoğlu'nun vermiş olduğu damga şu şekildedir:¹²⁹

d. Cihannûma

Katip Çelebi, 17. yüzyılda **Cihannûma** adlı coğrafya konulu eserinde Canik eyaletinden bahsederken Çepnilerden söz etmiştir. “Bunun bazı yerlerinde gizli Rafizî taifesi vardır” cümlesini Köprülü, Çepnilerle ilgili olarak söylenmiş olduğunu kabul etmiştir. Yine aynı müellifin Trabzon’u anlatırken: “Trabzon’un cânib-i garp ve cenubi cibâl-i Çepni derler, bunda etrâk taifesi sakin olur. Laz taifesiyle müşterektir. Lisanları Türk ve Acem ve şah-ı Acemi mabud-ı itikat edip Rûvafizedendir.”¹³⁰ şeklindeki açıklamasıyla Çepnilerin bu yıllarda Karadeniz’de önemli ölçüde bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir.

e. Kitabul-İdrâk li-Lisanil-Etrâk

Çepnilerden bahseden bir diğer tarihi kaynak, Kitabul-İdrâk li-Lisanil-Etrâk adlı Kahire’de Ebû Hayyân tarafından yazılmış olan eserdir. Bu eserde sadece Oğuz boylarından Çepni ve Kınık tanıtılmaktadır, diğerlerinden söz edilmemektedir. Burada “Çepni-Kabiletün minet-Türk” yani bir Türk boyu şeklinde bir ibareyle yer almaktadır. Çepnilerin 14. yüzyılda Mısır’da tanınması, onların tarihi bir başarıya sahip olmasını göstermesi sebebiyle önemlidir.¹³¹

2. Çepni Adının Manası

Çepni adının anlamı üzerine tarihi kaynaklarda bazı bilgiler verilmiştir. Kaşgarlı Mahmut “Çepni” şeklinde yazarken bazı kaynaklarda ise “cepni, cebni” şekillerine de rastlanmaktadır. Çepni adının kelime anlamının ne olduğu konusunda kesin bir sonuca

¹²⁹ Ali Çelik, (2002), *agm.*, s. 313.

¹³⁰ Köprülüzâde Mehmed Fuad, (1925), *agm.*, s. 209.

¹³¹ Faruk Sümer, (1992), *age.*, s. 9.

ulaşılmış değildir. Reşidüddin, kelimenin anlamı olarak “Yani her câ ki yağı bîned bî-tevakkuf ceng küned” (Düşman gördüğünde hemen savaşır) şeklinde bir açıklama yaparken, Ebulgazi Bahadır Han ise “Bahadır” karşılığını kullanmıştır. Bu bilgilerin Çepni kelimesinin kökü ve etimolojisi ile ilgisi olmadığını söyleyen Bahaeddin Ögel şöyle devam etmektedir:

“Öyle anlaşılıyor ki, gerek Reşideddin ve gerekse Ebülgazi, aslen Moğolca’dan Türkçe’ye girmiş olan “cebe” sözüne bakarak, Çepni boy adını manalandırma yoluna gitmişlerdir. Çingiz Han çağında bile Türkler, meşhur Moğol generali Cebe’nin adını bu şekilde söylememişler ve Moğolca Cebe’nin Türkçe karşılığı olan Yeme sözünü kullanmışlardı. Cebe sözünü Çingiz Han çağından önce yazılmış Türkçe sözlüklerde de görmüyoruz. Harezmsahlr çağında Türkçe eklerle yapılmış cebecilik gibi sözler varsa da, yine aynı sözlükte Moğolca cebe sözü Türkçe sağıt sözü ile karşılanmıştır. Yukarıda da söylediğimiz gibi, Türklerin general Cebe’ye, Cebe dememelerinin de bir sebebi vardı. Çingiz Han’ın ikinci oğlu Cöçi’ye de Türkler Cöçi dememişler ve bu kelimenin Türkçe karşılığı olan Tüşi sözünü ona ad olarak kullanmışlardı.”¹³²

Ögel bu açıklamaların ardından Reşidüddin’in yapmış olduğu etimolojinin halk etimolojisi olduğunu, halkın unutulmuş kelimeleri izah etmeye çalışırken kendi dönemlerindeki kelimelere, eklere başvurduğunu söylemektedir. Kesin bir şekilde Çepni adının Çingiz Han döneminden önce teşekkül ettiğini, halkın o dönemin gramer kaidelerini bilmelerine imkan olmadığını beyan etmektedir. Kelimenin Moğalca “cebe” silah anlamından genişlemeye uğrayarak “Bahadır ve cesur insan” manasına geldiğini, ancak -ni ekinin böyle bir kelime vücuda getirip getiremeyeceğinin belli olmadığını dile getirmiştir.¹³³

Türk tarihi hakkında değerli çalışmalar yapmış olan M. Fuad Köprülü de **Türkiyat Mecmuası**’nda yayımladığı “Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar” adlı makalesinde Çepni kelimesinin “Çapmak” fiilinden türemiş olabileceğini öne sürmüştür.¹³⁴ Yabancı araştırmacı Gyula Nemeth, Çepni adının Kırgızca *çep* (kalkan) ve Türkçe *çeper* (duvar, çit, parmaklık) kelimeleriyle alakalı olduğunu söylemiştir.

¹³² Bahaeddin Ögel, (1998), *age.*, s. 344.

¹³³ *age.*, s. 345.

¹³⁴ Köprülüzâde Mehmed Fuad, (1925), *agm.*, s. 206.

Nemeth'e göre Çepni kelimesinin kök anlamı, "koruyucu" ve bilhassa "sınır koruyucusu" anlamına gelmektedir.¹³⁵

Soltanşah Ataniyazov, **Şecere** adlı eserinde Çepnilerle ilgili olarak zikrettiğimiz kaynaklardaki bilgileri ve Salar Baba'nın görüşünü de ilave ettikten sonra kelimenin etimolojisine dair tespitlerde bulunmuştur. Ataniyazov, Çepni adının eski Türk sözü "küçük gurup, sürü" anlamlarına gelen "Çep, çöp" sözünden türediğini ifade eder.¹³⁶

Bu tarz kelimenin etimolojisine ait açıklamaların yanında İbrahim Kafesoğlu da Çepni kelimesinin askeri bir terim olduğunu söyler. Eski Türk boylarının adlarıyla sosyal ve siyasi hüviyetleri arasında doğrudan bir bağ olduğunu dile getiren Kafesoğlu, Çepni kelimesini Çor, Yula, Kapan, Buka gibi askeri teşkilat ve unvanlarla ilgili kelimelerin yanına dahil eder.¹³⁷

Son olarak İsmail Hakkı Kadioğlu'nun da kelimeyle ilgili açıklamasını belirtmek istiyoruz. Kadioğlu, Çepnilerin Sultan Alaeddin Bey'e "çetelik" yapması nedeniyle o devirde çete diyemeyenlerin "Çetmi" dediklerini ileri sürmektedir.¹³⁸

Verdiğimiz bütün bu açıklamaların sonucunda Çepni kelimesinin etimolojisinin aydınlatılmadığı görülmektedir. Tarihi kaynaklarda daha çok kelimenin doğrudan etimolojisiyle ilgili bilgilerden daha ziyade Çepni boyunun hakim vasfıyla ilgili açıklamaların yer aldığı görülmektedir. Tarihçi ve dilcilerin yaptıkları çalışmalarda da kelimenin kökeniyle ilgili olarak üzerinde görüş birliğinin yapıldığı bir sonuca ulaşamamıştır. Türkçe'nin bazı kelimelerinde olduğu gibi Çepni kelimesinin etimolojisi, dilcilerin yapacağı kapsamlı araştırmaları beklemektedir.

¹³⁵ Gyula Nemeth, (1930), **A Bonfoftalo Magyarsak Kialakula**, (Budapeşt), s. 54-55.

¹³⁶ Ali Çelik, (2002), **agm.**, s. 313.

¹³⁷ İbrahim Kafesoğlu, (1995), **Türk Millî Kültürü**, (İstanbul), s. 218.

¹³⁸ İsmail Hakkı Kadioğlu, (1935), **Çepniler Balıkesir'de**, (Balıkesir), s. 10.

C. ÇEPNİLERİN ANADOLU'YA GELİŞLERİ VE ANADOLU'YA YERLEŞMELERİ

1. Çepnilerin Anadolu'ya Girişleri

Buraya kadar verilen bilgilerden hareketle 12. yüzyılda Çepnilerin Anadolu, İran, Azerbaycan ve Mısır'da tanınan bir boy olduğunu göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, Çepnilerin Anadolu'ya ne zaman geldiği konusunda kesin bilgiler elimizde mevcut değildir. Faruk Sümer bu konuda Türkiye'deki yerli kaynaklara ilk olarak geçen Oğuz boyunun Çepni olduğunu söylemektedir.¹³⁹ Türk tarihinin önemli araştırmacılarından M. Fuad Köprülü bu konuda şöyle demektedir:

“Çepnilerin garba muhaceretleri, Selçukluların ilk Anadolu istilası zamanındadır. Bunların mühim bir kısmı ibtida garba, Anadolu'ya gelerek “Paflagonya” havalisine ve Trabzon imparatorluğu hudutlarına yerleşmiş ve bilhassa Sinop'un Selçukîler tarafından zabtı üzerine onlardan bir uç teşkil edilmiştir. Hicri 676'da Trabzon imparatorluğunun Sinop'a hücumu üzerine Çepnilerin bu hücumu kemal-i muvaffakiyet ile mukabele ettiklerini biliyoruz.”¹⁴⁰

Köprülü'nün de açıklamalarına bakıldığında, Çepnilerin Anadolu'ya gelişleri hakkında tarihi belgeye dayalı bilgiler yoktur, ama tahminler vardır. Ancak kesin olan, Çepnilerin Oğuzlarla birlikte Anadolu'ya geldikleridir. O nedenle Oğuzların veya Selçukluların Anadolu'ya girişlerini bilmek, Çepnilerin de Anadolu'ya ne zaman geldiklerini bilmek demektir. Çepnilerin Anadolu'ya gelmeden önce Türkistan'dan İran'a, oradan da Anadolu'ya geçtikleri de bilinmektedir.¹⁴¹ Çepnilerin Horasan bölgesinde bulduklarını hem yazılı kaynaklardan hem de sözlü rivayetlerden bilmekteyiz. Anadolu'daki Çepni boylarının çoğunluğunun Alevi-Bektaşî olmasında Horasan bölgesinde bulunmalarının büyük etkisinin olduğu söylenebilir.

¹³⁹ Ali Çelik, (2002), *agm.*, s. 313.

¹⁴⁰ Köprülüzâde Mehmed Fuad, (1925), *agm.*, s. 209.

¹⁴¹ Hanefi Bostan, (2002), *agm.*, s. 299.

Çepnilerin Anadolu'ya girişlerinde yanlarında 13. yüzyılda yaşamış olan Hacı Bektaş Veli'nin olduğu söylenmektedir. Hatta Hacı Bektaş'ın Sulucakarahöyük'te ilk müritlerinin Çepniler olduğu da iddia edilmektedir. Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'den alınan bu bilgiden hareketle Hacı Bektaş'ın Çepni olduğunu ileri sürenler de vardır.¹⁴²

Faruk Sümer, Çepnilerin Anadolu'daki dini hareketlerde aktif rol oynadığını belirtmektedir. Osmanlı Devrinden önce Anadolu'da gerçekleşen Baba İshak ayaklanması, İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun On İki İmam Şiiliğini kabul etmesi ve Safevi tarikatından Şeyh Cüneyt ile haleflerinin Anadolu'daki faaliyetlerinde Çepnilerin etkili olduğunu söylemektedir. Bu ayaklanmalardan ilki Babaî Türkmenlerinin ayaklanmasıdır. Faruk Sümer, bu ayaklanmaya sebep olarak Osmanlı'nın dinî eğitim hususunda aldırılmaz davranmasını gösterir. Osmanlı, köylere din adamı vazifelendirmediği için buralar tarikatlara mensup dervişlerin politikalarını rahatlıkla yayabilecekleri sahalar haline gelmiştir. Köylerde yaşayan insanlar, bu tarikat dervişlerinin her dediğini yapar hale gelmişlerdir.¹⁴³

Baba İshak Türkleri Malatya bölgesinde yaşamışlar ve göçebe oldukları için de Anadolu şartlarında fakir bir hale düşmüşlerdir. Tarihçi Ebu'l Ferec onların silah alabilmek için hayvanlarını sattıklarını yazmaktadır.¹⁴⁴ Baba İshak Türklerinin askeri hizmetlerde görevlendirilmeyip raiyyet muamelesine tabi tutulmaları, bu Türkmenler arasında rahatsızlık uyandırmıştır. Aslında bu ayaklanma tamamıyla ekonomik dengesizliğe dayanmaktadır. Baba İshak Türkleri, bu gibi haksız uygulamalar nedeniyle ayaklanmışlardır. Ancak ayaklanmaya Batınlık vasfının katılmasının sebebi, Baba İshak'ın kendisini Tanrı'nın peygamberi olarak görmesinde yatmaktadır. Sivas'ta, Tokat'ta, Malatya'da savaflara katılan Türkmenler, sonunda Baba İshak'ın öldürülmesiyle başsız kalınca, Selçuklu ordusuna yenilmişlerdir. Bunların pek çoğu savaşın sonunda kılıçtan geçirilmişlerdir.¹⁴⁵

¹⁴² Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli "Vilâyet-nâme", Hazırlayan: A. Gölpınarlı, (İstanbul 1958), s. 125; Mehmet Eröz, (1977), Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, (İstanbul), s. 54-55.

¹⁴³ Faruk Sümer, (1992), age., s. 25.

¹⁴⁴ Ebu'l-Ferec Tarihi, Çeviren: O. R. Doğrul, (Ankara 1945-1950), s. 540.

¹⁴⁵ Faruk Sümer, (1992), age., s. 26-30.

Baba İshak'ın Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden birisi olduğunun bilinmesi ve Hacı Bektaş Veli'nin de Çepnilerle bağlantısının olduğu düşüncesinin sonucunda bu ayaklanmada Çepnilerin de rol oynamış olduğu ileri sürülmektedir.¹⁴⁶

İlhanlı Devleti'ni kuran Hülegü, Cengiz Han'ın torunlarından ve 1256'da adı geçen devleti İran'da kurmuştur. Hülegü'den sonra devletin başına İslamiyet'i kabul etmiş olan Ahmed geçer. Bu dönemde devletin sınırları Ankara'ya kadar genişlemiştir. Olcaytu, 1304'te devletin başına geçtiğinde Hanefi mezhebinden iken daha sonra kardeşi Uygur Tarımtaz'ın telkini ile 12 İmam Şiiliğini kabul eder. Faruk Sümer bu olaydan sonra pek çok Türkmen gurubunun bu mezhebi kabul ettiğini söyler. Sivas, Tokat, Amasya, Canik, Malatya bölgelerinde Şiiliğin yayıldığını, bunu yayanların başında yine Hacı Bektaş Veli ile Çepnilerle bağlantısı olan Barak Baba ve dervişlerinin olduğunu müellif eklemektedir.¹⁴⁷

Yine Çepnilerle bağlantısının olduğu söylenen bir diğer olay, Şeyh Cüneyt ve haleflerinin Anadolu'daki faaliyetleridir. Şeyh Cüneyt'le başlayan hareket, babası Şeyh Haydar'la sürdürülmüş ve en sonunda Şah İsmail'le İran'da Safevi Devleti'nin kurulması gerçekleşmiştir. Bütün bu aşamalarda Çepniler hep aktif bir rol oynamışlardır. Aslında Safevi Devletinin kurulmasına sadece Çepniler değil, daha pek çok Türkmen gurubu katkıda bulunmuştur. Bu konu üzerine bir çalışma hazırlayan Faruk Sümer, Safevi Devletinin kuruluşuna katkıda bulunan gruplar arasında Tekelü, Şamlu, Bozcalu, Varsak, Karamanlu gibi daha pek çok Türkmen oymağının adını göstermiştir.¹⁴⁸

Safevi Devletinin kurulmasından sonra İran'a doğru on yedinci yüzyıla kadar devam edecek olan bir göç başlamıştır. Bu göç eden Türkmenler arasında Çepniler de vardır. İran'a yapılan bu göçlerdeki temel sebep, dini inançların ortaklığı değildir. Türkmen grupları göçebe halde yaşayan, hayvancılıkla uğraşan, vergi gibi bir şey bilmeyen bir hayat anlayışına sahiptiler. Osmanlı, bu Türkmen gruplarını iskân etmek ve gerektiğinde bunlardan vergi almak, gerektiğinde ise askere çağırarak istiyordu.

¹⁴⁶ *age.*, s. 30.

¹⁴⁷ *age.*, s. 33.

¹⁴⁸ Faruk Sümer, (1999), *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, (Ankara).

Türkmenlerin devletin içindeki rollerinin küçülmesi, kenara itilmeleri bu istenilenlerin yapılamaması sonucunu doğurmuştur.¹⁴⁹ Bu konuda Ahmet Yaşar Ocak şöyle demektedir:

“Özellikle göçebe ve yarı göçebe kesimi için, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Osmanlı yönetimindeki hızlı merkezileşme eğilimleri, bu tarihe kadar yaşadıkları hayata alışmış, bir yerde devamlı oturmayan ve vergi kavramını, disiplinli bir yerleşik hayatı tanımayan Türkmen zümrelerini derinden rahatsız etmişti. Merkezi yönetimin bu zümreleri yerleşik hayata geçmeye zorlayarak daha çok vergi tahsili yoluna gitmesi, bu maksatla tayin edilen kısmen devşirme kökenli mahalli yöneticilerin tavizsiz tutumları, onlarla devletin arasını açmaya kafi gelmiş görünüyor. Bu yöneticilerin çoğunun daha ziyade kendi çıkarlarını garantiye almaları sebebiyle bu zümrelerin hayat tarzlarını, âdet ve geleneklerini, inançlarını aşağıladıklarını biliyoruz.”¹⁵⁰

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkmenlere karşı bu tutum nedeniyle kendilerine özgürlük tanıyacak, kendi yaşam şartlarını hor görmeyen, istedikleri hayatı yaşama şansı veren Safevi cazip görülmüştür. Ahmet Yaşar Ocak, devlet eliyle yerleşik hayata geçmeye zorlanan bu gurupların kendilerini bu zulümden kurtaracak bir “Mehdi” beklediklerini, bunun da Şah İsmail olduğunu düşündüklerini söylemektedir.¹⁵¹

Anadolu’ya gelen Çepnilerin öncelikle Karadeniz’de Giresun, Tirebolu, Görele ve Büyükliman’a, bir kısmının buradan hareket ederek daha batıya Kocaeli, Balıkesir ve İzmir’e yerleştiklerine dair görüşler ileri sürülmektedir. İsmail Hakkı Akay ise, Horasan’ın “Bozulus” dolaylarında yaşayan Çepnilerin Konya Sultanı Alâeddin tarafından Horasan’dan Anadolu’ya getirildiğini söylemektedir. Akay, Sultan Alâeddin’in Sivas civarında savaşırken içine düştüğü müşkül halden kurtulmak için Çepnileri bu bölgeye getirdiğini, daha sonra da bunları Konya’dan sevk ettiğini söylemektedir.¹⁵²

Çepnilerin bir kısmının Hacı Bektaş Veli’nin halifelerinden Sarı Saltuk’la birlikte Rumeli’ye geçtikleri, Dobruca bölgesine ulaştıklarına dair tarihçiler bazı deliller öne sürmektedir. M. Fuad Köprülü ve Kemal Yüce, Sarı Saltuk’la birlikte 12.000 kişilik

¹⁴⁹ Taha Akyol, (1999), **Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet**, (İstanbul), s. 33.

¹⁵⁰ Ahmet Yaşar Ocak, (1990), “XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolusunda Mesiyanik Hareketler”, V. **Milletlerarası Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**, (Ankara), s. 820.

¹⁵¹ Ahmet Yaşar Ocak, (1996), **Türk Sufiliğine Bakışlar**, (İstanbul), s. 208.

¹⁵² İsmail Hakkı Akay, (1935), *age.*, s. 10.

bir Türkmen gurubunun Rumeli'ye geçtiğini söylemektedirler.¹⁵³ Buraya giden Çepnilerin geriye dönerek Balıkesir ve İzmir'e yerleştiklerini, bugünkü Balıkesir bölgesindeki Çepnilerin bu Çepnilerin torunları oldukları da ifade edilmektedir.¹⁵⁴

Çepnilerin gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'deki serüvenleri hakkında söylenebilecek en önemli husus, onların Oğuzların, yani Türklerin Anadolu'daki öncü kuvvetleri olduğudur. Tarihi kayıtlardaki lakapları ile müsemma bir hayat anlayışları olmuştur. Savaşçılık yönleriyle ön plana çıkmışlardır. Diğer Oğuz boyları arasında savaşçı özellikleriyle bilinen, tanınan tek boy Çepnilerdir. Bu özelliklerini bugün de Balıkesir civarında görüştüğümüz Çepniler hâlâ dile getirmektedirler. Anadolu'nun Türk yurdu, Türk eli haline gelmesinde büyük pay sahibi olmuşlardır. Çepnilere dair bilgi veren hemen bütün kaynaklar, onları bu yönleriyle takdim etmektedir.

2. Anadolu'da Çepni Yerleşim Yerleri

a. Karadeniz Bölgesi'nde Çepniler

Anadolu'ya göç eden Çepnilerin büyük bir bölümünün 1279'da Sinop bölgesinde yaşadığı görülmektedir. Buradaki Çepniler, Sinop'u almak için bu bölgeye gelen Trabzon Rum İmparatorluğunu harap edip geri göndermiştir.¹⁵⁵ 13. yüzyılın ortalarından itibaren Bizans'la ilişkileri zayıf olduğu için Trabzon Rum Devleti, özellikle Sinop'un elden çıkmasıyla batısındaki Türkmenlerin ilerleyişini durduramaz bir hale gelmiştir.¹⁵⁶ Bu yüzyılın sonlarına doğru, bölgede Helenistik kültürden söz etmek mümkün değildir. Bunun yanı sıra Türkiye Selçukluları Moğol baskısı ile uğraşmakta iken Sinop bölgesindeki Çepniler Doğu Karadeniz'e doğru harekete geçmişlerdir. Yüzyılın sonlarında buraları birer Türk yurdu haline gelmiştir.¹⁵⁷

¹⁵³ M. Fuad Köprülü, (2003), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Ankara), s. 54-55; Kemal Yüce, (1987), *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Afsanevî Unsurlar*, (Ankara), s. 77.

¹⁵⁴ Mustafa Çetin Varlı, (1974), *Germiyan-oğulları Tarihi*, (Ankara), s. 87.

¹⁵⁵ Faruk Sümer, (1980), *age.*, s. 323.

¹⁵⁶ Kâzım Dilcimen, (1940), *Canik Beyleri*, (Samsun), s. 18.

¹⁵⁷ İbrahim Tellioglu, (2004), *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, (Trabzon), s. 110-111.

Çepnilerin Sinop kıyılarına yerleşmesinde önemli rol oynayan hadiselerden birisi de Anadolu'da Moğol nüfuzunun artmasıdır. Moğol tehlikesi altında tedirgin olan Türkmen gurupları (Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Orta Anadolu) yer değiştirme hareketına girişmişlerdir. Türkmenler kuzeyde ve güneyde dağlık ve kıyı bölgelerine yerleşmeye başlamışlardır.¹⁵⁸ Faruk Sümer'in tespitine göre bu dönemde beş Türkmen gurubu varlık göstermektedir. Bunlar; Malatya-Maraş bölgesinde bulunan Ağaç-Eriler, Sinop Samsun Bölgesinde Çepniler, Köyceğiz-Denizli-Uşak Türkmenleri ve Karamanoğulları Türkmenleri'dir.¹⁵⁹

İbn Bibi'ye göre Komnenoslar Sinop'u ele geçirmek üzere gemilerle saldırdıklarında, Çepniler onlarla denizde savaşmış ve Trabzon Rumlarını yenmişlerdir.¹⁶⁰ Bu savaş ve alınan galibiyet, Çepniler hakkında çok önemli ip uçları vermektedir. Trabzon Rum Devleti'ni yenebilecek kalabalık, denizde savaşabilecek kadar donanıma sahip oldukları anlaşılmaktadır.¹⁶¹

Trabzon sancağına 1486 yılında tabi olan Çepni vilayetinde toplam 73 köy bulunduğu, 1583 tarihinde ise köy sayısının 202 olduğu görülmektedir. Burada nüfusun büyük kısmını Çepniler oluşturmaktadırlar. Çepniler 15., 16. yüzyıllarda tamamıyla Trabzon'un hakim gücü haline gelmişlerdir. Köprülü'nün Karadeniz Çepnileri hakkındaki tespitlerinden birisi şöyledir:

"Çepniler, bu asır esnasında artık tamamıyla Kızılbaş olmuşlardı; İbni Batuta'nın Sinop'ta başına gelen bir vakia, o havalide "tavşan yemez Kızılbaşların yani müfrit Alevilerin malum olduğunu, şehir halkının ve bilhassa hükümdarın bunlardan hoşlanmadığını" gösteriyor ki, bizim fikrimize göre bunlar "Çepni Türkmenleri"dir. Trabzon imparatorluğunun "Fatih" tarafından imhasına kadar bu vaziyet böyle devam etti ve imparatorluğun imhasına kadar Çepniler mütamadî surette imkan buldukça şarka doğru sarmaktan ve bu zayıf Hıristiyan devleti sahasında kendilerine bir vasıta-i intifa' aramaktan geri durmadılar."¹⁶²

¹⁵⁸ İbrahim Tellioğlu, (2004), *age.*, s. 111-112.

¹⁵⁹ Faruk Sümer, (1970), "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C. 1, s. 1-

¹⁶⁰ İbrahim Tellioğlu, (2004), *age.*, s. 112-113.

¹⁶¹ Faruk Sümer, (1992), *age.*, s. 13.

¹⁶² M. Fuad Köprülü, (1925), *agm.*, s. 207.

Köprülü'nün ifadelerinden Sinop bölgesinde Çepnilerin bulunduğu ve bunların aktif bir şekilde doğuya doğru akınlar yaptığı anlaşılmaktadır. Çepnilerin Sinop'tan sonra doğuda Ordu'ya geldikleri, Trabzon bölgesinde de uzun süre yaşadıkları bilinmektedir.¹⁶³ Trabzon'u Türkleştirmişlerdir, buraları yurt haline getirmelerine en güzel delil, yer adlarının Türkçeleşmiş olmasıdır.

Karadeniz'de Çepnilerin yerleşim olarak yeri olarak belirlediği bir diğer bölge Giresun'dur. Burada bir Vilayet-i Çepni elinin kurulduğu, bu vilayetin de Giresun'un merkez kazası ile Keşap ve Dereli'yi de içine aldığı bilinmektedir. Bu bölgede o dönemde 59 Çepni köyünün varlığından haberdarız. Çepnilerin bu bölgede yoğun bir şekilde yaşadığına delil, çevresindeki gurupların sahip oldukları yazılı kaynaklardır. Buna göre Trabzon Rum İmparatorluğunun saray tarihçisi Paneratos'a göre Çepnilerin kış aylarını geçirdiği bölge Harşit vadisidir. Faruk Sümer de bu görüşe katılmakta ve Çepni Türklerinin kışlaklarının Kürtün-Doğankent arasında yer aldığını söylemektedir. Çepnilerin bu coğrafyada varlıklarından haber veren bir diğer kaynak, 16. yüzyıl coğrafyacısı Mehmed Âşık'tır. Buna göre Trabzon bölgesinin güney batısında Çepniler yaşamaktadır ve bu nedenle buralara Çepni Dağları denilmektedir.¹⁶⁴

Osman Turan da özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde Çepnilerin kalabalık bir şekilde bulduklarını kaydetmektedir. Bu bölgenin Samsun'dan itibaren sahili takip eden kısmının Çepniler tarafından Türkleştirildiğini, Canik bölgesine adını veren Hıristiyan kavmin yok olduğunu, Türkmenlerin Giresun'a kadar ilerleyip küçük beylikler kurduğunu da eklemektedir.¹⁶⁵

Çepnilerin Karadeniz bölgesinde bulunmaları bahsini toplarsak, Çepniler, öncelikle Sinop bölgesine yerleşmişler, ardından da Trabzon bölgesini fethetmişlerdir. Bu başarı Çepnilerin belki de en büyük zaferleriydi. Buradan Samsun bölgesine doğru ilerleyip Ordu bölgesini de fethettikleri, Çepnilerin bir kısmının da Yukarı Kelkit

¹⁶³ Ali Çelik, (1999), *Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü*, (Trabzon), s. 16.

¹⁶⁴ Faruk Sümer (1992), *age.*, s. 40-41.

¹⁶⁵ Osman Turan, (1969), *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, (İstanbul), s. 233.

bölgesinde yaşadığı gözlemlenmektedir. 15. yüzyılın başlarında ise artık Eynesil-Kürtün-Dereli-Giresun bölgeleri Çepni hakimiyetinde yer almaktadır.¹⁶⁶

Türkiye genelinde Çepni dağılımına, Çepni yerleşim bölgelerine baktığımızda en yoğun Çepni yerleşiminin Karadeniz Bölgesi'nde olduğunu görmekteyiz. Bugün de bu bölgede Çepniler bulunmaktadır, ancak kendilerinin Çepni Türklerinden olduğunu bilmeyen pek çok kişi vardır. Çepnilerin Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla bölgelerinde de yerleştiğini biliyoruz. Bu saymış olduğumuz yerler arasında yine Çepnilerin en fazla buldukları yerlerden birisi de Balıkesir'dir. Bu bahsi ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde değerlendireceğiz.¹⁶⁷

b. Güney ve Doğu Anadolu'da Çepniler

Anadolu'nun güney kısmında 1520 tarihlerinde *Halep Türkmenleri* arasında üç kola ayrılmış bir Çepni oymağı bulunmaktadır. Bunlardan birinci kol, Gaziantep'in kuzeydoğusundaki Rum Kale yöresinde oturmuş; ikinci kol, Antakya'nın kuzeyindeki Gündüzlü bölgesinde; üçüncü kol ise, doğuda Bozuluslar arasında yaşamıştır.¹⁶⁸ 17. yüzyıla gelindiğinde bu bölgede bulunan Çepni nüfusunda önemli bir artışı gözlemlenmektedir. Rum Kale yöresinde yaşayan Çepniler; Korkmazlı, Sarılı, Karalar, Köşeler ve Şuayyıblu obalarına ayrılmışlardır. Diğer iki Çepni kolu da Batı Anadolu'ya göç etmişler ve Aydın, Manisa bölgesine yerleşmişlerdir.¹⁶⁹

Burada ifade etmek isteriz ki, Balıkesir bölgesinde bulunan bazı Çepni köylerine bugün Karalar, Köşeler gibi adlar verilmektedir. Bu adlandırmalar ile Halep Türkmenleri arasında bulunan Çepniler arasında bir ilişkinin olduğu açıktır.

Türkmenler arasında önemli guruplardan birisi de *Bozulus*lardır. Bunların yaşadıkları bölgeler, Diyarbakır, Mardin, Erzincan ve Erzurum'dur. 16. yüzyıllarda bunlar yaylak-kışlak tertibatında yaşamlarını sürdürmüşler ve bu bölgedeki baskıların

¹⁶⁶ *age.*, s. 130.

¹⁶⁷ Bu bölgedeki Türk unsuru ile ilgili olarak ayrıca bk. *Tirebolu Tarihi*, (İstanbul 1992); Ahmet Refik, (1989), *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, (İstanbul); Mehmet Bilgin, (1990), *Sürmene Tarihi*, (Sürmene); Kemal Karadenizli, (1954), *Trabzon Tarihi*, (İstanbul).

¹⁶⁸ Bozulus ve Halep Türkmenleri için bk. İlhan Şahin, (1988), "XVI. Asırda Anadolu'nun Güney-Doğusunda Yaşayan Türk Aşiretlerine Dair Bazı Mülahazalar", *Türk Yurdu*, C. 9, S. 20, Eylül, s. 31-32.

¹⁶⁹ Faruk Sümer, (1992), *age.*, s. 16-17.

neticesinde Orta Anadolu'ya göç etmişlerdir.¹⁷⁰ Bu Orta Anadolu'ya göç eden grup içinde adına "Kantemir Çepnisi" olarak bilinen Çepni aşireti de vardı.¹⁷¹ 1728 tarihli bir vesikaya göre Rakka'daki iskâna katılmamak için Kantemir Çepnilerinin Bergama'ya gittikleri bilinmektedir.¹⁷²

Güneyde Çepnilerin bulunduğu dair bilgi elde edilen yerlerden biri de Adana'dır. Burada küçük bir Çepni oymağının yaşadığı tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Dulkadirli'de de Çepnilerin küçük bir bölümü yer almıştır.¹⁷³

c. Orta Anadolu'da Çepniler

Yozgat'ın eski adı olan *Bozok*'ta 16. yüzyıl civarında bir Çepni oymağının yaşadığı bilinmektedir. O yüzyılda Çepni adını taşıyan bir köyün de var olduğunu kayıtlar belirtmektedir. Çorum'da 16. yüzyılda *Çepni Özü* adlı bir cemaatin varlığından haberdarız. Karaman-Akşehir arasında yaşayan Türkmen oymakları üç kazada toplanmıştır. Eski, Turgut ve Bayburt. Eski il ve Turgut yörelerinde küçük de olsa Çepniler yaşamıştır. Ankara'nın Şereflikoçhisar bölgesinde Adana bölgesinden gelmiş bir Çepni oymağı tarihte hüküm sürmüştür. Sivas-Ankara arasında bulunan 27

¹⁷⁰ Güneydeki Türkmen oymakları için bk. Ali Rıza Yalman (Yalkın), (1977), *Cenupta Türkmen Oymakları I-II*, Hazırlayan: Sabahat Emir, (Ankara).

¹⁷¹ Cevdet Türkay'ın Kantemir Çepnileriyle ilgili olarak Başbakanlık arşivinden tespit ettiği bazı belgeler:

"Kantemir, Kantimur:

Selendi Kazası (Kütahya Sancağı), Selendi Kazası (İçel Sancağı), Konar Göçer Türkmân taifesinden. Bozulus Aşiretinden olan Kantemir Cemaati reayası, etrafa perakende olmalarıyla, mevzun-ı kadimleri olan Selendi Kazasında iskân olunmaları için emr-i şerif verilmiştir.

Kantemirçepnisi (Kantimurçepnisi):

Selendi Kazası (Kütahya Sancağı); Rumeli, Rakka, Aydın, Erzurum, Kırşehir; Hüdâvendigâr, Diyarbekir, Çıldır, Saruhan; Ankara, Akşehir Sancakları; Bergama kazası (Hüdâvendigâr Sancağı), Husrevpaşa; Hanı (Karahisar-ı Sâhib Sancağı); Mihaliç Kazası (Hüdâvendigâr Sancağı); Türkmân Taifesinden.

Bozulus Aşiretinden olan Kantemirçepnisi Cemâati, 12 hanedir. Mezburlar, iskâna memur olub, bir sene Rakka valileri tarafından adam gidüp, mirileri tahsil olunurdu. Elyevm Aydın Sancağında ve Bergama kazasında olurlar, deyü tahrir olunmuş. Kantemirçepnisi, müceddeden tahrir ve malı Rumeli sakinleri bozulus Türkmânı mukataasına zam ve malikâne mutasarrıfları tarafından zabt ve tahsil olunub, Rakka tarafından iskân teklifi ve mal mutâlebesiyle rencide olunmamak için emr-i şerif verilmiştir." Cevdet Türkay, (1979), *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, (İstanbul), s. 454-456.

¹⁷² age., s. 17-18.

¹⁷³ age., s. 19.

oymaktan oluşan Ulu Yörük Türkleri arasında birkaç tane de Çepni oymağının olduğu söylenmektedir.¹⁷⁴

Kırşehir'de Çepni nüfusunun olduğunu söyleyenlerin temel kaynağı, **Hacı Bektaş Veli Vilâyetnâmesi**'dir. Vilâyetnâme'ye göre Sulucakarahöyük sakinleri Çepnilerden ibaretti. Faruk Sümer, Kırşehir bölgesinde Çepni adını taşıyan bir köyün varlığını tahrir defterlerinden almış olduğu kayıtlarla ifade etmektedir.¹⁷⁵

Cevdet Türkay'ın Osmanlı arşivinden elde ettiği bilgilere göre, 15.-19. yüzyıllarda Osmanlı sınırları içinde Çepni, Çepni-i Çunkar, Çepniyan, Çepnilü, Çepni Kandemir adlarıyla anılan Çepni adlı Türk boyunun yaşadığı görülmektedir. Bu Çepnilerin Trabzon, Karesi, Sivas, Tokat, Aksaray, Urfa, Kayseri, Halep, Aydın, Kütahya ve Maraş bölgelerinde oturduklarını söylemektedir. Buna ek olarak Yusuf Halaçoğlu; Çepnilerin Halep Türkmenlerine bağlı olarak Ankara Keskin, Balıkesir, Manisa, Aydın, Trabzon, Giresun, Maraş gibi yerlerde yaşadıklarını belirtmektedir.¹⁷⁶

Buraya kadar kısaca Anadolu'da Çepni yerleşim bölgelerini tanıtmaya çalıştık. Görüldüğü gibi Çepniler daha çok Karadeniz bölgesinde, Anadolu'nun güney kısmındaki bazı yerlerde, az da olsa Orta Anadolu'da bulunmuşlardır. Özellikle Orta Anadolu ve Batı Anadolu'daki Çepniler güneyden ve kuzeyden gelmişlerdir. Böyle olunca benzer Çepni oymaklarının adlarına farklı coğrafyalarda rastlanmaktadır. Çalışmanın tarihle ilgi bu bölümünde artık asıl konumuz olan "*Balıkesir Çepnileri*" değerlendirilmeye alınacaktır. Çepnilerin Balıkesir'e gelişleri, oymakları, yerleşim yerleri, iskân edilmeleri vb. hususlar sırasıyla incelenecektir.

¹⁷⁴ *age.*, s. 20-22.

¹⁷⁵ *age.*, s. 23.

¹⁷⁶ M. Hanefi Bostan, (2002), *age.*, s. 307.

Ç. BALIKESİR ÇEPNİLERİ/ÇETMİLERİ

Balıkesir Çepnilerinin bölgedeki varlıkları çok eskilere dayanmamaktadır. Bugün Balıkesir civarında görülen Çepnilerin Balıkesir'e gelişleri, 18. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Bu bölgeye gelmeleriyle birlikte yerleşik hayata geçmedikleri, daha önceki yaşam tarzları olan göçerliği bırakmadıkları için o dönem tarih kayıtlarında genellikle yerleşik düzene geçmiş gurupları rahatsız etmeleriyle yer bulmuşlardır. Bu bölümde öncelikle Balıkesir Çepnilerin bölgeye gelişleri, yazılı kaynaklardaki Balıkesir'de görülmelerine dair bilgiler değerlendirilecektir. Balıkesir Çepnileri hakkında bilgi verilirken yazılı kaynaklar kullanılacağı gibi, saha araştırması sırasında görüştüğümüz sözlü kaynakların da vermiş oldukları bilgiler de kullanılacaktır.

1. Balıkesir'e Gelişleri

Yukarıda, Balıkesir Çepnilerinin bölgeye gelişlerinin 18. yüzyılın başlarına rastladığını belirtmiştik, ancak 14. yüzyılda Rumeli'den dönen Türkler arasında Çepnilerin de bulunduğu görüşü de bulunmaktadır. Bu görüş, bilimsel verilerle desteklenememiştir. Hakim fikir, Balıkesir civarındaki Çepnilerin 17. yüzyıldan önce bu bölgede bulunmadıklarıdır. Balıkesir civarında iskân olunan Çepniler bu bölgeye Halep Türkmenleri ve Boz Ulus Türkmenleri ile birlikte gelmişlerdir. Bu sebeple Balıkesir bölgesindeki Çepniler tek bir oymaktan ibaret değillerdir. Bugün Balıkesir'de Karalar ve Köşeler diye bilinen Çepni Türkleri, Halep Türkmenleriyle bölgeye gelmişlerdir. Faruk Sümer'in 17. yüzyılda Rum Kale yöresinde yaşadığı bilgisini verdiği Halep Çepnileri Balıkesir bölgesindeki bazı Çepni köylerinin atası konumundadır.¹⁷⁷

Balıkesir bölgesindeki Çepnilerin Rumeli'ye geçen Sarı Saltuk'un yanında giden Türkmenler olduğu görüşünün sahibi M. Fuad Köprülü'dür. Köprülü, **Türkiyat Mecmuası**'nda kaleme aldığı "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar" adlı makalesinde Rumeli'ye geçen Kızılbaş Türklerin Karasioğlu İsa Bey zamanında tekrar Anadolu'ya geçtiklerini, bu bölgede yani Balıkesir ve İzmir havalisinde yaşayan Çepnilerin

¹⁷⁷ Faruk Sümer, (1992), *age.*, s. 17

Rumeli'den dönen Kızılbaşların torunları olduğunu söylemektedir.¹⁷⁸ Faruk Sümer ise böyle bir ihtimalin olabileceğini, ancak bunun zayıf bir ihtimal olduğunu söylemektedir.¹⁷⁹

Balıkesir Kantemir Çepnileri olarak bilinen oymak, Boz Ulus Türkmenlerinden ayrılarak bölgeye göç etmişlerdir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Boz Ulus Türkmenleri, Diyarbakır, Mardin, Erzincan ve Erzurum dolaylarında yaşamakta idiler. Buradan Orta Anadolu'ya, oradan da Rakka iskânına katılmamak amacıyla Bergama'ya göç ettikleri bilinmektedir. Orta Anadolu'dan Bergama'ya göçlerini, Ahmet Refik'in **Anadolu'da Türk Aşiretleri** adlı eserinin "Rakka'dan kaçan muhtelif aşiretlerin tekrar yerlerine gönderilmelerine dair vesika"sından öğrenmekteyiz. Bu belge şu şekildedir:

"Aksaray sancağı mutasarrıfına ve Ankara ve elviyei mezburda vaki kazaların kadılarına ve Derseadet'ten mübaşir tayin olunan Musa zide mecdihuya ve Haymana ve Bergama ve Turgudlu ve Tabanlı ve Karaman sakini Boz Ulus Türkmanı ve İzzeddinlü ve Hacı Ahmedlü cemaatleri voyvodalarına ve boy beğlerine hüküm ki

Raka iskânından olan Musacalı ve Köse Yakub'a tâbi Kara Hacı ve Musacalı'ya tâbi Kantemir Çepenisi ve İncülü ve yine mezbura tâbi Halebli ve Musacalı'ya tâbi Afşar ve Kaçarlı ve Ca'berlü ve Hacı Fakihlü ve Tanburaculu ve Dokuz cemaatleri ve Ekrağdan Mudanlı ve Mamavî ve sair cemaatler ahalisini mukaddemâ Raka eyaletine naklü iskân olunduklarında her birine mesakin ve arazi tahsis ve tayin kılınmagan mahalli iskânlarından haric yerlere çıkmaktan tevakkî ve ihtiraz birle sayfü şitada mevazî mahsusalarında mukıym ve mutevattın olup mekâsibi şer'iyeden zer'ü hars ile tevaggul ve iştigal eylemeleri şartile sureti hüsnü nizama ifrag olunmuşiken tecceddüdü vülât ve bazı avarız ve keyfiyyet hasebile cemaati mezbur ahailerinden bazıları mesakini muayyenlerinden huruc ve Musacalı aşiretinden Hüseyin kethuda mukaddemeden beru meteferrik bulunan cemaatleri ricalini cem idüb Haymana ve Torgudlu kazaları ve Emirdağı tarafında ikamet ve bu defa boy beğleri kendü cemaatleri ve tavayifi iskândan sayirleri ve Kaba Abalu Dokuzu cemaatleri ile çıkub gidüb aşireti merkumeden Kantemir Çepenisi cemaati Bergama tarafında ve Afşar ve Kaçarlı Ca'berlü ve Hacı Fakihlü cemaatleri dahi Haymana ve Turgud tarafında sakin olmalarile bunların ve mistüllü hareketleri tavayifi saireye dahi sirayet idüb ..."¹⁸⁰

Bu metinden de anlaşıldığı üzere Rakka'ya iskân edilen bazı Türkmen oymakları buradaki iskânı bozup buldukları yerlerden ayrılmışlardır. Balıkesir bölgesindeki Kantemir Çepnilerinin batıya gelişleri de Rakka iskânından kopmalarla başlamıştır diyebiliriz. Araştırmalarımız sırasında gördüğümüz Balıkesir

¹⁷⁸ Köprülüzâde Mehmed Fuad, (1925), *age.*, s. 207.

¹⁷⁹ Faruk Sümer, (1992), *age.*, s. 120

¹⁸⁰ Ahmet Refik, (1989), *age.*, s. 171.

Çepnilerinden bazılarının Balıkesir'e Bergama'dan geldiklerini söylemeleri, 1728 tarihli bu kayıttaki Kantemir Çepnilerinin Bergama'ya göç ettikleri bilgisini desteklemektedir. Yine bu vesikadan çıkarılabilecek bir diğer sonuç, Kantemir Çepnilerinin Balıkesir bölgesine 18. yüzyılın ilk yarısında gelmiş olabilecekleridir.¹⁸¹

Tarihte **Rakka İskân**'ı olarak geçen hadisenin başlangıç tarihi 1691'dir. Osmanlı Devleti bu iskânı Tayy, Aneze gibi pek çok Arap oymaklarının Urfa, Mardin ve Halep yöresinde bulunan köyleri yağmalamalarını önlemek, Bağdad-Halep arasında ticaret yapan kervanları soymalarına mani olmak amacıyla Halep, Yeni İl ve Boz Ulus Türkmenlerine mensup oymakları Urfa'nın güneyine yerleştirmeye başlamıştır. Bu bölgeye sekiz oymak (Tatalu, Kuş, Acurlu, Kara Şeyhlü ve Güneş, Kazlı, Elçi, Kılıçlı ve Çepni) yerleştirilmiştir.¹⁸² Ancak buraya yerleştirilen oymaklardan bazıları bu bölgeden ayrılmışlardır. Kantemirli Çepnileri de bunlardan birisidir.

Rakka'ya iskân edilen Türkmen guruplarının bu bölgede kalmayıp, iskân bozmalarının en büyük sebebi, bu oymakların yaşam tarzlarıdır. Halep, Rakka civarlarına yerleştirilen guruplar, hayvancılıkla uğraşan, yaz ve kış dönemlerini farklı yerlerde geçiren Türkmenlerdir. Ancak bu gurupların iskânı sırasında bu durum göz

¹⁸¹ Kantemir Çepnileriyle ilgili tespit edilmiş bazı yazılı belgeler vardır. Bunlar arasındaki bazı beratlar, Balıkesir Elyapan Köyü'nde tespit edilmiştir. "...Rumeli sakini Bozulus Türkmanı mukataasından müfrez ebediye canibinde saki Çepni Kantemir mukatasının malikine mütesarrıfları Seyit Hafız Feyzin ve Hafız Ebubekir zide mecdühtümâcın bulak-ı hümayunuma verdikleri memhur arzuhalde cemaat-ı mezbur ba berat-ı alışan münhal ovu Mir aşiretinin etbab-ı istihaktan olub cemaat-ı mezburenin zabt-u rabtna ve mal-ı mîrînin cem-ü tahsiline kadir Zülfikâr bin Satılmış zide Kadruhuya tevcih ve yed'ine iş bu berat-ı şerifin itasını tahriren inha etmeleri ile hazine-i amiremde mahfuz baş muhasebe defterlerine nazar olundukta mukataa-i mezbur mumaileyhin uhdelerinde olduğu ve cemaat-ı merkûmenin Mir aşiretliği Veli Keddüda'nın olduğu ve Mir Aşiretin mezbure tevcihi malikâne mutasarrıflarının arz ile ola geldiği aşikâr olmakla talepleri mucebince Mir Aşireti'nin müteveffayı merkumun mahlûlünden Zülfikâr bin Satılmış zide kadrühüye tevcih ile ita olduğu 1201 senesi rebülevvel gurreci günü tarihi ile müverrah olarak sadır olan ferman-ı alışan mucebince bu berat-ı hümayunu verdim ve büyürdüm ki merkum Zülfikâr bin Satılmış zide kadrühüye verüb müteveffayı merkum yerine cemaat-ı mezbureye pek yakın ve Mir Aşiretliğe mütesarrıf olduğunu ve nihaetinde işbu berat-ı alışana mugayir Mir Aşiretliği umuruna taraf-ı ahardan hiçbir taarruz itmeyeler.

Tahrirül yevm-üssani rebülevvel sene 1201 (1786)." Bir diğeri "...Başmuhasebe kâtiplerinden Ebubekir zide mehdüma rikâbı hümayunuma arzuhal idüp muma ileyhimanın ber vechi mal kâne müştereken uhtelerinde ovuk ebediye canibi sukkânından cemaat-ı Çepni-i Kantemir'e tevdi maktaası reayalarının cemaatleri üzerine bırakılmasını ve binaenaleyh maktaanın rüsumu raiyetlerini merkum marifetiyle tahsil ve zuhur eden eşkiyalarını tedib ve umur ve hususlarını rüyet etmesini talep eylediklerini kaydettikten sonra Sincan kazasında Kara Musa oğlu Salih ve Sındırgı kazasında Çoban Ali ve Hamid kazasında Mucur oğlu İsmail ve yine Uşak kazasında topal oğlu ve Bergama kazasında..." şeklindedir. İsmail Hakkı Akay, (1935), age., s. 7-9.

¹⁸² Faruk Sümer, (1992), age., s. 122.

önüne alınmamıştır. Böyle olunca, hayvanlarına bakamayan, yaşamlarını sürdüremeyeceklerini anlayan bu insanlar, bu yöreyi bırakarak kendileri için daha elverişli bölgeleri tercih etmişlerdir.¹⁸³ Balıkesir Bölgesi Çepnilerinin iskânında da benzer durumlar yaşanmıştır.

Rakka iskânından kaçan Çepnilerle ilgili önemli sayılabilecek belgeler vardır. Rakka'dan kaçan Çepnileri geri çevirme teşebbüsleri de olmuştur. Amasya dolaylarında durdurulan Çepniler, geri döndürülmüş, ancak geri dönmeyi kabul eden Çepnilerin bazıları geri dönme sözünde durmamıştır. Bunun üzerine bazı Çepni büyükleri rehin alınarak Çepnilerin geri dönmesi sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁸⁴

Çepnilerin Balıkesir bölgesinde görülmelerine dair önemli vesikalar birisi Kâmil Su'nun **Balıkesir ve Civarında Yürük ve Türkmenler** adlı eserinde vermiş olduğu vesikadır. 1726 tarihli bu vesikanın önemi, içerisinde geçen "*Türkmandan Cebni (Çepni) demekle maruf cemaat birkaç seneden beru Balıkesiri kazasında vâki karyeler etrafında hayme ve hargâhlarla sakin olub ...*"¹⁸⁵ şeklindeki ibaredir. Birkaç seneden beri görülen Çepnilerin 1700'lerin ilk çeyreğinden itibaren bu bölgede bulunmaları gerekir.¹⁸⁶

¹⁸³ Bu konuda bk. Cengiz Orhonlu, (1963), **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1925)**, (İstanbul).

¹⁸⁴ Ahmet Refik'in zikredilen kitabındaki bu belge şu şekildedir: "Raka valisine hükküm ki Senki veziri müşarünileyhsin Raka havalisinde iskânları ferman olunan tavayifeden etrafı eknafa perişan olan cemaatlerin mevazı iskânlarına irca' ve tesyirleriyçün mukaddemâ tarafından âdemler irsâl olundukta rehin olmak üzere Çepeni tayifesinden iki nefer ve Tacirlü tayifesinden dahi iki nefer Amasy Kal'asine ve Cirid tayifesinden dahi altı nefer ve yine Çepeni tayifesinden dahi altı nefer Çorum Kal'asine ve yine Cirid tayifesinden iki nefer Kangırı kal'esine ve Kûçekli tayifesinden üç nefer ve yine Cirid tayifesinden Veli bölükbaşı Kayseriye kal'esine vaz' ve kal'a bend olundukları hüccet olmuşiken..." Ahmet Refik, (1989), *age.*, s. 135.

¹⁸⁵ Kâmil Su, (1938), *age.*, s. 103.

¹⁸⁶ "Mefahirül kuzatı vel hükkâm meadinül fezaili vel kelâm ve kaduları ve Balıkesri naibi zide fazlulum ve kıdvetül emacidi vel ayan Raka mütesellimi ve Karesi Sancağı mütesellimi zide mecdühüma tevkii refii hümayun vasil olicak malûm ola ki tavaifi Türkmandan Cebni (Çepni) demekle maruf cemaat birkaç seneden beru Balıkesri kazasında vaki karyeler etrafında hayme ve hargâhlarla sakin olub ehali kuranın hezar zahmet ve meşakkat ile hasıl eyledikleri mazruat ve bağ ve babağçelerini hayvanatlarına itlaf ve izaat ve mevaşilerinin çeragâhlarını yazde hesarat edüp cümleye isali mazarrat ve hasarat eylediklerinden mada her biri kendü emsali şakavet bişe ve fazahat endişeler ile bigayri hakkın ğareti emvalde muhadeneti ittîfak olmaları ile bazılarının hayvanlarını sirka ve bazılarının dahi alât ve esvabını ğasbu ahzedüp bunca fazahat ve hasarata cesaret ve teaddi ve tecavüzlüklerinden beş altı pare karyeler reayasının ekseri perakende ve bakilerinin dahi ahvaline zaf taraf olduğundan gayri nice bazirgânların yoluna inüb kat'ı tarik ve katli nüfus ve nehbi emval âdeti müstemirreleri olmağla bundan akdem taifei mezbure ula (Me'vayi) kadimelerine nakil iskân olunmak

Sonuç olarak Balıkesir Çepnilerinin bölgeye gelişleri, Rakka'ya iskân edilen Çepnilerin bu bölgeden ayrılmaları ile başlamıştır diyebiliriz. Bu aşamadan sonra batı bölgesine hareket eden Çepniler, İzmir, Bergama, Balıkesir, Manisa civarlarında görülmüşlerdir. Zamanla Balıkesir bölgesine adı geçen yerleşim birimlerinden de katılan Çepniler olmuştur. Balıkesir Çepnileriyle görüşmelerimiz sırasında Bergama'dan, Manisa'dan bu bölgeye geldiklerini söyleyen kaynak şahıslar olmuştur. Bu gibi sözlü rivayetler de tarihi belgelerin vermiş olduğu bilgileri desteklemesi açısından önemlidir.

Çepnilerin Balıkesir bölgesinde katıldıkları önemli hareketlerden birisi de Ayvalık Rum İsyanı'nıdır. 1821'de Yunanistan'da başlayan isyan zamanla Ayvalık'a da sıçramıştır. Bunun üzerine dönemin Balıkesir Mutasarrıfı, Balıkesir çevresindeki konar-göçer aşiretleri Ayvalık bölgesine göndermiştir. Bu bölgeye gönderilen gurupların en büyüğü, Kepsut'ta bulunan Çepnilerdir. Bu bölgede işler planlandığı gibi gitmiş ve Ayvalık İsyanı bastırılmıştır. Burada yine tarihte Oğuzların öncü kuvvetleri arasında yer alan Çepniler aktif rol oynamışlardır. İsmail Hakkı Akay, bu Ayvalık İsyanı ile ilgili Çepniler arasında uzun süre ağızlarda dolaşan bir destan metni tespit etmiştir:

üzere iki defa fermanı âlf sadır olmuşken yine kazayı mezburdan çıkmayub yevmen fiyevma teaddileri terakki ve izdiyad bulmağla salıftüzzikir Türkmén taifesini sen ki Karesi Sancağı mütesellimi mumaileyhsin mübaşeretinle şer'an cezaları tertib olunduktan sonra mahalli mezburdan ihraç ve min bat kazai mezbure dahilinde tavattun ettirilmemek üzere sen ki Balıkesri naibi mevlâna Mehmed zide ilmehü sîn sen ve Balya naibi Ali arz ve Balıkesri ahâlisi mazhar etmelerile reaya fukarasına bu veçhile zulüm ve teaddi olunduğuna riyazi hümayunu padişahanem olmamağla mezburların teaddileri ibad ve bilâd üzerinden me'û def' olunmak lâzimei halden olub ve marüzzikir Çepni cemaatı Raka iskânından olan tavaifi Türkmanından olduğu baş muhasebede mukayyed olmağla sen ki Karesi Sancağı mütesellimi mumaileyhsin marifetin ve marifeti şer' ile görölüb bu makule taaddiye cesaret edenleri ahzu ğasb ve ğaret eyledikleri emval eshabına red ve şer'an haklarında lâzım geleni icra olunduktan sonra bir neferi dahi gerüye kalmamak ve esnayı rahda fukarayı raiyete bir dürlü tecavüz ve teaddi ettirilmemek şartıile götürölüb mahalli iskânları olan Rakaya nakil ve iskân ve makarrı mahsusaların iva ve takrir ettirilüb fimabad mahalli iskânlarında huruç eylemelerine bir veçhile ruhsat ve müsaade gösterilmemek üzere divanı hümayunum tarafından emri şerifim tahriri babında iftiharül ümerail ekabir bilfiil baş defterdarım olan elhac İbrahim dame ulüvvüh ilâm etmekle mumaileyhin ilâmı mucebince amel olunmak babında fermanı âlişanım sadır olmuştur buyurdum ki hükmü şerifimle vusul buldukta bu babda sadır olan fermanı celilülkadrım mucebince amel dahi sen ki Karesi mütesellimi mumaileyhsin marifetinle bu makule taaddiye cesaret edenleri ahz ve marifeti şer' ile ğasbu ğaret eyledikleri emval eshabına red ve şer'an haklarında lâzım gelen icra olunduktan sonra bir nefer dahi geriye kalmamak ve esnayı rahda fukarayı raiyete bir dürlü tecavüz ve teaddi ettirilmemek şartıile götürölüb mahalli iskânları olan Rakaya naklü iskân ve sen Raka mütesellimi mumaileyhsin mezburları vusullerinde makarrı mahsusalarında iva ve takrir ettirüb fimabad mahalli iskânlarından huruç eylemelerine bir veçhile ruhsat ve müsaade gösterilmeyüb mucibi emrü şerifimle âmil olub hilâfına bu bapta ihtiraz ve içtinab eyliyesin şöyle bilesin alâmeti şerife itimat kılasız tahriren fi evaili Cumadelahir lisene: 1138 (1726)." Kâmil Su, (1938), age., s. 103-105.

“Ayvalık dedikleri altundan direk
 Çıgırışır mayalar da dayanmaz yürek
 Buna Davaslıoğlu gibi bir aslan gerek
 Vurun arkadaşlar kalmasın gâvur

Şimşir pala ile başlar biçerim
 Bana Davaslıoğlu derler al kan içerim

İşte geldik il yara yara
 İbrahim Tepe Yunan'ı eyledik para
 Ey Yunan nasibin denizde ara
 Vurun arkadaşlar kalmasın gâvur

Şimşir pala ile başlar biçerim
 Bana Davaslıoğlu derler al kan içerim

Arap dere de harbe başladık
 Çakmaklı tüfekleri hep ataşladık
 Gâvurlar kaçdılar biz de taşladık
 Vurun arkadaşlar kalmasın gâvur

Şimşir pala ile başlar biçerim
 Bana Davaslıoğlu derler al kan içerim

Ayvalık şehri bizim ilimiz
 Ördek uçu viren kaldı yurdumuz
 Sokaklarda kaldı bir çok ölüntüz

Vurun arkadaşlar kalmasın gâvur

Şimşir pala ile başlar biçerim

Bana Davasoğlu derler al kan içerim

...”¹⁸⁷ şeklinde devam etmektedir. Akay’ın verdiği bilgiye göre destanda geçen Davazoğlu, Ayvalık bölgesinde isyanı bastıranlar arasındadır ve bu şiir o dönemin hatırası olarak kalmıştır.

Bu bölümü sonuçlandırırken Balıkesir Çepnilerinin tek bir Çepni oymağından oluşmadığını söylemek isteriz. Önceki kısımlarda Balıkesir’e gelen Çepni oymaklarının Halep Türkmenlerinden ve Boz Ulus Türkmenlerinden kopan gurupların olduğunu söylemiştik. Bu bilginin yanında bugün Balıkesir bölgesinde Çukurhüseyin, Karamanlar, Ortamandıra gibi köylerdeki Çepniler, Karalar olarak bilinmektedir. Bu Karalar adına Halep Türkmenleri arasında da rastlamaktayız. Balıkesir bölgesindeki Çepnilerin tek oymaktan ibaret olmadığını gösteren bir diğer kanıt, bu bölgeye Cem ibadeti için gelen Dedelerin gelmiş oldukları yerlerdir. Kantemir Çepnileri olarak bilinen gurubun Dedesi Gaziantep bölgesinden gelmektedir. Halbuki Karalar diye bilinenlerin Dedesi yine aynı oymaktan olan Kavakbaşı’ndan gelmektedir. Bunun farkını Kantemir Çepnilerine sorduğumuzda: “Bizim Dedemiz Antep’ten gelir, biz Kavakbaşı’nın Dedesini tanımıyoruz.” dediler. Bu da bu Çepnilerin aynı oymaktan olmadığı gösterir nitelikte bir cevaptır.

2. Balıkesir Çepnilerinin İskânı

Balıkesir bölgesinde Yörük, Türkmen, Çetmi, gibi adlarla tanınan guruplar, uzun süre göçer halde yaşamışlardır. 1862 yılına geldiklerinde ise, artık eskiden olduğu gibi istedikleri yere gidip gelemeyecekler, bu tarihten sonra bu guruplar, yaşam tarzlarını da değiştirmek zorunda kalacaklardır. İncelemeye aldığımız Balıkesir Çepnilerini ve diğer pek çok gurubu yerleşik hayata geçmeye zorlayan Çepnilerin tabiriyle Ahmet Rafik/Refik, yani Ahmet Vefik Paşa’dır. Bu iskân sırasında Ahmet Vefik Paşa bu insanların hafızalarından kolay kolay silinmeyecek üzücü hatıralar bırakmıştır.

¹⁸⁷ İsmail Hakkı Akay, (1935), age., s. 13-16.

Ahmet Vefik Paşa, hem edebiyatçı kimliği ile hem de yönetici kimliği ile tanınan bir şahsiyettir. Bir yandan devlet işleriyle uğraşırken bir yandan da tiyatro ve lügatçilik işleriyle de ilgilenmiştir. **Lehçe-i Osmanî**, **Fezleke-i Tarih-i Osmaniye** gibi eserlerinin yanı sıra pek çok çeviri ve adaptasyonları da vardır.¹⁸⁸ Ahmet Vefik Paşa, adını edebiyat sahasında duyurduğu gibi bir de Bursa Valiliği yaparken duyurmuştur. Devletin konar-göçer toplulukları yerleştirme planını gerçekleştirmek için Ahmet Vefik Paşa görevlendirilmiştir. Ahmet Vefik Paşa da bu görevi, sert müdahalelerle gerçekleştirmiştir.

1861 yılında Karasi Sancağı'na yanında kalabalık bir kolluk kuvvetiyle gelmiş ve sancak içindeki göçer topluluklarına toprağa yerleşin çağrısı yapmıştır. Bizzat kendisi tarafından belirlenen yerlere göçebe topluluklarını yerleştirmiş, buralara yerleştirdiğine dair belgeler düzenletmiştir.¹⁸⁹ Bütün bu yapılanlara bakıldığında, devletin böyle bir politikaya gitmesi, devletleşme bakımından gerekli bir uygulamadır. Devlet otoritesinin sınırları içindeki gurupları kontrol altına almak istemesi, onlardan gerektiğinde vergi alma yoluna gitmesi kadar doğal bir şey yoktur, ancak bu iskân uygulayan Ahmet Vefik Paşa, bu insanların yaşam tarzlarını, hayat anlayışlarını düşünmemiştir. İskân için kendilerine yer gösterdiği insanları, başka bir zaman geldiğinde o bölgede bulamayınca, onlara ağır uyarılar yapmıştır.

Ahmet Vefik Paşa, yapmış olduğu iskânın ardından Bursa'ya geri dönmüş, gelen şikayetler nedeniyle iskân bölgelerini teftiş etmeye çıkmıştır. Teftiş sırasında bazı bölgelerdeki iskâna tabi tutulan insanların yerlerinde olmadığını görünce bazı beyleri astırmış, bazılarını kırbaçlatmıştır.¹⁹⁰ Saha çalışmalarımız sırasında Savaştepe yolu üzerinde bulunan Çukurhüseyin'deki bazı kaynak şahıslar, Ahmet Rafik (Refik) Paşa'nın bu iskânını bize anlatmışlardır. Cüneyt Demirkan köyün kuruluşunu anlatırken: "Bir paşa varmış, Ahmet Rafik diye bizi buraya o yerleştirmiş, buradan başka yere kıpırdamayacaksınız, demiş" diyerek bu iskânı kastetmektedir. Bu paşayı nasıl tanıdıklarını sorduğumuzda ise kaynak şahıs: "Biz onu 'çadır yurtan' diye biliriz. O bizlere çok zulüm yapmış, bizi çamur içindeki yerlere yerleştirdi, çadırlarımızı yaktırdı,

¹⁸⁸ **Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, (2001), C. I, (İstanbul), s. 38-39.

¹⁸⁹ Aydın Ayhan, (1999), *age.*, s. 57-58.

¹⁹⁰ *age.*, s. 133.

onu dinlemeyenleri dövdürdü.” diye serzenişte bulunmuştur (Demirkan-Çukurhüseyin). Daha bir çok yerde Ahmet Vefik Paşa’ya dair aldığımız bilgiler benzer şeyleri ifade etmektedir.

İskânla bağlantılı olarak, Balıkesir Çepnileri eskiden çok fazla hayvana sahip olduklarını, bazıları sürüsündeki hayvan sayısını bilmediklerini, ancak daha sonraki dönemlerde bu sayının düştüğünü, şimdi ise üçü beşi geçmeyen bir sayıya indiğini söylemişlerdir. Bunun sebebini sorduğumuzda ise yine Ahmet Vefik Paşa’nın iskânı ile karşı karşıya kaldık. “Daha önceleri, hayvan çoktu, bir yayladan bir yaylaya giderdik, hayvanlara bakma dert değildi, ama Ahmet Rafik bizi yerimizden kıpırdatmayınca hayvanlara bakamadık. Ondan hayvancılığı bıraktık.” diyen Uçar, Balıkesir Çepnilerinin tarihinden bir kesiti de bize aktarmış oluyordu (Uçar-Güvemçepni). Yine Güvemçepni’de bir diğer kaynak şahıs:

“Bu köyü kuran Bursa valisi Ahmet Refik Paşa’dır. Dedemlere buraya yerleşmelerini söylemiş. Dedem Sarı Hüseyin’e “Buradan ayrılmayacaksınız” demiş. O zaman burası kurulmuş. Köyün kuruluş tarihi 1876’dır. Burası Bursa’ya bağlı olduğu için Ahmet Refik Paşa da Bursa valisi olduğu için iskân ettirmiş. Yerleşmeden önce bizim halkımız, atalarımız çadırda yaşıyorlarmış. Bizim aslımız Horasan’dan gelmedir.” (Gergin-Güvemçepni)

Gerek yazılı kaynaklardan gerekse sözlü kaynaklardan aldığımız bilgilere göre Balıkesir Çepnileri, 1860’lı yıllarda iskâna tabi tutulmuşlardır. Bu iskân hareketi, Ahmet Vefik Paşa’nın kişisel tutumuyla ağır şartlar altında gerçekleştirilmiştir. Bu iskânın ardından Balıkesir Çepnilerinin yaşam tarzları da değişime uğramıştır. Temel uğraşları hayvancılık olan, toprakla uğraşmayan bu insanlar, tarıma geçmek zorunda kalmışlardır. Ancak toprakla uğraşmak için yeterli birikime sahip olmadıkları için bu sahada da başarısız oldukları gibi, hayvancılığı da sürdürmemişlerdir. Bütün bunlar Çepnilerin ekonomisini sarsmıştır, bu insanlar kendi kendilerine yeten şartlara sahipken bunları kaybetmişler, daha zor bir hayat sürmeye başlamışlardır.

İskân hareketleri sonucunda 1859-1864 tarihleri arasında Çepnilerin Balıkesir civarındaki dağılımını Kâmil Su şu şekilde belirtmektedir:

Balya kazasına bağlı Aktarma köyleri bölgesi

Küpeler Köyü etrafı

İrvana Köyü civarı

Balya bölgesi

Kabaklı Köyü bölgesi

Şamlı nahiyesi bölgesi

Bergama'ya yakın Yazlıca civarı

İrvana köyü Saraç çiftliği bölgesi,

Bergama'ya bağlı Çam köyü bölgesi,

Okuf köyü bölgesi,

Manyas'a bağlı Tekke köyü bölgesi,

Nergiz köyünde Yalvadiç Alanı,

Bigadiç Yumruklu İskânı,

Kepsut bölgesi,

Kepsut Camuş Deresi İskânı,

İvrindi-Karaçepiş köyü civarındaki Kocagedik İskânı,

Manyas-Çavuş köyündeki Işıklar İskânı,

Ayazmend (Altınova) kazası civarındaki Timurcu Boğazı İskânı,

Ayşebacı köyü civarında Değirmenboğazı yakınında Dingiltaşı civarı,

Çağış köyü bölgesi,

Kille köyü,

Balya-Ali Demirci köyü civarındaki Karagök,

Balya-İskender Köyü,

Soma-Koyundere Köyü,

Gökköy,

İvrindi-Oktaş,

Manyas-Kızık Köyü,

Bigadiç-Çamköy,

Bigadiç-Çekirdekli Köyü,

Soma-Boncuklu Köyü bölgesi Ali Bayırı.¹⁹¹

Bu bilgiler, dönemin Çepni yerleşim yerlerini göstermeğe yetmektedir, ancak bugün bu tabloda bazı değişikliklerin olduğu açıktır. Zamanla bazı Çepni aileleri yerlerini değiştirmişler, diğer Çepni yerleşim yerlerine gitmişlerdir. Kısacası, iskân yapılan yerlerin bazılarında bugün Çepniler bulunmamaktadır. Yukarıdaki bilgiye göre otuz beş civarı Çepni köyü olması gerekirken bu sayı bugün otuza düşmüştür.

3. Balıkesir Çepni Oymakları ve Yerleşim Yerleri

Oğuzlara ait boyların isimleri üzerinde yapılan açıklamalar, bugün son derece sınırlıdır. Bu boyların bazılarının kelime etimolojilerinin yapılmamış olduğu gibi, bu adları nereden aldıkları dair bilgiler ise Oğuzmâme'ye dayanmaktadır. Bu durum problem olmaya devam ederken bir de bu boyların alt dallarını oluşturan oymakların ad almalarına dair açıklanamayan hususlar vardır. Bu konudaki problemlerle ilgili olarak Köprülü de bazı sorular sormuş, ancak bunlara cevap vermenin çok güç olduğunu ifade etmiştir. Bugün adlarını bildiğimiz pek çok oymağın isminin nereden geldiğine dair kısıtlı bilgilere sahibiz. Boyların ve oymakların oluşumunda Köprülü:

“Her hangi bir kabileden yetişmiş kuvvetli bir şahsiyet azıcık kuvvetli bir heyet-i siyâsi teşkil ettiği zaman, o heyet ekseriyetle ya reisinin ismini yahut onun marûf bir ceddinin adını alır. Nüveyi teşkil eden devlet reisini kendi için çıkararak kabile aşiret teşkilatını muhafaza edemeyerek inhilâle parçalanmaya mahkum olduğu halde, heyete dahil olarak o yeni umumi isimle adlanan kabileler, kendi teşkilatlarını ve hususi adlarını daha kısıp bir surette muhafazaya itina ederler. Böyle siyasi heyetlerin teşekkülü, bazen yeni oymakların meydana gelmesine sebebiyet verir ki, onun inhilâlinden sonra da artık oymaklara tesadüf ederiz.¹⁹²”

Köprülü'nün de işaret ettiği gibi boyların ve oymakların oluşum tarihleri, takip edilmesi zor bir tarihi süreç içinde gelişmektedir. Bazı oymaklar farklı federasyonlarda

¹⁹¹ Kâmil Su, (1938), *age.*, s. 149-151.

¹⁹² Köprülüzâde Mehmed Fuad, (1925), *age.*, s 187.

bulunmasına rağmen kendi adlarını, yapılarını koruyabilmelerine rağmen, bazıları federasyonlar içinde eriyip gitmektedir. Her dönemin tarihi şartları bazı oymakların ortaya çıkışına zemin hazırlamaktadır. Oymakların pek çoğu, kendi aralarındaki bir büyüğün adını alarak oluşmaktadır.¹⁹³ Bugün pek çok oymağın mensubu bile isimlerinin nereden geldiğini açıklayabilecek konumda değillerdir.

Balıkesir Çepnileri de kendi aralarında bazı isimlerle anılmaktadırlar. İsmail Hakkı Akay'ın 1935 tarihli kitabında Çepnilerin bölgelere göre dağılımı ve oymakları hakkında vermiş olduğu bilgiler, bu alanda ilk olması sebebiyle önemlidir. Akay, burada vermiş olduğu tabloda oymak yerine "Kabile" kelimesini kullanmıştır. Akay'dan sonra Çepnilerle ilgili çalışma yapan pek çok araştırmacı bu bilgileri kullanmıştır. Akay'ın Çepnilerin yerleşim yerleri ve oymakları hususlarındaki tespitleri şu şekildedir:

İSMİ	KAZASI	NAHİYESİ	KABİLESİ
Akyar	Balıkesir	Çağış	İne Hocalı
Kavakbaşı	Balıkesir	Küpeler	Karalar
Soğanbüktü	Balıkesir	İvrindi	Yalınayak
Deliklitaş	Balıkesir	Bakacak	Yalınayak
Yumruklu	Balıkesir	Adalı	İne Hocalı
Değirmendere	Balya	Orhanlar	Yalınayak
Danavlı	Susıgırlık	Ömer Köy	Yalınayak
Güvemçepni	Balıkesir	Çağış	İlyaslı
Gökçeören	Susıgırlık	Ömer Köy	Yalınayak
İnkaya	Balıkesir	Pamukçu	İne Hocalı
Çukur Hüseyin	Balıkesir	Küpeler	Karalar
Kozpınar	Balıkesir	Biğadiç	İnce Hocalı
Karamanlar	Balıkesir	Küpeler	Karalar
Ortamandıra	Balıkesir	Küpeler	Karalar
Kanlıkavak	Balıkesir	Çağış	Ğarili
Malkaya	Sındırğı	Gölcük	Evcı
Macarlar	Balıkesir	Pamukçu	Avanlar

¹⁹³ agm., 187.

İlyapan	Balıkesir	Biğadiç	İne Hocalı
Kocabük	Balya		Yalınayak
Kuşkaya	Balıkesir	Konakpınar	İne Hocalı
Dübecik	Balıkesir	Küpeler	Karalar
Çoraklı	Balıkesir	Küpeler	Karalar
Kabakdere	Balıkesir	Balıkesir	Karalar
Armutlu	Balıkesir	Kepsüd	Nusradlı
Kapaklı	Bandırma	Manyas	Nusradlı
Kalebayırı	Bandırma	Şevketiye	Nusradlı
Süğüdlü	Balıkesir	Kepsüd	Nusradlı
Koru	Balıkesir		Karalar
Çitlik	Balıkesir		Karalar ¹⁹⁴

Akay'ın vermiş olduğu bu bilgilerin pek çoğu bugün de geçerliliğini korumaktadır. Ancak idari olarak bazı değişiklikler olduğu için Akay'ın göstermiş olduğu köylerin bağlı olduğu ilçelerde değişiklik olmuştur. Buna rağmen Akay'ın yapmış olduğu bu tespitler, son derece önemlidir.

Tacettin Akkuş'un 1840 tarihli temettüat defteri ve 1845 tarihli nüfus sayımını baz alarak yapmış olduğu çalışmasında 1845 tarihinde kayıtlara göre Çepni Nüfusunun Balıkesir'deki dağılımı şöyledir:

Adı	Karyesi	Mahalli	Hane	Nüfus
Delihasan	Kaye-i Nergis	İnkaya	11	34 Erkek
Engelci	Çınarlidere	Yalnızca Murat	1	2 Erkek
Hasan Kethüda	Karye-i Gök	Akçaköy	10	30 Erkek
Hayta Süleyman	Karye-i Okuf	Güvem	7	25 Erkek
Hardallu	Karye-i Kabaklı	Karakavak	12	47 Erkek
Hardallu Molla Osman	Karye-i Yeni	Ayvatlar	11	36 Erkek
Koca Alemdar	Karye-i Gök	Küçük Karaman	17	43 Erkek
Nebi Bey	Yalvarıç	Elyapan	4	10 Erkek

¹⁹⁴ İsmail Hakkı Akay, (1935), age., 22-23.

Salih Bey	Karye-i Çalış	Yalvarıç	24	68 Erkek
Sarı Süleyman	Karye-i Çağış	Hacıköy	21	59 Erkek
Tahtacı	Karye-i Çinge	Türk Ali Çiftliği	14	41 Erkek
Topal Battal	Karye-i Gök	Ortamandıra	19	51 Erkek
Uzunçubuklu	Karye-i Küplü	Çoraklık	11	36 Erkek
Derici	Çınarlidere	Yalnızca Murat	1	2 Erkek ¹⁹⁵

Burada verilen Çepnilerin yerleşim birimlerinin pek çoğu ile bugünkü veriler örtüşmektedir, ancak bugün Türk Ali Köyü, Tahtacı köyü olarak bilinmektedir. Bazı yer adlarında da değişmeler olmuştur.

Bugün Balıkesir bölgesinde Çepni oymakları ve yerleşim yerleri konusunda karanlık nokta kalmamıştır. Çepnilerin nerelerde sakin olduğu bilinmektedir. Balıkesir Çepnileri iskâna tabi tutulmalarına rağmen yerleşme bölgelerini oymaklarına göre belirlenmişlerdir, dememizde bir sakınca yoktur. Harita üzerinde baktığımızda Çepni köylerinin yoğunlaştığı bölgelerin aynı oymak mensubu köylerin olduğu görülecektir. Tabii ki, sistemli bir yerleşim olmamıştır, ancak oymakları bir olan köyler yakın yerleşmeye dikkat etmiştir. Tespitlere göre Balıkesir bölgesinde bulunan Çepni köyleri ve oymakları şöyle şekillenmektedir:

Köy	Bağlı Olduğu Birim	Oymağı
Kavakbaşı	Balıkesir Merkez	Karalar
Çukurhüseyin	Balıkesir Merkez	
Karamanlar	Balıkesir Merkez	
Ortamandıra	Balıkesir Merkez	
Koruköy	Balıkesir Merkez	
Dübecik	Balıkesir Merkez	
Çoraklı	Balıkesir Merkez	
Kabakdere	Balıkesir Merkez	
Çiftlik	Bigadiç	

¹⁹⁵ Tacettin Akkuş, (2001), *age.*, s. 138-139.

Akyar	Bigadiç	Eyne Hocalı
Yumruklu	Bigadiç	
İnkaya	Balıkesir Merkez	
Kozpınar	Bigadiç	
Elyapan	Bigadiç	
Kuşkaya	Balıkesir Merkez	
Soğanbükü	İvrindi	Yalınayaklar
Deliklitaş	Balıkesir Merkez	
Değirmendere	Balya	
Danaveli	Susurluk	
Gökçeören	Susurluk	
Kocabük	Balya	
Armutlu	Kepsut	Nusratlı
Kapaklı	Manyas	
Kalebayırı	Manyas	
Söğütlü	Susurluk	
Güvemçepni	Bigadiç	Ellezli
Kocasınan	Sındırgı	
Macarlar	Balıkesir Merkez	Avanlar
Yeşildere	Bigadiç	Çarili
Malkaya	Sındırgı	Evcı

Saha araştırmalarımız sırasında merak edilen hususlardan birisi de bu Oymak isimlerini bu bölgedeki Çepniler ne zamandan beri kullanmakta olduğuydu. Bu merakla çıktığımız derleme faaliyetlerinde kaynak şahıslara bu konudaki sorularımızı sorduğumuzda onların da bu konularda pek fazla bir şey bilmediklerini gördük. Çukurhüseyin’de görüştüğümüz Derviş Kaplan’ın verdiği bilgiler pek çok kaynak şahsın verdiği bilgilerdendir:

“Çukurhüseyin halkı aslen Çanakale’den gelmiştir. Daha önce Aynaoğlu Köyü’nde iken oradan dağılmışlar ve buraya gelmişler. Kimisi Ortamandıra’ya gitmiş, Düpecik’e, Karamanlar’a gitmiş bir kısmı. Çepniler eskiden göçermiş. Aynaoğlu tarafından dağılınca tren yolunun olduğu yere iskân olmuşlar. Tren yolunun verdiği zararlardan sonra, bugünkü yerlerine gelmişler. Bu köy Karalardandır. Karalar bir sülaledir. Sülale genişlemiş, yayılmış. Karamanlar, Ortamandıra, Düpecik Karalara girer. Yalınayak, Karalar, Zeyneli, Musratlı gibi aşiretler vardır. Kavakbaşı’nın yarısı Karalardır, yarısı

Zeyneli'dir. Gökköy Zeyneli'dir. Eynihocalı (Akyar, Kozpınar, Elyapan, Güvem, İnkaya), Ellezli de vardır. Buraya Çukurun oymağı denir." (D.Kaplan-Çukurhüseyin)

Bu bilgilerde Balıkesir Çepnilerinin bölgeye gelişleri ile önemli ipuçları vardır, bunun yanı sıra oymaklaşmanın belirli bir düzen içinde yapılmadığını da ifade etmektedir. Kaynak şahıs, kendilerinin Karalardan olduğunu, ancak buldukları bölgeye Çukur oymağı da denildiğini eklemektedir. Bu da oymakların isimlerinin zamanla guruptan kopmalar sonucunda değişime uğrayabildiğini göstermektedir.

Balıkesir bölgesindeki kaynak şahıslardan hangi bölgedeki Çepnilere ne ad verildiğine dair bilgiler aldık, ancak bu oymakların ne anlama geldiğini sorduğumuzda ise "Bey adı, dede adıdır" cevabını verdiler. Sadece köyde yaşayan, eğitim seviyesi düşük insanların yanı sıra tahsil bakımından yeterli, kendi boylarının geçmişine meraklı kişilerle de konuşmamıza rağmen bizi tatmin edecek bir bilgiye ulaşamadık. Öyle sanıyoruz ki, bu oymak adlarının pek çoğu, Çepnilerin bu bölgeye gelmelerinden çok önceleri oluşmuştu ve daha sonraki dönemlerde bu adların anlamları unutulmuş ve yerlerine son dönem kuşağının tanıdığı birisi geçirilmişti.

Çepnilerin tarihi ile ilgili bu bölümde öncelikle Çepnilerin Oğuzların 24 boyundan birisi olduğu görülmüştür. Çepniler, bütün halde Anadolu'ya göç etmiş bir boy olduğu gibi, Karadeniz bölgesinin ve genel anlamda Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Konumuz olan Balıkesir Çepnilerini ise Halep ve Boz Ulus Türkmenleri arasındaki Çepnilerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu bölgeye gelişleri 17. yüzyıldan sonra olan Balıkesir Çepnileri Ahmet Vefik Paşa iskânı döneminde yerleşik hayata geçmişlerdir. Tespitlerimize göre, bugün Balıkesir bölgesinde 30 adet Çepni köyü bulunmaktadır.

II. BÖLÜM

ÇEPNİLERİN İNANIŞ YAPISI

A. ALEVİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

1. Alevilik

Bugüne kadar Alevilik üzerine yüzlerce yayın yapılmıştır. Aleviliğin ortaya çıkışı, yayılışı, inanç temelleri, ibadet anlayışı gibi pek husus anlatılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde kısaca Aleviliğin ortaya çıkışı, tarihteki görünümünü, Türklerde Alevilik konularında bilgiler verilecektir. Alevilik ile ilgili literatürde yer alan bilgilerin yanı sıra Balıkesir Çepnilerinden almış olduğumuz bilgilerin de ilgili kısımlarda kullanılmasına dikkat edilmiştir. Balıkesir Çepnilerindeki Aleviliğe dair bilgileri, Kavakbaşı'nda Köse Süleyman Ocağı'na bağlı Alevi Dedelerinden Murat Oğuz'dan, Kocasinan'da Rehberlik yapan Hasan Yaşar'dan, Akyar'da Kamberlik yapan Rahmi Ayhan'dan, Güvemçepni'de Mürebbilik yapan Haydar Uçar'dan almış bulunmaktayız.

Şemsettin Sami'nin **Kamus-ı Türkî** adlı sözlüğüne göre Ebu Talip oğlu Hz. Ali ile Rasulullah kızı Fatmatü'z-Zehra'nın soyundan olan sâdât ve şürefanın (yani Hz. Hasan'la Hz. Hüseyin'in) soyundan gelenler Alevidir. Ayrıca Hz. Ali'ye bağlanıp onun yandaşı olan ve onu peygamberin öteki sahabelerinden üstün tutanlarla Ali'nin yoluna tabi olup ona bağlanmakla övünenler de Alevidir.¹⁹⁶

Bu sözlük anlamına bağlı olarak Hz. Muhammet'in ölümünden sonra Ali'nin halife olmasını isteyen, onu imam kabul eden, sonra Şii-Batını inançlara bağlananların tümüne Alevi denilmiştir.

¹⁹⁶ Şemsettin Sami (1315), **Kamus-ı Türkî**, (İstanbul), s. 949.

Atilla Özkırmılı, Alevilik kelimesinin Abbasoğullarına Abbasî, Haşimoğullarına Haşimî denilmesi gibi Ali oğulları anlamında kullanıldığı ve bir anlam genişlemesiyle Ali yandaşlarını da kapsadığını söyler ve bu yüzden Aleviliğin başlangıçta siyasal bir hareket olarak belirdiğini de ifade eder.¹⁹⁷

Rıza Zelyut ise Aleviliği; birinci imam Hz. Ali'nin tarafını tutan insanların dünya görüşü olarak tanımlar. Buna Ali partisi denilmesi de mümkündür. Aleviliği "Ali evilik" "Ali evinden olanlar", "Ali evinin yanında olanlar" olarak tanımlayanlar da vardır. Bunlardan arasında Balıkesir Alevi Dedelerinden Murat Oğuz da bulunmaktadır. Kendisiyle görüşmemiz sırasında Ali yandaşlarının Hz. Ali'nin evinde toplandıkları için "Ali evi" anlamına geldiğini belirtmiştir.

Aleviliği farklı boyutlardan bakanlar, zorlama yorumlarına göre ise bu adın "Alev" ile ilgili olduğunu söylemektedirler. Ancak Rıza Zelyut, Alevi sözcüğünün "Ali soyu" anlamına gelen "Alavi"den çıktığını iddia etmektedir.¹⁹⁸

Sonuç itibarıyla Alevilik;

1. Ali'nin halife olmasını isteyenlere,
2. Ali'nin soyundan olanlara
3. Ali'yi imam olarak kabul edenlere (Şia-Şii),
4. Ali'yi tanrılaştıranlara, verilmiş olan bir addır.

Bu yönüyle Alevi kavramı, Şia'dan daha geniş kapsamlıdır. İçine yalnız Şii mezhepleri değil, bütün Batıni mezhep ve tarikatlar girmektedir. Şiilik, Sünnilikten ayrılan mezhepleri kapsamış, Sünniliğe ters düşen inançları benimseyenlerin hepsine, mezhepleri ne olursa olsun Alevi denilmiştir.¹⁹⁹

Balıkesir Çepnileri, Aleviliği, "Ali taraftarı" şeklinde tanımlamaktadırlar. Aleviliğin Şia anlamına geldiğini, ancak Aleviliğin Anadolu'da doğduğunu, İran Şiiliği ile alakasının olmadığını belirtmektedirler. Kocasinan'daki Çepniler, Şiiliğin kendilerinden çok farklı olduğunu, kendi inançlarının özünde Ali sevgisi olduğunu,

¹⁹⁷ Atilla Özkırmılı, (1993), *age.*, s. 10.

¹⁹⁸ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 19.

¹⁹⁹ Atilla Özkırmılı, (1993), *age.*, s. 38.

Ali'ye taraf olduklarını, Ali'yi severek aslında Peygamberi, ehl-i beyti sevdiklerini söylemişlerdir. Özellikle İran Şiası ile aralarında çok büyük farkların olduğunu, ısrarla söylemişlerdir. Bu farkların neler olduğunu sorduğumuzda ise "Bizim belki yolumuz bir, ama uygulamada farklılıklar var. Mesela onlar, kadınlara özgürlük tanımıyorlar. Bizde ise kadının farklı bir yeri vardır. İran'daki Şii kadınları toplumun içinde hiç yer alamazken bizim kadınlarımız hep bizimle beraberdir. Biz kadınlarımızın başını örtmede ısrarcı değiliz, kadınlara baş örtüsü takacaksın diye baskı yapmayız." şeklinde cevap vermişlerdir. Ancak bu vermiş oldukları cevaplarda İran Şiasını tanıyarak cevap verenlerin sayısı son derece azdır. Bugün, Balıkesir Çepnilerinin ve diğer Alevi önderlerinin en büyük sorunu, yeterli bilgiye sahip olmamaktır. Balıkesir'de konuştuğumuz Alevi Dedesinin Alevilikle ilgili pek çok hususu tam olarak bilmediğini gördük. Bu durum sadece din adamlarında değil, Çepnilerin tümünde gözlemlenen bir durumdur. Mezhep olarak Caferi olduklarını söylemektedirler, ancak "Caferilik nedir?" diye sorduğumuzda tatmin edici cevaplar alamamaktayız.

Aleviliğin "Ali'nin neslinden olmak" demek olduğunu, insanı seven, insanı ön plana alan bir felsefe, "Eline diline beline sadık ol" felsefesi; elinle hırsızlık yapma, dilinle insanları kırma anlamlarına geldiğini de söyleyen Çepniler olmuştur. Bu gösteriyor ki, Balıkesir Çepnileri Aleviliğin önderi olarak Hz. Ali'yi, en büyük pir olarak Hacı Bektaş Veli'yi tanımaktadırlar. Hacı Bektaş Veli onların inançlarında vazgeçilmez isimler arasındadır. On İki İmamlar arasında olmamasına rağmen Hacı Bektaş Veli'nin bu derece saygı ve sevgiye mazhar olmasının altında yatan nedenler arasında onun da yol olarak aynı yolu takip etmesi olduğu gibi Çepnilerle olan bağlantısının da etkili olabileceği söylenebilir. Hacı Bektaş Veli'nin ilk müritlerinin Çepni olduğunu Balıkesir Çepnileri de bilmektedir. Buna istinaden Çepniler Hacı Bektaş Veli'ye çok daha fazla kıymet vermektedirler.²⁰⁰

²⁰⁰ Alevilik ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Eröz, (1977), *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, (İstanbul); Baki Öz, (1995), "Anadolu Aleviliğinin Kültürel-İnançsal Kaynakları", *Teori*, S. 66, Haziran, 1995, s. 20-28.

2. Aleviliğin Tarih Sahnesine Çıkışı

Bilindiği üzere Hz. Ali, Muhammet peygamberin amcası Ebu Talib'in oğlu ve kızı Hz. Fatma'nın ise eşidir. Hz. Muhammet onu daha çocukluğunda yanına alır ve yetiştirir. İlk Müslümanlardandır. Tarihte ise ilk defa Hz. Muhammet'in Mekke'den Medine'ye göçü sırasında görülür. Göç gecesinde peygamberin hırkasına bürünerek yatağına yatar ve onun yokluğunu gizlemeye çalışır. Peygamberin yokluğunda onun verdiği emirleri yerine getirir. Üç gün sonra ise kendini Ruba'da bekleyen peygamberle buluşup göçe katılır.

Hz. Ali, İslamiyet'in ilk dönemlerinde yapılan bütün savaşlara katılır. Bedir savaşında peygamberin sancağını taşıdığı söylenir. Uhud Savaşı'nda bizzat peygamberi korur. Hendek Savaşında meşhur Zülfikarı ile Amr'ı öldürür ve savaşın kazanılmasının yolunu açar. Peygamberin, kendisini yokluğunda vekil seçmesi nedeniyle sadece Tebuk Seferine katılmaz.

Hz. Muhammet'in ölümünden sonra Ebubekir, Ömer ve Osman'ın halifeliklerine karşı çıkmayan Ali, onların en yakın danışmanları ve koruyucuları olmuştur. Hz. Osman'ın öldürülüşünden sonra halife olmayı reddetmiş, ancak çıkan karışıklıklara son vermek için halifeliği kabul etmiştir.

Hz. Osman'ın katilinin bulunamaması, Hz. Peygamber'in hanımı Hz. Aişe'yle aralarındaki ihtilaf, Muaviye ve Hariciler meseleleri nedeniyle çalkantılı bir dönem geçirmiş, Hariciler tarafından 661'de öldürülmüştür.²⁰¹

Her ne kadar Hz. Ali'nin halifelik konusunda bir talebi olmasa da, yandaşları, Hz. Peygamber'in ölümünden itibaren onun halife olması gerektiğini savunuyorlardı. Onun 4. halife olması, oğlu ve peygamberin torunu Hz. Hüseyin'in halife olmak üzereyken öldürülmesi, İslâm dünyasında yüzyıllar boyunca sürecek olan derin bir ihtilafa sebep olmuştur.²⁰²

Rıza Zelyut, Hz. Ali'nin ilk halife olamamasına toplumda bir alt katman üst katman sorunu olarak bakmaktadır. Aleviliğin ortaya çıkışında devleti ele geçirme

²⁰¹ age., s. 16-25.

²⁰² age., s. 14.

çalışmalarının yer aldığını, burada egemen kesimle köle ve yoksulların karşı karşıya geldiğini dile getirmektedir. Aleviliği savunanların da bu köle ve yoksul kesimden ibaret olduğunu da eklemektedir.²⁰³

Hz. Ali'nin başlangıçtan beri Arap egemen kesimine karşı Hz. Muhammet'i Arap boylarından koruması, İslâmiyet uğruna canını pek çok kez tehlikeye atması, Hz. Muhammet ve yeni din için Arap ileri gelenlerinden birçoğunu savaşlar sırasında öldürmesi, pek çok boyun düşmanlığını kazanmasına sebep olmuştur. Bu düşman boyların içinde en önemlisi de, Mekke ticaretinin önemli bir bölümünü denetleyen Ebu Süfyan ailesidir. Zelyut, egemen kesime karşı tavır alan halk kesiminin, kendilerine lider olarak Hz. Ali'yi seçtiklerini, Hz. Ali'nin yoksul kesimin lideri olarak seçilmesinde etkili olduğunu iddia etmekle Aleviliğe ideolojik bir bakış açısıyla yaklaştığını göstermektedir.²⁰⁴ Zelyut:

“Siyasal bir tavır alış olan Alevilik; Arap egemen kesiminin kendi ideolojisini dinsel öğelerle dokuması karşısında doğal olarak dinsel öğeleri öne çıkardı. Fakat bu dinsel, egemen kesimin din anlayışı ile aynı olamazdı. Bu nedenle, dini, ‘buyruklar, yasaklar, cezalar, ödüller’ biçiminde sunan egemen kesim anlayışına karşı, karşıt bir dinsel yol (akım-ideoloji) yaratıldılar. Siyasal tavır, böylece, dinsel görüntü ile birleştirilerek kitlelere ulaşmanın yolları arandı.

Eğer Alevilik, sadece bir dinsel tavır, ibadet biçimi olsaydı, diğer tarikatlar gibi belli bir süre sonra yok olurdu.”²⁰⁵

şeklindeki açıklamasıyla Aleviliğin doğuşunu tamamıyla Arap coğrafyasındaki sınıf çatışmalarına bağlamaktadır. Bu da Aleviliğin ortaya çıkışını açıklamaya yetmemektedir.

Özkırmılı ise, Aleviliğin sadece dini bir kavram olmadığını, dini anlamda bir ayrışmayı ifade etmediğini, aynı zamanda siyasal çekişmelerin de bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle Alevilik değerlendirilirken dönemin siyasal şartlarının

²⁰³ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 20.

²⁰⁴ *age.*, s. 21.

²⁰⁵ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 20-22.

bilinmesi gerektiği, meseleye sadece inançtaki farklılık olarak bakılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁰⁶

Cemal Şener de Aleviliğin Hz. Ali'ye yapılan haksızlıktan kaynaklandığını söyleyerek pek çok araştırmacının ileri sürmüştüğü görüşe katılmıştır.²⁰⁷

Çepniler, Aleviliğin ortaya çıkışında Hz. Ali'ye haksızlık yapılmasının etkili olduğu düşüncesindedirler. Halifeliği Peygamberin en yakınlarından biri olan, hayatta iken bırakmış olduğu emanetler arasında; "Hz. Ali, 'Ben ilimim, Ali kapısıdır. Kapıya gelmeyen ilmi alamaz', ikincisi Fatma, üçüncüsü Hasan, dördüncüsü Hüseyin, beşincisi Kur'an" şeklinde birinci sıraya koyduğu Hz. Ali'nin hak ettiğini iddia etmektedirler. Hz. Ali'nin hakkı olanı vermeyen, Hz. Hasan ve Hüseyin'i şehit eden kesime kin beslediklerini, onların yaptıklarını yapmadıklarını, onlardan ayrıldıklarını dile getirmişlerdir.

Çepniler, Peygamberin ölümünden sonra başlayan hilafet kavgalarında ehl-i sünneti haksız bulmaktadırlar. "Eğer peygamber, ölmeden önce vasiyetini yazsaydı kesinlikle Hz. Ali halife olacaktı." demekteler ve bu hilafet kavgalarında asıl hedefin Peygamber soyunu yok etmek olduğunu iddia etmektedirler. Çepnilerin de bu gerçeği bildiği, gördüğü için Hz. Ali'nin tarafına katıldığını ifa etmişlerdir. Çepnilere göre Aleviliğin çıkış noktasında bu kavgalar vardır ve kavgalarda zarar gören, yok edilen hep peygamber soyu olmuştur. Bununla bağlantılı olarak Çepnilerin soylarına yabancı katmadıklarını, kendi soylarından olmayanlarla evlenmediklerini, Hacı Bektaş Veli'den beri Türk soyunun devam ettiğini, kendilerinin de bu saf soyu devam ettirmekte olduklarını Dede Murat Oğuz dile getirmiştir.²⁰⁸

²⁰⁶ Atilla Özkırmılı, (1993), *age.*, s. 10-11.

²⁰⁷ Cemal Şener, (1997), *Şaha Doğru Giden Kervan Alevilik Nedir*, (İstanbul) s. 9-12.

²⁰⁸ Aleviliğin ortaya çıkışıyla ilgili olarak bk. Nejat Birdoğan, (1995), "Kızılbaşlık: Ortaya Çıkışı, Dünü ve Bugünü", *Bilim ve Ütopya*, S. 10, Nisan, s. 26-33; Oral Çalışlar, (1992), *Hz. Ali - Muaviye Çatışması, İslâmın Doğuşu ve İlk Ayrılıklar*, (İstanbul); Bedri Nöyan, (1985), *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, (Ankara).

3. Alevilik ve Bektaşilik

Günümüzde çoğu zaman birlikte anılan Alevilik ve Bektaşilik kavramları Fuat Köprülü'ye göre inanç olarak aynı, toplum olarak ise ayrıldılar. Aleviliği köylülere, Bektaşiliği ise şehirlilere hasreden Köprülü, inanç tabanlarını ortak görmektedir.²⁰⁹

Bektaşiliğe Abdülkadir Sezgin "Anadolu Aleviliği" demektedir. Hakikaten Alevilik bilindiği gibi Arap kökenli bir inanış tarzıdır. Her ne kadar Anadolu Aleviliği Şii-Batıni eğilimli olsa da, Ali sevgisini taşısa da, uygulamaları Arap Aleviliğinden daha farklıdır. İşin içine milliyet farkı girdiğinden Yesevilik'e kadar uzanan Anadolu Aleviliği, eski Türk inanışları ve uygulamalarını özden atmamıştır.

Bir de Anadolu Alevilerinin Caferi olup olmaması meselesi vardır. Anadolu için Alevilik ve Bektaşiliğin eş anlamlı olduğunu söyleyen Abdülkadir Sezgin, Bektaşiliğin ayrı bir din veya mezhep olmadığını bir "Türk Tarikatı" olduğunu söyler. Ona göre İran Aleviliğiyle (Şiilik) Anadolu Aleviliği arasında ciddi farklar vardır. Alevi, Tahtacı, Bektaş, Türkmen, Kızılbaş gibi zümrelerin varlığı halk arasında yanlış olarak "Şiilik ve Caferilik"i çağrıştırmaktadır. Anadolu Alevileri ve Bektaşiler, Şii ve Caferi değildir. Alevi-Bektaşiler "Humeyni" yönetimini sevmez ve ona yakınlık duymazlar.²¹⁰

İttihat ve Terakki yönetiminin Alevilik-Bektaşilik araştırmacısı Baha Sait Bey ise onların Caferi oldukları ancak kurallarını hiçbir zaman uygulamadıkları görüşündedir:

"Gerek Bektaşilerde ve gerek Sofiyalarda Caferi mezhebenden olmak açıkça benimsemiştir. Her Bektaş ve her Sofiyana ikrar-ı iman ettiğinde öncelikle Caferi mezhebini benimsemeye zorunludur. Ancak ne Bektaşilerde ne de Sofiyanda Caferi mezhebi geçerli ve de kurallarına göre tapınılan bir yol değildir."²¹¹

Hacı Bektaş, tasavvuf meşalesiyle Anadolu'da aşiret bölünmelerini, Moğol istilas ve İran Sünniliğinin yayılmasını önleyerek, milli bir devlet kuruluşuna, ayrıca

²⁰⁹ Baki Öz, (2001), *age.*, s. 227.

²¹⁰ Abdülkadir Sezgin, (1990), *Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik-Alevilik Üstüne Ne Dediler*, (İstanbul), s. 165-178.

²¹¹ Baki Öz, (2001), *age.*, s. 225.

yeniçeri ocağının da kuruluşuna büyük katkıda bulunmuştur.²¹² Ancak bu doğrudan doğruya olmamıştır. Çünkü ocak Hacı Bektaş'ın ölümünden çok sonraları kurulmuştur.

Yeniçeri Ocağı I. Murat döneminde 1363 yılında kurulmuştur. O dönemlerde meslek kesimlerini bir pire bağlama geleneği vardır. Ocağın piri de Hacı Bektaş'tır. Ocağı o dönemde Hacı Bektaş postunda oturan, Hacı Bektaş'ın oğlu Timurtaş Dede kutsamıştır.²¹³ Ama doğal olarak yeniçerilerin Alevi-Bektaşiliği yüzeyseldir. Ne de olsa ocak devşirmedir ve Bektaşilik üzerlerine sonradan bir etiket gibi yapıştırılmıştır. Bu durum yine de Alevi çevrelerin işine yaramıştır. Yavuz Sultan Selim zamanında Sünnileşme politikasından zarar gören ve ciddi bir kırıma uğrayan Anadolu Alevileri, Osmanlı devlet yapısından önemli bir yeri olan Ahi ve Yeniçerilerin Bektaşî olmalarının yasal bir sorun yaratmadığını görünce kendilerini Bektaşî olarak nitelemeye başlamışlardır.²¹⁴

Tarihçilere göre Yavuz, kırımlarında Alevi/Bektaşî, Alevi/Kızılbaş ayrımı yapmaktadır. Bektaşîleri korumaktadır, çünkü Bektaşîler ayaklanmalara katılmamaktadır.²¹⁵ Oysa bu koruma Sünni olan Yavuz'un Bektaşî sevgisinden değil Kızılbaşların dışındaki Alevilerin, Şah İsmail'in tarafına geçmesini önlemek amacıyla taşımaktadır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde de durum çok farklı değildir.²¹⁶

Yeniçeri ocağı yozlaşma, savaşlarda başarısızlık, bağnazlık gibi suçlamalarla kaldırılınca Bektaşî tarikatı da II. Mahmut tarafından Şeyhülislam Tahir Efendi'nin fetvasına dayanılarak Eylül 1826'da kaldırılır.²¹⁷ Ancak resmi anlamda gerçekleşen bu olayların gücü, Alevi-Bektaşîliği halkın bağrından koparmaya yetmez. Bektaşîlik gizlilik içerisinde varlığını sürdürür.²¹⁸

Cumhuriyet'in başlarında (1924) Bektaşîlik üzerine kitap yayınlayan Aksaray Milletvekili ve Milli Eğitim Bakanlarından Besim (Atalay) Alevilerin en çok Sivas'ın doğusunda, Dersim'in tümünde, Kars köylerinde, Tokat ve Zile yörelerinde, Mecid

²¹² Ali Ağa Varlık, (1997), *Alevi Bektaşîliğin Dayanakları*, (İstanbul), s. 23.

²¹³ Baki Öz, (1997), *age.*, s. 135-141.

²¹⁴ Atilla Özkırmı, (1993), *age.*, s. 182.

²¹⁵ Teoman Şahin, (1995), *Alevilere Söylenen Yalanlar 1*, (Ankara), s. 99.

²¹⁶ Anton Josef Dierl, (1991), *Anadolu Aleviliği*, Çeviren: F. Yiğit, (İstanbul), s. 61.

²¹⁷ Baki Öz, (1997), *age.*, s. 181.

²¹⁸ Belkis Temren, (1994), *Bektaşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, (Ankara), s. 98.

(özü) kazasında, Adana, İçel, Teke, Menteşe ve İzmir yörelerinde (Tahtacı Yörtükleri), Manisa köylerinde, Beyobası, Çepni aşireti, Kemek, Ümraniye köyleri ve Burdur'da toplu olarak, diğer yörelerde ise dağınık olarak bulduklarını, Anadolu'da sayılarının 1,5 milyona vardığını yazar. Bektaşiliğin, Alevilik adı altında Anadolu'nun her yerine yayıldığını, ayrıca Rumeli'nin Aşağı Arnavutluk yöresinin tümüyle Bektaşî ve Nazenin tarikatından olduğunu, Bulgaristan'da ise Varna, Deliorman ve Yunanistan'da ise Selanik dolaylarında oldukça yaygın olduklarını belirtir.²¹⁹

Alevilik-Bektaşîlik ilişkisindeki en önemli kilit noktası Hacı Bektaş Veli'dir. Aleviler, Hacı Bektaş'a büyük saygı duymaktadırlar. O nedenle Bektaşîlere de sempati beslemektedirler. Hacı Bektaş onların en büyük pirlereindir. Bu iki inanç sisteminde yer alan merkezi değerlerin kesişmesi sonucu Alevilik ve Bektaşîlik kelimeleri birbirlerinin yerine rahatlıkla kullanılmaktadır. Bektaşîliğin şehirde, Aleviliğin de köylerde hakim olduğunu, farklarını bu şekilde belirten Fuad Köprülü'nün görüşünün en mantıklısı olduğunu burada tekrar ifade etmek isteriz.

Balikesir Çepnileri Alevi'dir, ancak Bektaşîliğe de saygıları vardır. Özellikle Bektaşîliğin önderi Hacı Bektaş Veli onların da piridir. Alevi olduklarının en bariz örneği, sonradan Alevi olmak isteyenleri, Alevi olarak kabul etmemeleridir. Murat Oğuz'a göre Alevilik doğuştan gelmelidir. Alevi olarak doğmayan Alevi olamaz. Bektaşîliğe sonradan katılımın olduğunu, ancak Aleviliğin böyle uygulamasının olmadığını sadece Dede değil, pek çok Çepni de söylemiştir.

Bektaşîlik ile Aleviliğin kesin çizgilerle Çepnilerin düşüncesinde ayrılmış olduğunu söylemek yanlış olur. Bu konuda konuştuğumuz bütün Çepniler, her ikisinin de aynı şey olduğunu, tutulan yolun benzer olduğunu hiç tereddüt etmeden ifade etmişlerdir. Sahadaki araştırmalarımız sırasında gözlemlediğimiz temel tavır, Çepniler için Hz. Ali'yi konu edinen, 12 İmam'ı anan her görüşün kıymetli olduğudur. Bunlar arasında da en çok Bektaşîliği takdir etmektedirler.²²⁰

²¹⁹ Besim Atalay, (1991), **Bektaşîlik ve Edebiyatı**, (İstanbul), s. 14.

²²⁰ Bektaşîlik hususunda bk. Ethem Ruhi Fıçlalı, (1990), **Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik**, (Ankara).

4. Alevilikle İlgili Bazı Mezhepler

Bilindiği gibi Alevilik yayılırken her ülkede ve millette bazı değişikliklere uğramıştır. Temelde Ali sevgisi ve yandaşlığı olmakla beraber, inanış ve uygulamalarında birtakım farklılıklar oluşmuştur. İran'daki Alevilik ile Anadolu Aleviliği arasında bariz farklılıklar vardır. Çünkü her millet kendi kültürel dokusunu, eski inanışlarını Aleviliğe işlemiştir. Anadolu Alevilerini de anlamak için Şiilik, Caferilik ve Batnilik gibi mezhepleri bilmek gerekir.

a. Şiilik

Şia kelimesinin sözlük anlamı "tarafılar, yardımcıları" demektir. Halife Osman'ın öldürülmesinden sonra Hz. Osman'ın, dolayısıyla Emevi soyunun yandaşlarına "Şia-i Osman", Ali'yi tutanlara da "Şia-i Ali" denilmiştir. Sonra da Şia kelimesi sadece Ali'nin yandaşları için kullanılmıştır. Şii kelimesi de Şia mezhebinden olanlara verilen bir addır. Şiilik 4 kola ayrılır: Keysaniyye, Zeydiyye, İmamiyye, Galiyye. Galiyye mezhebinden olanlar Ali'yi tanrılaştırırlar. Hz. Ali'nin sağlığında bu inancı güdenler bizzat kendisi tarafından cezalandırılmıştır. Ali ilahi, Ali Allahi diye bilinen topluluklar da Galiyye'dendir. İmamiyye ise daha yaygındır ve içinde Caferilik egemen olmuştur. Günümüzde Şiiler ve Anadolu Alevilerinin bir bölümü mezhep olarak Caferidirler.²²¹

Şiiliğin tarihi Şah İsmail'e kadar dayanır. Safevi devletinin kurucusu olan Şah İsmail, Alevilerin ruhani lideridir. Devlet adına bastırılan paralarda 12 İmam'a ve hutbelerde ise Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e hep yer vermiştir. İslâm tarihinde Hz. Muhammet'in soyuna yapılan haksızlıkla mücadele ederek Emevi ve Abbasi düşmanlarının desteğini almıştır.²²²

Şiilik, başından beri İran devletlerinin resmi mezhebi olmuştur. Alevilikse devletle hiçbir zaman uzlaşmamıştır. Kökleri aynı olan bu iki akımın ayrılmasının

²²¹ Atilla Özkırmı, (1993), *age.*, s. 38-39.

²²² Cemal Şener, (1997), *age.*, s. 33-34.

sebebi budur. Şiilik, İran tarihinden, toplumundan ve kültüründen ibarettir. Alevilik ise Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu'dan beslenir.²²³

Şah İsmail zamanındaki Şiilikle, Anadolu Aleviliği önceden birbirleriyle benzerdir. İkisinde de tekkeler ve Sufi tasavvuf eğitimi esastır. Şiilik resmi din olunca iktidarın da dini olur. Camiler merkezileşir ve Şiilik tutuculaşır, hoşgörü azalır. Humeyni'de de durum aynıdır.

Anadolu Alevilerinde Cem ayinlerinde hala Şah İsmail'in, Nesimi'nin, Fuzuli'nin Hz. Ali, 12 İmam ve şahlara ait söyledikleri deyişler vardır, ama Humeyni'ye hiç sempati yoktur.²²⁴

b. Caferilik

İmam Cafer-i Sadık Alevilerin bağlandığı ve sevdiği imamların altıncısıdır. Alevi-Bektaşiler de onu severler ve bu anlamda Caferidirler. Ancak buyruklarına uymadıkları için Caferi değildirler.²²⁵

Caferilikte dinin temelleri 5'tir:

1. Tevhid (Allah'ın birliğine inanmak)
2. Nübüvvet (Peygamberlere inanmak)
3. İmamet (Muhammet'ten sonra imamlığın Ali ve soyundan sürdüğüne inanmak)
4. Adl (Allah'ın adaletine inanmak)
5. Maad (Ahirete inanmak)

Bunlardan tevhid, nübüvvet, maad dinin; imamet ve adl ise mezhebin temelleridir. Bunların beşine de inanan mümin yani Caferi sayılır. Mezhebin temellerine inanmayan İslâm'dan çıkmış sayılmaz.

Caferilikte temel inançlar dışındaki ilkeler şöyledir:

²²³ Baki Öz, (2001), *age.*, s. 169.

²²⁴ Cemal Şener, (1997), *age.*, s. 35-36.

²²⁵ Baki Öz, (2001), *age.*, s. 263-271.

1. Namaz

2. Oruç

3. Hac

4. Zekat

5. Humüs (Belirli mal ve kazançlarda beşte bir payı Muhammet soyundan gelenlere vermek)

6. Cihat

7. Teberra (Muhammet Peygamberin ehl-i beytinin, özellikle Ali'nin haklarını alanlara düşmanlık beslemek)

8. Tevella (Onlardan yana olanları dost bilmek)

9. Emr bi'l-ma'ruf (İyiliği ve Tanrı buyruklarını bildirmek)

10. Nehy an'il-münker (Kötülüğü yasaklamak)

Bunları yadsımamak koşuluyla yapmamak suçtur.²²⁶

Bugün Anadolu'daki ve İran bölgesindeki Alevilerin pek çoğu Caferi'dirler. 12 İmamlardan birisi olan Câfer-i Sâdık, Alevilerin mezhep kurucusudur. Balıkesir Çepnileri de Caferi'dir. Caferilik konusunda söyledikleri arasında Câfer-i Sâdık'ın 12 İmamlardan birisi olduğu, kendilerinin de bu mezhebe tabi oldukları bulunmaktadır. Caferiliğin temel hususlarına dair çok fazla bir şey bilmediklerini, kendilerini bildikleri günden beri Caferi olduklarını Dedelerin söylediğini, duaları arasında Caferilik'in yer aldığını söylemektedirler.

c. Bâtnilik

Tanrı bildirimini olan vahiylerin (Kuran'ın) görünür anlamından başka bir de iç anlamı olduğunu savunan bir görüştür ve bu görüş hadislere, Hz. Ali'nin sözlerine dayandırılır.²²⁷

²²⁶ Atilla Özkırmı, (1993), *age.*, s. 40

²²⁷ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 31-32.

Bu terime 12. yüzyıldan sonra rastlanılmaya başlanmıştır. Daha önce Batıniligi temsil eden zümrelere ise ya temel aldıkları kimi inançlarından (7 imam kabul etme gibi) dolayı ya da bağlanılan kişilerin adlarına göre çeşitli adlar verilmiştir: Karmetiyye, Seb'iyye, İsmailiyye, Mübarekiyye, Babekiyye, Hurremiyye gibi. Ama 12. yüzyıldan başlayarak şeriata aykırı bulunan yorumları ve siyasal amaçları nedeniyle egemen devlet güçlerinin kovuşturma ve baskısına uğrayan Batınilerin İran ve Horasan'a yayıldıkları, daha sonra Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya geldikleri görülür. Batıni inançlar da tasavvufu beslenen çeşitli tarikatların içinde derin ve dolaylı bir genellik kazandığı gözlemlenmiştir.²²⁸

Alevi inancında, Kuran'ın dış anlamı (zahir yönü) yasakları, emirleri, cezaları ve mükafatları kapsar. Zahir yönünün karşılığı şeriattır. Şariat basamağı, kabaca namaz, oruç, zekat, hac gibi yaptırımlardan oluşur. Batın anlamı (iç anlamı) ise, İslâmiyet'in insanda gerçekleştirmek istediğini hedef alır. Batın yönün karşılığı hakikattir. Hakikat, insanın gerçek mümin haline gelmesinin ifadesidir. Alevilere göre, Peygamber ve onun kitabında dile getirilen görüşlerin amacı, insanı gerçek insan yapmaya yöneliktir. Namaz, oruç, zekat, hac bu amacın ancak vasıtalarıdır. Anadolu insanı, hakikate, tarikat ve marifet kapılarından ulaşıldığına inanır. Bu dört kapının 40 makamı, 40 makamın da 160 menzili vardır.²²⁹

Bu inanişe göre insan varlıkların en üstünüdür. Bu üstünlük akıl ve nefsin nurlarına olan istidadının çokluğundan gelir. Ama bu istidat herkeste eşit değildir. Böylesi bir yorum, insan-ı kamil anlayışını doğurur.

Somut nefis de samittir (sessiz). Evren nasıl akıl ve nefsin tahrikiyle hareket ederse, insanlar da natık ve samitin (peygamber ve imam) koyduğu şeriatin tahrikiyle hareket ederler. Bu yorum Batınileri şu sonuçlara iter: Hiçbir peygamberin mucizesi yoktur. Kuran Tanrı'nın değil peygamberin sözüdür. Peygamber, Cebrail denilen

²²⁸ Atilla Özkırmılı, (1993), *age.*, s. 41

²²⁹ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 33, 34.

akıldan taşan bilgileri zahiri bir ibare biçimine sokmuştur. Bâtının anlaşılabilmesi için Hüseyin evladından gelen imama gerek vardır.²³⁰

İşte bu, bir bakıma halifelik kurumunun yerine, imamlık kurumunu geçirmek demektir. Kimi bâtinî zümrelerde bu sözü yorumlama yolu aşırı inançlara yol açar. Allah Muhammet Ali üçlemesinin yanı sıra Ali'nin Muhammet'ten üstün olduğunu, giderek Allah olduğunu ileri sürenler bile çıkmıştır.²³¹

5. Alevilik ve Kızılbaşlık

Bugün Alevi olarak bilinen guruplara tarihte “Kızılbaş” denmiştir. Alevilik kelimesinin kullanımı ise on sekizinci veya on dokuzuncu yüzyıllara dayanmaktadır. Osmanlı dönemindeki tarihi kayıtlarda Kızılbaş olarak nitelenenlerin Tahtacı, Abdal ve Çepnilerin olduğu bilinmektedir.²³² Ancak bu kelimenin kullanım şekli hep kötü çağrışımların uyanmasına sebep olmuştur. Kızılbaş dendiğinde “Mum söndüren, akrabalarıyla cinsel ilişkiye giren, namus nedir bilmeyen” kişiler anlaşılmuştur. Bütün bunların gerçeği yansıtmadığı, Türklüğün öz damarlarını yaşatan bu guruplarda böyle bir yaşam tarzının bulunmasına imkan olmadığı bu insanların inanç değerlerine bakıldığında anlaşılmaktadır.

Kızılbaşlığın dinsizlikle, sapkınlıkla, soysuzlukla bir gösterilmesinin Osmanlı'nın bir politikası olduğunu söyleyen Nihat Çetinkaya, Kızılbaşların inanış olarak İran'a bağlı olmaları nedeniyle böyle bir suçlama ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmiştir. İran'ın siyasi hayatında sapkın ilişkilere izin veren hükümdarların bulunması ve Anadolu'daki Kızılbaş Türkmen guruplarının da bu coğrafyayla gönül bağlarının olmaları sebebiyle aynı kültürün sapkınlıkları Kızılbaşlara da atfedilmiştir. Halbuki Kızılbaş Türkmenlerin tarihinde böyle bir şey görülmemiştir. Bu guruplar, Türk kültürünü en iyi şekilde temsil eden zümrelerdir. Türk kültürünün en hassas olduğu noktalarda bunların sapkınlık yapması mümkün değildir.²³³

²³⁰ Mezhepler için bk. Ziya Şakir, (1967), *Mezhepler Tarihi, Şiiilik, Sünnilik, Bektaşilik, Alevilik*, (İstanbul); Enver Behnan Şapolyo, (1964), *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, (İstanbul).

²³¹ Atilla Özkırmı, (1993), *age.*, s. 41-43.

²³² Nihat Çetinkaya, (2003), *Kızılbaş Türkler (Tarihi, Oluşumu ve Gelişimi)*, (İstanbul), s. 389-390.

²³³ *age.*, s. 392.

Kızılbaş adı Türkçe bir kelimedir. Bu adın Türkmen guruplarının başlarına giydikleri kızıl başlıklardan geldiği bilinmektedir. Kızılbaş kelimesinin ve kızıl başlık giymenin Arap dünyası ile hiçbir ilgisi yoktur. Bazı rivayetler Hz. Ali'den kaynaklanan bir gelenek olduğunu söylese de bunun gerçeği yansıttığını söyleyemeyiz. 13. ve 14. yüzyılda Anadolu'daki göçebe unsurun kızıl börk giydiğinin bilindiğini Faruk Sümer bildirmektedir.²³⁴ Bu bilgi de kızıl börk giyen Türkmenlerin kendi kültürlerinden gelen bir kültür mahsülünü kullandıklarını kanıtlamaktadır. Daha sonra Alevi olarak tanınan ve başlarında kızıl börkün bulunduğu Türkmenlere hakaretle karışık Kızılbaş denmiştir.

Kızılbaşlığın kökenini, anlamını Balıkesir Çepnilerine sorduğumuzda Hz. Ali'yle bağlantılı cevaplar aldık. Anlattıkları bir rivayete göre, Hz. Ali Hayber Kalesi'nde savaşmaktadır. Savaş anında Hz. Muhammet bakar ki, Hz. Ali önüne gelen herkesi öldürmektedir. Bunun üzerine "Ya Ali sen bizim askerlerimizi de öldürüyorsun!" demiştir. Hz. Ali de "O zaman bizim askerler başlarına kırmızı börk taksın." demiştir. O zamandan sonra Ali yandaşlarına Kızılbaş denmiştir. Bu rivayet, "Kızılbaş" kelimesini Hz. Ali ile ilişkilendirmektedir. Ancak bu kelimenin ve geleneğin Türklere yer aldığını bugüne kadar pek çok araştırmacı söylemiştir.²³⁵

Sonuç itibariyle Alevilik sözü sadece Hz. Ali soyundan gelen seyitleri karşılayan bir kelime iken, tarihte bugün Alevi diye nitelenen zümrelerin Kızılbaş olarak nitelendiği görmekteyiz. Bu kelimenin çağrışım dünyası da olumsuz anlamlarla örülmüş haldedir. On sekizinci, on dokuzuncu yüzyıllara gelindiğinde ise Kızılbaş kelimesinin yerine Alevi kelimesinin kullanılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Ancak Kızılbaş kelimesinin olumsuz anlam dünyası ile bugün de yaşamaya devam ettiğini söyleyebiliriz.

²³⁴ Faruk Sümer, (1999), *age.*, s. III.

²³⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, "Kızılbaş Maddesi", *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI.

B. TÜRKLERDE ALEVİLİK

Türkler, İslamiyet'i 10. yüzyıl dolaylarında tanımışlar ve yeni kabul ettikleri dinde milli unsurlara yer vermemişlerdir. Yeni dinlerini kendi geçmiş inançlarıyla ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Uzun yıllar sonucu oluşan kültürel birikimlerini bir tarafa bırakıp yeni bir dine ve kültüre uyum sağlamak onlar için kolay olmamıştır. Aleviliği de ilk kez benimsemiş olan Türkmen toplulukları Anadolu'ya gelirken kendi kültürel ve dinsel öğelerini İslâmiyet'e dahil etmişlerdir.²³⁶

Aleviliğin Anadolu'da şekillenmesinde Türkler temel rol oynamışlardır. Bu bakımından Alevilik ve Bektaşiliğin yeri Türk kültüründe önemlidir. Çünkü "Bektaşilik ve Alevilik bir Türklük olgusudur. Özellikle Bektaşiliğin kökeni Türk'tür. Törenler sırasında kullanılan dil Türkçe'dir ve nefesler Türk dilince okunur."²³⁷ Aybek Baba, Buzağı Baba, Abdurrahman Baba, Sarı Halil, Sarı Saltık²³⁸, Barak Baba, Abdal Musa ve Hacı Bektaş gibi Türk ve Yesevi derviş ve düşünürleri gibi Anadolu'ya çeşitli dönemlerde gelen "Horasan Erenleri", Müslümanlığı bir Türk dini biçimine sokmuşlardır.²³⁹

Özellikle Anadolu'nun bir Türk vatani haline gelmesinde büyük paya sahip Hacı Bektaş Veli, Geyikli Baba, Baba İlyas gibi şahsiyetler, Alevilik için de değer ifade

²³⁶ Cemal Şener, (1996), *Alevizm (Alevilik)*, (İstanbul), s. 30.

²³⁷ Irène Melikoff, (1993), *Uyur İdik Uyardılar (Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları)*, (İstanbul), s. 41.

²³⁸ Sarı Saltuk'un hayatına ait bilgileri, efsaneleşmiş rivayetlerden almaktayız. Hacı Bektaş Veli'nin çağdaşı olarak bilinen Sarı Saltuk Anadolu'ya gelen alperenlerden birisidir. Hayatı hakkında Batı Türkleri pek çok menkıbe anlatmaktadırlar. Anadolu'da İslâmiyet'in yayılmasında büyük çabalar göstermiştir. Özellikle hitap ettiği kitle göçebe Türkmenler olmuştur. Tesirleri sadece Müslümanlarla sınırlı kalmamış, Hıristiyanlarca da sevilen birisi haline gelmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Kemal Yüce, (1987), *Saltuk-nâme'de Tarihi, Dinî ve Efsanevî Unsurlar*, (Ankara); Ebü'l Hayr-ı Rumi, *Saltuk-nâme*, C. I, Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, (Ankara 1987); Ebü'l Hayr-ı Rumi, *Saltuk-nâme*, C. II, Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, (Ankara 1988); Ebü'l Hayr-ı Rumi, *Saltuk-nâme*, C. III, Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, (Ankara 1990); Ferudun Yıldız, (1980), "Sarı Saltık Dede," *Türk Kültürü*, C. XVIII, S. 209-210, Mart-Nisan, s. 140-146; Ahmet Yaşar Ocak, (1979), "Sarı Saltuk ve Saltuknâme", *Türk Kültürü*, C. XVII, S. 197, Mart, s. 266-275.

²³⁹ Baki Öz, (2001), *age.*, s. 43-44.

etmektedir. Bunların sayesinde Anadolu'ya Türk kimliği hakim olmuştur. Osmanlı bunların sayesinde cihan devleti haline gelebilmiştir.²⁴⁰

Cemal Şener; Anadolu Aleviliği'nin oluşumunda 3 kaynağın büyük rol oynadığını söyler. Bunlardan birincisi Hz. Ali'ye hilafet konusunda yapılan haksızlıktır. Türkler Anadolu'ya göç yoluyla girdiklerinde, bu haksızlığa tepki olarak oluşan inanış geleneğini de beraberlerinde tanımışlardır. İkinci kaynak, İslamiyet'ten önceki çok Tanrılı doğu dinleridir: Şamanizm, Zerdüş, Budha, Maniheizm vb. Tasavvuf inancı ile Budha arasında benzerlikleri buna örnek olarak göstermektedir. Şaman dininden gelen güneşe, aya, yüksek tepelere, suya, ateşe tapınma vb. bugün Sünni ve Alevi halk arasında hala yaşamaktadır. Üçüncü kaynak ise eski Anadolu din, inanç ve kültür mirasıdır. Anadolu'da 1200 yıllarında oluşan ve Anadolu dışında birçok kültürün izlerini taşıyan Anadolu Aleviliğinin, 10000 yıllık Anadolu medeniyetleri tarihinden etkilenmediğini söylemek hata olur. Örneğin Hacı Bektaş ile Kadıncık Ana arasındaki ilişki İsa ile Meryem Ana arasındaki ilişkiyi hatırlatır. 12 havari ve 12 imam meselesi de öyledir.²⁴¹

Ayrıca İslâmiyet'te günah sayılan, kadın ve erkeklerin toplanarak nefes ve deyişler söylediği, müzik eşliğinde vecd içinde yapılan bir dans olan Semah; günümüzde Sibiryaya ve Orta Asya'daki Türklerin Şaman ayinlerine çok benzemektedir. Bu ayinlerde şaman ya da Kam-Ozan önderliğinde, kadın, erkek ve çocuklar kötü ruhları kovmak, iyi ruhları çağırmak için def çalıp şarkılar söyler, dans ederler. Kendilerinden geçmek için ise, iklim koşullarına göre mantar, hint keneviri, alkol gibi maddelere başvururlar. Alevilerde de şarap yani alkol yasak değildir. Hatta bazı bölgelerde haşhaş (esrar) bile kullanılır.²⁴²

Türklerin Alevilikleriyle ilgili önemli tespitler yapan M. Fuad Köprülü, "Anadolu'da İslamiyet" adlı yazısında Anadolu'ya ilk gelen Türklerin Alevi olduklarını, bu Alevi Türklerin, İslâm'ı Alevi nitelikleriyle yaydıklarını söylemektedir.

²⁴⁰ Cahit Tanyol, (1992), "Anadolu'nun Türkleşmesi ve Alevilik", Cem, C. 1, S. 8, Ocak, s. 20-21.

²⁴¹ Cemal Şener, (1997), *age.*, s. 38-39.

²⁴² İlhan Cem Erseven, (1997), *Yabancı Araştırmacılar Gözüyle Alevilik-Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme*, (İstanbul), s. 48-49.

Bu ilk Alevi Türklerle ilgili olarak, Türk aşiretlerinin Müslüman olduklarını ancak, yerine getirilmesi olanaksız vecibeleri ve tutucu bir din anlayışını benimsemediklerini, eski inançlarında yer alan Türkmen babalarını dinlemeyi tercih ettiklerini belirtmiştir.²⁴³

Fuad Köprülü'nün görüşüne benzer bir iddiayı da Stanford Shaw öne sürmüştür. Shaw, Anadolu'ya ilk defa yerleşen Türkmen topluluklarının Alevi olduğunu, başlarında getirdikleri dini liderlerinin etrafında kümelenerek kendi tarikatlarını kurduklarını söylemektedir.²⁴⁴

Türklerin Anadolu'ya gelişleri esnasında uğrak yerlerinden birisi ve Alevilik tarihi için son derece önemli olan Horasan'dır. Horasan bölgesinden gelen babalar, dervişler, abdallar Anadolu'da İslâmiyet'i kendi yorumlarınca anlatmışlar, kendilerine taraftar toplamışlardır. Horasan bölgesi, Şii-Batınî pek çok düşünceye beşiklik etmiş bir coğrafyadır. Alevi olarak Anadolu'ya giren Türk boylarının pek çoğu Horasan'da Alevilikle karşılaşmış olmalıdırlar. Köprülü'nün Anadolu'ya ilk gelen boyların Alevi olduğunu söylemesi ile, Anadolu'ya öncü kuvvetler olarak giren Çepnilerin Alevi oldukları bilgileri örtüşmektedir.

Tartışma konusu olan bir diğer husus da Anadolu Aleviliğinin kaynağı meselesidir. Aleviliğin İslâmiyet'in Türklerce yorumlanmış şeklinin olduğu görüşü yanında, pek çok dinin etkisinin olduğuna dair fikirler de vardır. Anadolu Aleviliğinin kökeninde Adil Gülvahapoglu, Mehmet Eröz, Ethem Ruhi Fıglalı Şamanlığın ve Göktanrı inancının; Ahmet Yaşar Ocak, Budizm ve Maniheizm'in olduğunu söylemektedirler. Ayrıca Nejat Birdoğan, Cemal Şener, Reha Çamuroğlu, Fuat Bozkurt, Rıza Zelyut, Baki Öz gibi araştırmacılar ise Anadolu Aleviliğinde Orta Asya'dan Ön Asya'ya uzanan coğrafyada şekillenmiş pek din ve kültürün tesirli olduğunu çalışmalarında dile getirmişlerdir.²⁴⁵

Anadolu'da Aleviliğin başlangıcı ile ilgili Niyazi Öktem, Aleviliğin Anadolu'ya Türklerden önce gelmiş olduğunu, 8. yüzyıllarda Anadolu'da Aleviliğin tanındığını

²⁴³ Fuad Köprülü, (1972), *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (Ankara), s. 95.

²⁴⁴ Stanford Shaw, (1982), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (İstanbul), s. 29.

²⁴⁵ Baki Öz, (2001), *age.*, s. 35.

söylemektedir. Ayrıca Aleviliğin Anadolu'ya Ebu Müslim Horasan'ın yandaşları tarafından getirildiğini de bildirmektedir.²⁴⁶

Çepniler, Türklerin Horasan bölgesinde Alevi olduklarını, kendilerinin de bu coğrafyadan geldiklerini, Hacı Bektaş Veli ile birlikte Anadolu'ya girmiş olduklarını savunmaktadırlar. Çepnilerin tarihlerine olan ilgili dikkatlerden kaçmamaktadır. Bugün Anadolu'da pek çok Oğuz boyu vardır, ancak bunların çok azı menşelerine dair bilgi sahibidirler. Çepniler, kendilerinin Oğuz'un soyundan geldiğini, Bozok-Üçok ayrımından Üçok koluna mensup olduklarını bilmektedirler. Anadolu'ya geliş güzergahlarını da yaklaşık olarak anlatabilmektedirler. Bugün tarih kitaplarında yazarlarla Çepnilerin sözlü kaynaklarında yer alan bilgilerin örtüşmesi, onların vermiş oldukları bilgilerin itibar edilir olduğunu göstermektedir.

²⁴⁶ Niyazi Öktem, (1995), "Anadolu'da Aleviliğin Başlaması", *Cem*, C. 5, S. 51, Ağustos, s. 7-8.

C. ÇEPNİLER VE ALEVİLİK

Çepniler bilindiği üzere Oğuz Han'ın Üçok adıyla anılan oğullarından ilki olan Kök Han'ın Çepni adlı dördüncü oğlunun soyundan gelmektedir. Yağı (düşman) olan her yerde durmayıp savaşan anlamını taşıyan bu kelimeye uygun olarak, Çepniler savaşçı bir boydur.²⁴⁷ Bu özellikleriyle de Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük bir rol oynamışlardır. Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru ilerleyişte öncü, akıncı bir Türkmen boyu olarak bilinir.²⁴⁸

Araştırmamızın bu kısmında Çepnilerin Anadolu'ya gelene kadar ne gibi durumlarla karşı karşıya kaldıklarını, hangi inançlarla karşılaştıklarını, İslamiyet'le nasıl tanıştıklarını incelemeye çalışacağız. Ancak yapılan araştırmalarda Türklerin Anadolu'ya gelişleri, İslâm ve Alevilikle tanışmaları doğal olarak Çepni aşireti üzerinden değil, genel bir kavram olan "Türkler"in üzerinden anlatılmaktadır. Şu durumda Türklerle Türk boylarıyla ilgili olarak bu evrede geçen olaylar Çepniler için de geçerli olmaktadır.

Türkler, İslâmiyet'le ilk defa Hz. Ömer zamanında karşılaşmışlardır. 642 yılında İran'ın ve Horasan'ın alınması, Türklerle Arapları komşu yapmıştır.²⁴⁹ Bu komşuluk, iki farklı dinin de karşı karşıya gelmesine sebep olmuş, Türklerin batıya göçleri ve Arapların dini yayılcılığı çakışınca şiddetli savaşlar ortaya çıkmıştır.

Türkler, bu yeni dini kabul etmemek için direnmişler ve Emeviler zamanında Müslüman olan Türkler, Alevi olmayı tercih etmişlerdir. Çünkü Araplar dini anlamda da ırkçılığı politika olarak benimsemişlerdir. İslâm'ı kabul eden başka milletleri ikinci sınıf olarak kabul ediyorlar ve onlara Mevali (köle) sıfatını veriyorlardı. Türkler de bu durumda Sünni Emeviler'e tepki olarak Aleviliği tercih ediyorlardı.²⁵⁰ Türkler daha Anadolu'ya gelmeden İslâm'la tanışmış olsalar bile Şii-Bâtını etkilere karşı daha

²⁴⁷ Zeki Velidi Togan, (1982), *age.*, s. 52.

²⁴⁸ Atilla Özkırmı, (1993), *age.*, s. 95.

²⁴⁹ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 149.

²⁵⁰ *age.*, s. 151.

duyarlı olmuşlardır.²⁵¹ Bu özelliklerini Anadolu'ya da taşımışlardır. Şu da kayda değerdir ki, Aleviliği farklı bir milletten ilk kez Türkmen toplulukları benimsemiştir.²⁵²

1015-1070 yılları arasında Anadolu'ya fetih hareketleri düzenleyen kimi akıncı birlikleri ve Türkmen boyları Anadolu'ya yerleşmişlerdir.²⁵³ Göç eden bu Türklerin bir bölümü Alevidir. Bugün de Anadolu'da yaşayan ve kendilerini Alevi, Bektaşî, Tahtacı, Kızılbaş, Çepni vb. adlarla tanımlayan topluluklar, Anadolu dışında İslâm ve Alevilikle tanışmış Türk boylarının çocuklarıdır.²⁵⁴

Doğudan batıya doğru ilerleyen göçebe Türkler için Maverâünnehir ve Horasan şehirleri verimli topraklarıyla önem kazanmışlardır. İslâmiyet'i resmi din kabul eden ilk Türk devleti olan Karahanlılar'ın da, bu dini seçmelerindeki sebeplerden biri bu bölgeye sahip olmaktır. Bu bölgenin Müslüman olan halkı ise egemenliklerini vermemek için direnmişler, bu durumda Türkler, bölge halkınca itibar kazanmak için Müslüman olmuşlardır.²⁵⁵

Aslında Türklerin İslâm olması, eski dinin ve yeni dinin ortak yönleri itibarıyla zor olmadığı gibi, siyasi anlamda da zor olmamıştır. Çünkü Emeviler döneminde dinsel ırkçılık Türklerde karşıt tepki yaratmış, Abbasilerin ise başka milletlere karşı ılımlı politikası ve özellikle becerikli Türkleri yüksek kadrolara getirmeleri, Türklerle İslâm sempatisi kazandırmıştır.²⁵⁶

Göçler Selçukluların Anadolu'ya gelişi sırasında yoğunlaşmış ve Babinger'e göre Anadolu Selçuklularının bütün siyasal ve dinsel yaşamları İran etkisi altındadır. Bu nedenle Selçuklu döneminde Aleviliğin etkileri kendini yoğun bir şekilde göstermiştir.²⁵⁷

Gordlevski, Türkiye Selçuklularının Sünniliği resmen benimsediklerini, ama yapmacıklıktan öteye geçemediklerini söyler. Selçuklular döneminde şehir halkı

²⁵¹ Atilla Özkırımı, (1993), *age.*, s. 97.

²⁵² Baki Öz, (2001), *Alevilik Nedir?*, (İstanbul), s. 43.

²⁵³ Baki Öz, (1997), *Bektaşilik Nedir? (Bektaşilik Tarihi)*, (İstanbul), s. 22.

²⁵⁴ Hüseyin Özcan, (2003), *Alevi-Bektaşî Kültürüne Bakışlar Canların Nefesinden*, (İstanbul), s. 8.

²⁵⁵ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 155.

²⁵⁶ *age.*, s. 155.

²⁵⁷ Baki Öz, (1997), *age.*, s. 271.

Sünni'dir. Köylüler arasında ise Alevilik egemendir. Derviş propagandaları sürüp gittiği gibi Anadolu, Şiiliğe/Aleviliğe eğimli babaları, Bâtunileri ve Kalenderileri Horasan'dan kendine doğru çekmeye devam etmektedir. Azerbaycan (Erdebil)'den, Suriye'den, Irak (Erbil, Bağdat)'tan dervişler gelmekte, böylece "Seyyid ocakları" türemektedir. Çeşitli derviş kümeleri, Anadolu'da "gizli mezhep" öğretisini yaymışlar, bu öğretileri Âhiler, Babailer ve Batinilerce kolayca benimsenmiştir. Tüm bu akım ve topluluklar sonradan Bektaşilik içinde eriyerek dağılmışlardır.²⁵⁸

İşte Selçuklularda durum böyle iken, çeşitli mezhep ve tarikatlar, Anadolu'da özgürce yaşama ve gelişme fırsatı bulmuşken, Türklerin bir sonraki devlet teşkilatı olan Osmanlılar buna son vermiştir.

Osmanlı Devleti'nin daha küçük bir beylikken Alevi nüfusa sahip olduğu, kuruluşunda erenleri, fütüvvet ehlini arkalarına aldığı, devletleşme gerçekleştikten sonra ise Sünniliği bir devlet politikası haline getirdiğini tarihten takip edilebilmekteyiz.²⁵⁹ Bu konuyla ilgili olarak Togan şunları söyler:

"İlk Osmanlı döneminde mezheplere karşı tam hoşgörü, Şiiliğe karşı sevgi duyguları egemenken; Fatih döneminde artık durum değişmiş; İstanbul, Suriye ve Mısır'ın bağnaz Sünniliği yoluna girilmişti. Sünni ve Şii ayrımını düşünmeden bir peygamber soyu ve Ali sevgisi düşüncesini temsil eden ilk Osmanlı dönemindeki Türk dervişleri Barak, Geyikli, Abdal Musa ve Kaygusuz gibileri dönemi artık tarihe karışmıştı."²⁶⁰

Fatih'le birlikte devletin hedefi haline gelen Alevilere, Yavuz Sultan Selim'le beraber düşman gözüyle bakılmıştır. Yok edilmeye çalışılmışlardır.²⁶¹ Bu duruma tepkisiz kalmayan Anadolu Alevileri, çeşitli isyanlar başlatmışlardır. Bunlardan bazıları; Babailer İsyanı, Şah Kulu, Bozoklu Celal, Sülünoğlu, Begçe Bey, Veli Halife, Kalender Çelebi İsyanları, Pir Sultan Olayı ve Şeyh Bedreddin Olayı'dır.²⁶²

²⁵⁸ V. Gordlevski, (1988), *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çeviren: A. Yaran, (Ankara), s. 316.

²⁵⁹ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 165.

²⁶⁰ Zeki Velidi Togan, (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, (İstanbul), s. 375.

²⁶¹ Baki Öz, (1997), *age.*, s. 168.

²⁶² Cemal Şener, (1997), *Şaha Doğru Giden Kervan Alevilik Nedir*, (İstanbul) s. 32.

Alevi-Türkmenler, toplumda ve siyasette önemini yitirmenin yanında ciddi bir şekilde hedef haline gelirken, Sünnilik ve devşirmeler yönetiminde hızla yer edinirler ve Osmanlı Devleti böylelikle Sünni bir devlet halini alır.²⁶³

Fatih'in, ilk dönemlerinde Hurufiliğe eğilimli olduğu söylenir. Fakat sonradan Horasan ve Semerkant kökenli Nakşibendi mutasavvıflara eğilimi artar. Akşemsettin'e bağlanır. Nakşibendiliğin Anadolu'da yayılabilmesi için Şiilik düşmanı Molla Cami'yi İstanbul'a çağırır. Medreseliler ve Fahrettin Acemi'nin baskısıyla, Hurufilerden el çeker. Sadrazamı Mahmut Paşa, katliam düzenleyerek yakaladığı Hurufiler'i Edirne'de yaktırır. Kalanlar Bektaşiler'in arasında gizlenerek yaşamlarını sürdürürler.²⁶⁴

Fatih'le Bektaşî babası Otman Baba'nın ilişkileri iyi olmasına karşın, Otman Baba ve dervişleri de bu dönem şeyh, ulema ve şeriatçıların şikâyetleri sonucu kovuşturulmaktan kurtulamazlar. Otman Baba ve dervişleri, Edirne kadısı tarafından tutuklanır ve İstanbul'a gönderilirler.²⁶⁵

Aslında Hacı Bektaş Veli'nin ortaya çıkışı ve Osmanlı toplumunda önem kazanışı Selçuklulara kadar dayanır. Selçukluların Moğollarla uğraşması ve mücadelede Alevilerin yönetime destek vermesi, başarıyla sonuçlanmasa da Moğollara karşı Cimri İsyanı'nı (1277) başlatmaları, Aleviliğin rahat gelişimine olanak vermiştir. Böyle bir ortamda da Hacı Bektaş ortaya çıkmış ve Alevi olan olmayan, Mevlana dahil, bütün mutasavvıflar onun düşüncesinden etkilenmişlerdir.²⁶⁶

Hacı Bektaş'ın ortaya çıkışıyla birlikte kaynaklar Çepnilerden de söz etmeye başlamaktadır. Aşıkpaşazade'ye göre Hacı Bektaş'la kardeşi Menteş birlikte Anadolu'ya geldiklerinde yalnız olamazlar. Bir aşiretin üyesiydiler, büyük olasılıkla doğrudan Sivas'a geldiklerinden 16. yy. 'da bu bölgede yaşayan Uluyörük topluluğunun bir oymağı olan Çepnilere tabi idiler. Faruk Sümer de Uluyörük topluluğundan olan oymakların Sivas, Amasya ve Tokat bölgelerinde yaşadıklarını, kimilerinin de Ankara

²⁶³ Baki Öz, (1997), *age.*, s. 164.

²⁶⁴ *age.*, s. 165.

²⁶⁵ *age.*, s. 165.

²⁶⁶ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 163.

ve Kırşehir bölgesine kadar yayıldıklarını söyler. Saydığı Uluyörük oymakları arasında Çepniler de vardır.²⁶⁷

Vilâyetnâme'ye göre de Çepni boyundan olan Yunus Mukri'ye Sulucakaraöyük yurt olarak verilmiştir. Kadıncık Ana'nın (Hatun Ana, Fatma Bacı) kocası İdris'in, onun oğlu olduğu belirtilir. Hacı Bektaş'ın ilk müritleri de Çepnilerdir.²⁶⁸

Faruk Sümer, Çepni boyundan bahsederken Vilâyetnâme'ye göre Kırşehir'in Sulucakaraköyük köyüne gelen Hacı Bektaş-ı Veli'nin ilk müritlerinin Çepnilerden olduğunu, bu hususun bu boyun mensuplarından mühim bir kısmının niçin Kızılbaş olduğunu da izah ettiğini, Çepnilerin mühim bir kısmının 1240'taki Baba İshak Türkmenlerinin isyanına katılmış olabileceğini söylemektedir.²⁶⁹

Faruk Sümer'in bu görüşünde Atilla Özkırmımlı çelişkili tarafların olduğunu, Çepnilerin Hacı Bektaş müridi olmaları, öncelikle Alevi olduklarını gösterdiğini belirtmektedir ve Çepniler ayaklanmaya Baba İshak, Elbistan'dan sonra Sivas'a yürüdüğünde katılmış olabileceklerini, bunun da onların öncesinde Alevi olduklarını gösterdiğini eklemektedir. Bu bilgiler, Hacı Bektaş'ın Çepni olduğunu kanıtlamamakta, ama onlarla ilgisinin olabileceğini ileri sürmektedir.²⁷⁰

Bütün bu kesin olmayan görüşlere rağmen, Balıkesir Çepnilerinin Hacı Bektaş Veli ile Aleviliği benimsediklerine inanmaları önem arz etmektedir. Fuad Köprülü'nün Anadolu'ya gelen Türklerin öncülerinin Alevi olduğu görüşü, bu durumda tekrar haklı konuma gelmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin Vilâyetnâmesi'nde bahsi geçen Çepnilerin onun ilk müridi olduğu düşünülürse, Çepnilerin Hacı Bektaş'la Alevi oldukları söylenebilir. Çepnilerin nerede ve ne zaman Alevi olduklarına dair kesin tarihi verilerimizin olmamasına rağmen, kesin olan, Çepniler Anadolu'ya geldiklerinde Alevi olduklarıdır.²⁷¹

²⁶⁷ Faruk Sümer, (1999), *age.*, s. 178.

²⁶⁸ Atilla Özkırmımlı, (1993), *age.*, s. 103.

²⁶⁹ Faruk Sümer, (1999), *age.*, s. 327.

²⁷⁰ Atilla Özkırmımlı, (1993), *age.*, s. 102-104.

²⁷¹ Türkler ve Alevilik meselesiyle ilgili olarak bk. Gülağ Öz, (1995), *İslamiyet, Türkler, Alevilik, Bin Dört Yüz Yıllık Muhalefet*, (Ankara).

İlk Çepni gurubunun Karadeniz bölgesine hareket ettiği, burada önemli zaferler elde ettiği düşünülürse, buradakilerin de Alevi olması gerektiği fikri öne çıkacaktır. Karadeniz bölgesi Çepnilerinin de tarihte Kızılbaş olduğunu savunan araştırmacıların başında Fuad Köprülü gelmektedir. Köprülü bu konudaki görüşlerini birkaç kaynağa dayandırmaktadır. Bu kaynaklardan ilki **İbn Battûta Seyahatnâmesi**'dir. Battûta'nın Sinop ziyareti sırasında başından geçen bir olayı Köprülü, bu bölgede Kızılbaş Çepnilerin bulunduğu şeklinde yorumlamıştır. Buna göre Battûta Sinop'ta kıldıkları namaz tarzıyla Şii olarak nitelenmiş, kendilerini sınamak için tavşan eti yemeleri sağlanmıştı. Tavşan'ı yedikleri söyleyen Battûta, Rafizilerin tavşan eti yemediklerini de eklemektedir.²⁷² Köprülü, bu bilginin bu bölgedeki Çepnilere ait olarak olduğu söylemektedir. Kâtip Çelebi'nin **Cihannümâsı**'nda Canik eyaletiyle ilgili malumatı arasında yer alan "Bunun bazı yerlerinde gizli Rafizî taifesi vardır." ve Trabzon'u tanıtırken "Trabzon'un cânib-i garp ve cenubi cibâl-i Çepni derler, bunda Etrak taifesi sakin olur. Laz taifesiyle müşterektir. Lisanları Türk ve Acem ve şah-ı Acemi ma'bud-ı itikat edip Rûvafizedendir." ibarelerinin yer almasını da Köprülü Çepnilerin bu dönemde Kızılbaş olduğuna yormuştur. Özellikle Kâtip Çelebi'nin vermiş olduğu bilgiler, Köprülü'nün görüşlerini desteklemektedir.²⁷³

²⁷² **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, Çeviren: A. Sait Aykut, (İstanbul 2000), s. 443-444.

²⁷³ Köprülüzâde M. Fuad, (1925), *age.*, s. 209.

Ç. BALIKESİR ÇEPNİLERİNİN İNANÇ KAVRAMLARI

1. Hz. Ali

Aleviliğin en temel değeri Hz. Ali'dir. Bütün inanışlar ve uygulamalar ona bağlanır. İslâm tarihinde ona haksızlık yapıldığına inanan kitleler, Alevilik görüşü etrafında toplanmış, Alevilikle ilgili çok sayıda tarikatın, şahsiyetin oluştuğunu görmekteyiz. Aleviler, Hz. Ali'yi Hz. Muhammet hayatta iken sevmeye başlamışlardır. Bir de halifelikte ona haksızlık yapıldığı fikri oluşunca Hz. Ali, farklı bir inanış sisteminin lideri konumuna gelmiştir.

Ali yandaşları, Hz. Peygamber ölüm döşegindeyken kalem, kâğıt istediğini, yanındakiler ve Hz. Ömer "Ayet ve hadisler yeterlidir." dedikleri için getirmediklerini, eğer getirilip vasiyet yazılıysaydı peygamberin "Hz. Ali'nin halife olması"ni isteyeceğini savunmaktadırlar. Hz. Ali'nin halifeliğe getirileceğine dair örnekler vermektedirler:

"Şuara Suresi 214. ayet: 'Önce en yakın akrabayı uyar.' Bu ayet indiğinde Peygamber Abdülmuttalip oğullarını toplamış ve onlara 'Allah, sizi çağırarak için beni görevlendirdi. Hanginiz bu işte benim vezirim olacak?' diye sorar. Hiç kimse yanıtlamayınca oradakilerin en küçüğü olan Ali atılarak 'Ey Allah'ın peygamberi, ben bu işte senin vezirin olurum.' der. Bunun üzerine peygamber 'Gerçekten de, içinizde bu benim kardeşimdir, vasimdir, halifemdir. Artık onu dinleyin ve ona itaat edin.' der."

Şuara Suresi, 23. ayet: "De ki, ben buna karşılık sizden yakınlarla sevgiden başka bir ücret istemiyorum."

Azhab Suresi, 33. ayet: "Ey Ehl-i Beyt, şüphesiz Allah sizden kusuru gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister."²⁷⁴

Ali'yle ilgili hadisler ise şöyledir:

"Ali benden, ben Ali'denim; her müminin velisi Ali'dir."

"Bu Ali'dir ki eti etim, kanı kanımdır."

"Sırrımın sahibi Ali b. Ebu Talib'dir."

²⁷⁴ age., s. 14-15.

“Ali'nin insanlığın hayrı olduğundan kim şüphe ederse kâfirdir.”

“Ali'nin yüzüne bakmak ibadettir.”

“Benden sonra fitne olacaktır. Bu oldu mu Ebu Talib oğlu Ali tarafını tutun. Çünkü o bana ilk iman edendir, kıyamette de benimle ilk musâfa edecek odur. O Sıddık-ı Ekber'dir. O, bu tümletin Faruk'udur. O müminlerin ulusudur, reisidir.”²⁷⁵

“Ali aslım, sonrakiler fer'imdir.”

“Ben kimin efendisi isem, Ali de onun efendisidir.”

“Ali bedenimde baş gibidir.”

“Ali benden, ben Ali'denim; her müminin de velisi Ali'dir.”

“Ali ile hilafet için mukatele edeni nerede olursa olsun katl ediniz.”

“Tahkik, Ali benden sonra velinizdir.”

“Ya Ali! Benden sonra tecrübe olunacaksın, asla mukâtele etme!”

“Ya Ali! Sen benim Sünnetim üzre katl olunursun.”

“Ben korkutucu, Ali hidayete vesile olucudur.”

“Ben hikmetin evi, Ali de kapısıdır.”

“Ben ilmin şehri, Ali de kapısıdır.”²⁷⁶

Hız. Ali'ye olan sevgi ve bağlılık Alevilikte her şeyin üstündedir. Veliliği, güzelliği ve kahramanlığıyla Aliyyül Murtaza, Esedullahü'l-Galib, Haydar, Haydar-ı Kerrar, Ebu Türeb, Ebu'l-Hasan, Şah-ı Merdan, Şah-ı Evliya, Şir-i Yezdan gibi adlarla anılmıştır.²⁷⁷

Edebiyatta da;

²⁷⁵ age., s. 15

²⁷⁶ age., s. 227, 228.

²⁷⁷ age., s. 194.

“Kim dokudu bin çiçekli halıyı
 Kim diriltti bin yıl yatan ölüyü
 Kırklar meclisine gelen doluyu
 Dolduran Muhammet içen Ali’dir.

Pir Sultan Abdal’ım ağladı, güldü.
 Kabe-i Şerif’ten bir nida geldi.
 Hakk’ın emri ile dört kitap indi.

Okuyan Muhammet, yazan Ali’dir” gibi dörtlüklerle övülür.²⁷⁸

Kimi zaman bu sevgi, onu tanrılaştırmaya kadar varır. Yalnız bu tanrılaştırma, Anadolu Aleviliğinde, Ali Allahilerde olduğu gibi, onu Allah yerine koyma, ona tapınma anlamına gelmez. Hallac-ı Mansur’un “Enelhak” (Ben Tanrıyım) sözü gibi Tanrı’nın Ali’de tecelli ettiği inancından kaynaklanır:

“Bir ismi Ali’dir bir ismi Allah
 İnkârım yoktur hem vallah hem billah
 Muhammet Ali yoluna Allah eyvallah
 Ben Ali’den gayrı bir er görmedim.

Ol kudret bendini kırdım gark ettim
 Sarı öküz tüyün saydım fark ettim
 Arş-ı muallayı gezdim seyr ettim
 Ben Ali’den gayrı bir er görmedim.”²⁷⁹

²⁷⁸ age., s. 196

²⁷⁹ Atilla Özkırımlı, (1993), age., s. 195-196.

Anadolu Alevileri de Hz. Ali'yi Arap Alevileri gibi sevip saymışlar, ama bunun için çeşitli suçlamalara da maruz kalmışlardır. Bunlardan bir Hz. Ali'yi Hz. Muhammet'ten üstün gördükleri varsayımdır. Oysa Aleviler, Hz. Muhammet'i son peygamber, Hz. Ali'yi ise Hz. Muhammet'in velisi, halifesi olarak görürler. Allah, Muhammet ve Ali'yi birbirlerinden ayırmazlar. Bir bütünün parçası olarak görürler.

Hz. Muhammet'in Hakk'a yürümesinden sonra O'nun değerli mirasının Ali'de olması gerektiğine inanan Aleviler, Ali'yi sevmenin Hz. Muhammet'i sevmekle özdeş olduğuna, Hz. Ali'yi sevmenin Allah'ı sevmekle bir olduğuna inanırlar.²⁸⁰

Rıza Zelyut'a göre Türkiye'de Aleviler arasında Hz. Ali hep savaşçı yönü ile tanınmıştır. Düşünceleri ikinci plana atılmıştır. Çünkü varlıklarını sürdürebilmek için hep savaşmak zorunda kalmışlardır.²⁸¹ Halbuki o İslâm dünyasının yetiştirdiği en büyük hatiplerden birisidir. Güzel ve etkili konuşmanın en iyi örneklerini vermiştir.

Hz. Ali, Çepnilerin gözünde İslâm âleminin koruyucusu, cengaveridir. Her durumda Peygamber'in yanında olan, İslâm için varını yoğunu veren, ancak Peygamber'in ölümünden sonra haksızlığa uğrayan mağdur bir insandır. Çepniler Hz. Ali'nin Peygamber tarafından kendilerine emanet bırakıldığını, Peygamber'in hadislerine istinaden onların da ona sahip çıktıklarını belirtmişlerdir.

“Kudret kandilinden parlayan Muhammet Ali'nin nurudur vallah, zuhur edip elinde zülfikar kıran Ali'dir billah, elinde Zülfikar altında düldül önünde kamberi dilleri bülbül, Hz. Fatıma cennette bir gül bir bildik biri Hak seyfullah zuhur eyledi ondan Hasan'la İmam Hüseyin onların nuruyla ziyalandı dil kırk pareye bölündü Zeynelabidin tutarız matem hasbinallah İmam-ı Cafer ile Muhammet Bakır, Musa-i Kazım hem Rıza dedik tarikat ehliyle cismimizi yuduk.” [İ-Işık] şeklinde Aleviliği ifade eden cümlelerin başında Hz. Ali yer almaktadır. Bütün Alevilerde olduğu gibi Çepniler de Hz. Ali'ye çok büyük bir bağlılık duymaktadırlar:

“Adem ol ey kulum hal lazım değil

Biz bizi bilelim el lazım değil

²⁸⁰ Cemal Şener, (1997), *age.*, s. 15.

²⁸¹ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 86, 93-96.

Efendim kapına kul lazım değil

Eşiğine başım koysam olmaz mı ya Ali” [H-Yaşar] diyen Rehber Hasan Yaşar, Çepnilerin bu konudaki duygularına tercüman olmaktadır.

Hız. Ali'nin Peygamber'e çok kere yardım ettiğini ifade eden bazı rivayetler Çepnilerde de dilden dile dolaşmaktadır. Bunlardan birinde Hız. Muhammet Hayber Kalesi'nde savaşmaktadır, ancak gözü incinmiştir. Zor durumda kalınca “Yetiş ya Ali!” diye feryat edince Hız. Fatıma bundan haberdar olur ve durumu Hız. Ali'ye nakleder. Hız. Ali, Peygamber'in yardımına koşar, ama yolda üç kez şeytanı kovar. Kanlınehir'e geldiğinde ise âsasını yere vurunca nehir ikiye açılmıştır. Açılan yoldan geçerek Hayber Kalesi'ne gelen Hız. Ali'yi kapıda nöbetçi karşılar. Kapıda ise bu kalenin sadece Hız. Ali tarafından fethedilebileceği yazmaktadır. Burada savaşa katılan Hız. Ali, kendi askerlerini karıştırdığı için başlarına kırmızı taç takmalarını söyler. Kızılbaşlar o zamandan beri kırmızı başlık takmaktadırlar ve “Kızılbaş” olarak anılmaktadırlar. Çepniler arasından derlemiş olduğumuz bu rivayette ayrıca Hız. Ömer ve Bekir'i de Hız. Ali Müslüman etmektedir.

Hız. Ali ile anlatılan bir diğer rivayette Anadolu da vardır. Yine Peygamber savaşta iken başı sıkışınca “Yetiş ya Ali!” der. Hız. Ali de o sıralarda Kaz Dağı'nın zirvesindedir. Peygamber'in sesini işiten Hız. Ali, bir ayağını Ağrı dağına koyar diğer ayağını Arap yarım adasına koyar ve Peygamber'in imdadına yetişir. Rivayetlerde Hız. Ali Peygamber'i kurtarmaya koşan tek kahramandır. Bu rivayetleri anlatan Çepniler, Hız. Ali'ye daha fazla bağlanmaktadırlar. Hız. Ali'nin Bursa'ya kadar olan ahaliyi kılıcıyla Müslüman ettiğini söyleyen Çepniler, kendilerinin ise “Kılıç Müslüman'ı” olmadıklarını, ocaktan Müslüman olduklarını söylemektedir. Daha bunun gibi Hız. Ali'nin yiğitliğini, kahramanlığını anlatan pek çok rivayet Çepniler arasında yaşamaktadır.

Kısacası, Hız. Ali Çepnilerin hayatlarının her safhasında yer almaktadır. İnanç dünyalarının her bölümünde her şey onun adıyla başlamaktadır. Doğumdan ölüme Hız. Ali kültü, çevrelerini sarmış bulunmaktadır. Allah ve Hız. Muhammet'ten sonra Ali gelmektedir. Hız. Ali'yi başka bölgelerde olduğu gibi peygamber makamına getirme

veya Tanrılaştırma söz konusu değildir. Bu şekilde inanışa sahip Alevileri de kınamaktadırlar.

2. Cem

Âyin, tören, görenek, yol, yöntem anlamına gelen bir kelimedir. Tarikatlarda özel bir müzik eşliğinde yapılan zikir ve raks anlamında kullanılır ve bir çeşit ibadet sayılır. Âyin-i Cem zümre-tarikat edebiyatının kaynağı durumundadır. Kış mevsiminde ve cuma geceleri yapılan âyin-i cemlerde On İki İmam'ın adının geçtiği üç nefesin, Miracnâme'nin, Kerbela olayıyla ilgili mersiyelerin okunmasının törenin gereklerinden olması, bu edebiyatın gelişmesine yol açmıştır.²⁸²

Cem, Anadolu Aleviliğinin en önemli kurumlarından. Sünni ibadet biçiminin dışlanması, Cem sayesinde. Asya'da Ahmet Yesevi döneminde bile kadınlı erkekli dinsel toplantılar yapılmıştır, ama bu toplantıların ilkeli bir biçimde uygulanması ve geliştirilmesi Anadolu'da mümkün olmuştur.²⁸³

Osmanlı devleti şeriatla yönetilen Sünni bir din devleti olduğu için ibadetlerini yüzyıllarca saklı, gizli yapmışlardır. Bu nedenle cami veya kilise gibi geliştirilmiş bir dinsel mekan mimarisi, Cem evi mimarisi vs. oluşmamıştır. Aleviler Cem'in kaynağını Hz. Muhammet'in Miraç'tan dönüşte uğradığı dergahtaki topluluğun birlikte yaptığı ve adına "Kırklar Cemi" denilen ibadete bağlarlar. Bu mecliste ise şöyle denir: "Bizim küçüğümüz büyüğümüz yoktur. Küçüğümüz de uludur, büyüğümüz de uludur. Birimiz kırkımızdır, kırkımız birimizdir."²⁸⁴

İrene Melikoff da Cem'in ortaya çıkışını bu olaya bağlar ve Kırklar Meclisi'nde Muhammet'in, miraç yolculuğunda ezdiği üzüm suyundan içtiğinde (bazen üzümü ezen Ali'dir) vecde geldiğini ve semah dönmeye başladığını söyler.²⁸⁵

Kaynak bu şekilde açıklanabilirse de Mehmet Erol Cem ayini ile Eski Türk inançları arasında birçok benzerliğin olduğunu, Türklerin İslâmiyet'i kabul edince eski dinlerinin uygulamalarını yeni dinlerine de adapte ettiklerini belirtmektedir:

²⁸² Atilla Özkırmı, (1993), *age.*, s. 256.

²⁸³ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 181.

²⁸⁴ Cemal Şener, (1997), *age.*, s. 53-54.

²⁸⁵ İlhan Cem Erseven, (1997), *age.*, s. 56.

“Mev-i Bektaşi âyin-i cemleri hep gece yapılır. Şamanlık ayinleri de hep geceleyin olur. Her iki inanışta da dini liderlerin kıyafetleri, davranışları, hizmetleri, ayinlerde çalınan sazlar, müzik, oyunlar, dualar bakımından büyük benzerlikler vardır. Türkiye’deki dede ve babalar gibi Yakut şamanı da post üzerinde oturur. Ağzına aldığı birkaç yudum suyu etrafa püskürtür. Böylece ayin başlamış olur.”²⁸⁶

Alevi Cem’inde kapıdan içeri giren herkes birdir. Kadın olsun, erkek olsun, toplumdaki unvanı ne olursa olsun hepsi eşittir. Haremlik, selamlık yoktur. İçeri giren herkes cinselliğinden sıyrılır, arınır ve can olarak görülür. Cem’i dede yönetir. Dedenin yanında bağlama eşliğinde nefes söyleyen bir veya birden fazla zâkir bulunur. Bazen bağlamayı çalıp nefes söyleyen dede de olabilir. Dede kapıdan içeri girenin rahatça görebileceği bir yerde oturur. Kapıdan giren canlar önce orada bulunan toplumu niyaz anlamında, toprağı niyaz eder. Arkasından dedeye niyaz eder. Sonra dedenin karşısında eşi veya çocukları ile ayakta öne eğilerek selamlama vaziyetinde durarak dededen dua alırlar.²⁸⁷ Burada bulunan her can insan oluşun havuzuna dalmış ve orada erimiştir. Artık 40 kişi bir gömleği giymiş, kırk kişinin temsili olarak Cem’e gelen herkesin ruhları birleşmiştir.²⁸⁸

Cem’e küs olanlar alınmaz. Hırsızlık eden, adam öldüren, kul hakkı yiyen kişi Cem’e katılamaz. Küs olan ya da birbirinden davacı olan kimseler var ise onlar toplumun huzurunda dedenin hakemliğinde Cem’de kurulan divanda yargılanır ve aklanmış olanlar Cem’e katılabilir. Bu adeta bir mahkemedir. Yargılamada tüm canlar jüri üyesidir ve karar, halkın tümünün katıldığı bu yargılamada topluca alınır. Küsler ibadete başlamadan evvel mutlaka barıştırılır.²⁸⁹

Cemler, özellikle Osmanlı devleti zamanında da Alevi halkın mahkemeleri gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Aleviler sorunlarını çözmek için hiçbir zaman Osmanlı mahkemelerine gitmemiştir. O dönemde Alevilerin Osmanlı mahkemelerine de gitmesi bir düşkünlük sebebidir. Allah’a olan borç kişinin sorunudur, ancak kul borcunu kişi

²⁸⁶ Mehmet Eröz, (1992), *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı ve Alevilik Bektaşılık*, (İstanbul), s. 65-66.

²⁸⁷ Cemal Şener, (1997), *age.*, s. 55.

²⁸⁸ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 184.

²⁸⁹ Cemal Şener, (1996), *age.*, s. 43.

ödemek zorundadır ve bu dünyevi bir mesele olduğu için toplum bu duruma müdahale edip o kişiyi düşkün sayar.²⁹⁰

Alevi Cemleri genellikle akşam yapılır. Akşam 7’de başlar. Buna sebep olarak Alevi Dedesi Murat Oğuz, özellikle gece vaktinin yer ile göğün haberleştiği dönem olmasını göstermiştir. Gelecek olanlar tamamlandıktan sonra Cem başlar. Dede Cem’i yönetir. Cem evinin sorumlusu Gözcü, dışarıda, tehlikelere karşı bekçi olarak bulunur. Geçmişte Alevilerin ibadetleri yasak sayıldığından, törenler gizli yapılması sebebiyle köyün ve mahallenin girişine çıkışına gözcüler konulmuştur.

İbadetlerin yapıldığı Cem evlerinde “12 İmamlar” a atfen 12 post bulunur. Bu postlara Alevi büyüklerinin adları verilmiştir. Bu postlar Cem evinde Mürşit ve Rehber postları dışında Mürşit (dede) postunun sağına ve soluna, yani ocak makamının sağına ve soluna serilir. Bunların adları sırasıyla şöyledir:

1. Horasan Postu (Hacı Bektaş Veli Makamı)
2. Aşçı postu (Seyit Ali Sultan Makamı)
3. Ekmekçi Postu (Balım Sultan Makamı)
4. Nakip Postu (Kaygusuz Sultan Makamı)
5. Atacı Postu (Kayber Ali Makamı)
6. Meydancı Postu (Sarı İsmail Sultan Makamı)
7. Türbedar Postu (Karadonlu Can Baba Makamı)
8. Kilerci Postu (Hacım Sultan Makamı)
9. Kahveci Postu (Şeyh Sazeli Sultan Makamı)
10. Kurbançı Postu (Halil İbrahim Makamı)
11. Ayakçı Postu (Abdal Musa Sultan Makamı)
12. Mihmandar Postu (Hızır Makamı)

²⁹⁰ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 321-322.

“12 Hizmet” görevlileri Cem’in başından sonuna kadar hizmetlerini sürdürürler. Cem’i, dede oturduğu postu dua okuyarak açar. Dedenin duası şöyledir:

“Bu post, Şah-ı Merdân Ali postudur. Bu post, üçlerin, beşlerin, 12 İmamlar’ın kırkların postudur. Bu post Hünkar Hacı Bektaş Veli’nin postudur. Bu posta oturmak için, bu demi sürmek için sırrı hakikate varmalı, dört kapı kırk makamı bilmeli, vahdet-i vücuda ermeli.... Ele, dile, bele sahip olmalı. Her türlü kötülüğü, kini, kibri ve düşmanlığı gönülden uzak tutmalı. Ya Allah, Ya Muhammet, Ya Ali! Üçler, Beşler, Yediler, On İki, On Dört Masumlar, On Yedi Kemerbestler, Kırklar, Pirimiz Hünkar Hacı Bektaş Veli yardımcımız, bekçimiz, ve gözümüz ola... Ceminiz bizi birleştirici ola, dil bizden, uymak canlardan, yardım Allah’tan, nefes pir’den hizmet bizden ola... Gerçeğe hü diyelim hü...”

Dede cemaate, “edep erkan” diyerek duayı okur ve Cem başlar. Dede, “Ey canlar aranızda birbirinden incinen, gücenen, bilerek veya bilmeyerek hata etmiş olan varsa meydana gelsin, şikâyetini söylesin.” der. Şikâyeti olan varsa çıkar, yoksa Cem başlar. Dede, ardından; “Bu Cem, barışıkların Cemidir. Burada kinin, kötülüğün yeri yoktur. Eline, diline, beline sahip olmayan nefesine hakim olmayan bu Cem’e giremez” der.

Bu sırada zâkirler; bağlamaları ellerine alırlar, bağlamalara niyaz ederler. Dedenin duasını alır ve oturdukları yerde bağlama çalmaya başlarlar. Bu çalınan nefesler, mersiye esas olarak; Şah Hatayî, Pir Sultan, Virânî, Fuzûlî, Yeminî gibi alevi ozanlarının Hz. Ali, Ehlibeyt, On İki İmamlar, Kerbela Olayı vb. ile ilgili söylenmiş nefesleridir.

Ozanların çalıp söylemeli saatlerce sürer. Arada dede dua okur, katılan canlar toplu halde secde ederek niyaz ederler. Halkadaki oturuş tarzı ile edilen secdeye “Halka Namazı” denir.

Nefeslerin söylenmesi ve semah dönülmesi ortalama 5-6 saati alır. Arkasından getirilen ya da pişirilen lokmalar dağıtıldığında çoğu kere Cem evinde sabah olur.

Cem bitirme duası (gülbengi) dede tarafından okunarak Cem’e son verilir. Bu dua şöyledir:

“Bismi Şah, Allah Allah

Oturana, gidene; kazasız, belasız evine varana; eşine niyaz edene, sağ yatıp selamet kalkana; Allah, Muhammet, Ali, Pirimiz Hünkar Hacı Bektaş Veli demine devranına hü... Ali haldaşınız, Hızır Yoldaşınız ola...Gerçeğe hü...” Böylece Cem bitmiş olur.²⁹¹

Balıkesir Çepnileri, Cemlerini, büyük oranda Cem evinin dışında yapmaktadırlar. Buna sebep ise, bir çok köyde Cem evinin bulunmamasıdır. Bugün Cem evi; Çukurhüseyin, Çoraklık, Karagedik, Karamanlar, Macarlar, Akyar, Güvemçepni gibi köylerde bulunmaktadır, ancak pek çok köyde de yoktur. Cem evinin olmadığı köylerde Cem, boş bir binada veya okulda yapılmaktadır. Daha önceki dönemlerde gizli yaptıkları için ahırlarda da Cem yaptıklarını söyleyen Çepniler vardır.

Cem, Dedelerin köyleri ziyaretleri esnasında gerçekleştirilmektedir. Bunun haricinde Cem olmamaktadır. Dedelerin de köyleri ziyaret dönemleri genellikle bahar aylarıdır. Çiftçilerin işlerinin yoğunlaşmadığı dönemde dede köylere gelir, Cem yaptırır. Bu Cemlere “Birlik Cemi” adı verilir. Bunun haricinde “Görgü Cemi, Abdal Musa Cemi, Musahiplik Cemi ve Sultan Nevruz Cemi” gibi cemler de bulunmaktadır. Bu Cemler arasında çok büyük farklılıklar yoktur, ancak “Musahiplik Cemi”ne sadece musahip (Sağdıç) olacaklar katılırlar.

Cem’e girebilmek için diğer Alevilerde olduğu gibi Çepnilerde de bazı şartlar vardır. Öncelikle Ceme gireceklerde evli olma şartı aranmaktadır. Bu temel şartın yanında Cemde bulunan canların da rızasının kazanmış olunması gerekir. Toplum içinde huzursuzluk çıkaran, kavga eden, hırsızlık yapan, borcunu ödemeyen, zina yapan Ceme alınmaz ve düşkün kabul edilerek toplumdan dışlanır. Cemdeki erkeklere “Derviş” kadınlara ise “Bacı” adı verilir. Cemdeki herkesin adı da “Can”dır.

Cem, Çepnilerde adaletin sağlandığı, haklının haksızın belli olduğu, haksızın cezasını aldığı yerdir. Cemin kuralları kesindir, bunun dışına çıkanlar Ceme alınmazlar. Dede her bir dervişi sorguya çeker: “Harama uçkur çözmeyeceğine, kul hakkı, yetim hakkı yemeyeceğine İmam Hüseyin hakkına yemin eder misin?” diyerek ondan ikrar alır. Bundan sonra artık “can” yaptıklarından topluma karşı yükümlüdür. Eğer söz

²⁹¹ Cemal Şener, (1997), age., s. 56-58.

verdiklerini yerine getirmezse diğer Cemde Dede: “Erenler bu dervişi aranızda alır mısınız?” diye sorduğunda canların hepsi: “Almayız, bu suç işledi!” diye cevap verirler ve Dede onu Ceme almaz.

Cemden önce Dede nasihatlere başladığında Ceme herkes gelebilir. Çocuğundan gencine herkes gelip Dedenin anlattıklarını dinleyebilir. Bu da Aleviliğin genç kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Cem başlayacağı zaman Dede Gözcüye işaret ederek Cem evini kontrol etmesini, içeride olmaması gerekenleri dışarı çıkarmasını söyler. Cem evine giremeyen çocuk ve gençlere “Karabacak” adı verilmektedir. Cemin başladığını işaret eden, “Delilin Uyanması”dır. Darda bulunan ve genellikle zeytin yağına bir bezin batırılmasıyla yapılan Delilin yakılması gerekir. Bu işleme “Delil Uyandırma” adı verilmektedir. Çerağ (Şah-ı Merdan) yanınca artık Cem başlamıştır.

Cemde öncelikle Dede namaz kıldırır, ancak bu Sünnilerin namazına benzemez. Canların secdeye yatmasıyla yapılan bu namazda Dede dualar okur. Dedenin yanında bulunan Kamber (Sazender), Cem’in her safhasına ait söylenmesi gereken şiirleri söyler. Bazı durumlarda Dede kendisi de çalıp söyleyebilir, ancak genellikle Kamber söylemektedir. Kamber’in söylemiş olduğu şiirler; Şah Hatayî, Fuzûlî, Pir Sultan Abdal, Yunus Emre, Virânî gibi şahsiyetlere aittir.

Dedenin canlara zikri bittikten sonra Dede “Canlar semah tutucağız.” demesiyle Kamber semah havasını çalmaya başlar. Dara (Meydana) bacılar ve dervişler çıkmaya hazırlanır. Şah-ı Merdana yani Çerağa niyaz ederler, çünkü Çerağ Hz. Ali’yi temsil etmektedir. Çerağa niyaz edenler meydanda semah dönmeye başlarlar. Bu sırada kesilen kurbandan yemekler yapılmaktadır. Kurban kesilmeden önce Dede tarafından tığlanır. Dedenin tığlamış olduğu, yani dualamış olduğu kurbanı aşçı pişirmeye alır. Bu da gösteriyor ki, Cem evlerinin bulunduğu yerlerde bir de aşevi bulunmaktadır. Cem evinde kesilen kurbanların sayısı hususunda farklı uygulamalar vardır. Bazı Cemlerde herkes kurban keserken, bazı Cemlerde ise tek bir kurban kesilmektedir.

Bu şekilde Cem sabahın ilk ışıklarına kadar devam eder. Sabah olduğunda ise hazırlanan çorbalar içilince Cem dağılır ve herkes evine gider.²⁹²

Cemlerde hizmetler 12 imam adına görülür. Bu yüzden Ceme “12 hizmet” adı da verilir. 12 hizmet sahipleri şunlardır:

a. Mürşit

Cem’i yöneten kişidir. İnsan-ı kâmindir. Hz. Muhammet, Hz. Ali veya Hünkar Hacı Bektaş Veli makamlarını sembolik olarak temsil eder. İkrar alır, nasip verir. Mürşitlik Dedelik kurumunun en üst makamıdır. Kendisinin soyunun Hz. Ali’ye dolayısıyla Hz. Muhammet’e dayandığına inanılır.

b. Rehber

Mürşide, dedeye yardımcı olan kişidir. Yol ve erkan konusunu iyi bilen, yol gösterendir.

c. Gözcü/Kapıkulu

Cemde rehberin yardımcısıdır. Cemin düzenini sağlar. Balıkesir Çepnilerindeki görevi, yabancıların gelip gelmediğini kontrol etmektir. Cem içinde düzeni sağlar. Adaba uygun oturmayanları, ayak uzatanları uyarır.

ç. Çerağcı/Delilci

Cem evinin aydınlanmasından sorumludur. Bazı yerlerde “delilci” de denir.

d. Zakir/Kamber/Sazender

Cemde, dede bağlama çalmazsa, bağlama çalıp nefes, duvaz, mersiye okuyan görevlidir.

e. Süpürgeci

Cem evinin temizliğinden sorumludur. Cem başlamadan önce Cem evinin temizliğini yapar.

²⁹² Alevilikte Cem ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Ali Haydar Celasun, (1993), *Alevilikte Cem*, (İstanbul); Ahmet; Raşit Tanrıku, (t.y.), *Cemde Makamlar ve 12 Hizmet Bilgisi*, (Ankara).

f. Bekçi

Cem evinin dış güvenliğini sağlar. Bunu Eröz, Eski Türklerdeki “udeşi-burhan” (kapı muhafızı, kapı ilahı) görevine benzetir. Törenlerde kötü ruhları kovmakla görevlidir.²⁹³

g. Kurbançı-Lokmacı

Cem evindeki kurban ve lokma işleri ile ilgili görevlidir.

h. Saka/İrbıkçı

Su, şerbet ve dolu sunan görevlidir.

ı. Pervaneci

Semah dönüldüğü zaman ilgili hizmeti yaparlar. Semah dönerler. Eröz, Özbek saraylarındaki kırmızı içme törenlerinde de hizmet gören görevliler arasında “Pervaneci” gibi unvanların olduğunu belirtir.²⁹⁴

i. Peyikçi

Cemden önce ve Cem esnasında haberleşmeyi sağlar.

j. Meydancı

Ceme katılanlara yer gösteren, meydan görevlerini yapan, meydan evi yani Cem evinin hizmet görevlilerinden biridir.

3. Musahiplik/Sağdıçlık

Musahip, sohbet arkadaşı demektir. Şii-batınî tarikatlarda ergenlik çağına girmiş, bir törenle tarikata kabul edilecek kişinin yanında bulunan ergen kimseye denir. Alevilere göre musahip olan kişi, ölene dek musahibini yönetmek zorundadır. Ama Alevilikle şart olan musahiplik, Bektaşilikte şart değildir.²⁹⁵

²⁹³ Mehmet Eröz, (1992), *age.*, s. 40.

²⁹⁴ *age.*, s. 40.

²⁹⁵ Atilla Özkırmı, (1993), *age.*, s. 269.

Gerçekte Alevi anlayışında dayanışmayı sağlayan musahiplik olgusudur. Alevi töresince bu iki inananın kıyâmete kadar süren kardeşliğidir. Aydın'da bu kardeşliğe sağdıç denilmektedir. Musahiplik andı yapanlar, "Ali Muhammet" tarikatına veya yoluna girmiş sayılırlar. Bu and ferdin hayatında yalnız bir kez yapılır. Ölüm, dargınlık ya da ayrılık gibi nedenlerle bu and bozulsa bile daha tekrarlanamaz. Bu yüzden musahiplik bir tür topluma giriş törenidir. Dünyada Muhammet ve Ali, arşta Cebrail ve Adem ilk defa musahip olmuşlardır.

Musahipliğin önemini Pir Sultan Abdal, bir deyişinde şöyle anlatır:

"Musahipsiz kişi Cem'e gelür mü?

Ettiği niyazlar kabul olur mu?

Yine farz içinde farzdır musahip"

Musahip kardeşliği kan kardeşliğinden bile daha önemlidir. Bu iki kardeş arasında asla senlik-benlik yoktur. Namuslarının dışında her şey ortaktır. Musahiplik iki erkek arasında olur ve böylelikle eşleri de musahip olurlar.²⁹⁶

Musahipliğe Balıkesir Çepnileri Sağdıçlık da demektedirler. Musahip olmak isteyenlerin, kendileri için düzenlenen Cem törenlerinde kurban kesmeleri, Dedeye ikrar vermeleri gerekir. Musahiplik Cem'inde musahip olacaklar dedenin karşısına oturur. Dedeye ikrar verirler. Dede musahip olacaklara Hz. Muhammet'ten, Hz. Ali'den nasihat verir. Musahip olacıklardan birine Dede "Haydar efendi, sen şu işleri yapmayacaksın; hırsızlık, zina, kavga, kötülük bunlardan uzak duracaksın" der. Bunları yaparsa bir daha Ceme uğrayamaz. Musahip olanlar kardeş olur, bundan sonra da kurban keserek tören bitmiş olur.

Musahip olanlar artık bir daha ayrılamazlar. Ölünceye kadar Sağdıç olarak kalırlar. Musahipler kardeş olmuş sayılır. Musahip olanlar, birbirlerinden kız alışverişi dahi yapamazlar. Kız alıp vermeleri yasaktır, çünkü onların çocukları kardeş çocuklarıdır. Musahipler eşleriyle birlikte musahip olur. İki erkek (Derviş) musahip olduysa onların eşleri de (Bacı) kendi aralarında musahip olurlar.

²⁹⁶ Orhan Türkdoğan, (1995), *Alevi-Bektaşî Kimliği (Sosyo-Antropolojik Araştırma)*, (İstanbul), s. 76-77.

Musahip olanlar, bu dünyada her şeyde ortaklıklar. Birisinin bir meselesi olduğunda bu diğerinin de meselesi haline gelir. Beşikten mezara tüm uygulamalarda bunlar birliktedir. Musahiplerden birisi öldüğünde diğeri onun geride kalanlarına sahip çıkar. Ölen Sağdıç için “Dardan İndirme” törenini yapar. “Dardan İndirme” ölen canın adına Cem evinde kesilen kurban demektir. Bu Cemin amacı, ölen kişinin helalleşemediği kişilerle helalleştirmek, üzerinde hakkı olanlara haklarını vermektir. Sağdıç, “Dardan İndirme”de musahibinin dünyada kalan vekilidir.²⁹⁷

4. Düşkünlük

Yol terbiyesine aykırı davranan, suçlu kimseye denir. Düşkünler Cem törenine alınmadıkları gibi, toplumdaki da soyutlanırlar. Onlarla ilişkiler kesilir. Ekonomik ve toplumsal soyutlamaya tabi tutulurlar. Düşkünlük, suçun durumuna göre belli bir süre sonra kaldırılabilir. Bunda temel ölçü, kişinin düzelmesi ve halkın da bu kişiyi düzelmiş kabul edip düşkünlüğün kaldırılmasını onaylamasıdır. Dede bu konuda sadece hakemdir. Oyu da halktan yanadır. Bir dedenin düşkün ettiğini, ya kendisi ya da aynı ocaktan başka bir dede kaldırabilir. Bu meseleye başka bir ocak karışamaz.

Düşkünlük, Alevi toplumunun bireye yaptırım yapmada kullandığı bir kurumdur. Düşkünlüğe karar verilen yer Cem evidir. Halkın huzuruna çıkan “can” suçlu bulunursa “Düşkün” sayılır ve toplum ona itibar etmez, selam vermez, günlük yaşamda yapılan her türlü aktiviteye kabul etmez. Bu adeta bireye verilen hapis hayatıdır.

Çepnilerde düşkün olarak nitelenenler, hırsızlık yapan, borcunu ödemeyen, namusa el uzatan, kocalı kadınla evlenen, nişanlı bir kızla evlenmek isteyen, Dedeye vermiş olduğu ikrarı bozanlardır. Alevi Dedesi Murat Oğuz, düşkünlüğün üç türlü olduğunu söylemektedir:

- 1) Söz Düşkünlüğü: Diliyle birini kırdığı, üzdüğü zaman düşülen hal.
- 2) Farz Düşkünlüğü: Allah'ın emirlerinin yapılmadığı zaman düşülen hal.
- 3) Sünnet Düşkünlüğü: Sünneti yerine getirmedeği zaman düşülen hal.

²⁹⁷ Musahiplik için bk. Haydar Kaya, (1989), **Musahiplik**, (İstanbul); İsmail Kaygusuz, (1991), **Musahiplik**, (İstanbul).

Adı geçen düşkünlüklerin kalkması için cezalar da bulunmaktadır. Cezası en ağır olan “Farz Düşkünlüğü”dür. “Farz Düşkünlüğü”nde 30 sopa, “Sünnet Düşkünlüğü”nde 15 sopa düşkünlere vurma hakkı doğmaktadır. “Söz Düşkünlüğü”nde ise düşkün Cem evine lokum gibi yiyecekler almaktadır.

Güvemçepni’de ise Haydar Uçar, Düşkünlüğü kaldıran dedenin farklı olduğunu, Düşkünlüğün kaldırılması için Cem yapılması gerektiğini söylemektedir. Düşkünlüğü kaldırmak için düşkün olanlar “Dara dururlar”. “Düşkün dedesi” de ayrıdır. O dede de başka yerden gelir. Düşkünler darda durur, kurban keserler, dede bunların cezasını verir. Dede para cezası verebilir. Bundan başka heybenin içine taş doldururlar, onu düşkünlere taşıtırlar. Cemde bir görevliye dede “Erenlerin cezasını kes” der. O adam heybeye taş doldurup getirir, düşkünlere omzuna koyar. Heybeyi sarınan düşkünlere, tek ayak üzerinde durur. Omuzda heybeyle bunlar bir saat kadar darda dururlar. Bu cezadan sonra dede bunları hoş görür ve bunların düşkünlüğü sona erer. Tekrar musahip olma hakkı elde ederler.

Bütün bunların sonucunda Balıkesir Çepnilerinin toplumsal düzeni sağlamak için Düşkünlük mekanizmasını kullandığını, rıza gösterildiği takdirde düşkünlüğün kaldırılabilceğini söyleyebiliriz.²⁹⁸

5. Dedelik

Dedeler mürşittirler, Alevi kitleleri aydınlatır, eğitirler. Dinsel uygulamaları yürütürler. Değişik ocaklardan gelmelerine karşın soylarını Hz. Ali’ye dayandırırılar. Dedeler çıkış kaynaklarına göre 3 gruba ayrılırlar:

1. Çelebiler: Hacı Bektaş Veli’nin soyundan gelenler (bel evlatları).
2. Ocakzâde: Soyları On İki İmamlara çıkan ocaklardan gelen dedeler.
3. Hacı Bektaş’ın manevi evlatları olan dede baba grubu.

²⁹⁸ Bk. Bedri Noyan, (1969), “Bektaş ve Alevilerde Düşkünlük”, TFA, S. 243, Ekim, s. 5416-5417.

Dedelerin en önemli özellikleri seyit olmalarıdır. Dedelik sadece Hz. Ali soyundan gelmekle olmaz. Hz. Fatma'nın çocukları olmak gerekir. Burada amaç Muhammet Ali nurunun ortaklığını paylaşmaktır. Çelebiler ve Ocakzâdeler seyittirler.²⁹⁹

Dedelere Hacı Bektaş Çelebisince kendilerine Dedelik yapma, talip içine çıkma, onları "görme", denetleme, dertlerini, sorunlarını dinleme ve çözümler arama görevi verilir. Bu görev "hüccet"le belgelendirilir.³⁰⁰

Dedeler dinsel hiyerarşinin başındadır. Hacı Bektaş Veli Dergahı dışındaki Anadolu ve Balkanlardaki Alevilerin dini örgütlenme biçimleri "Dede Ocakları" tarzındaki oluşumlardır. Dede ocaklarının geleneksel olarak soy ağaçlarını; İmam Musa-i Kâzım, Zeynel Abidin ve İmam Cafer Sadık yolu ile Hz. Ali'ye yani Ehlibeyt'e ulaştırırlar.³⁰¹

Balıkesir Çepnilerinin Cemlerini yöneten, köyleri ziyaret eden Dedeler tek bir ocaktan gelmemektedir. Çepnilerin tarihi bölümünde değindiğimiz gibi, Balıkesir Çepnileri farklı oymaklardan oluşmaları sebebiyle Dedeleri de farklıdır. Kantemir Çepnileri olarak bilinen köylere Dede, Gaziantep'ten gelirken Karalar olarak bilinen diğer oymağın bulunduğu köylere ise Balıkesir Kavakbaşı'ndan gelmektedir. Bu farklılığın sebebini sorduğumuzda Kantemir Çepnileri "Kavakbaşı'nın Dedeleri bu işi tam bilmiyor." cevabını aldık. Halbuki sebebin bu olmaması lazımdı. Bu konuda cevap aradığımız bir diğer soru ise "Bütün Dedeler Hz. Ali'nin soyundan geliyorsa neden Dedeler farklı yerlerden gelmekteydi?" bu sorumuza ise "Bizim bağlı olduğumuz ocak farklı" cevabını aldık. Öyle anlaşılıyor ki, hepsi Alevi olmasına rağmen her Dede her yerde kabul görmemektedir.

Çepnilerin üzerinde birleştiği temel husus, Dedelerin ocaktan gelmesi gerektiğidir. Kocasinan'da ise Gaziantep'ten gelen Dedelerin "Hüccet"lerinin olduğu belirtilmiştir. Hacı Bektaş Veli müridi olduklarını gösterir kâğıtlarıyla geldiklerini söylenen Dedeler, ocak soyundan olduklarını bu şekilde belgelemektedirler.

²⁹⁹ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 319.

³⁰⁰ Baki Öz, (1997), *age.*, s. 248.

³⁰¹ Cemal Şener, (1997), *age.*, s. 50.

Çepnilere göre Dedenin en bariz görevi Cemi yönetmek, canlara nasihatte bulunmaktır. Cem'de suçlarlı cezalandırmak, haklıyı haksızı ayırt etmek, musahiplik törenlerini uygulamak, kurbanı tığlamak Dedenin görevleri arasındadır.

Dedenin köylere gelip Cem yaptırmak için belli bir ücret almasını, bir çok Çepni köyü hoş karşılamasına rağmen, Soğanbükü'nde sakin olan Çepniler buna eleştiri getirmektedirler. Bilindiği gibi Alevi Dedeleri yılın belli dönemlerinde dolaşarak Alevi yerleşiminin bulunduğu yerler giderek Cem töreni düzenler, ibadet yaptırır, vaazda bulunur. Dedeye yaptığı hizmetlerin karşılığında canlar tarafından hediyeler verilir. Bu bazen para olabildiği gibi, bazen de yiyecek içecek olabilmektedir. Soğanbükü Çepnileri Dedenin almış olduğu hediyelerin, karşılığın fazla olduğunu, Cem evine girmenin çok pahalı hale geldiği söylemektedirler. Cem evine giren herkesin kurban kesmek zorunda olmalarını da eleştirmektedirler. Maddiyatı iyi olmayanın Cem törenine giremediğini, bunun da yanlış olduğunu dile getirmektedirler.

Sonuçta Balıkesir Çepnilerinin Dedeleri Kavakbaşı'ndan ve Gaziantep'ten gelmektedir. Uzun süre Dedenin gelmediği bazı Kantemir Çepnileri de Kavakbaşı'ndan Dede getirmektedir.³⁰²

6. Ocak

Alevi-Bektaşî topluluklarında dayanışmayı, birlikteliği ve her çeşit dağılmaya karşı cemaat bilincini güçlendirmeyi hedefleyen dengeleyici bir kavramdır. Ocak, dini liderlerin soyunu, rol ve yerini belirtmede önemli bir şemsiyeyi oluşturur. Kimin Ehlibeyt soyuna bağlı olduğu, kimin Hacı Bektaş Veli'den geldiğini ancak bu ocak kavramı belirler. Dini lider (Seyit veya dede) ocakla bağlantılıdır. Seyitlik ocak kültürü olmadan varlığını sürdürülemez.

İzmirli Yanyatırlar için Çepni ve Tahtacılar tamamıyla farklı bir etnik grup gibi telakki edilmektedir. Bektaşîler de aynı şekilde dışlanmaktadır. Bu ocaklar arası kapalılığı ifade etmektedir.³⁰³

³⁰² Bk. Ali Yaman, (1996), "Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

³⁰³ Orhan Türkdoğan, (1995), *age.*, s. 214.

Cemel Şener, ocak kavramını Türklerin eski kültlerine bağlamaktadır. Türkler ve diğer topluluklar İslâm'dan önce çok Tanrılı dinler dönemini yaşıyorlardı. Tanrılar arasında yer, gök, ay, güneş, su vb. vardı. Daha sonra animizmin etkisiyle olacak "Ocaklar kültü" oluşmuştur. Bir inanca göre; tüten ocaklar kutsaldır. Bu ocakları koruyan ruhlara inanış gereği hiç söndürülmeden yanmalıdır. Ocak yakmak sevap, söndürmek günahdır. Ocak kültü, Anadolu'ya Horasan Erenleri; Dede Kargın, Abdal Musa, Geyikli Baba, Baba Resul, Garip Musalarla taşınmış ve yaşatılmıştır. Ocak Kültü, bu ocaklar üstüne inşa edilmiştir. Bu oluşum daha sonra "Soy Ocakları"na dönüşmüştür. Dede ocaklarından bazıları; "Derviş Cemal Ocağı, Şah İsmail Ocağı, Baba Resul Ocağı, Barak Baba, Taptuk Emre, Ali Baba Ocağı vb."dir.

Soy ağaçlarının İmam Zeynel Abidin yolu ile Hz. Ali'ye ulaştığına inanılan bazı dede ocakları da şunlardır: "Ağuiçen, Karapırvat, Baba Mansur, Karadonlu Can Baba, Sarı Saltuk, Kureyşan, Hubyar Ocakları vb." Bu dede ocakları tarihte olduğu gibi bugün de Aleviler açısından birer dinsel çekim merkezleridir. Yola, erkana bağlı Aleviler mutlaka bir ocağa bağlı olarak dinsel yaşamlarını sürmektedirler.³⁰⁴

Çepniler, ocağı; kâmil insan olmaya ulaşmış insanlar, Hacı Bektaş Veli'nin soyundan, sülalesinden gelenler, Peygamber soyundan gelenler şeklinde tanımlamaktadırlar. O kuşaktan gelenlere ocak denir. Baş ocak Hacı Bektaş Veli'dir. Kocasinanlılar, Hacı Bektaş Veli'den hüccetini alanların da ocak olduğu söyleyerek Bektaşî inanç değerlerini yansıtmaktadırlar. Akhisar'ın Beyoba kasabasında Bektaş Dede'ye bağlı olduklarını, Hacı Bektaş Veli'den hüccet almış birisi olarak tanıdıklarını söylemektedirler.

Balıkesir'de ocak olarak bilinen ve bugün de o nesilden gelenlerin Dedelik yaptığı, Kavakbaşı'nda Köse Süleyman Ocağı bulunmaktadır. Bu ocağın şu andaki en büyük bireyi ve Dedelik yapmakta olan Murat Oğuz, kendilerinin Çepni olmadığını, kendilerinin "Evlâd-ı Resul"den olduklarını, ancak Çepnilerle kız alış verişini yapmaları nedeniyle Türkleştiklerini söylemektedir. Zaten Çepni olsalardı ocak olmalarına imkânın bulunmadığını da eklemektedir.

³⁰⁴ Cemal Şener, (1997), age., s. 51.

Ocak konusuyla ilgili olarak iki tip ocak kavramının olduğunu ve bunların zaman zaman yanlış anlamlarda kullanıldığını belirtmek isterim. Alevilikteki Dedelik, Peygamber soyundan Hz. Ali soyundan gelmeyi ifade eder, ancak bir de halk arasında bazı hastalıkların ocakları vardır. Bu iki ocak aynı şey değildir. Örneğin, göz tedavisi veya sarılık tedavisi yapanların ocaklıkları, anasının babasının da o işi yapmasından kaynaklanmaktadır. Adeta bunlar, o hastalığın şifresini bilen kişilerdir. Seyitlikle ilgileri yoktur, ancak seyitlikte ise hastalık iyileştirmeden daha ziyade Alevilikte veya Bektaşilikte dini törenleri yönetme söz konusudur.

7. Rehber (Dikme)

Dedeler, ulaşamayacakları ve sık sık uğrayamayacakları köylere onların inançlarından doğan törelerini yürütmeleri için “dikme” olarak adlandırılan “rehber”ler görevlendirilir. Bunlar nitelikli, bilgili kişilerdir. Çoğu kez ocakzâde değillerdir. Mezhebin töresini yürütme işini orada rehber yürütür. On İki İmam ve Ehlibeyt ilkelerini yerine getirir. Halkın vereceği “dedelik” ve “karakazan hakkı”nı toplar. Dedeye ulaştırır ve Dede köye geldiğinde hazırlanmış olarak kendisine sunar. Toplanan hakkullah’tan bir kısmıysa rehber, rehberlik hakkı olarak verilir. Böylece en ücra köyde yaşayan Alevi-Bektaşî topluluğuyla en merkezdeki Pir evi yönetimi arasında iletişim, denetim ve yönetim ağı kurulmuş olur.³⁰⁵

Bektaşilikte tarikata girecek ya da derviş olacak kişiyi tören sırasında babaya götüren kişiye de rehber denir. Bektaşîlerin ikrar verirken okudukları manzum duanın (tercüman) son beytinde de Hz. Ali’nin rehber olduğu belirtilir.³⁰⁶

Rehber, Çepnilerde hem genel hem de özel anlamıyla kullanılan bir kelimedir. Genel anlamda kullanıldığında en büyük rehber, yol gösterici Hacı Bektaş Veli’dir. Rehber kelimesi, genel anlamıyla yol gösteren, doğruya sevk eden, öncülük eden anlamlarında Aleviliğin saygı duyduğu pirlere kastetmektedir. Ancak bu anlamının yanında bir de özel anlamda Alevilik terimlerinden birisidir. Rehber, Dedenin olmadığı yerlerde ve zamanlarda ona vekillik eder. Onun yerine Cemi yönetebilir, kurban kestirebilir. Rehber hemen her köyde bulunmaktadır. Bunlar, Dedenin yokluğunda

³⁰⁵ Baki Öz, (1997), *age.*, s. 248-249.

³⁰⁶ Atilla Özkırımlı, (1993), *age.*, s. 271.

kimin ne yaptığını gözlemler ve Dede geldiğinde olanı biteni nakleder. Rehberin Cemde de Dedenin yanında bulunma hakkı vardır. Kocasinan'da Rehberlik yapmakta olan Hasan Yaşar, Aleviliğe ait pek çok şeyi ayrıntılı bir şekilde bilmektedir. Bu da onun Rehberlik yapmaya hak ettiğini gösterir bir niteliktir. Çünkü Rehberlik yapan kişi, Dede kadar olmasa da erkanı bilmek zorundadır.

8. Babalık

11. ve 12. yüzyıllardan başlayarak İran ve Anadolu'da baba adının Sufilerce kullanıldığı görülür. Önceleri İran'da, özellikle Azerbaycan ve Tebriz'de rastlanan babalar, Selçuklu ve İlhanlı döneminde Anadolu'da önemli bir rol oynarlar. Ayrıca Şii-Batını inançlara bağlı tarikatların şeyh ve dervişlerine de baba adının verildiği (Geyikli Baba gibi), Bektaşilikte babalığın belli bir yol izledikten sonra ulaşılan bir merteye olduğu belirtilmelidir.³⁰⁷

Babalar tarikatın eğitici kadrosudur. Muhipleri yetiştirmekle görevlidirler. Dede baba ve Halife baba gibi terimler de vardır. Dede baba, tüm dünyadaki Bektaşilerin başıdır. Törenle seçilen Dede baba ölene kadar bu görevde kalır. En fazla 12 tane olan Halife baba Dede baba'ya bağlı olarak çalışır.³⁰⁸

Başarı gösteren dervişler, babalık görevine atanırlar. Babalar "dede bağı", "han bağı", "balım evi", "at evi", "ekmek evi", "aş evi" babalıkları yaparlar. En son yükseldikleri görev "biler evi" babalığıdır.

Babalar, tüm evrene, dünyaya, insanlığa, insanlara ve topluma karşı sorumluluk taşırlar. Bu durum onları bilgili ve bilinçli olmaya, dünyayı ve toplumları tanımaya zorlar. Çağdaş ve teknolojik gelişmeleri izlemenin gereğini duyarlar. Çağın önünde gitmeyi amaçlarlar. Bu nedenle kendilerini sürekli yetiştirir ve geliştirirler. Babalar bir yerde Alevi-Bektaşî dünyasının entelektüelleridir.³⁰⁹

Alevi Dedesi Murat Oğuz, Babayı, "Dededen el almış kişi" olarak tanımlamaktadır. Dedenin bir köydeki cana yazılı bir kâğıt bırakarak küsleri barıştırma,

³⁰⁷ age., s. 257.

³⁰⁸ Hüseyin Özcan, (2003), age., s. 50.

³⁰⁹ Baki Öz, (1997), age., s. 237-238.

insanları kaynaştırma, pisliklere el koyma, Dede geldiğinde en önce ibadete başlama görevlerini verdiği kişiye “Baba” denir. Dede, “Baba”ya yazı yazdığı kâğıdı vermeden evvel mutlaka onu önüne alır ve dua eder, ondan sonra onu “Baba” atadığını söyler.

9. Derviş

Dervişlik, muhiple baba arasındaki makam olarak geçer. Dervişin görevi de hizmettir. Eğitim işiyle uğraşır. Ancak yönetim kadrosunda değildir. Babanın verdiği görevleri yapar. Bunlar; rehberlik, چراغ uyarma, açıcılık, kurban tıglama, meydancılıktır. Dervişler hırka ve taç giyerler. Dervişlik; düzey, olgunluk, yeterlilik işidir. Bir yerde Dedebabalar, Halifebabalar ve Babalar da derviştirler. Baba gereksinime göre “kırkların onayı” ile dervişlik verebilir. Dervişe “Vakf-ı vücûd erkanı” da denir. Bu dervişlerin kendilerini yola adayan, her an göreve hazır tarikat kişileri anlamına gelir. Derviş kimi dünyasal nimetlerden vazgeçer. Tarikat anlayışında dervişliğin tanımında; dünyanın boş heveslerini, ikiyüzlülüğünü, tereddüdü, kuşkuyu, ihtişamı bırakan, bunlara eğilim duymayan insan amaçlanır.³¹⁰

Balıkesir Çepnileri “Derviş” olarak Cemdeki erkekleri kastetmektedirler.

10. Mürşit

Alevilikte Hz. Ali’dir. Onu temsil eden dedeye mürşit denir. Alevilikte en üst makamdır.³¹¹ İrşat eden, doğru yolu gösteren, kılavuzdur. Yaygın olarak müritlerine yol gösterdiği için “tarikat piri, şeyhi” anlamında kullanılmıştır. İmamiyye mezhebine göre bu on ikinci imamdır. Ehl-i Sünnete göre de zamanın kutbudur. Nitekim tarikatlarda şeyhin mürşitliği vekilliktir, vekillik yoluyladır. Hakka ulaşmak, Tanrı’da yok olmak için dünya ve ahret sevgisinden geçip Tanrı’ya yönelmek gerekir. Kılavuz da mürşittir.³¹²

Dar, Mürşit huzurunda ve onun yönetiminde yapılır. Sûfiye yol gösteren mürşittir. Ona manevi yolculuğunda karşılaştığı sıkıntıları halletmede rehberlik eder:

Yüz bin matah gelir satılmak için

³¹⁰ *age.*, s. 238-239.

³¹¹ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 327.

³¹² Atilla Özkırmı, (1993), *age.*, s. 269-270.

Dükkanlar kurulmuş şa'ra vardın mı

Müşteri var onda arttırmak için

Mürşid huzuruna dara vardın mı³¹³

Mürşit, dededen sonra en önemli ocak piridir. Dervişleri de yöneten bir özelliği vardır. Alevi-Bektaşî cemaatında en yüksek toplumsal hiyerarşiyi temsil eden kişidir. Mürşid-i azam, Hz. Pengamber'dir. Mürşit postu Ahmet-i Muhtar postudur. Dergah da mürşit Eri'dir.³¹⁴

11. Mürebbi

Mürebbi, Alevilikte ilk mertebedir ve ondan sonra baba, dede, mürşit gelir. Köylerinde mürebbi ve baba ilk kademe olması nedeniyle cemaat tarafından seçilir. Bu yüzden mürebbilik görevi istenirse geri alınabilir.

Bütün mürit ve talipler her cuma akşamı mürebbinin evinde toplanırlar. Herkes evinde yiyecek (lokma) getirir. Mürebbi, daima odanın tam ortasında oturur. Sağında delilci, solunda gözcü bulunur. Gözcünün görevi, talipler arasındaki haksızlıkları dile getirmektir.³¹⁵

Çepnilerde Mürebbilik yapanlar vardır, ancak bu çok yaygın bir şey değildir. Güvemçepni'de görüştüğümüz Mürebbi Haydar Uçar'dan aldığımız bilgilere göre Mürebbi, Dedenin olmadığı zamanlarda ve Dedenin bıraktığı babanın da yokluğunda köydeki ibadet işlerine bakan kişidir. Cenazeyi yıkayan, kefenleyen odur. Güvemçepni'de Mürebbi Haydar Uçar her cuma namaz kılındığını, bayram namazlarını da burada kıldıklarını dile etmiştir. Mürebbi seçim yoluyla olabilmektedir, ancak bu işte de aranan şartlar arasında Aleviliği tanımak, gerekli bilgileri bilmektir.

Mürebbi ayrıca Cemden sorumlu kişi haline de gelmiştir. Cem evindeki eksiklikleri, yapılması gerekenleri, Cem evinin düzeni, bakımı bütün bunlar Mürebbi'ye aittir.

³¹³ Hüseyin Özcan, (2003), *age.*, s. 111.

³¹⁴ Orhan Türkoğan, (1995), *age.*, s. 493-494.

³¹⁵ *age.*, s. 55.

Mürebbi ve babalar sayesinde sınırlı sayıda olan Dedelerin yetişemediği, ulaşamadığı bölgelerdeki Alevilerin dini anlamdaki hizmetleri de görülmüş olmaktadır. Murat Oğuz, Mürebbinin yol gösterici olduğunu, özellikle musahip olacakları bir araya getirdiğini, bunları Dedenin huzuruna çıkardığını, yol gösterdiği musahiplerle yakın ilişkilerinin olduğunu söylemiştir.

12. Pir

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir zanaatın, bir mesleğin kurucusu söz konusu işi ilk yapan kişi için kullanılmıştır. Edebiyatta ise tarikat kurucusu, bir tarikatın ulusu anlamında kullanılmıştır.³¹⁶

Alevi-Bektaşilikte Pirin Muhammet Ali soyundan olması koşulu vardır. Pirin oldukça erdemli ve bilgi bakımından donanımlı olması gerekir. Pirin soyu ile öğünmesi hoş karşılanmaz. Onu yerine soyuna yakışır davranması beklenir. Gerçek pir; şeriatın koşullarını yerine getiren, tarikatın içinde olan, marifetten ayrılmayan ve hakikatin sürekli arayıcısı olandır. Pir yanlış yapmamak zorundadır. Çünkü sorumlu olduğu bir kesim vardır. Pirin ve rehberin günahı talibe göre beş kat fazla yazılır. Bu onun toplumuna olan sorumluluğundan kaynaklanır. Pir, sürekli olarak talibe ve insanlara doğru yolu göstermekle yükümlüdür.³¹⁷

Çepnilerin Piri Hacı Bektaş Veli'dir. Onun üstüne çıkabilecek başka bir pir yoktur. Hz. Ali'den sonra en saygın kişi "Hacı Bektaş Veli'dir" dememiz yanlış olmaz. Balıkesir çepnileri Hacı Bektaş Veli'yi Aleviliğin en yüce şahsiyetlerinden biri olarak tanımlamaktadırlar.

Bu kavramların kendi içinde hiyerarşisinin nasıl olduğunu bize anlatan Oğuz, "Dede Babayı diker" demekle Dedenin Baba makamından üstünde olduğunu dile getirmektedir. Pirin de Dede'nin üstünde olduğunu, Mürşidin ise en üst makamda yer aldığını söyleyerek Alevilikteki bu kavramların belirli bir düzen içinde sıralandığını, bunu bugüne kadar kimsenin bozmadığını ifade etmiştir.

³¹⁶ Atilla Özkırımlı, (1993), *age.*, s. 270.

³¹⁷ Baki Öz, (1997), *age.*, s. 435-436.

13. On İki İmam

Alevilik inancında Hz. Muhammet'in, Hz. Ali'nin soyundan geldiklerine inanılan kişilerdir. Bunlar:

1. Hz. Ali
2. Hz. Hasan
3. Hz. Hüseyin
4. Zeynelabidin
5. Muhammet Bâkır
6. Câfer-i Sadık
7. Musa Kâzım
8. Ali Rızâ
9. Muhammet Takî
10. Ali Nakî
11. Hasan-el Askerî
12. Mehdî'dir.

Bu imamlardan ilki Hz. Ali'dir. Sonuncusu da sır olmuş olan Mehdî'dir. Mehdî'nin bir gün sır olduğu yerden çıkacağı inancı Aleviler arasında yaygın bir inanıştır.

Aleviliğin en temel inançlarından olan 12 İmam inancı, Çepnilerde aynen yer almaktadır. Çepniler arasında bu imamlardan birinci imam olan Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hz. Hasan, Hz. Cafer-i Sâdık ve Mehdî en çok ilgi görenler arasındadır. İlk üç isim zaten Aleviliğin temelinde olan isimlerdir, Cafer-i Sâdık ise Mezhep sebebiyle ilgi görmüş, Mehdî ise sır olmasıyla dikkat çekmiştir. Alevilikte ocaktan geldiklerine inanılan kişiler, bu şecerenin bir tarafında kendilerine yer edinmektedirler. Köse Süleyman Ocağından olan Çepnilerle konuştuğumuzda "Ocakların illa ki son imama bağlı olması düşünülemez. Her imamın devam ede gelmiş soy ağacı vardır. Her ocak

farklı bir ocağa bağlanabilir, ancak sonuçta aynı yola çıkarlar.” diyerek bütün ocakların bu seçereden geldiğini bildirmişlerdir.³¹⁸

14. İbadet

Alevilikte ibadet için belirli bir mekandan daha ziyade her yerde ibadet yapılabileceği görüşü hakimdir. Çepniler de aynı görüşleri paylaşmaktadırlar. Sahada derleme faaliyetlerimiz sırasında konuşurken yaptığımızın ibadet olduğunu söylemişlerdir.

a. Namaz

Alevilerin camiye ibadet yapmak için kullanmadıkları malumdur. Aleviler için ibadet yeri Cem evidir. Aleviler namaz kılmaktadır, ancak bu Sünnilerin kılmış oldukları namaz gibi değildir. Bunun sebepleri arasında İslâm tarihindeki ilk ayrılıkların yer aldığını söyleyebiliriz. Bu dönemde dine siyaset karışmış olduğu için Aleviler camiye terk etmek durumunda kalmışlardır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de namaz kılmaya dair ayrıntılı bir ifadenin yer almaması da Alevilerin beş vakit namaz kılmamalarına dayanak olmaktadır. Alevilikte namazın sadece camide değil, her yerde ayakta, at üzerinde kılınabileceği, camide kılmanın şekilcilik olduğu inancı da hakim görüşler arasındadır.³¹⁹

Aleviler, namaz kılarken kibleye dönerek namaz kılmazlar. Aleviler insana dönerek namaz kılarlar. Bunun sebebi de Allah'ın melekleri insana secde ettirmesidir.³²⁰

Çepniler namaz kılmaktadır, ancak bu namaz Cem töreninin yapıldığı dönemlere rastlamaktadır. Güvemçepni'de ise cuma namazları da kılınmaktadır. Cenaze namazı ve bayram namazları da kılınan namazlar arasındadır. Namazla ilgili olarak söyleyebileceğimiz, Çepnilerin beş vakit namaz kılmadıkları, bunun haricindeki namazlara iştirak etmekte olduklarıdır. Balıkesir'de Alevi köylerinden Soğanbükü ve Kocasinan'da cami bulunmaktadır, diğer köylerde ya Cem evi ya da Cem yapılabilecek uygun binalar bulunmaktadır.

³¹⁸ Daha geniş bilgi için bk. Yakup Kenan Necefzâde, (1966), *Ehl-i Beyt ve 12 İmam*, (İstanbul).

³¹⁹ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 69-76.

³²⁰ Cemal Şener, (1997), *age.*, s. 75-76.

Namazla ilgili sorularımızı cevaplayan Murat Oğuz, Alevilerin Cennet Cehennem için namaz kılmadıklarını, Allah'ın sırrına erişmek için namaz kıldıklarını söylemiştir. Ayrıca Sünnilerin Cennet anlayışında çelişkilerin olduğunu da dile getirmiştir. Güvemçepni'de Mürebbi Haydar Uçar da Cennet Cehennem için ibadeti şeyler olduğunu, onların Allah'ın kendisi için namaz kıldıklarını söylemiştir:

“Senin cennet cennet dediğin

Huri, bir gılmandır, yarab

Ver sen onu dileyene ver

Bana seni gerek seni” diyen Oğuz, Alevilerin cennet için cehennem için değil, Allah'ın kendisi için ibadet ettiklerini dile getirmektedir.

b. Oruç

Aleviler, Ramazan ayının tamamında oruç tutmanın doğru olmadığı, bu orucun üç güne indirgenebileceği düşüncesindedirler. Rıza Zelyut, Kur'an'da geçen bilgilerin yorumlanması sonucunda orucun bir güne düşürülebileceğini ve İslâmiyet'te orucun temel şart olmadığını söyler.³²¹

Aleviler için oruç ayı Muharrem ayıdır. Hz. Hüseyin'in ölümü nedeniyle matem orucu tutmaktadırlar. Orucun bitiminde de aşure pişirilmektedir.³²² Oruç tutulan dönemde eğlence yapmak, canlı bir şey kesmek yasaktır. Orucun süresi on ile on iki gün arasında değişmektedir. Yine bu dönemde su içilmez, onun yerine sulu gıdalar alınır.

Muharrem ayı, Alevilikte sadece Hz. Hüseyin'i matem ayı değildir, Dünya'nın kuruluşundan beri olmuş geçmiş pek çok hadise Muharrem ayına rastlamaktadır. Nuh tufanının sona erdiği, insan neslinin devam ettiği ay bu aydır; Nuh'un tufanının bitip bitmediğini merak ettiği ve bakması için güvercini gönderdiği, güvercinin de ağzında zeytin dalıyla geldiği ay yine bu aydır; Hicret de bu ayda yapılmıştır. Bütün bu inanışlar muharrem ayını kutsal kılmaktadır.³²³

³²¹ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 246.

³²² Bedri Noyan, (1994), “Bektaşî ve Alevilerde Muharrem Ayını, Aşure ve Matem Erkanı,” *Cem*, C. 4, S. 37, Haziran, s. 4-9.

³²³ Muharrem Naci Orhan, (1992), “Muharrem Orucu,” *Cem*, C. 2, S. 14, Temmuz, s. 27-30.

Çepniler, tüm Alevilerdeki uygulamaya uygun olarak orucu Muharrem ayında tutmaktadır. Hz. Hüseyin'in matemi için 12 gün oruç tutmaktadırlar. Orucun bitiminde de aşure pişirmektedirler. Dede Murat Oğuz, Muharrem ayında Nuh'un gemisinin karaya indiğini, Peygamber'in peygamberliğini bu ayda ilan ettiğini, Yunus peygamberin balığın karnından bu ayda kurtulduğunu ve ayrıca Hz. Ali'nin bu ayda doğduğunu bildirmektedir.

Tutulan 12 günlük orucun tutma şekilleri de farklıdır. Sünnilerde olduğu gibi sahura kalkarak bir oruç tutulmamaktadır. Çepniler gün aşırı oruç tutmaktadır. Bir akşam yenilen yemeğin ardından yemek sonraki akşam yenmektedir. Ayrıca bu oruç döneminde yenmesi yasak yiyecekler de vardır. Etten gelen, süttten gelen şeyler, yumurta, soğan, et yenmez. Ayrıca canlı bir şey kesilip yenmez. Özellikle yeşil soğan kesilmez. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da kesildiğini söyleyerek 12 gün boyunca canlı hiçbir şey kesmediklerini her defasında söylemişlerdir. Yasaklardan birisi de karı koca ilişkiye girmemesidir. Bu 12 gün boyunca Çepniler yas halinde bulunmaktadırlar.

Orucun sonunda adeta yas kaldırmanın yerine geçmiş olan aşure pişirme bulunmaktadır. Yapılacak aşurenin içine konulacak olan malzemenin en azından 12 çeşit olmasına dikkat edilmektedir. Bu aşureyi de 12 imamlar aşkına yapıp dağıtmaktadırlar.

c. Hac

Aleviler Kabe'ye hac için gitmezler. Onlar için Kabe'nin özel bir durumu yoktur. Onlara göre Allah'ın evi, insan gönlüdür. Eğer bir âdem hac yapmak istiyorsa bir gönül almalıdır.³²⁴

Alevilerde Hac meselesini Dede Murat Oğuz'a sormadan önce, Hac için Kerbela'ya gittiklerine dair bir cevap alacağımızı sanıyordum, ama Dede buradaki Alevilerin Kabe'ye gitmediğini, ancak Kerbela'ya da gitmediklerini söyledi. Bu durumda Çepnilerin Hac konusunda herhangi bir şey yaptıklarını söylememize imkan yoktur. Doğal olarak namaz kılarken Kabe'yi tercih etmeyen Çepnilerden Kabe'ye gitmesi de beklenemez. Çepniler, ziyaret için Hacı Bektaş Veli'nin türbesine veya Hacı

³²⁴ Rıza Zelyut, (1998), *age.*, s. 252.

Bektaş'la bağlantılarının olduğu bilinen zatların mezarlarına gitmektedir. Özellikle Hidrellez aylarında ziyaretlerini daha yoğun yapmaktadırlar. Manisa'nın Beyoba bölgesinde bulununan yatır, ziyaret edilen yerler arasında ilk sırayı almaktadır.

ç. Kurban

Alevilik inancında kurban, insanın nefsidir. İnsan öncelikle kendi canından geçmelidir. Cem evinde kesilen koyun, horoz kurban olabilir; ama bunlar yoksa, tuz veya su da kurban sayılır. Alevilikte kurban kesme işlemine kurbanın tığlanması denir.³²⁵ Alevilikte kurbanlar, daha çok Cem evinde gündeme gelmektedir. Kurban bayramından daha ziyade Aleviliğin kendi içindeki ayinlerinde daha fazla kurban kesilmektedir.

Balıkesir Çepnilerinde kurban kesme hayatın çeşitli safhalarında görülmektedir. İnançları gereği kestikleri kurbanların yanında Türk kültürünün vazgeçilmez gelenekleri arasında yer alan pek çok geleneği de yaşatmaktadırlar. Çepniler çocukların doğumundan ölüm dahil her geçiş döneminde kurban kesmektedirler. Yeni doğan için, evlenen için, ölen için kurban kesilmektedir. Çepnilerin kurbanı ibadet olarak kestikleri yer ise Cem törenleridir. Cem törenine katılanlar kurban kesmektedir. Daha önce söylediğimiz gibi, bazı Cemlerde herkes kurban kesmesine rağmen bazılarında sadece bir tane kesilmektedir.

Musahiplik törenlerinde de musahip olanlar kurban kesmektedir. Düşkünlüğü kaldırılanlar da kurban kesmektedirler. Alevilikte kurban kesilen bir diğer tören de "Dardan İndirme"dir. Ölen birinin ardından Cemde düzenlenen törende kesilen kurbandır. Burada kesilen kurbanla ölünün ruhunu diğer dünyada mesut edilmesi, günahlarının affedilmesi amaçlanmaktadır.

Cemlerin tümünde kesilen kurbanlarda uyulması gereken kurallar vardır. Cem evinde kesilen kurbanı sadece Cem evinde bulunanlar yiyebilirler. Cem evinde bulunanlar da diğer canların rızasını alarak kurbanın etinden yiyebilmektedir. Kesilen Kurbanın eti Cem dışına çıkmamaktadır. Kesilen kurbanın derisi, kemikleri, kanı gömülmektedir. Daha doğrusu sır edilmektedir. Kurbanın derisini satmak gibi bir şey de

³²⁵ Ali Ağa Varlık, (1997), age., s. 107.

söz konusu değildir. Çepniler, Cemde kesilen kurbanın hiçbir zerresini dışarı çıkarmamakta, geri kalan kısımlarını bile hayvanlara göstermemektedirler. Cemde kesilen kurbanın her parçasının kutsal olduğu inancı vardır.

Çepnilerinin inançları hususunda söylediklerimizi toplarsak, öncelikle Alevi, mezhep olarak Caferi olduklarını söyleyebiliriz. Çepniler, Anadolu'ya girmeden Alevilikle tanışmışlardır ve Alevi olarak Anadolu'ya yayılmışlardır. Bu nedenle Anadolu'nun pek çok yerinde bulunan (Manisa, Aydın, Muğla) Çepni toplulukları Alevidir. Bu çizginin dışına çıkan, bugün Alevi olmayan Çepni gurubu ise Karadeniz bölgesinde yaşamaktadırlar. Tarihi kaynaklardan buralardaki Çepnilerin tarihte Kızılbaş olduklarını ancak güdülen politikalar sonucu Sünnileştiğini öğrenmekteyiz. Balıkesir Çepnilerinin inanç değerleri diğer bölgelerdeki Alevilerden farklı değildir, ancak bazı Çepni köylerinde aşırı Bektaşilik eğilimi bulunmaktadır.

III. BÖLÜM

HALK EDEBİYATI VE HALKBİLİMİ

A. HALK EDEBİYATI

1. Masallar

Masallar, halk edebiyatının mensur anlatmalarıdır. Masallar bazı kahramanlarının hayvanlar veya olağanüstü varlıklar olmasına, olayların masal ülkesinde geçmesine ve olağanüstülükleri anlatmasına rağmen dinleyenleri inandırabilen bir türdür.³²⁶ Masal, tür olarak inandırıcılık iddiasında değildir, ancak kendi içinde tutarlılığı vardır. Dinleyenlere zevk aldırarak, hayal dünyalarının sınırlarını genişletmek ve dinleyenlere bazı ahlaki değerleri aktarma amacı güder. Masalların bir diğer önemli yanı, dünyadaki masal tiplerinin birbirlerine benzemesi hususudur. Her milletin masalları yerel unsurlarla farklılaşmaktadır, ancak tiplerde değişiklik olmamaktadır. Masallardaki bu benzerlik masalın menşei konusunda çeşitli görüşlerin öne sürülmesine yol açmıştır.³²⁷

Bu çalışmamızda da kullanacağımız ve pek çok çalışmada kullanılmış olan masal tipleri üzerine Antti Aarne, Stith Thompson, W. Eberhard ve Pertev Naili Boratav gibi şahsiyetlerin değerli çalışmaları vardır. Antti Aarne'nin başlattığı ve S. Thompson tarafından tamamlanan **The Types of the Folktale**³²⁸ ve W. Eberhard-Boratav ikilisinin hazırlamış oldukları **Typen Türkischer Volksmärchen** adlı eser masalların tiplerine dair yapılan en önemli çalışmalardır.³²⁹ Pek çok masal motifinin bir araya getirilerek

³²⁶ Saim Sakaoğlu, (2002), **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, (Ankara), s. 4.

³²⁷ Bu konuda bk. age., s. 51-52; Saim Sakaoğlu, (1999), **Masal Araştırmaları**, (Ankara), s. 4-10.

³²⁸ Antti Aarne-Stith Thompson, (1928), **The Types of the Folktale**, (Helsinki).

³²⁹ Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav, (1953), **Typen Türkischer Volksmärchen**, (Wiesbaden).

belirli bir tasnif içinde sunulduğu çalışmayı da yine Stith Thompson yapmıştır. **Motif Index of Folk-Literature** adlı çalışmayı Thompson, ilk önce 1932-1936 yılları arasında yayımlamış, daha sonra genişletilmiş şeklini ise 1955-1958 yıllarında yayımlamıştır. Bu eser de masal motifleri üzerine yapılmış bir çalışmadır.³³⁰

a. Masalların İncelenmesi

1) Masalların Tasnifi

Balıkesir Çepnilerinden derlenmiş olan masalların tipleri incelenirken Antti Aarne-Stith Thompson tasnifi kullanılmıştır:

- 1) Hayvan Masalları: 6
- 2) Asıl Halk Masalları: 10
- 3) Fıkralar: -
- 4) Zincirleme Masallar: -

Balıkesir Çepnilerinden derlediğimiz 16 masalın altısının hayvan masalı, onunun da asıl halk masalı olduğu görülmektedir. Tasnifte geçen “Fıkra” bölümüne herhangi bir metin konulmamıştır. Fıkralar ayrı bir başlık halinde değerlendirilmiştir. “Zincirleme Masal” a örnek teşkil edebilecek bir metne de derlemelerimiz sırasında rastlanmamıştır. Balıkesir Çepnileri arasındaki hayvan masalları da diğer bölgelerde olduğu gibi, asıl halk masallarına oranla çok daha kısadır. Asıl halk masalları ise gerek formel unsurlar gerekse motif açısından çok daha zengin bir yapıya sahiptirler.³³¹

Balıkesir Çepnilerinde masalın anlatım durumuna baktığımızda, Anadolu'nun pek çok bölgesinde görülen geleneğin burada da benzer şekilde geliştiğini söyleyebiliriz. Yani, masalların anlatıldığı ortamlar oluşmamaktadır. Derleme esnasında masal anlatırmaya çalıştığımız kaynak şahıslar: “Bunları çok eskiden anlatırdık.” gibi karşılıklar vermişlerdir. Kaynak şahısların da yakındıkları, artık insanların masal dinlemedikleri, onun yerine televizyon seyrettikleriydi. Bütün bunlara rağmen, biraz

³³⁰ Stith Thompson, (1955-1958), **Motif Index of Folk-Literature**, (London).

³³¹ Ali Berat Alptekin, (2002), **Taşeli Masalları**, (Ankara), s. 61.

maziyi karıştırdığımızda bize anlatacakları, unutmadıkları, anlatırken zevk aldıkları masalları da hâlen bulunmaktadır.

Masal derlemelerimiz sırasında masallarımızın önemli bölümünü kendisinden derlediğimiz Haydar Demirkan'ın cümleleri, Mircea Eliade'nin işaret ettiği bilgiyle örtüşmekteydi. Gündüz vakti gittiğimiz derleme çalışmasında Haydar Demirkan'dan masal dinlemek istediğimizi söylediğimizde bize cevabı: "Gündüz masal anlatılmaz. Gündüz masal anlatılırsa dağdaki koyunu kurt yer, çobanın başına bela gelir veya bizim başımıza bir felaket gelir." oldu. Bu cümle masalın anlatım vaktinin tayini açısından son derece önemlidir. Eliade de **Mitlerin Özellikleri** adlı eserinde her anlatının bir zamanının, ortamının olduğu söylemektedir.³³²

Ayrıca derleme sırasında masal anlatmasını rica ettiğimiz bazı kaynak şahıslar, artık masalla uğraşmanın olmadığını, çocukların bile masal dinlemediğini, bunların geçmişte kaldığını söyleyerek masalın yaşamlarında çok önemli olmadığını da dile getirmişlerdir.

2) Masalların Tip ve Varyantları

Tasnif ettiğimiz masalların kendi bölümlerinde tespit edebildiğimiz tip varyant bilgileri burada verilmiştir. Tip numaraları verilirken TTV (Typen Turkischer Volksmärchen) ve AaTh (Antti Aarne-Stith Thompson, The Types of the Folktale) kısaltmaları kullanılmıştır. Ayrıca derlediğimiz masal tipinin varyant bilgileri de tipten sonra belirtilmiştir. Ayrıca masallarda yer alan yerel unsurlara da bu kısımda değinilecektir.

a) Hayvan Masalları

Balıkesir Çepnilerinden altı adet hayvan masalı derlemiş bulunuyoruz. Bu altı masalın bir tanesine ait tip bilgileri TTV ve AaTh'de bulunmaktadır. Ancak diğer masal metinlerine ait tip numaraları bu kataloglarda bulunmamaktadır. Tasnifte beş numaralı hayvan masalı TTV'de 6, AaTh'de ise 15 numarada yer almaktadır. Bu tipin TTV'de 2 varyantı incelenmiştir.

³³² Mircea Eliade. (1993), **Mitlerin Özellikleri**, Çeviren: Sema Rifat, (Ankara), s. 16.

Hayvan masallarının genel karakterine uygun olarak Çepnilerden derlenen hayvan masalları da kısa anlatmalardır. IV numaralı hayvan masalının birden fazla tipin bir araya getirilerek oluştuğu görülmektedir.

b) Asıl Halk Masalları

Asıl halk masallarının tümüne ait tip numaraları tespit edilmiştir. Derlemiş olduğumuz masalarda yeni bir tip yoktur. Tipler, bilinen tiplerdir. Ayrıca bu kısımda "Tan tan Baba" masalının iki varyantı da verilmiştir.

1. Avcı Hüseyin Oğlu: TTV 207, AaTh 513 B numarada bulunmaktadır. TTV'de 4 varyantı (Balıkesir, Ankara, İstanbul, Avanos) incelenmiştir. Saim Sakaoğlu da bunlara ek olarak 2 (Muğla, Bayburt) varyant daha eklemiştir.

2. Köse Dayı: TTV 351, AaTh 1535, 1536, 1537 numarada kayıtlıdır. TTV'de 32 varyantı (Kastamonu, Ünye, Hasanoğlan, Muğla, Ankara, Çankırı, Niğde, Gaziantep, Çorum, Kars, Sivas vb.) incelenmiştir.

3. Hz. Süleyman ve Anka Kuşu: TTV 140, AaTh'de ise bulunmamaktadır. TTV'de masalın 2 (Ankara, Muğla) varyantı değerlendirilmiştir.

4. Keloğlan ve Padişahın Kızı: TTV 71, AaTh 570 numarada bulunan bir masaldır. TTV'de 5 (Kastamonu, İstanbul, Muğla, Ankara, Tekirdağ) varyantı incelenmiştir.

5. Hayvanların Dilini Öğrenen Çiftçi: TTV 56, AaTh 670 numaradadır. TTV'de 9 (Muğla, İzmir, Sivas, Bergama, İstanbul, Kastamonu, Kars, Mihalcık, Kar) varyantı incelenmiştir.

6. Tan Tan Babacık, 7) Kel Fatma, 8) Yusufçukla Fatmacık: Bu üç masal metni aynı tipin varyantlarıdır. TTV 167, AaTh 704 numarada bulunmaktadır. TTV'de 12 (İstanbul (2), Konya, Sivas, Bayburt, Nevşehir, Kars, Erzincan, Rize (2), Malatya) varyantı incelenmiştir. Bu masal Ege bölgesinde de yaygın bir şekilde anlatılan bir masaldır.

9. Sabır Taşı: TTV 185, AaTh 894 tip numaralarında bulunan bir masaldır. TTV'de 37 varyantı incelenmiştir bunlardan bazıları; Ankara, Turgutlu, Gümüşhane, Nevşehir, İstanbul, Çankırı, Niğde, Eskişehir, Kastamonu, Erzurum, Sivas, Haymana,

Gaziantep, Amasya, Yozgat varyantlarıdır. Ali Berat Alp Tekin de bir varyantını derlemiştir.³³³

10. Kocakarının Evliliği: TTV 322, AaTh 1477 numaradadır. TTV’de 2 (Artvin, Gümüşhane) varyantı incelenmiştir.

Bu şekilde masalların dünya tip katalogundaki yerlerini belirttikten sonra masalların dikkat çeken birkaç niteliği üzerinde durmak istiyoruz. Bunlardan ilki, masallardaki kahramanların Çepnilerin inancıyla bağlantılı olarak değiştiği gözlemlenmiştir. Hayvan masallarında, bu yerleşme izlerine hayvanların isimlerinde rastlanmaktadır, ancak bu tüm bölgeler için geçerlidir. Alevi olan Balıkesir Çepnileri, masalarda geçen kahramanların adlarını, Alevilikte önemli olan kişiler arasından seçmişlerdir. Örneğin I numaralı asıl halk masalı, pek çok bölgede “Avcı Mehmet veya Avcı Ahmet” şeklinde geçmekte iken Çepniler arasında “Avcı Hüseyin”e dönüşmüştür. Bunu inançlarının etkisinde aramanın doğru olacağı kanısındayız. Ayrıca VI numaralı masalda ise çocukların adları Fatma ve Hüseyin’dir.

Bu gibi yerel unsurların dışında Çepniler arasında derlenen masalların diğer masallardan ayrılan bir yönü yoktur. Evrensel tiplerle uyuşan bir masal külliyatları vardır.

Masal anlatma geleneği açısından Çepni köyleri farklılaşmaktadır. Masal anlatma geleneğinin canlı bir şekilde yer aldığı köylerin olmasının yanında, masal anlatma geleneğinin çok zayıfladığı köyler de vardır.

3) Masalarda Formel İfadeler

Masallar da diğer halk edebiyatı türlerinde olduğu gibi belirli bir forma, yapıya sahiptir. Bu yapı masalın gelenekte var olmasına yardımcı olur. Şiirin manzum özellikleri hafızada kalmayı kolaylaştırırken masalda ise bu, yapının temel nitelikleri ile sağlanmaktadır. Yani, masalda da gelenekselliği sağlayan formlar oluşmuştur. Saim

³³³ Ali Berat Alptekin, (2002), *Taşeli Masalları*, (Ankara), s. 429-430.

Sakaoğlu, masalda geçen formellerin belirli görevleri olduğunu, bu formellerin görevlerinin yanı sıra belirli şekillerinin olduğunu bildirmektedir.³³⁴

Masalların başında, ortasında ve sonunda söylenen tekerlemeler de bulunmaktadır. Formel unsur ile tekerlemelerin karıştırılmaması gerekir. Bu konuda Duymaz, her formelin tekerleme olmadığını, giriş formellerinin sade ve tekerlemeli olarak iki kısımda değerlendirildiğini, yalanmalı masalların formel unsur olmadığını söylemektedir.³³⁵

Balıkesir bölgesi Çepnilerinden derlemiş olduğumuz masallar, formel yönünden çok zengin değildir. Bazı masallarda formel unsur yok denecek kadar azdır. Ancak bunun sebebi bölgede masal anlatımının giderek azalması olduğu gibi anlatıcının kişisel becerisinin de masalı etkilediğini söyleyebiliriz.

a) Giriş Formelleri

Masal başlamadan önce dinleyicinin dikkatini anlatıya çekmek, anlatılanların hayal ürünü olduğunu ifade etmek için, dinleyiciyi masalın dünyasına girmeye hazırlamak amacıyla masalın giriş kısmında kalıp sözler kullanılır. Bu kalıp sözler, bir tekerleme olabileceği gibi kısa bir söz de olabilir. İncelemeye aldığımız masallar arasında giriş formellerinin anlatıcıya göre şekillendiğini gördük. Masal derlediğimiz bir kaynak şahıs doğrudan masala girerken, diğer bir kaynak şahıs giriş formeli olarak bir tekerleme söylemektedir. Bu da masal derlemek için doğru kaynak şahsın bulunmasının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

On altı masalda geçen başlangıç formelleri Sakaoğlu'nun tasnifinde "Sade Başlangıç Formelleri" bölümüne ve "Tekerlemeli Giriş Formelleri" bölümlerine dahil edilebilecek niteliktedir. Derlemiş olduğumuz masalların pek çoğu sade bir giriş formeliyle başlamaktadır. Bunlara örnek olarak:

"Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde bir Avcı Hüseyin Oğlu varmış."

"Eskiden bir çiftçi varmış."

³³⁴ Saim Sakaoğlu, (1999), *age.*, s. 57.

³³⁵ Ali Duymaz, (2002), *age.*, s. 260.

“Eski zamanlarda beş kardeş varmış.”

“Bir varmış, bir yokmuş, zamanın birinde, bir kasabada bir adam varmış.”

“Evveli bir varmış, bir yokmuş.”

“Kalbur zaman içinde bir varmış, bir yokmuş, efendime söyleyeyim bir Yusufçuk’la Fatmacık varmış.”

“Bir varmış, bir yokmuş Allah’ın kulu kızıl darısından çokmuş. Evveli bir kocakarının bir kızı varmış.” gibi örnekler gösterilebilir.

Sadece bir masalın giriş formeli tekerleme tarzındadır. Bunun sebebi de kaynak şahsın iyi bir masal anlatıcısı olmasıdır.

“Bir varmış bir yokmuş. Allah’ın kulu kuzucuklardan çokmuş. Var varanın sür sürenin destursuz bağa girenin hali buymuş. Deve tellal iken eşek berber iken bir tilkiyle bir turna varmış.”

Görüldüğü gibi bu tekerleme, masalların başında kullanılan tekerlemeli giriş formellerine benzemektedir. Ayrıca anlatıcının ustalığını da göstermektedir.

b) Geçiş Formelleri

Masallardaki olaylar tek bir mekanda veya sahnede geçmediği için anlatıcılar bu zaman ve mekan geçişlerini de bazı kalıp sözlerle sağlamaktadırlar. Çepniler arasında derlediğimiz masalarda anlatıcıların uzun zaman anlatmadıklarını söyledikleri masalarda çok fazla geçiş formeli kullanmamışlardır.

“Ha babam, de babam tepeye çıkmışlar”

“Efendime söyleyeyim”

“Oraya varmışlar ne görsünler” gibi geçiş formellerine rastlanmıştır. Geçiş formellerindeki bu kısırlığın sebebi, masal metinlerinin kısalmış olmasıdır. İyi bir anlatıcının çok daha teferruatlı anlatabileceği bir masalı kaynak şahıslar bir çırpıda anlatmışlardır. Gelenek ortadan yavaş yavaş kalkmaya başlayınca metinlerde bu tarz fakirleşmeler olmaktadır.

c) Bitiş Formelleri

Masalların başlangıç kısımlarında olduğu gibi, bitiş bölümlerinde de kullanılan kalıp sözler vardır. Masallar çeşitli şekillerde bitebilmektedir. Bazı anlatıcılar, masalı birden bitirdiği gibi bazıları da “Kırk gün kırk gece düğün”le, “Yiyip içmek”le, “Gökten düşen elmalarla” bitirebilmektedir.³³⁶ Tespit ettiğimiz masallardaki bitiş formelleri şu şekildedir:

“Bunlar kırk gün kırk gece düğün yapmışlar. Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine.”

“Kırk gün kırk gece düğün yapmışlar.”

“Köse Dayı ermiş muradına. Bu masal da burada bitmiş.”

“Kırk gün kırk gece düğün yapmışlar. Onlar ermiş muradına.”

“İşte bu kadar.”

“Yaşayıp gitmişler”

“Masal da burada bitiyor”

ç) Diğer Formeller

Masallarda geçen bazı olaylar ve durumlarda kullanılan formel unsurlar vardır. Bunlar arasında derlediğimiz masallar arasında da bulunan “İns misin cin misin?” ve “Kırk satır mı istersin, kırk katır mı?” şeklindeki ifadelerdir. Bunlar da hem anlatıcıyı rahatlatan formeller hem de dinleyicinin dikkatini çeken masal unsurlarıdır. Ayrıca incelediğimiz masalarda üç, kırk gibi sayı formelleri; Hindistan, İstanbul gibi masallarda kullanılan mekan formelleri de bulunmaktadır.

³³⁶ age., s. 62-64.

b. Masal Metinleri

1) Hayvan Masalları

a) [Eşek İle Ayı]

Koca eşeğin birisi bir gün yolda gidermiş. Yolda aç bir ayıya denk gelmiş. Ayı:

“Selamünaleyküm!”

Koca Eşek:

“Vealeykümselam!”

Ayı:

“Nereye böyle?”

Koca Eşek:

“Ben karşıdaki köye düğün çalmaya gidiyorum.”

Ayı açmış, Koca Eşeği yiyecekmiş. Koca Eşek:

“Gel seni de götürüyüm, seni bir kuzu etiyle besleyeyim.”

Ayı kuzu etini duyunca hoşuna gitmiş:

“Tamam.” demiş.

Giderlerken çayın kenarına gelmişler. Koca Eşek başlamış düşünmeye. Ayı:

“Ne düşünüyorsun arkadaş?”

Eşek:

“Şimdi ben bu suya girersem bizim zurna ıslanır, sonra düğün çalamayız, ağaya mahcup oluruz, en iyisi sen beni sırtına al, karşıya geçelim, orada kuzular yedireceğim sana.” demiş.

Ayı:

“Tamam.” demiş.

Ayı, eşegi sırtına almış, çayı geçmeye başlamışlar, eşegi karşı tarafa geçirmiş, ama ayının hali kalmamış, eşek ayıya bir çifte atmış, ayı çayda yuvarlanmış gitmiş, ayı kuzu eti yiyeceğim derken canından olmuş. [H. Demirkan-Çukurhüseyin]

b) [Tilki İle Çakal]

Koca kurt bir gün ava çıkmış. Giderken tilki yanına gelmiş.

Tilki:

“Ne arıyorsun burada koca pehlivan?”

Kurt:

“Gel ben ava çıktım seni besleyeyim.” demiş.

Bir çayın başına gelmişler. Orada bir hayvan bulmuşlar. Kurt:

“Ben sana hünerimi göstereyim.”

Bir teşinmiş tilkiye:

“Gözüm kızardı mı?”

Koca kurdun gözlerine kan çökmüş. Tilki:

“Kızardı.” demiş.

Bir daha teşinmiş, tilkiye:

“Tüyüm dikeldi mi?”

Tilki:

“Dikeldi.” demiş.

Bir daha teşinmiş kurt, tilkiye:

“Kıçım ileri geri gidiyor mu?”

Tilki:

“Gidiyor.” demiş.

Kurt bir fırlamış, dananın kuyruğundan tutmuş. Danayı çevirmiş, çevirmiş de bir bırakmış, tepesinin üstüne gitmiş. Orada danayı beraber yemişler.

Bir gün tilki gezerken bir çakala denk gelmiş.

Tilki, çakala:

“Gel arkadaş ben ava çıktım, seni bir güzel besleyeyim.” demiş.

Giderken, giderken çay kenarında koca bir katır bulmuşlar.

Tilki çakala:

“Ben şimdi sana hünerimi göstereceğim.”

Çakal:

“Göster bakalım.” demiş.

Tilki bir teşinmiş:

“Gözlerim kızardı mı?”

Çakal:

“Hayır.” demiş.

Tilki:

“Yahu sen hele kızardı de!”

Çakal:

“Hadi olsun madem kızardı.” demiş.

Tilki bir daha teşinmiş, çakala:

“Tüyüm dikeldi mi?”

Çakal:

“Dikelmedi.” demiş.

Tilki:

“Yahu sen dikeldi de!”

Çakal:

“Dikeldi.” demiş.

Tilki:

“Bak bakalım kırım ileri geri gidiyor mu?”

Çakal:

“Gitmiyor.” demiş.

Tilki:

“Sen hele bir gidiyor de!”

Tilki yerinden bir sıçramış, koca katır tekmeyi bir vurmuş tilkiye. Gözü kızarmaya, tüyleri dikelmeye başlamış, kırı da ileri geri gitmeye başlamış.

Çakal:

“Şimdi gözün de kızarıyor, tüyün de dikeliyor, kırım da ileri geri gidiyor.” demiş. [H.Demirkan-Çukurhüseyin]

c) [Tilki ile Turna]

Bir varmış bir yokmuş. Allah'ın kulu kuzucuklardan çokmuş. Var varanın sür sürenin destursuz bağı girenin hali buymuş. Deve tellal iken eşek berber iken bir tilkiyle bir turna varmış. Tilki ile turna gezerken bunlar sağdıç olmuş. Ahbap olmuşlar. Tilki demiş ki turnaya:

“Birbirimize bir davet yapalım.”

Tilki kayanın üstüne bulamaç dökmüş.

Tilki turnaya:

“Ben yemeği hazırlayayım.” demiş. Turna geliyor tak tak etmiş yemeğe. Tilki diliyle sıyırıp yemiş. Turnanın ağzına hiç yemek girmemiş.

Tilki turnaya:

“Doydun mu?”

Turna:

“Aa! hiç böyle yemek yemedim. Yarın da bana gel.” demiş.

Turna bir teneke darı kaynatmış, çaltının içine dökmüş. Tilki gelmiş:

“Yemek oldu mu?” diye sormuş. Turna:

“Olmaz olur mu? Her şey hazır seni bekliyor.”

Turna yemeği tak tak toplayıp yemiş. Tilki çaltının dikenini batacak diye yiyememiş.

Turna:

“Doydun mu?” demiş tilkiye.

Tilki:

“Doymaz olur muyum? Hiç böyle yemek yememişim.” demiş.

Sonra turna:

“Ben sılaya gideceğim.”

Tilki:

“Sen uçacaksın ya ben nasıl gideceğim?”

Turna:

“Sen benim iki kanadımın ortasına kıvrılacaksın ben seni götüreceğim.”

Öyle yapmışlar. Ha bakalım, de bakalım, buradan (Akyar) Balıkesir kadar gitmişler. Turna yorulmuş:

“Tilki sağ kanadım yoruldu. Sol kanadıma geç bakalım.”

Geçerken tilki aşağıya pat diye düşmüş. [K.Özcan-Akyar]

ç) [Tilki ile Kurt]

Tilki gezinirken kurdun yanına uğramış.

Kurt:

“Bu paltoyu nereden aldın?”

Tilki:

“İstanbul’dan ısmarladım ben onu.”

Kurt:

“Bana da yapsana.”

Tilki:

“O kolay, sen bana 40 kuzulu yanı sızılı koyun getireceksin.” demiş.

Kurt ağılından 40 koyun getirmiş. İne götürmüş. Orada tilki başlamış gevvidi gevvidi gevvidi yemeye.

Kurt:

“Ne zaman biter, ne zaman geleyim?”

Tilki:

“40 gün sonra gel” demiş. 40 gün sonra kurt gelmiş:

“Hani benim palto? Tilki iki deriyi birbirine tutturmuş. Kurt:

“Ama bunun ütüsü yok.” Tilki:

“Bak şu tepeye çıkacaksın bir sağa bir sola gideceksin onun ütüsü olacak.” demiş.

Dediğini yapmış. Sağa gitmiş, derinin bir parçası gitmiş. Sola gitmiş öbür parça da gitmiş.

Sonra tilkiyle kurt gene karşılaşıyorlar. Kurt tilkiye:

“Ben seni ne yapayım? Palto için koyunlarımı yedin.”

Tilki de:

“Ben sepetçi oğlu sepetçiyim.” demiş.

“Kürkçü değilim.” Kurt:

“O zaman bana sepet yap.” demiş.

Tilki:

“Ondan kolay ne var? Bana çubuk getir.” demiş.

İçine kurdu oturtup sepeti örmüş. Kurt:

“Hani bunun kapısı penceresi? Nasıl çıkacağım ben dışarı?” demiş.

“O kolay, ben kapısını penceresini tepede açacağım onun.” demiş tilki.

Ha babam, de babam tepeye çıkmışlar. Aşağıda da çobanlar varmış. Tilki bağırmış:

“Ey çobanlar! Kuzulu, yanı sızılı koyunlarınızı yiyen koca kurt geliyor!”

Aşağı yollamış. Kurt derenin yanına düşmüş. Çobanlar vurmuşlar, dövmüşler kurdu öldü sanmışlar. Kurda çobanlar:

“Sen niye yedin bizim koyunlarımızı?” diye bağıra çağıra bir güzel dayak atmışlar. Kurt, tilkiye:

“Şimdi ben seni ne yapayım?”

Tilki:

“Bize kaşıkçı oğlu kaşıkçı derler.”

“Aman bize de kaşık yap.” demiş kurt. Tilki:

“Aman orası kolay.”

“Bir ağaç bul.”

Kurda:

“Ayağını üstüne koy kaşık sapı düzgün çıksın.” demiş ve kurdun ayağına vurmuş.

Kurt bunu bulmuş:

“Sen bana ne yaptın?”

Tilki:

“Bize kuyruğu küçük tilkiler derler.” demiş.

“O sülalede değiliz biz.”

“Ne olacak?”

“Bağ bozacağız.” demiş.

Tilki Paşa büyükleri hepsini çağırmış. 100 tane tilki bağa girmişler. Kurt:

“Dur ben dolaşayım, şimdi bağın sahibi gelir.” demiş.

Gidip tepeye çıkmış:

“Ey bağıın sahipleri tilkiler bağı yiyor.” demiş.

Kuyruğunda bağıla giden, koparan, gözü kör olan kaçmış. [K.Özcan-Akyar]

d) [Tilki ile Kurt]

Tilki paşa tilkilerle ve kurtla bağı bozmuş. Kurt:

“Bağı bozduk sonu ne olacak? demiş. Tilki:

“Pekmez yapacağız.” demiş.

Pekmezi kurmuşlar, aradan 5-6 gün geçmiş. Tilki paşa:

“Arkadaşlar karınca mı, böcek mi girdi pekmeze? Nasıl oldu ben bir dolaşayım.”

demiş. Dolaşmış gelmiş:

“Komşunun birinin çocuğı olmuş ismini koyayım.” demiş

“Koy” demişler.

Sonra küpün ağızını yarıya indirmiş:

“Ne koydun çocuğın adını?” diye sormuşlar:

“Belleme koydum.” demiş. Öteki tilkilerin ve kurdun bundan haberi yokmuş.

Ertesi gün gene komşunun birinin kızı olmuş adını koymaya gitmiş. Gidip küpü yarıya indirmiş.

“Ne koydun ismini?”

“Ortalama”

Gene komşunun çocuğuna isim koymaya gitmiş:

“Ne koydun ismini?”

Küpü devirip bitirdiğı için:

“Yalama koydum.” demiş.

Tilkiler ve kurt gidip bakmışlar ki, küp boş:

“Herkesin kığın altına çanak konacak.” demişler.

“Kim amel yaptıysa pekmezi o yedi.”

Tilki kendi çanağını kurdun altına koyuvermiş. Tilki:

“Arkadaşlar ben bir gezeyim kim yapmış bakayım.” demiş.

“Gördünüz mü kurt yemiş.” demiş. O kurdu da kesmişler. [K.Özcan-Akyar]

e) [Tilki ile Eşek]

Köylünün birisi çift sürermiş. Çift sürerken sabanın boyunduruğa takılan bir yerde bir lastik varmış, tilki bu lastiği çalmış gitmiş. Adam aramış aramış bulamamış.

Eşek:

“Ben onu bulurum.” demiş.

Eşek tilkinin inine gitmiş, eşek burada ölü numarası yapmış. Tilki gelmiş, eşeği yoklamış, bakmış, evirmiş, çevirmiş, eşek ölmüş. Tilki çocuklarına:

“Bunu biz yiyelim.” demiş.

Çocukları “Nasıl yiyelim bunu?” demişler. Tilki:

“Benim getirdiğim lastiği getirin, onu eşeğe bağlayalım, içeri ine çekelim orada yeriz.” demiş.

Tilki lastiği eşeğe bağlamış, ancak eşek birden canlanmış ve tilkiyi lastikle birlikte sürüye sürüye çiftçinin yanına kadar getirmiş. Çiftçi sen benim lastiğimi neden aldın diye sorguya çekmiş tilkiyi. Çiftçi tilkinin derisini yüzmüş ve salıvermiş. Tilkinin yavruları da yemek bekliyormuş. Bakmışlar kırmızı giymiş birisi geliyor, halbuki bu kendi analarıymış. Bu bizim tilkiye de Güçük Memet derlermiş. Çocukları sormuş:

“Kırmızı giymiş Güçük Memet’i gördün mü?” Tilki de:

“Samır kürkün altında varıyor, varıyor.” demiş. [M.Oğuz-Kavakbaşı]

2) Asıl Halk Masalları

a) [Avcı Hüseyin Oğlu]

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde bir Avcı Hüseyin Oğlu varmış. Bu çocuk okula gider gelirmiş. Bir gün annesine sormuş:

“Anne benim babam ne iş yapardı?”

Annesi:

“Ah, sorma oğlum, senin baban avcıydı, avlanırken öldü, gitti.” demiş. Çocuk annesine:

“Babamın silahı var mı?” demiş. Annesi:

“Var.” demiş.

Çocuk babasının silahını almış ve her gün avlanmaya gidermiş. Bir gün karşısına bir tavşan çıkmış. Bu tavşan yaralıymış, ancak o tavşana dokunmamış, geçip gitmiş. Orada tavşanı arayan avcılara da görmedim diye onları oradan göndermiş. Böyle ava gidip gelirken Avcı Hüseyin Oğlu meşhur olmuş. herkes onu avcı diye anıyormuş.

O memleketin padişahı vezirleriyle görüşürken vezirin birisi:

“Padişahım, buraya size layık bir saray yapmak lazım.” demiş. Padişah vezire:

“Doğru söylüyorsun.” demiş. Padişah:

“Bu sarayı nasıl yapmalı?” demiş. Vezir:

“Fil dişinden yapmalı.” demiş. Padişah:

“O kadar fili dişini nereden bulacağız?” demiş. Vezir:

“Avcı Hüseyin Oğlu bize bu filleri bulur.” demiş. Padişah hemen Avcı Hüseyin Oğlunu çağırılmış:

“Bana iki bin fil dişi bulacaksın, yoksa cellat.” demiş.

Avcı Hüseyin Oğlu, hemen eve koşarak gelmiş:

“Anne padişah benden iki bin fil istedi, bulursan bulursun, yoksa cellat dedi.” diye ağlanıp sızlanmış.

Anası:

“Oğlum, filler her yıl pınara gelirler o zaman hepsi orada olur, onları avlarsın.” demiş. Avcı Hüseyin Oğlu, anasının dediği pınara gitmiş ve filleri avlayıp padişaha götürmüş. Vezir:

“Saray tamam, ama bu saraya Hint padişahının kızı gerek.” demişler. Padişah:

“Oraya kim gidip de kızı bize getirecek?” demiş. Vezir:

“Bunu Avcı Hüseyin Oğlu yapar.” demiş.

Padişah hemen çağırtnmış, durumu anlatmış:

“Ya kızı getirirsin, ya da cellat.” demiş.

Avcı Hüseyin Oğlu, evine gitmiş, annesiyle vedalaşmış, padişahın verdiği gemiyle yola çıkmış. Yolda gemi fırtınaya tutulmuş ve batmış. Avcı Hüseyin Oğlu, bir adaya çıkmış. Bakmış her taraf çok güzel. Adada başlamış gezinmeye. Orada bir ağaçta şahinin yavrularını yılan yemek istiyormuş. Avcı Hüseyin Oğlu, hemen bu yılanı tüfeği ile öldürmüş. Yavruların sahibi şahin gelince Avcı Hüseyin Oğlu'na bir tüy vermiş:

“Başın sıkıştığında bunu sürtüver.” demiş.

Oradan adanın bu yüzüne gelmiş, bir balık can çekişiyormuş, hemen onu alıp denize atmış. Balık:

“Al bu pulu, darda kalında sürtüver.” demiş.

Avcı Hüseyin Oğlu, balıktan bir de gemi istemiş. Balık hemen buna bir gemi vermiş. Avcı Hüseyin Oğlu, bu adadan türlü türlü hayvanı gemiye doldurmuş, varmış Hindistan'a. Bu gemiye koyduğu hayvanlar da öyle her yerde yokmuş, herkes görmeye geliyormuş. Bu geminin methini duyan padişahın kızı da lalasıyla hayvanları görmeye gelmiş. Kız tam gemiye biner binmez gemi oradan kalkmış. Kız bakmış, gemi gidiyor. Babasına haber vermek için güvercinini salmış, ama Avcı Hüseyin Oğlu, şahinden aldığı tüyü sürtüvermiş, şahin güvercini kapmış almış. Kız denize mektup atayım demiş, ama Avcı Hüseyin Oğlu, balıktan aldığı pulları sürtüvermiş, balık mektubu yutuvermiş.

Avcı Hüseyin Oğlu, kızı kaçırmış. Kız:

“Sen beni nereye götürüyorsun?” demiş. Avcı Hüseyin Oğlu:

“Padişaha” demiş. Kız:

“Beni kendine al.” demiş. Avcı Hüseyin Oğlu:

“Padişah beni öldürür.” demiş. Kız:

“Ben padişahın yanında bir yılan bırakırım, sen onu öldürürsün, padişah dile benden ne dilersen dediğinde beni istersin.” demiş.

Kız padişahın yanına varınca yılanı salıvermiş. Avcı Hüseyin Oğlu, hemen yılanı kavrayıp yakalamış. Padişah:

Avcı Hüseyin Oğlu, dile benden ne dilersen?” demiş. Avcı Hüseyin Oğlu:

“Padişahım, ben gönlümü Hint padişahının kızına kaptırdım, onu isterim.” demiş.

Padişah düşünmüş taşınmış:

“Bu kız sana layık, senin olsun.” demiş. Bunlar kırk gün kırk gece düğün yapmışlar. Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine. [N.Dalkıran-Soğanbükü]

b) [Köse Dayı]

Bir varmış, bir yokmuş, zamanın birinde, bir kasabada bir adam varmış. Bu adam garibanın birisiymiş. O zamanları bir keçisi varmış, bu keçiyi satılığa çıkarmış. Bu keçisini satmak için pazarın yolunu tutmuş. O zamanlarda padişahların çocukları da pazarları ziyaret edermiş. Padişahın üç oğlu varmış. Pazarda dolaşırken Köse Dayı’yı görmüşler. Köse dayının kılığını beğenmemişler:

“Gelin bununla zevklenelim.” demişler. Oğlanlardan biri Köse Dayı’nın yanına gelmiş:

Köse Dayı bu keçi satılık mı?” demiş. Köse Dayı:

“Satılık oğlum.” demiş. Oğlan:

“Köse Dayı bu iyi, ama boynuzları olmasaydı.” demiş. Köse Dayı:

“Eğer sen onları dert ettiysen, keseriz.” demiş ve keçinin boynuzlarını kesmiş. Ama padişahın oğlu bu keçiyi almadan bırakmış gitmiş.

Bundan sonra diğer oğlan gelmiş:

“Köse Dayı, bu hayvan satılık mı?” demiş. Köse Dayı:

“Satılık.” demiş. Oğlan:

“İyi ama bunun kulakları iyi değil.” demiş. Köse Dayı:

“Keseriz oğlum.” demiş ve keçinin kulaklarını kesmiş. Bu oğlan da hayvanı almadan oradan gitmiş.

Üçüncü oğlan Köse Dayı'nın yanına yaklaşmış:

“Köse Dayı, bu hayvan satılık mı?” demiş. Köse Dayı:

“Evet.” demiş. Oğlan:

“İyi ama ben kuyruklu hayvan almam.” demiş. Köse Dayı:

“Keseriz oğlum.” demiş, bir de hayvanın kuyruğunu kesmiş. Oğlanlar hayvanı almamışlar, bir de bir güzel Köse Dayı ile eğlenmişler.

Köse Dayı “Ben size bir oyun oynayayım da siz görün.” demiş.

Köse Dayı, eşeğini alıp oduna gitmiş. Odunu sarmış, eve gelirken bununla eğlenen oğlanlar oradaymış. Köse Dayı, keçisini sattığında bir sarı altın kazanmış. Tam onların yanından geçerken eşeğin kıcına bu altını sokuşturmuş. Eşek zıplaya sıçraya giderken altın yere düşmüş. Köse Dayı, hemen bu altını almış cebine koymuş. Bunu gören oğlanlar durur mu:

“Şu avanağı kandıralım.” demişler.

“Köse Dayı, senin eşek altın mı döküyor?” diye sormuşlar. Köse Dayı:

“Evet.” demiş. Oğlanlar:

“Bu eşeği bize satsana.” demişler. Köse Dayı, nazlanmış:

“Olmaz, veremem.” demiş. Oğlanlar:

“Ne kadar para istiyorsan verelim.” deyince, Köse Dayı:

“Yüz altına veririm.” demiş ve altınları alıp eşeği bunlara vermiş. Oğlanlara da tembih etmiş:

“Bu eŒeđin yanına üç çuval arpa koyun, etrafına bir güzel de su bırakın, ama yanına bir gün uğramayın. Erken giderseniz, altınların hepsini alamazsınız.” demiŒ. Oğlanlar:

“Tamam.” deyip “Köse Dayı’yı yine kandırdık.” diye diye gitmiŒler. Köse Dayı’nın dediklerini yapmıŒlar. Bir gün sonra eŒeđin yanına varıp bakmıŒlar ki, kapı açılmazmıŒ. Birisi kapının deliğinden içeri bakmıŒ:

“Altınlar ahırı doldurmuŒ, herhalde delikte parlayıp duruyor.” demiŒ. Hepsi birden kapıya yüklenmiŒler, zorla kapıyı açmıŒlar. Bir bakmıŒlar, eŒek ŒiŒmiŒ, ölüp kalmıŒ. Bunlar Köse Dayı’nın oyununu anlamıŒlar. Köse Dayı ermiŒ muradına. Bu masal da burada bitmiŒ. [F.Solak-Karamanlar]

c) [Hz. Süleyman ve Anka KuŒu]

Sultan Süleyman KuŒlar meclisini kurmuŒ. Bütün dünya kuŒlarını meclis yapmıŒ. KuŒlar meclisine de Anka kuŒunu meclis baŒkanı yapmıŒ. Anka kuŒu dünyanın an büyük kuŒu diye tabir edilir. Efendim, Anka kuŒuna bir gün meclis toplantısında:

“Bugün meclis toplantısında mağrip hükümdarının bir kızı oldu. Doğu hükümdarının da bir oğlu oldu. Cenabı Allah bunları nasip yazdı” demiŒ.

Anka kuŒu:

“Ben o nasibi bozarım.” demiŒ.

Sultan Süleyman:

“On sekiz yaŒına gelince ben sana soracağım.” demiŒ.

Anka kuŒu nasip bozacak ya gidip mağrip hükümdarının kızının sarayını takip edip bulmuŒ. Sarayda kızın baŒında cariyeler, bekçiler varmıŒ efendim. Sarayın bahçesinde bekliyorlarmıŒ. Yaz mevsimi sıcak muhalefetinden çocuğu bahçeye yatırmıŒlar. Bahçede bakıyorlar, çocuklar baŒında Anka kuŒu fırsat bekliyormuŒ. Anka kuŒu, kızı alıp kaçmıŒ. Bir adaya götürmüŒ. Adada bir ulu ağacın içine yani oda haline ev haline gelmiŒ, barınak haline. Ağaç evinde günde kızı beslemiŒ ve büyütmüŒ. Efendim Doğu hükümdarının oğlu da okulunu bütün tahsilini eğitimlerini, hepsini tam tekmil almıŒ. Ata binme gibi her eğitimini de almıŒ bir yandan. Genç, baba yiğit kahraman olmuŒ. Her Œeyini tamamlamıŒ. Ondan sonra:

“Baba ben artık her şeyimi öğrendim, ben geziye aldıracağım.” demiş. Babası:

“Peki.” demiş.

Çocuğa bir gemi hazırlamışlar. Mürettebatı erzakı altı yedi aylık olacak şekilde hazırlamışlar. Çocuk gemiyle denize açılınca yağmurlar ve hava muhalefeti nedeniyle gemi bir batıp bir çıkmış, derken gemi parçalanmış. Yıldırımlardan vücudunu bir tahta kalas parçası ile korumuş. Oradan bir adaya çıkmış. Çıktığı adaya bir bakmış ki, ada bir cennet halinde her cins meyveden varmış. Çocuk tabi afete uğradığı için bir kemer kalmış belinde. Bütün malzemesi de gemide kalmış. Orada ayva meyveleriyle kendini doyururken çukura düşmüş bir manda bulmuş. Düşmüş bakmış ki iri bir hayvanmış. Mandanın derisini yüzmüş ve çocuk kendine bir barınak yapmış. Tabi etrafını sırımla falan dikmiş. Çocuk oralarda gezerken tepede ağacın yanında kızı bulmuş. On sekiz yaşında hayvanlarla, kuşlarla yaşamış, lisan bilmez konuşmaz bir halde işaret mişaret derken bunlar anlaşmışlar. Anka, geldiği zaman çocuk çekilmiş. Böyle anlaşmışlar. Derken lisan öğrenmeye başlamışlar ve konuşup anlaşmışlar. Bir zaman sonra Anka kuşu Sultan Süleyman’dan emir gelmiş:

“Vade geldi, kızı getirsin bakayım.” demiş.

Kızı, Sultan Süleyman’ın yanına götürecektir olmuş ve kız:

“Baba aşağıda bir manda derisi var, ben havada Sultan Süleyman’a gidinceye kadar üşürüm, bu doğru olmaz sen beni deriyle götür.” demiş.

Anka:

“Olur.” demiş.

Anka kuşu manda derisinin içine girmiş. Manda derisi büyükmüş oda gibi. Oğlanla ikisi beraber, girmişler, ama Anka kuşu bunu bilmiyormuş. Anka kuşu, hem oğlanı hem de kızı aldığı gibi doğru Sultan Süleyman’a götürmüş. Sultan Süleyman:

“Kızı getirdin mi?” demiş.

Anka kuşu kızı çıkarınca bir bakıyorlar ki, oğlan da oraya gelmiş. Allah’ın emri yerine gelmiş, ikisi beraber birleşmişler. [C.Akey-Düpecik]

ç) [Keloğlan ve Padişahın Kızı]

Bir adamın üç oğlu varmış, bir gün en büyük oğluna sormuş:

“Oğlum sen beni ne ile beslersin?”

Büyük oğlan:

“Şunu yaparım, bunu yaparım. Bana biraz sermaye ver.” demiş.

Babası da buna biraz sermaye vermiş. Bu gitmiş, bir miktar tuz almış. Tuzla birlikte bir yağmura tutulmuş, iflas etmiş, geri gelmiş. Ortanca çocuğa da aynısı sormuş, sermaye vermiş, o da iflas etmiş gelmiş. En küçük de Keloğlan’mış. Keloğlan’a:

“Keloğlan sen ne yaparsın?” demiş. Keloğlan:

“Baba sen bana biraz sermaye ver, ben gideceğim.” demiş.

Babası buna bir sermaye vermiş. Keloğlan bir vilayete gitmiş, para miktarı kırk tane dana almış. Danaları sürmüş gelirken devlerin merasına rastlamış. Danaları oraya salmış, devlerin kulübesine varmış. Orada kırk tane dev varmış. Devlerin anası hamur yoğuruyormuş, ekmek yapacaktı. Dev anası hamur yoğururken Keloğlan varmış, hemen kadının memesini emmeye başlamış. Kadın:

“Eyvah!” demiş.

Devler avdan gelmiş:

“Ana insan eti koktu.”

Dev anası Keloğlan’ı saklamış.

“Yok oğlum, küçük kardeşiniz geldi.” demiş. Çocuklara:

“Söz verin küçük kardeşinize bir şey yapmayacağınıza, o zaman getiririm.” demiş. Çocuklar:

“Tamam, bir şey yapmayacağız, hadi getir.” demişler.

Dev anası, Keloğlan’ı meydana çıkarmış. Keloğlan’a:

“Ne var yok?” demişler. Keloğlan:

“Size kırk tane dana getirdim.” demiş.

Danaları devler yemişler. Keloğlan burada birkaç gün misafir kalmış. Dev anasına:

“Ben gideceğim bana müsaade ver.” demiş. Dev anası:

“Giderken bir sofraya bezi var onu iste.” demiş.

Keloğlan kardeşlerine gideceğini söylemiş. Devler:

“Bir dileğin var mı?” diye sormuşlar. Keloğlan:

“Giderken yolda acıkırım, bana bir sofraya bezi verin.” demiş.

Devler buna sofraya bezini vermişler. Keloğlan, yola çıkmış. Ha bakalım, de bakalım bir çeşme başına gelmiş. Orası da padişahın evinin karşısıymış. Padişahın da bir kızı varmış, hiç güneş görmezmiş. Keloğlan orada sofraya bezini bir açmış, kırk çeşit yemek hemen oradan çıkmış. Keloğlan bunu yemiş içmiş, sofrayı kapatmış. Padişahın kızı dadıya:

“Git, şurada bir adam var şu sofraya bezini bize versin.” demiş. Dadı gelmiş:

“Delikanlı padişahın kızı senden sofraya bezini istiyor.” demiş. Keloğlan:

“Penceren çıkar, kafasını gösterirse veririm.” demiş.

Padişahın kızı bunu kabul etmiş, pencereden bakıp yarı yerine kadar olan yerini göstermiş, Keloğlan da sofraya bezini vermiş.

Keloğlan, dönüp babasına gelmiş. Babası:

“Ne oldu oğlum?” demiş. Keloğlan:

“Baba ben çok bağ ektim. İşçi parası yetmedi, para almaya geldim.” demiş. Babası yine para vermiş. Keloğlan, tekrar aynı yere gitmiş, kırk tane dana almış. Doğru devlerin oraya gelmiş. Devler “Kardeşimiz gelmiş.” diye sevinmişler. Kırk danayı yiyip içmişler. Dev anası:

“Giderken bir su bardağı iste.” demiş. Devler Keloğlan’a:

“Bir emrin var mı, isteğin var mı?” demişler. Keloğlan:

“Yolda susadığım zaman avuçla içmek zor oluyor, bana bir su bardağı verin.” demiş.

Su bardağını Keloğlan'a vermişler. Bu yine padişahın evinin karşısına gelmiş. Orada çeşmenin başında tası çalkalarmış, döktüğü su, sarı lira olurmuş. Şangır şangır sarı lira olmuş. Padişahın kızı bunu görmüş. Padişahın kızı dadasına:

“Git, ona söyle tas kaç paraysa verelim.” demiş. Keloğlan:

“Üst kısmını bana gösterirse ben bu bardağı veririm.” demiş.

Dadı padişahın kızına gidip söylemiş. Kız olur mu, olmaz mı derken dadısı “Kim görececek göster” demiş.

Padişahın kızı göstermiş, tası almış.

Keloğlan tekrar babasının yanına gelmiş. Babası:

“Ne oldu oğlum?” Keloğlan:

“Baba ben mahsulü çapalattım, baktırdım. Üzümün kesme vakti geldi, bana işçi parası ver.” demiş.

Keloğlan, babasından bir miktar daha para almış. Doğru kırk tane dana almış, üçüncü kez devlerin yanına gitmiş. Oraya varınca devler:

“Kardeşimiz gelmiş.” demişler, Keloğlan, orada misafir olmuş, yemişler, içmişler. Orada dev anası Keloğlan'a:

“Senden bir şey iste derlerse, bir yüzük iste.” demiş. Devler Keloğlan'a:

“Kardeşim bir ihtiyacın var mı?” demişler. Keloğlan:

“Sizi anarım, bana bir yüzük takın.” demiş.

Keloğlan'ın parmağına bir yüzük takmışlar. Dev anası:

“Canın sıkıldı mı taşa sürüver.” demiş.

Keloğlan yine padişahın evinin karşısına gelmiş. Yüzüğü bir sürtmüş, bir Arap çıkmış. Öyle bir Arap ki bir dudak yerde, bir dudak gökte imiş. “Yakayım mı, yıkayım mı? Emret!” diyormuş. Keloğlan:

“Ne yak ne yık hemen yerine git.” demiş.

Padişahın kızı bunu da görmüş. Dadı koşmuş yüzüğü istemiş. Keloğlan:

“Padişahın kızı bu gece benimle kalırsa veririm.” demiş.

O gece padişahın kızının yanında kalmış. Sabaha karşı padişahın kızı yüzüğü bir sürmüş, Arap’a “Bu Keloğlan’ı uzağa kaydırın atın gitsin.” demiş.

Arap, Keloğlan’ı atmış. Gel zaman git zaman padişahın kızı hamile olmuş. Bu olay duyulmuş. Padişah kızını azat etmiş.

Kız yüzüğü bir daha çalmış “Götürdüğünüz Keloğlan’ı derhal geri getirin.” demiş.

Arap Keloğlan’ı almış getirmiş. Yüzüğü bir daha çalmış “Padişahın sarayının karşısına bir saray kuracaksın, bütün dışı altın yıldız olacak.” demiş.

O gece oraya dışı altın yıldızlı bir saray kurulmuş. Padişah bir bakmış, gözleri kamaşmış, bakamamış. Padişah bu sarayı görünce şaşırılmış. Kız babasının yaptırdığı saraya davet etmiş:

“Askeriyle birlikte gelsin.” demiş.

Padişah sarayı yaptıranın kızı olduğunu bilmiyormuş. Kızı erkek kıyafetine girmiş. Padişah:

“Bu benim askerimi nasıl doyuracak acaba?” diye düşününe düşününe kızın sarayına gitmiş. Kız sofraya bezini bir açmış, yemeye bitmemiş. Bir yanı boşalıyormuş, bir yandan yemekler doluyormuş. Kız padişahın ellerine su dökmüş, o dökülen suların hepsi şangır şungur hep sarı lira altın olmuş. Yüzüğü bir sürtmüş Arap:

“Yakayım mı, yıkayım mı? Emret!” demiş. Kız:

“Bunları sil süpür temizle.” demiş. Padişah kıza:

“Sen bunları bana verir misin?” demiş. Erkek kıyafetindeki kızı:

“Veririm, ama bir şartım var.” demiş. Padişah:

“Tamam, söyle” demiş. Kız:

“Sen eğer kız olsaydın, bütün bu mala mülke karşılık senden benimle bir akşam kalmanı isteseydim kabul eder miydin?” demiş.

Padişah düşünmüş, kendi kendine “Ne olacak, ne zararı var, bu kadar mal mülk alacağım.” demiş ve kıza:

“Kabul ederdim.” demiş.

Kız o zaman hemen üstündeki erkek elbiselerini çıkarmış, padişah bakmış kendi kızı. Kız:

“Baba işte ben bu mala mülke aldandım, ama sen beni kovdun, bak sen kendin de benim gibi oldun.” demiş.

Padişah kızını Keloğlan’a vermiş. Kırk gün kırk gece düğün yapmışlar. [C.Demirkan-Çukurhüseyin].

d) [Hayvanların Dilini Öğrenen Çiftçi]

Eskiden bir çiftçi varmış. Tarlada çalışıyormuş, işi bitireyim diye geç vakte kadar çalışmış. Eve dönerken karşısına bir yılan çıkmış. Yılana:

“Yolumdan çekil geç kaldım.” demiş.

Yılan yoldan çekilmemiş. Çiftçi yolunu değiştirmiş, ikinci bir yola gitmiş. Yine yılan karşısına çıkmış. Çiftçi gene teklifte bulunmuş, yılan kabul etmemiş. Üçüncü bir yola gitmiş. Yılanı tekrar karşısında bulmuş. Yılana övendereyle bir tane vurmuş, yılan kaybolmuş. Çiftçi eve gelmiş, öküzleri dama bağlamış, çarığının çıkarırken iki tane jandarma gelmiş. Jandarmalar:

“Hadi bizimle gideceksin, senin suçun var.” demişler.

Jandarmalar bunu alıp giderken yerin altına bir delik açılmış. Oraya inmişler. İçeride yılanların şahı Şahmeran orada oturuyormuş. Yılanlar Şahmeran’ın her iki tarafına oturmuşlar. Herkesin yeri belliymiş, sağlı sollu oturmuşlar. Şahmeran:

“Gel bakalım sen benim askerimi neden vurdun?” demiş.

Adam da:

“Senin askerinin benim önüme üç kere çıktı, yalvardım gitmedi. Ben de ona vurmaya mecbur oldum.” demiş.

Yılan da kapının ardında durmuş: “Ah belim, ah belim!” diye belini tutarmış. Şahmeran oradaki yılana:

“Doğru mu bu anlattıkları?” demiş. Yılan:

“Evet doğru.” demiş. Şahmeran:

“Atın bunu içeri, öldürün bunu!” demiş.

Orada her şey varmış, ama adam eve gidecek olurmuş. Yalvarmış, yakarmış Şahmeran’a. Şahmeran “sırrımızı söyler.” diye göndermemiş. Adam yeminler etmiş, ağlamış, sızlamış ve Şahmeran’dan izin almış. Şahmeran:

“Bu sırrımızı kime söylersen, kefenini de hazırla ölürsün. Aç ağzını ağzına tüküreyim.” demiş.

Adam ağzını açmış Şahmeran ağzına tükürmüş. O zaman bütün kuşların, kurtların, bütün mahlukatların dilinden anlarmış. Eve gelmiş, eski hayatına devam etmiş. Çifte gide gele koca eşek yorulmuş. Bu adam da artık onların dilinden anlıyormuş. Öküzü eşek:

“Yahu biriniz yem yemeyin de hasta olun, yarın bir dinlenelim.” demiş.

Eşeğin böyle dediğini adam duymuş. Çiftçi sabah gelmiş bakmış, öküzün bir tanesi yemini yememiş, öyle bekliyormuş. Adam öküzün bir tekini almış, eşeği de almış, hadi bakalım tarlaya. Bir yandan eşeği, bir yandan koca öküzü çifte sürmüş. Eşeğin çift sürmekten o gün kıcı çıkmış. Akşam eve dönünce eşek öküzü:

“Yemi yemeye bak, ağa seni cambaza sattı, yarın bıçağa gideceksin.” demiş.

Öküz başlamış yemi yemeye. Adam bunu duyunca gülmüş. Adamın karısı:

“Neye güldün?” demiş. Adam:

“Yok gülmedim.” demiş. Kadın sürekli:

“Güldün.” dermiş. Kadın:

“Ya ayrılacağız ya da bana neden güldüğünü söyleyeceksin.” demiş. Adam:

“Peki, sen bana akşam, neye güldüğümü sana söyleyeceğim.” demiş.

Horoz tavukları almış ardına, kümese yatmaya gidermiş. Koca köpek kümesin önüne yatmış. Horoz:

“Çekil yolumdan biz yatacağız.” demiş. Köpek:

“Siz yatmaya düşünüyorsunuz, ben ağa ölecek onu düşünüyorum.” demiş.

Horoz:

“Benim ardımda on tane karı var, ben hepsine sahip oluyorum, ağa bir tanesine mi sahip olamamış? Evin önünden bir hayıt kesse de karıyı bir güze sopa atsa bak o zaman neden güldüğünü sorabiliyor mu?” demiş.

Köpek o zaman horozun önünden çekilmiş. Adam hemen oradan bir sopa almış. “Sen benim neden güldüğümü ne yapacaksın?” diye yer misin yemez misin? Kadın “Sen bilirsin” deyinceye kadar dövmüş. Köpeğin sayesinde adam karısını yola katmış. [C.Demirkan-Çukurhüseyin]

e) [Tan Tan Baba]

Eski zamanlarda beş kardeş varmış. Bu kardeşlerin anaları ölmüş ve bunların babaları bir üvey anne almış. Bu üvey anne adamı kendine iyice bağlamış. Çocukların babası üvey ananın istediği her şeyi yapıyor, ona hayır diyemiyormuş. Üvey ana bir gün adama:

“Bu çocukları azıt gel.” demiş. Adam:

“Yapma kadın, onlar benim çocuklarım.” demiş. Ama kadına hayır diyememiş:

“Tamam azdıracığım” demiş.

Adam, çocuklarını almış ve dağa odun kesmeye gitmiş. Çocuklara delik bir sepet vermiş ve onlara armut toplamalarını söylemiş. sepet delik olduğu için hiç dolmayacak çocuklar böylece oyalanacakmış. Adam kendisi de uzaktaki bir ağaca bir kabak bağlamış. Kabaklar rüzgarda birbirine vurdukça balta sesine benzermiş. Babaları, çocukları bırakıp üvey ananın yanına dönmüş. Çocuklar “Baba!” diye bağırıp çağırmışlar, babalarını aramışlar, ama bulamamışlar. Sonra çocuğun birisi:

“Tan tan baba, bizi aldatan baba!” demiş.

Bu çocuklardan birisinin adı Kel Fatma, diğerinin adı Hüseyin’miş. Bir de üç tane daha küçük kardeşleri varmış. Bunlar dağda bir ışık görmüşler, bu ışığa doğru gitmeye karar vermişler. Bu ışığın olduğu yerde koca dev yaşarmış. Koca devin bakıcısı bir de Ayşe Nine varmış. Ayşe Nine bu çocukları evine almış, ama koca devden

bahsetmemiş. Bunlar eve girmişler, Kel Fatma ile Hüseyin bir yere, diğer kardeşleri de başka bir yere yatmış. Koca dev bu üç kardeşi yemiş. Koca devin bakıcısı:

“Kardeşleriniz öldü, yürüyüp gidin, kendinizi kurtarın.” demiş.

Kel Fatma’yla Hüseyin kaçmışlar. Yolda kaçarken Hüseyin susamış. Yolda iki tane göl varmış. Kel Fatma kardeşine:

“Bu göllerden birinden içersen ölürsün, diğerinden içersen hayvan olursun.” demiş.

Kardeşi o zaman içmeyecek olmuş, ama gece susuzluğa dayanamamış, Kel Fatma uyurken hayvan olunan gölden su içmiş. Bu çocuk bir öküz olmuş.

Kel Fatma bir düğüne gitmiş, kardeşi olan öküz de düğün evine varmış. Düğün yerindekiler bunu kovalamaya başlamış. Kel Fatma:

“Kaç, ama yakalanma.” demiş. Kel Fatma’yı öküz yakalansın diye dövmüşler. Öküzü yakalamışlar. Kel Fatma:

“Yakalan, ama kesilme.” demiş. Kel Fatma’yı yine dövmüşler. Öküzü kesmişler. Kel Fatma:

“Kesil, ama pişme.” demiş. Kel Fatma’yı tekrar dövmüşler. Öküz pişmiş. Kel Fatma:

“Piş, ama yenme.” demiş.

Öküzü yiyememişler. Kel Fatma’yı bir güzel dövmüşler. Kel Fatma:

“Yen kardeşim yen.” demiş.

Öküz yenmiş.

Kel Fatma kardeşinin kemiklerini toplamış ve bir kuyuya atmış. Kuyudan bir güzel kız çıkmış. Kel Fatma’ya:

“Sana bu ayakkabıları vereceğim, çok güzel olacaksın, saçların da çıkacak” demiş. Kel Fatma ayakkabıları alıp giymiş ve çok güzel bir kız olmuş. buradan geçen bir prens bu Kel Fatma’ya vurulmuş. Kel Fatma’yı alıp sarayına götürmüş. Kırk gün kırk gece düğün yapmışlar. Onlar ermiş muradına. [C.Demirkan-Çukurhüseyin]

f) [Kel Fatma]

Evveli bir varmış, bir yokmuş, Allah'ın kulu kızıl darısından çokmuş. Evveli bir adamın üç çocuğu varmış. Bunların, çocukların anneleri bir gün ölmüş. Ölünce çocukların babaları analık almış. Bu çocukları analık sevmemiş, her zaman dövermiş, aç bırakırmış. Analık çocukların babasına bir gün:

“Bu çocukları bırakıp kaçacaksın.” demiş.

Çocukların babası, çocuklarını alıp tarlaya gitmiş. Tarlaya çocuklara armut çintmeye götürmüş. Analıkları da bu çocuklara tarlaya gitmeden önce bir torba vermiş. Bu torbanın dibi de delikmiş. Çocukların adı da Ali, Veli ve Kel Fatma imiş. Bunlar armudu toplarlarmış. Hadi armut dökülmüş. Babası öteki dalın başına gitmiş. Oradaki bir dala kabak bağlamış. Kabak orada “Tak, tak, tak” edermiş. Çocuklar babalarının orada armut çinttiğini sanırmış. Bir de varmışlar, babaları gitmiş. Bunlar başlamışlar ağlaşmaya.

“Tan tan babacık, bizi azdıran babacık.” demişler.

Evlerine geri gelmişler, analıkları da bunlara pisliğinden kömme yapmış. Ateş yakmış ortasına pislemiş, üzerini ateşle örtmüş. Çocuklar gelmişler, “Anamız bize ne güzel kömme yapmış.” demişler.

Çocuklar analığın yaptığı kömmeyi almışlar ve yemişler. Çocuklar orada kırık bir bardak bulmuşlar. Bundan başka büyük bir tarak bulmuşlar. Bir de jilet bıçağı bulmuşlar. Bunları bir çuvalın içine koymuşlar, çıkmışlar yola. Bunlar gide gide bir dağın başında bir ışılı görmüşler. Oraya varmışlar ne görsünler. Koca bir dev bulgur kaynatıp duruyormuş. Koca devin karısı, bir memesini bu yana atmış, bir memesini bu yana atmış:

“Gelin yavrularım, birinden bal akar, birinden yağ akar, şimdi dedeniz geldi mi sizi yer, şu memeklerimden emin” demiş.

Çocuklar emmişler ve devin karısı çocukları saklamış. Koca dev evine gelmiş, evi bir koklamış:

“İnsanoğlu kokmuş.” demiş.

Karısı:

“Dişinin dibini kokla.” demiş.

Koca dev:

“Hayır, insan kokuyor, insan kokusu var.” demiş.

Devin karısı çocukları göstermiş. Koca “Tamam.” demiş. Karısına:

“Bunların üçünü sırasıyla yatıracağını, sen de şuraya yatacağın.” demiş.

Bunlar o zaman yatmışlar. Gece, en küçük gelmiş:

“Kucağına yakın yatma, yiyecek.” demiş.

Küçük inim inim ağlarmış, devin karısı “Atlı karınca kiş, çocuğumu ısırдын.” dermiş. Çocuk yine ağlarmış, tekrar ağlarmış. Kız büyükleri olduğu için anlamış:

“Ali, Ali hadi su dökmeye gidelim, bak yanımızda kan var, kan olmuş buralar, sıra bize geliyor, kalk gidelim.” demiş.

Çocuklar kalkmışlar, torbalarını almışlar, gitmeye hazırlanmışlar. Koca Dev:

“Nereye gidiyorsunuz, yavrum?” demiş. Çocuklar:

“Biz su dökmeye gidiyoruz.” demişler. Koca dev o zaman:

“Bu kuşağı alın belinize bağlayın, dışarıya öyle gidin.” demiş. Bu kuşağın bir ucu Koca devin beline bağlıymış. Kel Fatma çok ustaymış. Beline bağladığı kuşağı çözmüş ve bir ağaca bağlamış. Çocuklar ikisi birlikte kaçmışlar. Koca Dev de bunların kaçtığını anlamış, çocukları koşturmaya başlamış. Kaçarken Kel Fatma bir jilet atmış, her taraf jilet olmuş. Koca Dev biraz duraklamış, ama Kel Fatma bir bakmış, Koca Dev yine geliyormuş. Kel Fatma bir tarak atmış, devle araları hep tarak olmuş. Koca Dev batıra batıra yine yaklaşmış. Çocuklar bir hendekten geçiyorlarmış. O zamanlarda insanların istediklerini Cenab-ı Allah verirmiş. Bir bardak suyu Kel Fatma almış, geri bir atmış, her taraf deniz olmuş. Devden tarafta da bir değirmen varmış. Koca Dev:

“Yavrularım bu denizi nasıl geçtiniz?” diye sormuş. Çocuklar:

“Boğazımıza değirmen taşını astık, kıçımıza da değirmen fiskısını soktuk öyle geçtik.” demişler.

Koca Dev güzelce boğazına taşı takmış, fiskıyı da takmış, Koca Dev'i deniz almış gitmiş.

Onlar yollarına başka bir yere doğru devam etmişler. Çocuklar bir yerde bir ışığı görmüşler. Kel Fatma:

“Benim Çok uykum geldi.” demiş. Küçük kardeşi Ali de:

“Ben susadım.” demiş. Kel Fatma kardeşine:

“Şuraya yat, geyik izinden içme geyik olursun, eşek izinden içme eşek olursun, öküz izinden içme öküz olursun, sakın içme.” diye hepsini saymış. Kel Fatma kardeşini dizine yatırmış ve uyumuş. Kel Fatma kafasını yere koyar koymaz, oğlan öküz izinden su içmiş. Oğlan bir sarı öküz olmuş. Kel Fatma bir uyanmış, baş ucunda kardeşi öküz olmuş, geniş alıp duruyormuş. Kel Fatma ağlamış, ağlamış, kardeşine:

“Neden içtin?” demiş. Çocuk o zaman dile gelmiş:

“Abla boşuna ağlama, bin boynuma, birinin ucundan yağ akıyor, birinin ucundan bal akıyor.” demiş. Fatma binmiş, bir baldan, bir yağdan emmiş, “Oh!” demiş. Üst yanlarında bir köy varmış, anasıyla babası da oradaymışlar. Analığıyla babası oraya gelmişler, o köye sığırtmaç olmuşlar. Çocuklar oraya gitmişler. Babası Kel Fatma'yı tanımış, yanına almış. Analık da Kel Fatma'yı tanımış. Birkaç gün geçmiş, analık Kel Fatma'da bir şeyle olduğunu sezmiş. Kel Fatma'nın başında hep bal olurmuş. Analık başlamış hastaymış gibi yapmaya. Analık yufkaları beline sarar, onlar çıt çıt ettikçe:

“Anam, anam bellerim öleceğim!” diye feryat edermiş. Adam:

“Ne olacak bu halin?” dermiş. Analık: “Kel Fatma'nın öküzünü kesip yersem o zaman iyi olurum.” dermiş. Adam: “Yapma karı olur mu?” demiş, ama ne yapsın. Kel Fatma kardeşine:

“Kardeşim sakın tutulma.” demiş.

Köylü toplanmış, Kel Fatma'ya bir güzel sopa atmış, bir sopa atmış Kel Fatma yerinde kalmış. Bu sefer kardeşine:

“Tutul, ama bağlanma.” demiş.

Kel Fatma'ya bir sopa, bir sopa, öküzü bağlamışlar. Kel Fatma yine kardeşine:

“Bağlan, ama kesilme.” demiş.

Köylüler Kel Fatma’yı bir güzel daha dövmüşler. Öküzü yatırmışlar, bağlamışlar, kesmeye çalışmışlar, ama kesememişler, bıçak kesmemiş. Kel Fatma:

“Ali, kesilme, yüzülme.” demiş. Öküzü kesmişler, bu sefer yüzememişler. Gene Kel Fatma’ya bir güzel sopa atmışlar, öküzü yüzmüşler. Kel Fatma:

“Yüzül, ama pişme.” demiş.

Öküzü yüzmüşler, öküz pişmezmiş. Kel Fatma’ya bir dayak daha atmışlar, öküzü pişirip yemişler. Adamlar kızmışlar, adamın karısını da kesmişler. Analığın kıcından başından çorba yapmışlar, adamın önüne koymuşlar. Adama:

“Karının lafına baktın, çocuklarını böyle ettin, al işte sana karının çorbası iç!” demişler. Bu masal da burada bitmiş. [B.Oğuz-Kavakbaşı]

g) [Yusufçukla Fatmacık]

Kalbur zaman içinde bir varmış, bir yokmuş, efendime söyleyeyim bir Yusufçuk’la Fatmacık varmış. Yusufçuk’la Fatmacık’ın ananları ölmüş, analık almış babaları. Alınca babalarına demiş ki analığı:

“Benim kemiklerimi kırıyor, senin çocukların, bunu dağa götür de azıt gel.” Dala bir kabak asıvermiş, babası da kabağı asınca, çocuklara:

“Odun kesmeğe gidiyorum çocuğum.” demiş, Yusufçuk ile Fatmacık’a.

“Ben odun kesmeye gidiyorum, siz burada bekleyin beni bak kabak asıyorum gelin dedim mi gelin benim yanıma.” çocukları aldatmış orda kabağı asmış gitmiş. O da yelde tak tak etmiş, çocuklar kabağı asılı görünce:

“Ah! tak tak eden kabakçık beni aldatan babacık, ah napalım?” demişler.

Gelmişler gari, çocuklar susamışlar, dağda sebil olmuşlar, dağlarda sebil olunca bir ormanlığa gelmişler, Yusufçuk:

“Geyik izinden su içeceğim ben.” demiş. Fatmacık:

“İçme kardeşim içme geyik olursun, sığır izinden su içme sığır olursun.” demiş. Yusufçuk sonra geyik izinden su içmiş geyik olmuş. Şimdi bir kral varmış. Bir güzel kız

varmış. O güzel kız kavağın tepesine çıkmış, geyikte onun dibini yalaya yalaya taş edermiş. Beyin oğlu da:

“Ben bu kızı alacağım.” demiş,

Kızı kavağın tepesinden indiremezmiş. Kız çok güzel imiş:

“Şimdi indireceğim.” demiş.

Bir kocakarı varmış, bir türlü indirmeyince atını suluyormuş, atını sulayınca demiş ki:

“Nine şu kızı bana indiriver.” demiş.

Kocakarı:

“E yavrum in, aşağıda ben saç ayağını bulamıyorum, hep ters yapıyorum, şöyle vurulacak böyle vurulacak saç, ah yavrum ben bilemiyorum.” deyince kız inmiş. İnince kızı da atlı götürmüş gitmiş. Bunun bir ortağı varmış, ortağı ile geçinemezmiş, geçinemeyince:

“Ben gidiyorum.” demiş.

“Ben napayım?” demiş.

Kızı alıp kuyunun dibine atmış. Fatmacık'ı, “Buradan çıkarayım.” diye orda geyik parçalanırmış. Eve gelince adam:

“Sen ne yaptın bunu?” demiş. Ortağı:

“Sen nereye gittin?”

“Kuyuya attım ben bunu.” demiş.

Oradan kuyuya atmış bunu kuyuya atınca, çıkarmış kızı amma, kız ölmüş işte bu kadar. [M.Bilginç-Yaylacık]

h) [Sabır Taşı]

Bir varmış, bir yokmuş Allah'ın kulu kızıl darısından çokmuş. Evveli bir kocakarının bir kızı varmış. Bir kuş her gün ötermiş, kocakarı da her gün:

“A kızım başımıza ne gelecek, ah bizim başımıza ne gelecek?” diye sayıklarmış. Her gün aynı şeyi tekrar edermiş. Bir gün kocakarı kızına:

“Bizim başımıza ne gelecek kim bilir, hadi buradan gidelim.” demiş.

Bunlar bohçalarını hazırlamışlar, her şeylerinin almışlar. Bunlar gide gide Arabistan çölünde büyük bir binaya gelmişler. Bunlar burada oturmuşlar, acıkmışlar, bir yemek yemişler ve köyü bir dolaşmışlar. Bakmışlar kapısı yokmuş, bir daha dolaşmışlar onlarca kapısı varmış. Kocakarının uykusu gelmiş. Kızına:

“Kızım benim uykum geldi, benim başımda bir var, bitleyiver.” demiş.

Kız bunun başındaki bitleri bitlerken bitlerken anasını uyutmuş.

Oradaki oğlanlar uykuya yatarmış. Kırk gün kırk gece yatarlarmış, onların nasibi ayaklarına gelirmiş. Oğlan içeride yatarmış, kız anasının başını yere koymuş, kalkmış içeri girmiş. Kız içeri girmiş, oda oda dolaşmış, içeride uyuyan bir oğlan görmüş, buna bakmış anasına gelmiş anlatmış, yine gitmiş içeri. Bu sefer kapı kapanmış açılmamış. Kız başlamış ağlamaya:

“Anacım başımıza bu mu gelecekti, kuş ondan mı ötüyordu bize?” diye biraz ağlaşmışlar, anası kızı kapının öbür tarafında bırakıp gitmiş.

Kız içeride oğlanın yanına gitmiş, başlamış oğlana mendil sallamaya. Kırk gün sayacakmış, adet öyleymiş. Bir, iki, üç, dört tam otuz dokuz gün kırkinci gün çingenler oraya gelmiş, kapı onlara Cenab-ı Allah tarafından açılmış. Çingenler kıza:

“Bize hayır verir misin?” demişler. Kız:

“Ben bunun sineğini kovalıyorum.” demiş. Çingen kız:

“Olsun sen bize hayır ver.” demiş. Kız “Tamam, ama ben gelinceye kadar bu oğlanın sineğini sallayacağız.” demiş. Kız kalkmış, çingen kızına bir şeyler almaya gitmiş. O sırada da oğlan uyanmış. Oğlan:

“İns misin cin misin, sen burada ne aradın?” demiş. Çigem kızı:

“İns, cins değilim, senin nasibimim.” demiş. Oğlan kalkmış bakmış, öbür kız undan daha beyaz. Kendi kendine:

“Allah’ım bana neden bu güzel kıızı yazmadın da bu kara kıızı yazdın?” diye kendi kendine kahrolmuş.

O güzellik ağlarmış, ama bir şey diyemezmiş. Bir gün oğlan:

“Ben sana düğün yapacağım, gemiyle pazara gideceğim, kız hizmetçi sen bir şey ister misin?” demiş. Kız:

“Hayır.” demiş. Oğlan:

“Hayır, söyle.” demiş. Güzel kız o zaman:

“Bana bir ayna, bir tarak, bir de bıçak alacaksın, onları alacaksın, almazsan gemin batsın.” demiş.

Oğlan her şeyi almış, satmış dönüp geliyormuş, ama kızın dediklerini unutmuş. Kız başka bir süs eşyası almış. Gemi başlamış batmaya. O zaman orada birisi:

“Bu gemide dediğini yapmayan birisi var, o çabuk dediğini yapsın.” demiş. Oğlan hemen kızın dediklerini gidip almış. Gemi batmaktan kurtulmuş. Getirmiş bunları kıza vermiş.

Kız bir gün tarağı, aynayı, bıçağı sepete koymuş:

“Ben odun toplamaya gidiyorum.” demiş.

Oğlan da tüfeğini asınmış, kızın arkasından gitmeye başlamış. Kız önden oğlan arkadan, kız önden oğlan arkadan gide gide kız bir dağın başına gelmiş. Kız sağına bakmış, soluna bakmış, ıssızca hiç kimse yok. Aynayı, tarağı, bıçağı çıkarmış:

“Ey ayna, tarak, bıçak! Ben size derdimi anlatacağım, siz beni sabır taşı gibi dinleyeceksiniz, ona göre bana cevap vereceksiniz.” demiş. Başlamış anlatmaya:

“Ben bir evin kızıydım, bir kuş geldi, ‘Başına ne gelecek’ dedi. Biz anacığımızla çöl ortasında bu apartmanı bulduk. Orada içeri girdim, bir oğlan buldum, kırk gün mendilini salladım, oğlanın kırkınıcı gün gözleri açıldı. Çingen kızı oğlana ‘Ben nasibinim’ dedi, şimdi çingen kızına düğün olacak sen buna dayanır mısın ayna?” demiş.

Ayna çat diye çatlamış. Sabır taşına:

“Sen buna dayanır mısın?” demiş.

Sabır taşı da çat diye çatlamış. Oğlan o zaman saklandığı yerden çıkmış. Kıza:

“Sen bana neden böyle demedin?” demiş. Oğlan bu kızı alıp eve gelmiş. Kız çok güzelmış, dünya güzeliymiş. Oğlan çingen kızına:

“Kırk satır mı istersin, kırk katır mı?” demiş. Çingen kızı:

“Kırk katır isterim, kırk katır isterim.” demiş. Oğlan zenginmiş, varlıklıymış, hizmetçileri varmış. Hizmetçilerine “Kırk tane katır getirin.” demiş. Oğlan kırk kadının kuyruğuna çingen kızını bağlamış, katırlara da bir sopa vurmuş, katırlar aldığı gibi gitmişler. Çingen kızının her bir parçasını bir dağa atmışlar. Öbür kızla oğlan üç gün üç gece düğün yapmış.

O kızdan da üç oğlan doğmuş. Kız:

“Ben anamın babamın memleketine gideceğim.” demiş. Adam:

“Neden?” demiş. Kız:

“Ben gideceğim hizmet eli beni götürsün.” demiş.

Hizmet elleri almışlar kızı gitmişler. Kız yarı yola varmış, yolda eşkıyalar yollarını kesmişler. Çocuklarını sırasıyla kesmişler. Her çocuk için yolun kenarında bir kavak ağacı bitmiş. Kız bunların elinden kaçmış, bir çobana rastlamış. Orada altınını, bohçasını çobana vermiş, çobanın elbiselerini almış, elbisesini, kılığını değiştirmiş. Orada babasının şehri varmış, orada bir paçacı yanına çırak durmuş. O kız bir paçacı diye nam salmış o şehirde. Ay geçmiş, yıl geçmiş, kendi başına paçacı dükkanı açmış. Bir zaman sonra oraya hizmet elleri, babası, kardeşleri, anası, bir de imam varmış, imam da gelmiş. Kız bunlara “Yemeniz, içmeniz benden, bu akşam bana misafir kalacaksınız.” demiş.

Onlar da:

“Tamam.” demişler.

Onlar yemişler, içmişler, herkes sırayla konuşmuş. Sıra Paçacı Veysel’e gelmiş. Kızın o şehirdeki adı Veysel’miş. Herkes onu erkek diye biliyormuş. Kaçmasınlar diye kız, kapıya, bacaya birer kişi koymuş. Sonra orada bulunanların kendine neler yaptığını bir bir anlatmış. Herkesin ayıbını yüzüne vurmuş. Onlar da utanmışlar, yaptıkları ayıptan pişman olmuşlar, barışmışlar, öpüştüğümler, yaşayıp gitmişler. [B.Oğuz-Kavakbaşı]

1) [Kocakarının Evliliği]

Şimdi bir kocakarı ve oğlu varmış. Kocakarı diyormuş ki oğluna:

“Oğlum beni kocaya ver, oğlum beni kocaya ver.”

Oğlan usanmış bundan, ninenin de ağzında dişi olmadığı için kocaya vermemek amacıyla demiş ki:

“Anneciğim sana iki çuval ceviz alayım.” demiş.

“Onları ağzında kırıp kırarsan o zaman ancak ben seni kocaya veririm.” demiş.
“Başka türlü kocaya vermem.” demiş.

Şimdi “Peki.” demiş.

İki çuval ceviz almış getirmiş, annesinin önüne koymuş. Anne bu cevizlerin hepsini çenesiyle kırmış. Kalmış beş altı tane demiş ki:

“Oğlum çok çenelerim acıdı, bunları da taşa kırayım kabul olur mu?” demiş.

Tutmuş onları da taşa kırmış. Annesini bu sefer oğlan ister istemez kocaya vermek zorunda kalmış. Şimdi annesini götürmüş kocaya veriyorum, gözleri de görmüyormuş annesinin, kocaya veriyorum diye götürmüş dağın başına andık mağarasının önüne koymuş. Andık mağarasının önüne koyunca andık geliyormuş takır tukur. Bu andıklar kelle yedikleri için ekseri kafa tasları topluyormuş. Böyle kafa tasları yediği için, beyin yediği için birkaç tane kafa bulmuş, hayvan kafası falan takur tukur yatağına getiriyormuş yuvarlayarak. Şimdi kocakarı bunu insan zannediyormuş, diyormuş ki:

“Kaşıkçı mısın, kepçeci misin?” diyormuş.

Güya kocası geliyormuş:

“Kimsin?” diye sormuş. Oğlan da o mağaranın biraz ilerisin de bir ağaç varmış. Ağacın tepesin de tüfekte bekliyormuş, andık gelirken bir silah sıkıyor, vuruyor andığı, velhasıl andık ölüp gidiyor. Annesine:

“Senin adamın öldü” demiş.

Annesini de tekrar alıyor gerisi geri geliyor masal da burada bitiyor. [A.Yılmaz-Yaylacık]

2. Efsaneler

a. Efsanelerin İncelenmesi

Efsaneler tasnif edilirken Pertev Naili Boratav'ın **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı** adlı eserinde vermiş olduğu efsane tasnifi kullanılmıştır. Buna göre;

- a) Oluşum ve Dönüşüm Efsaneleri
- b) Tarihlik Efsaneler
- c) Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler
- ç) Dinlik Efsaneler

Bu tasnife göre, derlemiş olduğumuz efsanelerin 11 tanesi “Oluşum ve Dönüşüm Efsaneleri” gurubuna dahil olurken, 11 tanesi “Dinlik Efsaneler” kısmına, 7 tanesi de “Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler” bölümüne dahil olmaktadır. “Tarihlik Efsane” bölümüne ise Boratav'ın açıklamalarına uygun efsane metninin olmaması sebebiyle dahil edilebilecek efsane çıkmamıştır.

Bu kısımda efsane motifleri incelenecektir. İnceleme esnasında efsanelerde geçen motiflerin Stith Thompson'un **Motif Index of Literature** adlı eserindeki numaraları tespit edileceği gibi, değişme motifi içeren efsanelerin ayrıca Saim Sakaoğlu'nun **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu** adlı çalışması³³⁷ ile Metin Ergun'un **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi** adlı çalışmasında yer alan kataloglardaki yerleri de tespit edilecektir.³³⁸

1) Oluşum ve Dönüşüm Efsaneleri

a) Taş Kesilme Efsaneleri

Anadolu Türk efsaneleri arasında en yaygın efsane motifine sahip taş kesilme efsaneleri, efsane külliyyatımızın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kültürümüzde taş haline gelmiş pek çok canlıdan bahis vardır. Son zamanlara kadar toplumun terbiye, eğitim aracı olarak kullanmış olduğu ve kullanmaya devam ettiği taş kesilme efsaneleri

³³⁷ Saim Sakaoğlu, (1980), **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, (Ankara).

³³⁸ Metin Ergun, (1997), **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I-II**, (Ankara).

üzerine en önemli çalışmayı Saim Sakaoğlu yapmıştır. Sakaoğlu, **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu** adlı çalışmasında “Neler taş kesilir?, Niçin Taş kesilir?, Nasıl Taş kesilir?” gibi hususlara açıklama getirdiği gibi ilk defa Türkiye’de taş kesilme efsanelerinin katalogunu yapmıştır.

Metin Ergun da **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi** başlıklı çalışmasında taş kesilmeyi yedi başlık altında değerlendirmiş ve o da katalog hazırlamıştır.

Balıkesir Çepnileri arasında derlemiş olduğumuz 4 taş kesilme efsanesinden birinde çocuğun altını nimetle temizleyen kadın taş kesilmekte, ikisinde fakir görünüşlü adama ekmek verip onun dediğini yapmayıp arkasına baktığı için taş kesilmekte ve diğeri de namusunu kurtarmak için dua ederek taş kesilmektedir. Yani bir efsanede ceza olarak taş kesilme, birinde yasağı dinlemediği için diğeri ise zor durumdan kurtulma amacıyla taş kesilme söz konusudur.

Bu efsanelerdeki en önemli motif olan taş kesilme, Index’te *D 230 İnsanın Taş Kesilmesi* numarada kayıtlıdır. Bundan başka bu efsanelerdeki diğer bazı motifler Index’te *Q 395 Saygısızlıklar Cezalandırılır*, *Q 551.3.4 Taşa Çevirerek Cezalandırma*, *V 50 Dua*, *(T) V 206 Hızır* şeklinde yer almaktadır.

Saim Sakaoğlu’nun taş kesilme tipleriyle ilgili çalışmasına baktığımızda tespit etmiş olduğumuz efsanelerin 3 tipten ibaret olduğunu görmekteyiz. Birinci efsane olan “Gelin Kayası” Sakaoğlu’nun katalogunda “111-160 Saygısızlıklar” başlığı altında *123.1.2* numarada bulunmaktadır. İkinci ve üçüncü efsaneler ise “Hızır ve İnsanlar” başlığı altında *211* numarada ve son efsane ise “Zor durumdan Kurtulma” başlığının altında *71.2* numarada belirtilmiştir.³³⁹

³³⁹ Taş kesilme ile ilgili örnek metinler için bk. Saim Sakaoğlu, (2003), **101 Anadolu Efsanesi**, (Ankara); Ali Duymaz, (1989), “Bingöl Efsaneleri (İnceleme-Metinler)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Mehmet Aça, (1994), “Obruk (Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerinde Bir İnceleme”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); İsmail Görkem (1987), “Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metin ve İncelemeler)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Cengiz Gökşen, (1999), “Giresun Efsaneleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Seyit Emiroğlu, (1993), “Konya Efsaneleri (İnceleme-Metin)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler

Metin Ergun'da ise efsanelerin tip numaraları şöyledir: 1 numaralı efsane, 253.1.2 numarada, 2 ve 3 numaralı efsaneler, 381, 4 numaralı efsane de 133.5 numarada bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi Balıkesir Çepnileri arasında derlemiş olduğumuz efsanelerin benzerleri Anadolu'nun farklı yerlerinde mevcuttur. Taş kesilmeye efsaneleri ile Balıkesir Çepnileri ayrı bir konuma sahip değildir.

b) Havyan Efsaneleri

Çepnilerden derlediğimiz sekiz oluşum ve dönüşüm efsanesinin 5 tanesi dönüşüm efsanesi, 3 tane de etiyojik efsane olduğu görülmektedir. Yusufçuk kuşu, kumru ve çulbulu kuşu ve tavşan efsanelerinde insanlar hayvana dönüşmektedir. Diğer üç efsane ise “var olan varlıkların neden bugün bu şekilde” olduğunu açıklamaktadır. Yusufçuk kuşu, kumru ve çulbulu kuşunda zor durumdan kurtulmak isteyen çocuklar kuşa dönmektedir. Tavşanda ise, Hz. Ali tavşan halini almaktadır, ancak zor bir durumdan kurtulmak gibi bir durum söz konusu değildir. Baykuşun neden avlanmadığını, keklığının ayaklarının ve gagalarının neden kırmızı olduğunu, köpeğin neden sadık bir hayvan olduğunu diğer efsanelerden öğrenmekteyiz.

Bu efsaneler de geçen motiflere bakarsak, öncelikle kuşa dönüşen insan motifini görmekteyiz. Bu da Index'te *D 150 İnsanın Kuşa Dönüşmesi* şeklinde kayıtlıdır. Yusufçuk Kuşu, Kumru ve Çulbulu Kuşu efsanelerinde bu değişimi takip edebilmekteyiz. Bunun dışında Kumru, Yusufçuk Kuşu ve Çulbulu Kuşu efsanelerinde; *D 154.1 İnsanın Kumru Kuşuna Dönmesi*, *D 640 İsteyerek Değişme Sebepleri*, *S 31 Zalim Üvey Anne*, *V 50 Dua* motifleri yer almakta; Köpeğin Sadıklığı efsanesinde *A 1210 İnsanın Tanrı Tarafından Yaradılışı*, *İnsanın Vücut Yapısının Düzeni* motifleri; Keklik efsanesinde *B 450 Yardımcı Kuşlar*, *K 2200 Alçaklar ve İhanet Edenler*, *R 311 Ağaca Sığınma*, *Q 211 Öldürerek Cezalandırma* gibi motifler yer almaktadır.

Derlemiş olduğumuz iki Yusufçuk Kuşu efsanesinden birisinde hayvanlar kaybolduğu için, diğerinde ise çul kaybolduğu için kuşa dönme vardır. Ayrıca Çulbulu Kuşu efsanesi de yine bu efsane tipine dahil edilmelidir. Metin Ergun'un katalogunda

“501-515 Kaybedilen ve Bulunamayan Hayvandan Dolayı Dua Ederek Kurtulma” ve “516-520 Kaybedilen Eşya Yüzünden Dua Ederek Kurtulma” bölümlerine derlemiş olduğumuz efsane tiplerini dahil edebiliriz. Yusufçuk Kuşu efsanesinin ilki Ergun’un katalogunda 501.4 ve ikinci Yusufçuk Kuşu efsanesi ve Çulbulu Kuşu efsanelerini de 518 numarada bulabilmekteyiz.

Yusufçuk kuşuna ait efsanelerin ayrıca Sakaoğlu’nun kuş efsaneleriyle ilgili sunmuş olduğu tebliğinde Manisa ve Adana’da³⁴⁰ Ergun’un katalogunda; Antalya, Konya, Malatya, Aydın bölgelerinde de tespit edildiğini görmekteyiz.³⁴¹ Keklikle ilgili efsanede ise keklige dair açıklamanın yapıldığını görüyoruz. Bu efsanenin çeşitli varyantlarında ağaca saklanan kişiler değişebilmektedir. Isparta’da Hz. Hasan ve Hüseyin, Mersin’de Hz. Zekeriya, Alanya’da Hz. Yahya ve pek çok yerde Hz. Muhammet olarak geçmektedir.³⁴² Ayrıca bu efsaneye Mersin’de³⁴³, Muğla’da³⁴⁴, Fırat Havzası’nda³⁴⁵ da rastlanılmıştır.³⁴⁶ Bingöl’de ise keklığın yerini saksağan almaktadır.³⁴⁷

Bu bölümde dikkate değer efsanelerden birisi de “Tavşan” efsanesidir. Burada tavşanın Hz. Ali olması sebebiyle yenilmediği vurgulanmaktadır. Bugün kumru kuşunu avlamanın günah olduğunu söyleyen düşünce ile kendi inançları için önem arz eden bir kişinin dönüşümü sonucu ortaya çıkmış olan tavşanın yenilmemesi gerektiği düşüncesi arasında bir fark yoktur. Buradan da tavşan yemeyen Balıkesir Çepnilerinin gerekçesi ile kumruyu yemeyen insanların gerekçeleri arasında büyük bir farklılık olmadığı söyleyebiliriz.

³⁴⁰ Saim Sakaoğlu, (1985), “İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler*, C. I, (Ankara), s. 450-456.

³⁴¹ Metin Ergun, (1997), *age.*, s. 288-289.

³⁴² Halil Altay Göde, (2002), *age.*, s. 114.

³⁴³ Mehmet Erol, (1996), “Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

³⁴⁴ Mehmet Naci Önal, (2003), *Muğla Efsaneleri*, (Muğla), s. 141.

³⁴⁵ Ali Berat Alptekin, (1993), *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*, (Antakya), s. 151.

³⁴⁶ Derlemiş olduğumuz hayvan efsanelerinin varyantları için bk. Adem Yıldız, (2002), “Hayvanlarla İlgili Efsaneler”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

³⁴⁷ Ali Duymaz, (1989), *age.*, s. 373.

2) Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler

Bu bölümde incelemeye alacağımız efsanelerin biri “Şeytan”, biri “Cin”, üçü “Peri” ve ikisi de “Hızır” efsanesidir.

Tespit ettiğimiz şeytan efsanesinde geçen temel motif Şeytan’ın keçi şekline girmesidir. Index’te bu *F 234.1.2 Keçi Şeklindeki Peri* şeklinde kayıtlıdır. Yine Index’te *F 400 Ruhlar ve Şeytanlar*, *F 360 Hain ve Yıkıcı Periler*, *F 980 Hayvanlarla İlgili Olağanüstü Davranışlar* gibi motiflere bu şeytan efsanesinde rastlamaktayız.

Perilere dair efsanelerde ise perilerin gece vakti ortaya çıktığı, farklı kılıklara girebildikleri ve insana zarar verici nitelikte olabildiğini görmekteyiz. Bu efsanelerde perilerin su kenarlarında, ıssız köşelerde görüldüğü tespit edilmiştir. Index’te perilerin buldukları yer *F 220 Perilerin Yaşadığı Yer* şeklinde verilmektedir. *F 310 Periler ve İnsanlar*, *F 380 Perilerden Kurtulma veya Perileri Mağlup Etme*, *F 360 Hain ve Yıkıcı Periler* gibi motiflere bu efsanelerde rastlanılmaktadır. Cin Efsanesi için de bu açıklamalar geçerlidir. Zaten efsanelere bakıldığında cin ve peri arasında sadece cinsiyet farkının olmasıdır. Cinler erkek, periler kadın olarak verilmiştir.

3) Dinlik Efsaneler

a) Yatır Efsaneleri

Balıkesir Çepnileri arasından derlediğimiz 11 adet dini efsane bulunmaktadır. Bunların hemen hepsi yatırlarla ilgilidir. Bu yatır efsanelerinin halkın günlük yaşamında büyük yer edindiği, adı geçen yatırlarla ilgili bilgi verirken dahi yanlış bilgi vermemek için temkinli oldukları gözlemlenmiştir. Bu yatırların özellikle adaklarda, hastalıklarda ve Hıdırellez dönemlerinde aktif olarak kullanıldığını görüşmüş olduğumuz kaynak şahıslardan öğrenmiş bulunuyoruz. Yatır efsanelerinde geçen en önemli olağanüstü unsurların ışık inmesi, yatırlardaki şahsiyetlerin gecenin belirli saatlerinde birleşmeleri, kendileri hakkında kötü düşünce besleyenleri rüyalarına girerek rahatsız etmeleri gösterilebilir.

Derlemiş olduğumuz yatır efsanelerinden bazıları “Sarıköz, Hasan Baba, Çırpılı Dede” Balıkesir’de yaygın bir şekilde anlatılan efsanelerdir. Diğer yatır efsaneleri araştırma sahasındaki köylere ait efsanelerdir.

Balıkesir Çepnilerinden derlenen yatır efsanelerine ait motiflerin pek çoğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki yatır efsaneleriyle benzerlik göstermektedir. Değerlendirmeye aldığımız yatır efsanelerinde görülen en yaygın motif, Index'te *F 900* numarada kayıtlı olan *Keramet* motifidir. Altı numaralı Hasan Baba efsanesinde Hasan Baba cenazesi defnedilmeye götürülürken, tabutunda doğrulmuştur. Hasan Baba'nın bu kerametinin yanı sıra tekrar canlanması da yeniden dirilme motifidir ve Index'te *E 151 Tekrar Dirilme* şeklinde kayıtlıdır. Kerametın gösterildiği bir diğer efsane Çırpılı Dede'ye aittir. Çırpılı Dede ve Hasan Baba iki kardeşir (*P 251.5 İki Erkek Kardeş*), Çırpılı Dede çobanlık yaparken Hasan Baba da ayakkabıcılık yapmaktadır. Çırpılı Dede kardeşine zaman zaman süt getirmektedir. Bu sütü de mendilin içinde getirmektedir. Bu da Çırpılı Dede'yle ilgi anlatılan tüm efsanelerin temel motifidir. Sarıkız efsanesinde ise Sarıkızın babasına abdest alması için Kazdağı'nın zirvesinden uzanarak denizden su alması en önemli kerameti teşkil etmektedir. Sinan Dede'nin ağasına götürdüğü helvanın hac dönüşüne kadar soğumaması yine kerametler arasındadır.

Index'te yer alan *F 500 Olağanüstü İnsanlar* adlı motif bu dini efsanelerin hepsi için geçerlidir. Bu kişilerin saygı görmesindeki temel neden bu olağanüstülüktür. *C 423 Olağanüstülüklerin İfşa Edilmesi* motifine Sinan Dede efsanesinde rastlamaktayız. Çoban olarak bilinen Sinan Dede, Hacca ağasına götürdüğü helvanın ağası geri dönünceye kadar soğumamasının ardından ermiş olduğu anlaşılmıştır.³⁴⁸ Sarıkız'da da Sarıkız denizden su aldıktan sonra babasına ermiş olduğunu bildirmiştir. *D 1148 Sihirli Türbe* motifine en güzel örnek Çarıklı Haşim Dede ve Urlu Dedesi'dir. Çarıklı Haşim Dede'nin türbesinden bir parça taş alan adam rüyasında tekkede yatan zatı görmüş ve sabah olduğunda aldığı taşı geri götürmek zorunda kalmıştır. Urlu Dedesi'nin bulunduğu mezarı altın vardır diye kazan birisini mezardan çıkan bir el yakalamaktadır. Bütün bunlar sihirli türbeye örnek teşkil etmektedir.

Bu kısımda değerlendirdiğimiz efsanelerdeki temel motiflerden birisi de Index'te *F 1068 Realist Rüya* ve *J 157 Rüyada Öğrenilen Bilgi* şeklinde yer alan rüya motifidir. Çarıklı Haşim Dede, türbesinden taş alan adamın rüyasına girerek taşını geri

³⁴⁸ Bu efsanenin bir benzerini Saim Sakaoğlu Lefkoşa'dan derlenmiştir. Metin için bk. Saim Sakaoğlu, (2003), *101 Türk Efsanesi*, (Ankara), s. 135-136.

istemmiş, Uurlu Dedesi, kendisiyle alay eden adamı rüyasında zor durumda bırakmıştır. Bu efsanelerde geçen cezalandırmalar da ayrıca değerlendirilmesi gereken motifler arasındadır. *Q 200 Cezalandırılmış İşler*, *Q 285 Zalimli Cezalandırılır, Öldürerek Cezalandırma* gibi motiflere rastlanmaktadır.

Bu şekilde temel motiflerini değerlendirdiğimiz bu efsanelere ait motiflere Index'te olduğu gibi Anadolu'daki pek çok efsanede de rastlamaktayız. Özellikle veli zatların kısa sürede bir yerden bir yere gitmeleri çok yaygın bir motiftir. Sinan Dede'nin çok kısa süre içinde Hacca helva götürmesi derlemiş olduğumuz efsaneler arasından bu motife örnek teşkil ettiği görülmektedir. Saim Sakaoglu, hızlı yer değiştirmelerin Kars, Ağrı, Kağızman, Erzurum³⁴⁹, Tunceli gibi pek çok yerde bulunmakta olduğunu, beyan etmiştir.³⁵⁰ Ayrıca bu motife Çorum, Gaziantep, Isparta, Konya, Afyon gibi daha bir çok yerde rastlamaktayız.³⁵¹

Keramet, motifinin yer aldığı efsaneler arasında Isparta'dan Abdulgani Dede, Eyüp Dede, Hacı Aziz, Veli Baba, Dedegöl gibi efsaneler³⁵²; Bingöl'den Şeyh Derviş Efendi, Şeyh Ahmet, Seyyid Hasan efsaneleri³⁵³; Adana'dan Yahya Dede'nin Kerameti, Ömer'in Kerameti gibi efsaneler³⁵⁴; Yozgat'tan Şemunel Gazi, Şakir Efendi, Abdullah Efendi efsaneleri gösterilebilir.³⁵⁵

Ayrıca Balıkesir Çepnilerinin Dinlik efsanelerinde geçen çeşitli şekillerde cezalandırma motifine benzer Doğu Karadeniz'den Kuraklık³⁵⁶; İçel'den Şih Dede Efsanesi, Muğdat Dede efsaneleri gösterilebilir.³⁵⁷

³⁴⁹ Bilge Seyitoğlu (1985), *Erzurum Efsaneleri (Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme)*, (Ankara).

³⁵⁰ Saim Sakaoglu, (1997), "Bir Efsane, İki Tip, Bir Motif: Şeyh Bilecen ve Memik Dede Efsaneleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, s. 181-189.

³⁵¹ Halil Altay Göde, (2002), "Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 279.

³⁵² *age.*, s. 277-290.

³⁵³ Ali Duymaz, (1989), "Bingöl Efsaneleri (İnceleme-Metinler)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 59-82.

³⁵⁴ Refiye Okuşluk, (1994), "Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi), s. 57-74.

³⁵⁵ Zekeriye Karadavut, (1992), "Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s.111-123.

³⁵⁶ Neşe Işık, (1998), "Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 51.

Balıkesir Çepnileri, dini efsanelerine büyük bir saygıyla yaklaşmaktadır. Ancak bu saygının altında dini yaptırım görünmemektedir. Alevi-Bektaşî inanç yapısına sahip olan bu insanlar yatırlarına “Tekke, Dede” gibi isimler vermekte ve bunları hayatlarının bir parçası olarak kabul etmektedirler. Her türlü sevinç veya üzüntüde bu tekkeler ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretler esnasında türbeye mum yakanlar, kurban kesenler ve yatırın etrafında üç kez dönenler de bulunmaktadır. Son olarak belirtilmesi gereken husus, yatırların yeri meselesidir. Çepni köylerinde görme şansımızın olduğu tüm yatırlar o bölgedeki en yüksek bölgededir. Ve bu yatırların hemen yanı başında tek bir ağaç bulunmaktadır. Bu ağaca ziyarete gelenler, bez bağlamaktadır. Bu manzara Türk kültürü için yabancı olmadığı bir manzardır.

b) Hızır Efsaneleri

Halk kültüründe önemli kültlerden birisi de Hızır kültürüdür. Hızır, pek çok inanışta, pratikte yerini almış bir tiptir. Hıdırellez gibi Türk kültüründe önemli kutlamalar arasında yer alan bir ritüelin de oluşumunda rol sahibi olan bir isimdir. Hızır, kültürümüzde darda kalındığı zaman yetişen, insanların en zor anlarında onlara yardım eden birisi olarak tanınır. Hızır üzerine önemli çalışmalardan birisine sahip olan Ahmet Yaşar Ocak, Hızır’ın fonksiyonları arasında “Zor durumdan kurtarma, iyileri mükafatlandırma, kötülerini cezalandırma, bereket ve bolluk verme” gibi hususların bulunduğunu bildirmektedir.³⁵⁸ Index’te Hızır, (T) P 42 ve (T) V 206 numaralarla gösterilmiştir.

Balıkesir Çepnileri arasında derlemiş olduğumuz iki Hızır efsanesinden birinde bir köyü suya gark ederek cezalandırma varken, diğesinde ise mükafatlandırma söz konusudur. Bu iki efsanede yer alan motifler arasında Index’te *K 1837 Kıyafet Değiştirme* şeklinde yer alan Hızır’ın insanlarla muhatap olduğu zaman üstünün başının kötü halde olması, *Q Cezalandırılmış İşler* ve *Q Zalimler Cezalandırılır* imtihana tabi tuttuğu kişileri cezalandırması gösterilebilir. Bu motiflerin Anadolu’daki hemen her bölgede benzerlerini bulabilmekteyiz. Hızır’ın ceza olarak genellikle yok edeceği

³⁵⁷ Nilgün Çıblak, (1995), “İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi), s. 86-95.

³⁵⁸ Ahmet Yaşar Ocak, (1990), *İslâm Türk İnançlarında Hızır Yahut-Hızır İlyas Kültü*, (Ankara), s. 103.

köyleri göl haline getirdiğini görmekteyiz. Derlemiş olduğumuz Hızır efsanelerinin birisinde bu durum söz konusudur. Kendisine ekmek vermeyen köyü suya gark eder.³⁵⁹

Balıkesir Çepnilerinin efsaneleri, tip ve motif olarak Dünya ve Türkiye’de mevcut olan kataloglarda yer almaktadır. Ancak burada yeni olarak niteleyebileceğimiz “Tavşan” efsanesi dikkat çekmektedir. Bu da efsanenin yayılma alanı bulunduğu kitlenin Alevi-Bektaşî inanç yapısına sahip olmasından kaynaklanan bir efsane olduğunu göstermektedir. Balıkesir Çepnileri,³⁶⁰ bu efsane ile neden tavşan yemediklerini de izah etmektedirler.

³⁵⁹ Hızır’ın ceza vermesi sonucu oluşan göller için bk. Aziz Ayva, (2001), “Anadolu Göl Efsaneleri (İnceleme-Metin)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

³⁶⁰ Türklerde tavşana dair inanışlar için bk. Jean Paul Roux, (1992), “Türk İnançında Tavşanın Yeri”, Çeviren: İlhan Cem Erseven, Cem, C. 1, S. 8, Ocak, s. 42-46.

b. Efsane Metinleri

1) Oluşum Dönüşüm Efsaneleri

a) Taş Kesilme Efsaneleri

(1) Gelin Kayası

Kocasinan Köyü'nün karşısındaki tepede insana benzeyen kayalar vardır. Buradaki bu kayaların eskiden insan olduğunu biz büyüklerimizden duyduk. Anlatılana göre, bir gelin alayı gelini almış ve geri köyüne dönüyormuş. Bu esnada kalabalığın içinde çocuklu bir kadın varmış. Bu kadın bezdirme (Yufka) ile çocuğun altını temizlemiş ve o gelin alayı tam orada taş olmuşlar. Şimdi oraya "Gelin Kayası" denir. [İ.İşık-Kocasinan]

(2) Taş Kesilme I

Dikili yolu kenarında Kaynarca denen bir mevki, buraya bir yaşlı, saçlı, sakallı biraz da, buyurun yani tiksindirici şekilde burnu sümüklü gibi efendim ağzının suyu akıyor gibi bir ihtiyar geliyor. Köyün girişinden başlıyor: "Ben açım." Diyor. Ötekine söylüyor: "Ya benim karnım aç." diyor. Hep reddediyorlar adamı köyün sonuna gelmiş çıkışında bir gelin sırtında bir çocuk bağlı çocuğu sırtına almış fırında ekmek yapıyormuş geline:

"Kızım ben açım birazcık ekmek verir misin?"

Gelin hemen sahip çıkmış. Ona:

"Amca sen yaşlı adamsın böyle sokakta ekmek mi olur?" diyor. Elini atıyor:

"Buyur içeri." diyor. Adamı içeri alıyor. Taze ekmekten ekmek veriyor. Yemek koyuyor. Adam yemeği yedikten sonra:

"Kızım, bu köyün vadesi geldi seni kurtarayım bu köy batacak." diyor. "Peki" diyor gelin. İkiyi yürüyorlar, köyden dışarı çıkınca köy, başlıyor kaynamaya, evler yere kaynayıp gidiyor böyle. Evler, batıyor, binaların hepsi iptal oluyor. Efendim, o gelin de köyden 300-500 m uzaktan geri bakıyor. Geri baktığı yerde gelin taş olup kalıyor. Heykel halinde şimdi o köyün olduğu yerde durmaktadır. [C.Akey-Düpecik]

(3) Taş Kesilme II

Dilenci kılığına giren dede köyde ekmek istemiş, kimse vermemiş. Neyse ekmek istiyor kimse vermiyor. Bir tane gelin:

“Dur dede ben sana ekmek getireyim.” diyor. Bu gelingil de fakirmiş. Neyse biraz ekmek domates filan vermiş, adam karnını doyurmuş. Geline:

“Sen benimle gel, ama arkana bakmaksan.” Dede:

“Çocuğumu da alayım.” demiş.

Bunlar elli metre gidiyorlar, çocuğun ufak tuvaleti geliyor. Çocuğun arkasına bakarken gelin arkasına bakmış ev yerle bir olmuş artık. Gelinle çocuk taş olmuş kalmış. [G.Özden-Düpecik]

(4) Gelin Taşı

Zamanın birinde eni evlenmiş gelinin birisi tarlaya çalışmaya gitmiş. Yolda bunun karşısına iki adam çıkmış, bu adamların niyetleri bozukmuş. Geline saldırmak istemişler, gelin kaçmaya çalışmış, ama kaçamayacağını anlayınca:

“Allah’ım ya beni taş et, ya bu halden kurtar!” demiş.

Bu gelinin duası o an kabul olmuş. Gelin ve yanındaki adamlar da taş olup kalmışlar. Köyün orada taşlar durmaktadır. [V.Yaşar-Kocasinan]

b) Hayvan Efsaneleri

(1) Yusufçuk Kuşu I

Bunlar iki kardeşmiş. Bunlardan birinin adı, Yusuf’muş. Yusuf bayırda keçi güdermiş. Bir gün oğlaklar gelmemiş. Yusuf’un da bir üvey annesi varmış. Bu analık oğlakları kaybetti diye Yusuf’u dövmüş:

“Oğlakları ne yaptın?” diye çocuğu dövmüş.

Çocuk ağlayarak bayıra gitmiş. Bayıra gitmiş amma yırtıcı hayvanlar bayırda çok. Kız kardeşi de:

“Yusuf’u kurt yiyecek.” diye aramaya gitmiş.

Kız çocuğu o zaman dua ediyor:

“Yarabbi beni bir kuşcağız yap da bari kardeşimi bulayım.” diye. Cenab-ı Allah bunu bir kuş yapmış. Şimdi bu kuş daha hala bağıırır:

“Yusuuuf, Yusuuuf, buldun mu, buldun mu?” diye.

İyice dinleyince kardeşini aradığını duyarsın. Yusufçuk kuşu insandan da kaçmaz. İnsanın yanına kadar gelir, çünkü evveli o da insanmış. [K.Akdağ-Soğanbükü]

(2) Yusufçuk Kuşu II

Eskiden iki tane kardeş varmış. Bunlardan birisi kız, diğeri erkekmiş. Bunların annesi ölünce babası bu çocukların başına üvey bir anne getirmiş. Analık bu çocuklara kötü davranmaya başlamış. Gece vakti çocukları kaldırıp dereye çamaşır yıkamaya gönderiyormuş. Yine bir gece dereye çamaşır yıkamaya göndermiş. Oğlanın adı Yusuf'muş. Yusuf çulu yıkarken kaybetmiş. Eve gelmişler, ama analık bunları eve almamış.:

“Ya o çulu bulsunuz ya da buradan gidersiniz.” demiş.

Yusuf çulu aramak için evden ayrılmış. Gitmiş, ama dönmemiş. Kız kardeşini merak etmiş, Allah'a dua etmiş:

“Allah'ım beni bir kuş yap da kardeşimi bulayım.” demiş.

Allah duasını kabul etmiş ve kızı kuş yapmış. Kız çulu aramış, bulmuş. Ve kardeşine bağıırmış:

“Yusufçuk çulu buldum, Yusufçuk çulu buldum.” diye.

Böyle kardeşini arayıp dururmuş. Her gece böyle bir kuş öter. Dikkatlice dinleyince kuşun “Yusuf çulu buldum.” dediği anlaşılır. [G.Demirbaş-Çukurhüseyin]

(3) Baykuş

Baykuşa kimisi uğursuz kuş der, kimisi uğurlu der. Bacalara konduğu zaman “Uğursuzluk getirir.” derler. Ama baykuş genelde iyi bir kuşmuş. Ona Cenab-ı Allah tarafından günlük üç tane kuş rızık olarak gönderilirmiş. Rızık ayağına geldiği için onu avlanırken göremezsiniz. Ben de gördüm bunu. Baykuşun başında bir kuş kıvır kıvır

ediyor, etrafında dđntüyordu. Ağzını ısınyordu. Viranlık yerlerde, yıkık binalarda durduğu için uğursuz diyorlar. [K.Akdağ-Soğanbükü]

(4) Keklik

Kekliđin dűşmanı çoktur. Peygamberimiz ağaca kafirlerden saklanmış. Keklik de bunu, saklandığını görműş. Kafirler gelmiş aramaya başlamış, öte aramışlar, beri aramışlar bulamamışlar. Keklik de işaret etmiş. Peygamberin saklandığı ağacı göstermiş. O zaman kafirler peygamberi bulmuşlar ve öldürmüşler. Keklik peygamberin kanına dokunduğu için ayakları kınalıdır. Bundan sonra avcılar bunun dűşmanı olmuştur. Herkes avlamaya başlamış. [K.Akdađ-Sođanbükü]

(5) Köpeğin Sadıklığı

Adem Aleyhisselam'ı melekler balçıktan yoğurup da güneş sergiye bıraktığında İblis, şeytan yani atlara öğretiyor. İnsanoğlu yaratılıyor sizi imha edecek diyor. Atlar Ademi çiğnemeye geldiğinde Cenabı Allah köpeği yaratıyor. Adem başına bekçi olarak bırakıyor. Köpek Adem'in başında ruhsuz başında beklerken atları sokmuyor. Yani Adem'i imha ettirmiyor. Ademden yana köpek öyle sadık bir dosttur ki hane de beslenen köpek normalinde o haneye zarar vermediği gibi af buyurun kudurduğu zaman delirdiği zaman bile o haneyi terk eder kaybolur köpek gene de deli köpek bile zarar vermez beslendiği aileye. [M.Bilginç-Yaylacık]

(6) Kumru

Çocuğun birisi öksüz kalmış. Babası başka bir kadınla evlenmiş. Üvey anne çocuğa çok kötü davranıyormuş. Analık bir gün közleme yapıyormuş. Çocuk acıkmış, bu közlemeden almak istemiş. Bunu gören analık çocuğa sıcak maşayla vurmuş ve çocuğun boynunda maşanın izi kalmış. Çocuk artık bıkmış bu kadından. Allah'a yalvarmaya başlamış:

“Allah'im beni kurtar.” diye.

Allah da onu kuş yapmış. Kumrunun boynundaki çizgi işte üvey anasının vurduğu maşadan kalmış. [G.Demirbaş-Çukurhüseyin]

(7) Tavşan

Hız. Ali ile Hız. Osman bir gün konuşuyorlarmış. Hız. Ali:

“Allah’ın bir saatiyle bin saatı aynıdır.” demiş. Hız. Osman:

“Olmaz öyle şey, bir saat bir saattir, bin saat bin saattir.” demiş.

Oradan Hız. Osman eve gelmiş, hanımı ekmek yapmak için hamur karıyormuş. Suyu kalmamış. Hız. Osman’a:

“Çeşmeden su getir de hamura katalım.” demiş.

Hız. Osman’ın çeşmeye gitmesi için de bir dere den geçmesi gerekiyormuş. Hız. Osman dereyi geçince Allah tarafından kadın kıyafeti giyinmiş hale gelmiş. Orada bir çobanla tanışmış. Hayli zaman geçmiş, çobandan bunun iki tane çocuğu olmuş. Bir gün yine derenin öbür tarafına geçiyor, eski Osman kılığına dönüyor. Osman testi yi alıp hanımına su almaya gitmiş, dönüş te çocuklar da Osman’la birlikte gelmiş. Hız. Ali bunu biliyormuş. Hız. Osman da bu durumu kabul etmiyormuş. Orada kavilleşiyorlar birimiz tazı olalım, birimiz tavşan kim yakalarsa, kim kaçarsa o haklıdır. Hız. Osman tazı olmuş, Hız. Ali tavşan olmuş. Birbirini kovalamaya başlamışlar. Ondan beri Aleviler tavşan yemezler. [M.Oğuz-Kavakbaşı]

(8) Çulbulu Kuşu

Eskiden iki tane biri kız biri erkek çocuk varmış. Bunların bir gün anneleri vefat etmiş. Bunun üzerine babaları eve bir üvey anne getirmiş. Bu kadın çocuklara sürekli bağı rıp çağ ır dığı gibi bir de bir güzel dövüyormuş. Bu kadın bu çocuklara yıkamaları için evin çulunu vermiş. Çocuklar dereye çulu yıkama gitmişler, ama çulu suya kaptır mışlar. Su çulu alıp gitmiş. Çocuklar ne yapacaklarını bilememişler, eve gitseler üvey ana dövecek, gitmeseler, nereye gidecekler? O zaman çocuklar dua etmiş:

“Allah’ım bizi kuş et de eve gitmeyelim.” demişler.

Allah onları kuş etmiş. Bu kuşlar birbirlerine sürekli bağı rır mış:

“Çulu bulu bulu bildin mi?” diye.

Buralarda bu kuşlar ötmeye başladığında herkes onları dinler. [K.Özcan-Akyar]

2) Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler

a) Şeytan

Şurada yakınımızda komşu köyümüz var yani 10 dakika aramız çok yakın bir köy. Burada köydeki bir kadın akşam koyunların içinden gelmiş, çalışmış. Bir de geliyor ki salonda evinin içinden bir keçi. Af buyur yani keçi yatıyormuş. Kadın:

“Ne yapıyorsun burada? hüyt müyt” yapınca ondan sonra bu kadını gece uykusunda şeytan alıp götürmüş. Evinden bayıra götürmüş. Tabi bugün görünce beş gün sonra götür derken adamı ilgilendi. Hocalar çağırdılar şeytanla birkaç sene uğraştı muskayla zor tedavi ettiler. [A.Çolak-Yaylacık]

b) Peri I

Adamın birisi dereye gitmiş. Orada balık tutuyormuş, yüzüyormuş, gece olmuş. Orada bunun karşısına bir kız çıkmış. Bu periymiş. Peri adamın tuttuğu balıkları istemiş. Adam vermek istemeyince peri kovalamaya başlamış. Adam kaçmış, mezarlığın yanına gelmiş. Arkasına bakmış, peri yokmuş. Sağına bakmış, soluna bakmış, peri kaybolmuş. [G.Demirbaş Çukurhüseyin]

c) Peri II

Köyün bir kir taşı varmış. Daha önce orada peri yaşıyormuş. Yani büyük uzun saçlı peri. Benim dedem var Hüseyin dedem. Rahmetli çobanmış daha önce keçi güdüyormuş. Bir tane keçi doğum yapıyormuş dağda. Neyse doğum yaparken keçiler dağın üzerinde dans ediyorlarmış. Dedem bunu görünce tabi korkup eve dönmüş. Bizim arka harman yeri var. Patoz yaptığımız. Oraya gelmiş. Neyse orada arkasına bir tane oğlak takılmış, onu takip ediyormuş. Neyse kendi oğlağı zannediş, oğlak konuşmuş:

“Sen biraz kalsaydın ben seni çarpacaktım.” demiş.

O anda dedem de korkmuş eve kaçmış. [K.Uçar-Güvemçepni]

ç) Peri III

Eskiden bizim köyde bir adam vardı. Bu adam gece koyun çobanıymış. Yazın böyle koyun güderken. Bu çok susamış, erzakında su bitmiş. Mezarlığın orda pınar var. Pınara geliyor. Neyse eğilip su içecekmiş. Su içerken bir tane dişi peri, bunun kafasını

pınara yani suya bastırıyor. Öldürmek amacıyla. Neyse bu beş on saniye bocalanıyor. Suyun içinde kafayı çıkarıyor ama periyi görüyor mu görmüyor mu? Bilmiyoruz yani adam köye gelip böyle böyle bir şey var diye anlatmış. Bu gerçek olmuş bir şey kulaktan kulağa anlatılır. [F.Solak-Karamanlar]

d) Cin

Adamın birisi gece vakti kök kazıyormuş. Bu çalışırken bir cin gelmiş:

“Sen ne yapıyorsun burada?” demiş.

Adam:

“Kök kazıyorum.” demiş.

“Burada kazamazsın.” demiş.

Adam bunun cin olduğunu bilmiyormuş. Adam bununla gürleşmiş. Cin bunu çarpmış. Adam önceleri iyiydi, daha sonra hastalandı, öldü gitti. [G.Demirbaş-Çukurhüseyin]

e) Hızır I

Köyün birisine bir yaşlı geliyor. Bu yaşlı Hızır'mış. Bu köy bozuk bir köymüş. Kadının birisi de çocuğu ile beraber ekmek pişiriyormuş. Yaşlı adam:

“Kızım bana biraz ekmek ver.” demiş.

Kızcağız da “Buyurun amca” deyip vermiş.

Hızır bu kıza:

“Hadi gidelim.” demiş.

“Gideceğiz, ama dönüp arkana bakmayacaksın.” demiş. “Arkana köye bakma” demiş. Kız Hızır'la yürüyüp gelirken köyün olduğu yerde bir uğultu, gürültü kopmuş. Kızcağız da arkamdaki köye ene oldu diye merak edip dönmüş. Kız burada arkasını döndüğünden çocuğu ile beraber taş olup kalmış. Köy de olduğu gibi yerin dibine batmış. Oraya şimdi kaynarca diyorlar. Gürül gürül su çıkıyor, buradan. Kaynar su çıkıyor. Hızır, köyü gark etmiş. O kızı temiz bulmuş, onu yanına almış. [K.Akdağ-Soğanbükü]

f) Hızır II

Buralarda anlatılana göre bir zaman evli bir kadınla adamı varmış. Bunların yeni doğmuş bir çocukları olmuş. Adam tarlaya çalışmaya gitmiş. Kadın da çocukla evde kalmış. Kadın evde işlerine bakıyormuş, bir ara kapı çalmış. Açmış bakmış ki, beyaz sakallı, yaşlı bir adamcağız. Bu adam:

“Kızım ben buralı değilim, uzaktan geliyorum. Bana biraz yiyecek bir şeyler verir misin?” demiş.

Kadın hemen bu adama bir sofraya çekmiş, yemek yedirmiş. Yaşlı adam kadına:

“Ben senin çocuğu keseceğim.” demiş.

Kadın buna da itiraz etmemiş. Çocuğu getirmiş, vermiş. Kadına:

“Sen bana bir testi su getir ve dışarı çık.” demiş. Kadın suyu getirmiş, çocukla yaşlı adamı bırakıp dışarı çıkmış. Aradan epey vakit geçmiş, kadın merak etmiş ne oldu acaba diye? İçeriye usulca girmiş, bakmış ki çocuk ter içinde kalmış, yaşlı adam da ortadan kaybolmuş. Kadın, çocuk ter içinde kaldığı için suyla serinleteyim demiş, suyu dökünce her bir damladı altın olmuş, döktükçe altın olmuş. Bu kadının evine gelen adam Hızır’mış. [K. Akdağ-Soğanbükü]

3) Dinlik Efsaneler

a) Hasan Dede

İki arkadaş ava gitmişler. Bunlardan birisi küçük bir gölet görmüş, orada bir güvercin suyun içinde su içmekteymiş. Bu avcı hemen tüfeğine davranmış ve nişan alıp tetiğe basmış, ama tüfek ateş almamış. O zaman arkadaşlardan biri diğerine: “Bu Hasan Dede, güvercin halini almış gölede su içmeye gelmiş.” demiş. Ama arkadaş bunu dikkate almamış, çekmiş silahını doğrultmuş: “Ben bunu vuracağım.” demiş. Tüfeği çalışmamış, ateşlememiş. O zaman güvercin oradan kaybolmuş. Bunlar da geri eve dönmüşler. O güvercini vurmaya çalışan adam iki üç gün sonra hasta olmuş ve ölmüş.

Hasan Dede’ye halk mum yakmaya gider, bez bağlamaya gider, kurban kesmeye gider. Biz orada mumu yakmayız. Mumu yakmamadan bırakırız, mum kendiliğinden yanar. Mumu cumadan cumaya koyarız. [H.Altinel-Kocasinan]

b) Türkmen Dedesi

Türkmen Dedesi, Kocasinan Köyü’nün Bazargeddiği tepesinde bir ağacın altında bulunmaktadır. Buraya bayramda ziyarete gelenler olduğu gibi kurban kesmeye gelenler de olur. Kurban özellikle bu yatırın yanından kesilir. Köylüler işlerinin yolunda gitmesi halinde dedeye kurban keseceğini vaat eder ve işi gerçekleşince dedeye kurban keser. Buraya gelenler çaput bağlar, mum yakarlar. Her türlü sorunu olan buraya gelir. Oğlu askere gidenler, oğlunun sağ salim gelmesi için, çocuğu olmayanlar çocuk sahibi olmak için Türkmen Dedesi’ne gelir dua eder, niyazda bulunur. [U.Kahraman-Kocasinan]

Hasan Dede, Türkmen Dedesi ve Satı Bacı kardeşmiş. Bunlar gece vaktinde birleşirler bir araya gelirlermiş. Bunların bir araya geldiğini benim annem görmüş. Yetmiş altı yaşlarındaki annem gece vakti dışarı çıktığında Satı Bacı ve Çarıklı Hâşim Dede’nin atlara binip karşı tepedeki Hasan Dede’nin ayağına gittiğini görmüş. Bunların bir araya geldiği hep anlatılır. [M.Şenay-Kocasinan]

c) Çarıklı Hâşim Dede

Bu yatırın olduğu yerde eskiden büyük eski taşlar vardı. Bu taşları bir gün köyün eski muhtarı alır gider. Gece muhtar uyurken onun rüyasına girer ve kendi türbesinden almış olduğu taşı derhal geri götürmesini, evinde durdurulmasını söyler.

“Benim taşımı geri getir.” der.

Muhtar o taşı sabahleyin geri getirir, ondan sonra kimse bu türbeden bir şey almaya cesaret edemez. [M.Şenay-Kocasinan]

Bir gece yarısı bu yatırın yanından geçmekteydim, tam Çarıklı Hâşim Dede yatırının yanına gelirken diz kapaklarına kadar beyaz giymiş, sakalları göğsüne kadar bir dede yanıma yaklaştı bana:

“Kalbini bozmadan gel geç.” dedi.

Ben de geçtim gittim. Ben arkama baktım, ama o yerinden kaybolmuştu bile. [N.Altınel-Kocasinan]

ç) Tekke Dedesi I

Bu yatır, Kocasinan Köyü'nün Göktepe adlı bir tepesinde bulunmaktadır. Eskiden bunlar yedi kardeşmiş, karşıda da Hasan Dede vardır. Bu dedenin olduğu yer geceleri ışıllı parlar, bunlar burada toplanıp konuşurlarmış. Buraya gelenler; adak adayanlar, dilek dileyenler, hastalıktan, beladan bizi korusun dedem diye gelenlerdir. Buraya gelenler mum yakar, dua eder. Buraya gelenler su getirir, gelen geçen için diye. Su getirmek iyi olurmuş. Gelenler dilek dileyip bez bağlarlar. Bunlar yedi kardeş toplanmış, dolaşırlarmış. Ben rahatsızlandım, hasta oldum bu dedeye mumu yakmaya, dilek dilemeye gittim. [Y.Gülen-Kocasinan]

Buna yatır derler. Bu yatırlar, Allah'ın en iyi kullarındandır. Buraya niyaz etmeye, mum yakmaya giderler. [Y.Aydın-Kocasinan]

d) Tekke Dedesi II

Tekke Dedesi'nin diğer yatırdaki dedelerle birleştiği, bir araya geldiği görülmüştür. Akşam oldu mu dedenin olduğu yerde ateş yanar. Burada bazılarının rüyasını girip kendini göstermiştir. Bizim köyde birisi var o anlattı bana. O kendisi sağlıkçıydı. Buralardan geçerken Tekke Dedesi'nin yanından geçerken:

“Hadi ya buraya taş çevirmişler, buraya taş çevirip de ne olacak?” diyor. Geçerken ayağıyla oradaki taşları yıkmış. Bunu kendisi anlattı:

“Akşamleyin yattım, beni bir bastırıldı, ama nasıl, ölüyorum.” diyor. Uyanıyor dışarı çıkıyor hava alıyor yine yatıyor, dede onu yine bastırıyor. Ondan sonra tövbe ettiğini söyledi. Öyle yerlerle konuşmayacağını söyledi. Bunlar erişmiş adamlar.

Bunlar yatır, eskiden kerametini göstermişler. Bunlar keramet gösterdiği için taşla çevirmişler. Gidenler oraya gidip ibadet yapıyor, niyaz yapıyor, mum yakıyor. Niyet edenler: “Benim şu işim olursa dedeye mum yakacağım.” der. Olursa mum yakar, kurban keser. [K.Akdağ-Soğanbükü]

e) Hasan Baba

Hasan Baba'nın oradan adamın birisi ölmüş götürüyorlarmış. Cenaze kapıdan geçerken Hasan Baba:

“Yuh be!” demiş.

Tabi bu cenazenin içinde vefat edenin oğlu, akrabaları varmış. Zaman geçiyor. Hasan Baba da ölmüş. Hasan Baba'yı aynı tabuta koymuşlar, mezarlığa götüreceklermiş. Hasan Baba'nın daha önce cenazesi giderken “Yuh be!” dediği adamın oğlu, bu sefer Hasan Baba'nın cenazesi götürülürken:

“Yuh be!” demiş.

Hasan Baba'dan babasının intikamını alıyormuş. Hasan Baba tabutun içinde oturum durumuna gelmiş ve:

“Baban gibiysen bana da yuh olsun.” demiş.

Cemaat Hasan Baba'yı olduğu yere defnetmişler. Mezarlığa götürmüyorlar. Mezarı o nedenle şehrin içinde kalıyor. [K.Akdağ-Soğanbükü]

f) Çırpılı Dede

Hasan Baba ayakkabıcıymış. Biraderi de çobanmış. Kardeşi, çoban olan kadınların başına bağladığı tülbende dağdan koyunu sağıp biraderine süt getirirmiş. Yine bir gün:

“Birader sana süt getirdim.” diyor. Hasan Baba da:

“Sağol, Allah razı olsun.” diyor.

Bu arada Hasan Baba'nın yanına kadının birisi gelmiş:

“Benim ayakkabılarımı boyayıver.” diyor.

Hasan Baba ayakkabıları başlıyor boyamaya bu esnada süt de damlamaya başlamış. Çoban kadına vurulmuş. Hasan Baba:

“Birader dağda koyun gütmeye benzemez bu, kendini topla” demiş. Çırpılı Dede bir daha şehre inmemiş. Mezarı şehrin dışındadır. [K.Akdağ-Soğanbükü]

g) Sinan Dede

Ağanın birisi gün Hacca gitmiş. Karısı da undan helva yapmış:

“Azıcık da ağaya göndersek.” demiş.

“Kimle gönderelim, çobanla gönderelim.” demişler. Çoban da Sinan Dede’ imiş: “Sinan gel!” demişler. Sinan Dede:

“Nereye?” demiş. Ağanın karısı:

“Mekke’ye bunu götür.” demiş.

Sinan Dede almış, götürmüş. Ağa Hac’dan dönmüş. Karısı karşılamış, ağa heybesinden helva çanağını çıkarmış. Karısı sormuş:

“Bu ne?” Ağa:

“Sinan’la sen göndermişsin.” demiş. Karısı:

“Ama bu helva daha hala sıcak.” demiş.

O zaman Sinan Dede’nin ermiş olduğunu anlamışlar. [M.Dalkıran-Soğanbükü]

h) Satı Bacı

Şu anki dükkanımızın ve evimizin bulunduğu bu binayı kurduğumuzda binanın arka tarafından çatır çatır diye ses geldi. Bunu birkaç tane hocaya danıştık, onlar da bize:

“Evinizin olduğu yerde yatır var” dediler.

Bu çatırtılar daha sonra da devam etti, bu böyle devam edince yine birkaç hocaya daha sorduk. En sonunda Kabazlar Köyü’nden bir kadın bu Satı Bacı’nın bir padişah kızı olduğunu söyledi. Babası bu kızı sevdiğine vermemiş, o da kendini öldürmüştü dedi. Kız oğlan kız olarak ölmüş. O kadın “Olduğu yere yatırını

yapacaksınız.” dedi. Biz de onun mezarını yaptık, adını yazdırdık. Köylüler bu yatıra adakta bulunur, kurban keser, çaput bağlarlar, niyazda bulunurlar, mum yakarlar.
[M.Şenay-Kocasinan]

ı) Uurlu Dedesi

Eskiden bir ermiş varmış. Bir gün vefat etmiş ve bugünkü Çukurhüseyin Köyü'nün üst tarafındaki tepeye gömülmüş. Buraya herkes ziyaret amacıyla gelir gidirmiş. Zamanla bir söylenti çıkmış:

“Bu adamın olduğu yerde altın var.” demişler.

O zaman adamın birisi:

“Burada kesin para vardır, orayı kazıp parayı bulacağım.” demiş.

Adam Uurlu Dedesi'ne varmış ve başlamış mezarı kazmaya. Tam kazarken mezardan bir el çıkmış, mezarı kazın adamı yakalamış. O adam zorla kurtulup kaçmış. Ama arkasına kara bir köpek takılmış, adam nereye kaçtıysa onu kovalamış. Köyde adam:

“Kurtarın beni.” diye koşup yardım istemiş. Köylüler:

“Neyden kurtaralım?” demişler. Adam:

“Beni kovalayan kara köpekten.” demiş.

Ama kimse kara köpek falan görmemiş. Adam evine kaçmış. Bir rüyasına Uurlu Dedesi girmiş. Adam rüyasında felç olmuş, sakat kalmış ve öyle çeke çeke ölmüş.
[D.Kaplan-Çukurhüseyin]

Köyümüzdeki insanlar oraya adak kesmeye giderlerdi. Köyün karşı tarafında tepenin üstünde ağaçların altında defin olmuştur. Buraya tekke de derler. Buraya çocuğu olmayanlar, adak adarlar, sınava girecek olanlar, adak adarlar. Tepede yatırın yattığı yer taşlarla çevrilmiştir. Mezarın başında büyük bir ağaç vardır. Buraya gidenler, önce mezarı üç kez dönerler ve her dönüşte oradaki ağaca bir çaput bağlarlar. Ağaca üç tane bez bağlamış olurlar. Bundan başka Hz. Ali'nin yeşil emirinden bağlarlar. Adak adayanlar adağı mezarı etrafında döndürür:

“Allah'ım adağımı kabul et.” derler.

Adağı keserken:

“Allah’ım benim adağımı kabul ettin, ben de senin adağını veriyorum.” derler.

Adağı kesip dağıtırlar. Adak adayan adak adar, mum yakanlar olur. Yatırın olduğu yere üç beş kuruş para koyanlar da olur. Yakılan mum yanıp eriyince dilek kabul olurmuş. Adağı kabul olanlar da adağını dedenin mezarının yanında keserler. Kimisi kestikten sonra aşığı köye getirir, kimisi de orada yemek yapar, yedirir.

Bu yatırlar bunların belli bir tarihi varmış. Cuma mı cumartesi mi ne onlar Gökköy’deki yatırlarla birleşiyorlarmış. Bütün yatırların hepsi birleşiyorlarmış. Neyse bunu gören bir kişi olmuş. Bir kişi görmüş diyor ki:

“Ben yatırı gördüğümde bir ışık diyor karşıdan Gökköy’e geldi. Bunlar gece birbirlerini ziyaret ediyorlarmış. Zate böyle bir söylenti var.

Urlu Dedesi’nin iki tane daha erkek kardeşi varmış. Bunlar aynı kıza aşık olmuşlar, ama bunlar ermiş adamlarmış. Bunlar aynı kıızı sevdikleri için anlaşmışlar, her biri ayrı bir yere gitmeye karar vermişler. Birisi Gökköy’e, birisi Kavakbaşı Köyü’ne Urlu Dede de Çukurhüseyin’e gelmiş. Ayrılmadan önce her zaman bir yerde birleşmeye söz vermişler. Hayatta iken bir araya gelirlermiş. Ancak her biri gittikleri yerde ölmüşler. Ama buluşmayı bırakmamışlar. Bunu çoğu köylü görmüştür. Urlu Dedesi’nin olduğu yere üç tane ışık gelir, bu ışık yarım saat bir saat bir arada kalır daha sonra ayrılırmış. Bunlar öldükten sonra da buluşmaya devam etmişler. [M.Demirkan-Çukurhüseyin]

i) Sarıkız Efsanesi

Güre’de adamın birisi Hacıya gitmiş, oğlu da gitmiş, kendisi de gitmiş. Kız bu ya, kıızı götürmemiş. Kıızı hocaya bırakmış. Bir ay falan burada kalacaktı. Babası Hacca gitmiş ve kız hocayla kalmış. Hoca bir iki gün geçmiş, kıza ters hareketlerde bulunmaya başlamış. Kız anlamış hocanın niyetinin kötü olduğunu . Kız hocaya:

“Önce sen bir abdest al.” demiş. Hoca:

“Tamam.” demiş.

Kız hocayı banyo ettirirken hocanın kafasına takunyayla bir güzel vurmuş. Ala kan etmiş hocanın kafasını. Hoca kızın babasına mektup yazmış:

“Senin kız buranın gençleriyle sokağa çıktı.” diye.

Babası kendi gelmemiş. Oğlunu göndermiş:

“Hadi git bak!” demiş.

Oğlan gelmiş, kardeşine:

“Gidelim.” demiş.

Oğlan kızı Kaz dağının üstüne götürüp öldürecekmiş. Kız olanı biteni abisine anlatmış. Abisi de onu kazlarla birlikte Kaz dağına götürmüş. Ama kardeşini öldürmemiş, oraya bırakıp dönmüş. Baba Hacdän dönmüş, o tabi kızı öldü biliyormuş. Babası bir gün Kaz dağına gezmeye çıkmış, bakmış ki her taraf kaz:

“Bu kazlar neymiş acaba?” diye kendi kendine düşünmüş.

Sarıkız bu kazlara:

“Taş olun kalın.” demiş.

Kazlar orada taş olmuş kalmış. Orası Sarıkız tekkesidir. İnanmazsanız gidip taşlara bakalım. Babası gelmiş, bakmış taş. Oraya oturmuş. Kızına:

“Kızım buralarda su yok mu?” demiş. Kız:

“Var” demiş. Babası namaz kılacakmış hacı ya. Kız tası uzatıvermiş denizden su almış. Babası:

“Kızım suyu nereden aldın?” demiş. Kız:

“Denizden aldım.” demiş.

Denizle Sarıkız tekkesinin olduğu yer altı saattir. Babası onun ermiş olduğunu anlamış. Şimdi Cuma akşamı, birkaç kez ben de gördüm, yıldız şeklinde hareket ediyor, oradan Sinan Dede’ye iniyor. [M.Dalkıran-Soğanbükü]

3. Fıkralar

a. Fıkraların İncelenmesi

Fıkra, halk edebiyatının hacimce küçük, genellikle tek motifli, günlük konuşma dilini kullanan, bünyesinde genellikle komik unsur barındıran, mensur türüdür. Fıkralar hayvan masallarıyla benzerlikleri nedeniyle uzun süre masallarla birlikte değerlendirilmiştir. Özellikle hayvan masallarının tek motifli olması, bitiş kısmında özlü bir sözle bitmesi gibi hususlar nedeniyle fıkralar da masalla aynı kategoride değerlendirilmiştir.³⁶¹ Saim Sakaoğlu, “Fıkra” kelimesinin gülen bir kelime olduğunu ifade ettiği gibi, fıkroda nüktenin esas olduğunu ve anlatıma göre dinleyenlere zevk aldığını da eklemektedir.³⁶² Fıkra üzerine doktora çalışması yapmış olan Dursun Yıldırım ise fıkranın çekirdeğini hayattan aldığını, kısa ve yoğun anlatımlı, sosyal hayatta ortaya çıkan çarpıklıkları ince bir mizahla yansıtan, bir fıkra tipine bağlı olarak anlatılan nesir diliyle yaratılan bir tür olduğunu öne sürmektedir.³⁶³

Balıkesir Çepnilerinden derlemiş olduğumuz fıkra metinlerini Saim Sakaoğlu'nun:

- a) Türkçe Konuşulan Bütün Ülkelerde Bilinen Tipler
- b) Sadece Bir İki Türk Ülkesinde Bilinen Tipler
- c) Sadece Çok Dar Bir Bölgede Bilinen Tipler

Şeklindeki tasnifini esas alarak değerlendirmeye aldık. Derlemiş olduğumuz 12 fıkradan üçü tasnifin a bölümüne dahil edilirken, diğer dokuz fıkra ise c bölümüne dahil edilmektedir. Tespit etmiş olduğumuz fıkralardan ilk üçündeki fıkra tipi Nasreddin Hoca'dır. Diğer dokuz fıkroda ise yerel bir tip olan “Çepni”dir.

Nasreddin Hoca'nın fıkra tipi olduğu 3 fıkradan iki ve üçüncüsünde fıkranın içeriğine dair herhangi bir değişiklik yoktur. Ancak birinci sırada yer alan Nasreddin Hoca fıkrasında Hoca, Allah'la senli benli konuşmaktadır. Hoca dualarının kabul edilmesini isterken bir “hayır” sesi duyunca “Etmezsen etme ben de zaten abdest

³⁶¹ Pertev Naili Boratav, (2000), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, (İstanbul), s. 85.

³⁶² Saim Sakaoğlu, (1992), *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, (Konya), s. 5-6.

³⁶³ Dursun Yıldırım, (1999), *Türk Edebiyatında Bektâşi Fıkraları*, (Ankara), s. 3.

almıştım” demektedir. Bu fikra tipi, Bektaşî fıkralarına benzemektedir. Görünen o ki, bu fıkradaki Çepni veya Bektaşî tipinin yerine Nasreddin Hoca adapte edilmiştir. Bunun tam tersinin yapılmış olduğunu “Kıyamet” başlıklı fıkroda görmekteyiz. Bu fıkroda Çepniye “Kıyamet ne zaman kopacak?” diye sorulmaktadır. Bilindiği gibi bu fıkroda tip Nasreddin Hoca’dır, ancak burada yerini Çepni almıştır.

Çepni fıkraları, Dursun Yıldırım’ın tasnifinde “Zümre Tipi” bölümüne dahil edilebildiği gibi, Sakaoğlu’nun tasnifinde ise “Sadece Çok Dar Bir Bölgede Bilinen Tipler” bölümüne dahil olunabilir. Mahalli bir zümre tipi olan Çepni fıkraları üzerinde en önemli çalışmayı Ali Duymaz yapmıştır. 1994 yılında kaleme aldığı yazısında Çepni fıkralarının oluşumu, Çepni tipi, Çepni fıkralarının temel nitelikleri hususlarında açıklamalar yapmıştır.³⁶⁴

Çepni tipi; Tahtacı, Bektaşî gibi bazı tiplerle ortak özellikleri olan bir tiptir. Ancak Bektaşî tipi zümre tipini aşmış bir görünüm göstermektedir. Çepni fıkralarında da Bektaşî fıkralarında da “dini bir tenkit”in olduğu görülmektedir. Çepni fıkralarında bu din çatışmasının yanı sıra bir de boy çatışmaları yer almaktadır. Örneğin Çepni fıkralarında Yörükler genellikle aşağılanmakta, tenkit edilmektedir. Bunun alt yapısında Çepni köylerinin dışlanmışlığı, diğer köyler olan bağlantısının ve ilişkisinin son derece az olması gibi etkenlerin olduğu söylenebilir. Duymaz, Çepni fıkralarına farklı bir tarz katan bir diğer unsurun Çepnilerin kullandıkları ağız özelliklerinin olduğunu da söylemektedir.³⁶⁵

Derlediğimiz Çepni fıkraları arasında Bektaşî fikrası olarak bilinen fıkralar da bulunmaktadır. Bunun sebebi, Çepnilerin Alevi olmaları ile ilgili olmalıdır. Bektaşîlerin tenkit ettiği, rahatsız olduğu şeylere Çepniler de katılmaktadır. Böyle olunca Çepniler arasına giren bir Bektaşî fikrasında tip kolaylıkla Çepniye dönüşebilmektedir.

Çepni fıkralarında dikkati çeken hususlardan birisi de Allah’la konuşur gibi tarza sahip olunmasıdır.³⁶⁶ Örneğin “Bizim iş yarına da kalmadı” başlıklı fıkroda Çepni,

³⁶⁴ Ali Duymaz, (1994), “Mahallî Bir Zümre Tipi: Çepni Fıkraları”, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na 55. Yıl Armağanı, (Kayseri), s. 205-211.

³⁶⁵ *age.*, s. 206.

³⁶⁶ *age.*, s. 207.

Allah'ı kurtarmakta ve "Ben olmasam seni adam yiyecekti." demektedir. Bu gibi örnekler Çepnilerin dini anlayış bakımından farklı olduklarını göstermektedir.

Çepni fıkralarında karşımıza çıkan tali tiplerden birisi cami hocasıdır. Tespit ettiğimiz fıkraların beşinde imam yer almaktadır. Burada imamların tenkit edildiklerini, küçük düşürüldüklerini gözlemlemekteyiz. Bu tenkidin sebepleri arasında Alevi olan Çepnilerin camiye tercih etmemeleri bulunmaktadır. Ayrıca sürekli namaz kılmadıkları, oruç tutmadıkları, camiye uğramadıkları için tenkit edilen Çepniler, fıkralar vasıtasıyla maruz kaldıkları tenkitlere cevap vermektedirler.

Balıkesir Çepnilerinin çatışmaya girdiği bir diğer tip Yörüktür. Yörüklere "Boz" yani yabancı diyen Çepniler Yörüklerle ilgili olarak "Yılanı çuvala koyacak olmuşlar girmemiş, 'İçinde Yörük var' demiş" diyerek düşüncelerini dışa vurmaktadırlar. Bu çatışma fıkralara da yansımıştır. Derlemiş olduğumuz "Çepni ile Yörük" başlıklı fıkroda iki tip karşı karşıya gelmekte ve Çepni üstün çıkmaktadır.

Sonuç olarak, Balıkesir Çepnilerine ait fıkralardaki temel çatışma Alevi-Sünni ayrışması ve boy farklılığıdır. Din farkı yönüyle Çepni fıkraları, Bektaşî fıkralarına yaklaşan bir nitelik göstermektedir. Balıkesir Çepnileri, kendilerine has fıkra tipleriyle yapılan tenkitleri bir nebze olsun azaltmaktadırlar. Bu fıkralar, ister boy farkına, isterse din farkına dayansın, Türk kültürü içinde önemli bir konuma sahip olduğu kesindir.

b. Fıkra Metinleri

1) Türkçe Konuşulan Bütün Ülkelerde Bilinen Tipler

a) Affetmezsen Affetme

Bir tane Nasreddin Hoca varmış. Nasreddin hoca namaz kılıyormuş. Tam namaz kılarken, dua edermiş:

“Allah’ım sen benim günahlarımı affet.” diye.

Oradan bir deli çıkmış. Ağacın arkasına saklanmış. Nasreddin Hoca yine:

“Allah’ım sen benim günahlarımı affet.” demiş. Deli de:

“Affetmem!” demiş. Nasreddin Hoca da:

“Etmezsen etme, ben de zaten abdest almamıştım.” demiş. [A.Solak-Çukurhüseyin]

b) Orası Karanlık

Nasreddin Hoca sokakta hanımının yüzüğünü arıyormuş. Hoca’nın komşusu gelmiş:

“Hocam, Hocam orada ne yapıyorsun?” demiş.

Nasreddin Hoca da:

“Yüzük arıyorum.” demiş.

Hoca’nın komşusu da:

“Yüzüğü nerede düşürdünüz?” diye sormuş.

Hoca:

“Samanlıkta düşürmüş.” demiş.

Komşusu:

“Samanlıkta düşüyse burada neden arıyorsun?” demiş.

Nasreddin Hoca:

“Orası karanlık da ondan” demiş. [D.Solak-Çukurhüseyin]

c) Uykularken İyiydi

Nasreddin Hoca bir gün camide vaaz veriyormuş. Bakmış ki, cemaat uyukluyormuş. Uykuyu dağıtmak için:

Dün gölde dört ayaklı ördek gördüm.” demiş.

Cemaat:

“Hoca dört ayaklı ördek mi olur?” demiş.

Hoca:

“Siz ben vaaz verirken uyukluyorsunuz, bu oluyor da ördek mi olmayacak?” demiş. [N.Altınel-Kocasinan]

2) Sadece Dar Bir Bölgede Bilinen Tipler

a) Çepni ile Yörük

Çepninin biri, sürekli üstü başı sefil gezermiş. Bir gün Yörüğün birisi:

“Be adam ne böyle pis geziyorsun? O gömleği yıkasana!” demiş.

Çepni buna:

“Yıkasam ne olacak yine kirlenecek?” demiş.

Yörük:

“Yine yıkayacaksın o zaman.” demiş.

Çepni:

“Nasıl olsa yine kirlenir.” demiş.

Böyle defalarca Yörük soru sorunca Çepni:

“Benim bir işim gömlek yıkamak mı?” demiş. [M.Dalkıran-Soğanbükü]

b) Hayvanlığandan

Hocanın birisi camide cemaata bağırp çağırarak anlatıyormuş:

“İçki haramdır, içki içmek günahdır.” diye. Hoca:

“Bir hayvanın önüne rakı koyun, içer mi?” demiş ve cevabını da kendisi vermiş:

“Hayır içmez. Neden?” diye sorunca Çepni oradan bağırmış:

“Hayvanlığından” demiş. [M.Dalkıran-Soğanbükü]

c) Çepni

Eskiden iki Çepni varmış. Bunlar ayrı ayrı köydeymişler. Bu köydeki sağdıç öbür köydeki sağdıçına bir teneke pekmez koymuş, bir kaz kesmiş alıp gelmiş. Bunlar yemişler, içmişler ayrılmışlar. O sağdıç da ona tenekeyle ayran göndermiş. Adam bakmış tenekelerde yarım yarım ayran varmış. O zaman Çepni:

“Sağdıçıma getirdim pekmez ile kaz bile,

Bunlarla sağdıç olana bu cıngıltı az bile” demiş. [M.Oğuz-Kavakbaşı]

ç) Kıyamet

Çepniye’ye:

“Kıyamet ne zaman kopacak?” diye sormuşlar.

Çepni:

“Hanım ölürse birinci kıyamet, ben ölürsem ikinci kıyamet kopacak.” demiş.

[M.Oğuz-Kavakbaşı]

d) Herkes Olmayanı İster

Hoca namaz kılıp dua ediyormuş:

“Allahım bana Kur’an, iman nasip eyle.” diye.

Çepni oradan geçiyormuş. Demiş ki:

“Allah’ım bana akşama beş şişe rakı nasip eyle.”

Hoca:

“Sen Allah’tan Kur’an, iman istesene!” demiş.

Çepni:

“Sende iman yok onu istiyorsun, bende rakı yok onu istiyorum.” demiş.

[M.Oğuz-Kavakbaşı]

e) Ben Hiç Giriyor muyum?

Namaz vakti yaklaşmış. Hoca ezan okumaya çıkacakmış. Caminin önüne bir eşek girmiş. Hoca eşeğe caminin önünde ne geziyor diye sopayla onu çıkarmış. Oradan Çepni geçiyormuş:

“Ne vuruyorsun eşeğe?” demiş.

Hoca:

“Camiye giriyor.” demiş.

Çepni:

“Şaşırmıştır, hayvandır, ben hiç giriyor muyum?” demiş. [M.Oğuz-Kavakbaşı]

f) Müslüman Oldun da Ne Yaptın?

Hoca akşam ezanını okuyup oruç bozduracakmış. Çepni sofraya donatıp hocayı kandırmış. Ezanı bekleyen halk merak edip gelince hocayla Çepniyi rakı içerken bulmuş.

“Hocayı idam etmek lazım.” demişler.

Çepni:

“Ben Hıristiyan’ım o yüzden içtim.” demiş.

“Eğer Müslüman olursam hocayı affeder misiniz?”

“Evet” demişler.

Sonra hoca Çepniye:

“Az kalsın kelle gidiyordu.”

Çepni:

“Hadi oradan Hıristiyan oldum kendimi kurtardım sen Müslüman oldun da ne yaptın?” demiş. [D.Oğuz-Kavahbaşı]

h) Bizim İş Yarına da Kalmadı

Çepninin birisine karısı bir lira vermiş, pazara göndermiş. Çepni almış parayı pazara gitmiş. Dolaşırken bir caminin yanından geçmiş. Caminin hocası da vaaz veriyormuş:

“Bugün bir veren yarın iki alır.” diye.

Çepni:

“Bak bu iyi iş, ben şu bir lirayı vereyim de yarın iki alayım.” demiş.

Parasını vermiş ve bir atlı geldiğini yolda görmüş. Atlı gelmiş, heybesinden ekme çıkarmış. Kılıcıyla 5 parçaya bölmüş:

“Sen Bekir’sin, sen Ömer’sin, sen Osman’sın, sen Muhammet’sin, sen Allah’sın.” demiş. Sonra:

“Ey yüce Allah, bu Bekir bile bile Allah’ın haklarına tecavüz etti. Namazını kılmadı. Sen bunları bilmiyor muydun?” demiş ve ekmeği yemiş.

Ömer’e gelince:

“Neden sen karıştırdın?”

“Osman’a sen türlü dalavereler yaptın. Peygamberin kovduğunu geri çağırdın.” demiş ve onları da yemiş.

“Ya Muhammet sen niye yüz verdin bunlara?” diye onu da yemiş.

Sıra Allah’a gelmiş:

“Allah’ım sen her şeye kadir kayyumdun. İsteseydin müdahale ederdin.” demiş ve tam lokmayı yiyecek iken Çepni adamın üstüne atlamış:

“Ey Allah’ım ben de olmasaydım adam seni de yiyecekti.” demiş. Atlı ölmüş, heybesi de altın doluymuş.

Çepni:

“Ya Rabbü’l alemin sen ne cömertsin, bizim iş yarına da kalmadı.” demiş.

[M.Oğuz-Kavakbaşı]

1) Namaz

İki Çepni yolda giderken, bunları camiye götürecek olmuşlar. Bunlardan birisi kaçmış diğeri kaçamamış. Namaz bitmiş, Çepninin arkadaşı sormuş:

“Ne yaptınız içeride?” demiş.

Çepni:

“İmam van van vanlıyı, cemaat bir şey anlamıyı, ikide bir lök diye orturıyı, bir de gelen giden var mı deyi etrafa bakıyı.” demiş. [H.Altınel -Kocasinan]

4. Türküler

Türkü, Anonim Halk Edebiyatı'nın en yaygın türlerinden birisidir. İlk söyleyicileri başlangıçta belli iken zamanla halka mal olan bu ürünler, anonimleşerek halkın duyusu, görüşü, tercümanı olurlar. Türküler, halkın iç âlemini yansıtan, beşikten mezara bütün yaşamını kucaklayan edebi mahsullerdir. Türkülerde değişmez bir şekil ve ölçü yoktur. Ancak en bariz vasıfları kavuştağa sahip olmalarıdır.³⁶⁷ Türkülerle ilgi en güzel tespitlerden birisi, Boratav'a aittir: "Türkiye'nin sözlü geleneğinde bir ezgi ile söylenen halk şirinin her çeşidini göstermek için en çok kullanılan ad, türküdür." şeklindeki açıklaması türküde asıl unsurun ezgi olduğunu göstermektedir.³⁶⁸ Hikmet Dizdaroğlu da türkünün ezgi boyutuna temas etmiş araştırmacılar arasındadır.³⁶⁹ Doğan Kaya, türkülerin bir veya dört mısralı bentlerine bağlantılarının getirilmesiyle söylenen anonim ürünler olduğu söylerken türkülere belli bir şekil özelliği atfetmektedir.³⁷⁰ Öcal Oğuz ise türküyü Türklere ait ezgiler olarak kabul etmek gerektiğini beyan etmektedir.³⁷¹

a. Türkülerin İncelenmesi

Derlemiş olduğumuz türküleri muhtevalarına göre tasnif ettik. Bu tasnif esnasında tespit etmiş olduğumuz türkülerin:

- a) Olay Türküleri
- b) Kına Türküleri
- c) Gurbet ve Ayrılık Türküleri
- ç) Aşk ve Sevda Türküleri

başlıkları altında toplandığını gördük. Bu tasnifte gösterilen "Olay Türküleri" bölümüne 4 tane türkü, "Kına Türküleri" bölümüne 5, "Gurbet ve Ayrılık Türküleri" bölümüne 3, "Aşk ve Sevda Türküleri" bölümüne de 7 tane türkü dahil edilmiştir.

³⁶⁷ Cahit Öztelli, (2002), *Evlerinin Önü Türküler*, (İstanbul), s. 12.

³⁶⁸ P. Naili Boratav, (2000), *age.*, s. 150.

³⁶⁹ Hikmet Dizdaroğlu, (1969), *Halk Şiirinde Türler*, (Ankara), s. 103.

³⁷⁰ Doğan Kaya, (1999), *Anonim Halk Şiiri*, (Ankara), s. 132.

³⁷¹ M. Öcal Oğuz, (2001), *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, (Ankara), s. 16.

Olay türküleri arasında yer alan “Şakir Efe” türküsü Sındırgı’da ve Balıkesir’in pek çok yerinde bilinen bir türküdür. Bu türküde adı geçen Şakir Efe, sıradan birisi iken dağa çıkıp eşkıyalık yapmıştır. Tuzağa düşürülmesi sonucu öldürülmüştür. Zenginden alıp fakire veren birisi olması sebebiyle halk, Şakir Efe’yi unutmamış ve ona türkü yakmışlardır. Bu türkünün ve diğer türkülerin yapılarında düzenli nazım özellikleri bulunmamaktadır. “Ümmüm” ve “Aysam” türküleri çay sularının götürmüş olduğu iki gelin için yakılmış türkülerdir. “Akpınar Türküsü” de sevdiği için ölen gence söylenen bir türkü konumundadır.

Kına türküleri, düğünlerde, kına gecelerinde özellikle gelin olan kızı ağlatmaya için kullanılan türkülerdir. Bu türküler şekil olarak mani tarzındadır. Ölçü olarak da ağırlıklı olarak yedili hece ölçüsü kullanılmıştır.

Gurbet ve ayrılık türküleri, şekil açısından diğer türkülere nazaran çok daha düzenlidir. Aşk ve sevda konulu türkülerde de mani ağırlıklı bir yapıyla karşılaşıldığı söylenebilir.

Türkülerin ölçülerine bakıldığında genellikle 7 heceli dizelerin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra 8, 9, 10, 11, 12, 13’lü ölçüler de kullanılmıştır. Ölçüde tutarlı bir durum yoktur, ancak bunların türkü olduğu düşünülürse bunun doğal olduğu kabul edilecektir. Türküler genellikle mani nazım şekilleriyle oluşturulmaktadır. Bazı türküler, manilerin peş peşe sıralanmasından ibarettir. Türkülerin bent ve kavuştak yapılarına bakıldığında ise, kavuştak kullanılan türkülerde iki mısralık veya bir mısralık kavuştakların çok daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Türkülerin de 2, 3, 4 ve 5 mısralık bentlerden oluşabildiklerini görmekteyiz.

Çepniler, türküleri hayatlarının her safhasında kullanmaktadırlar. Görüşmüş olduğumuz kaynak şahıslar, türkülerin kına gecelerinde, tarım işçiliğinde, köyün genç kadınları bir araya toplandığında söylendiğini belirtmişlerdir. Geleneksel hayatın insanların hayatlarından yavaş yavaş çekildiği bu dönemde Çepnilerin geleneklerini, devam ettirmeleri, türkülerini, manilerini, ağıtlarını hayatlarının bir parçası olarak görmeleri dikkate değerdir.

b. Türkü Metinleri

1) Olay Türküleri

a) Şakir Efe

Eski Koca Kağan Köyü'nde yaşamış. Gariban birisiymiş, ayakkabıcılıkla geçinen bir insanmış. Köyün teröristleri halkı haraca bağlamış. Buna da “Sen para vereceksin” demişler. O “Ben ayakkabıcılıkla geçinen çarık diken bir insanım, sana nereden para vereceğim” demiş. “Biz adamda şöyle para alırsın, böyle para alırsın” diye Şakir Efe'yi dövmüşler. Şakir Efe bu olayı sindiremiyor. Bu dayak atan adamların babasını baltayla kesmiş ve dağa kaçmış. Buradaki ağalar da Şakir Efe'den korkmaya başlıyor. Sındırgı'da Ağaları falan haraca bağlamış. Şakir Efe'nin önünü kesebilmek için buna oyun düzenliyorlar. Şakir Efe bir yara davet edilecek, bu daveti en yakın arkadaşı yapacak, bunu bir şekilde öldürecekler. Ortadan kaldırmak istiyorlar. Şakir Efe de bu oyuna geliyor. Çok yakın arkadaşı bunu bir yere davet ediyor. Bu tuzağı düzenleyen ağalardır. Şakir Efe'nin geldiği yerde kadın falan da oynatıyorlarmış. Şakir Efe çok miktarda alkol aldıktan sonra bunun elini ayağını bağlıyorlar ve öldürüyorlar. Şakir Efe'yi ortadan kaldırıyorlar ama halk onu unutmamış. Köroğlu gibi o da zenginden aldığı fakire vermiş. Halk buna ağıtlar yakmış. [E.İşık-Kocasinan]

Doktor al kanları damladı

Şakir Efe vurulmuş

Dere gibi akıyor kanları

Ah n'olaydı n'olaydı

Gördes karakoluna varaydı

Keşke de gitmez olaydı

Elim koynumda kaldı

Ah n'olaydı n'olaydı

Gördes karakoluna varaydı

Keşke de gitmez olaydı

Elim koynumda kaldı (Y.Bulut-Kocasinan)

b) Ümmüm Türküsü

Sındırgı yöresinin türküsüdür. Ümmü adında bir kız çay kenarına gitmiş, çay götürmüş. Su almış gitmiş. Ümmü genç bir kızmış, oraya hayvan bakmaya gitmiş, o arada dereye çay gelmiş, su bunu kürelemiş götürmüş. Daha sonra kızı aramışlar ölüsünü bulmuşlar. Ondan sonra bu ağıt yakılmış.

Çaya da düştü tutamadım yolunu

Uzak da gitti tutamadım yolunu

Akmayasıca çaylar nerde de koydun Ümmüm'ü

Suna boylumu boylumu

Elma da verdim elmasını yemedim

Ben Ümmü'ye bi şeycikler demedim

Akmayasıca çaylar nerde de koydun Ümmüm'ü

Suna boylumu boylumu [Y.Bulut-Kocasinan]

c) Akpınar Türküsü

Akpınar yapısına

Gün doğmuş kapısına

Emine'm çiçekler yollamış

Uyandım kokusuna

A güzelim bas gidelim

Kalabalık firkaya

Geriye kurşunlar bıraktı

Eminem'i arkaya

Akpınar aranı geniştir

Fadimem urbayı deniştir

Ahmet oğlan can verirken

Ah Eminem demiştir

A güzelim bas gidelim

Yola gidelim yola

Kardan beyaz kollarını

Dola boynuma dola [Y.Bulut-Kocasinan]

ç) Aşam

Aman Aşam duman Aşam

Dağlar başı mor menekşem

Dağlar başı senin olsun

Al yanaklar benim olsun

Koyun gelir asmadan

Donumu diktim basmadan

Yeni gelin Aşam giderim

Karakollar basmadan

Koyun gelir kuzuyla

Ayağının tozuyla

Gelin Aşam burdan geçti

Yeni körpe kuzuyla

Aman Ayşam yaman Ayşam

Al bohçanı dolan Ayşam

Dağlar başı senin olsun

Al yanaklar benim olsun

Koyun gelir dura dura

Ayaklarını vura vura

Gelin Ayşam burdan geçti

Karakolu sora sora

Aman Ayşam duman Ayşam

Dağlar başı dolan Ayşam [A.Çolak-Yaylacık]

2) Kına Türküleri

a) Kına Türküsü I

Yaşmak aldırılmazsın

Okuldan kaldıramazsın

Sekiz ayrı dokuz istesen de

Bana uyduramazsın

Geline bak geline

Kına yakmış eline

Gelin kurban olayım

Saçlarının teline [M.Şahin-Kocasinan]

b) Kına Türküsü II

Ormandan gel gavırın kızı ormandan

Ormandan gel gavırın kızı ormandan

Ben teze ayrıldım ben teze ayrıldım

Mor menevşe oğlandan

Evinize ben varamadım tavşandan

Oğlumuz gücücük oğlumuz gücücük

Uyumuş kalmış akşamdan

Ay anam ay bubam arşınlamalı

Yar üstüne yar seveni gurşunlamalı [M.Şahin, N.Altınel-Kocasinan]

c) Kına Türküsü III

Kiremit bacaları

Giymiş alacaları

Nerde güzel gelin varsa

Gebersin kocaları

Elmaya bak elmaya

Param yok almaya

Gelin sende intizar var

Saldım kadir Mevla'ya

Gelin sende intizar var

Saldım kadir Mevla'ya

Dal dibinde durulur mu

Susuz hamur yuğrulur mu

Aldın gelin ciğerimi

Ciğersiz durulur mu

Aldın gelin ciğerimi

Ciğersiz durulur mu

Karanfil filimizi

Kim bilir kalbimizi

Bir incecik yeller esti

Ayırdı ikimizi

Bir incecik yeller esti

Ayırdı ikimizi [Y.Bulut-Kocasinan]

ç) Kına Türküsü IV

Kınası yakar elimi

Yakın bubamın kınasını tutar elimi

Yığdığım yükü indirme gülüm

Yaydığım yaygıyı kaldırma gülüm

Benim yoksuzluklarımı bildirme gülüm

Gülüm gülüm körpe gülüm

Ağlayarak düştüm anam gurbet eline

Dertli dertli vurma aşık sazın teline

Yar yüzünden düştüm anam gurbet eline

Şikayetim çoktur anam benim feleğe [A.Çolak-Yaylacık]

d) Kına Türküsü V

Sevdiğim kız gelin olmuş

Gelin değil elin olmuş

Beyaz gelinlik içinde

Benim için ağlıyormuş

Gitti yarım gelmez geri

Bu sevda öldürür beni

Muradına ermesinler

Yardan ayranlar beni

Yazımız böyle yazılmış

Alın yazımız karaymış

Gelmez olaydım dünyaya

Kaderde ayrılık varış

Evimizin önünde pınar

Sokman eliniz donar

Bu ayrılık da size anca koyar

Anam anam verem anam [G.Özden-Düpecik]

3) Gurbet ve Ayrılık Türküleri

a) Türkü I

Ayrılık ateşten bir ok

Nazlı yarden hiç haber yok

Benim derdim herkesten çok

Ben nasıl yanmayım dağlar
Dağlar dağlar yansın bu dağlar

Sevda denen bir masalmış
Yar ellerle zevke dalmış
Gelmem diye haber salmış
Ben nasıl yanmayım dağlar
Dağlar dağlar yansın bu dağlar

Gurbet o kadar acı
Ne varsa içimde
Hepsi de bana yabancı
Ben gurbette değilim
Gurbet benim içimde
Gurbet benim içimde [Y.Aydın-Kocasinan]

b) Türkü II

Sabahtan cemalim seyran eyledim
Gönüller perişan elinden durnam
Elinden durnam elinden durnam

Nice ki beklersin gurbet yolunu
Hiç bilen yok mudur halımdan durnam
Halımdan durnam halımdan durnam

Seni uçuranlar murat almasın

Seni kim uçurdu yuvandan durnam

Gölünden durnam yuvandan durnam [Y.Bulut-Kocasinan]

c) Türkü III

Yıkıl gurbet gayrı sende duramam

Karlı dağlar kalkmadıkça aradan

Neyim kaldı benim sende yaradan

Yıkıl gurbet gayrı sende duramam

Karlı dağlar kalkmadıkça aradan

Dağların ardında kuzum

Derdimiz gizlidir bizim

Size derim size dağlar

Nerde benim kuzum dağlar

Dayanamam bu derde dağlar

Yavrumu saklayın dağlar

Başında bekleyin dağlar

Yerime koklayın dağlar

Nerde benim kuzum dağlar

Dayanamam bu derde dağlar [Y.Bulut-Kocasinan]

4) Aşk ve Sevda Türküleri

a) Türkü I

Yaşmak yudum yellendi

Ben yudum o kirlendi

Hadi gidelim güzel gelin de

Seninle ağzım dillendi

Pınar başında duran kız

Bayram geliyi davran kız

Kurbansız bayramlar olmuydu

Kurbanın ben olayım kız

Kiremit bacaları

Giymiş alacaları

Nerde güzel gelin varsa

Ölüversin kocaları

Ayçiçeğim çiçeğim

Sen doldur ben içeyim

Birin keklik birin palaz

Hankınızdan geçeyim

Elmaya bak elmaya

Param da çoktur almaya

Gelin sende intizar var da

Saldım kadir Mevla'ya

Ekindir ekilmiyor

Sevdadan geçilmiyor

Sevda bir tutam ipek

Dolaşmış açılmıyor

İndim kuyu dibine

Baktım suyun rengine

Yazık olmuş şu güzele

Düşememiş dengine [N.Doğan-Soğanbükü]

b) Türkü II

Keklik gel barışalım

Aydan aya kavuşalım

Ben yanarım kekligime

Bilmem kime konaklaştı

Keklik benden uzaklaştı

Yollarımı sapa dolaştı

Ben yanarım kekligime

Bilmem kime konaklaştı

Yol üstünde mezarım var

Mezarımı kazan var

Ben yanarım kekligime

Bilmem kime konaklaştı

Keklik gel barışalım

Aydan aya kavuşalım

Bir daha çıkmam avına

Ben yanarım kekligime [M.Dalkıran-Soğanbükü]

c) Türkü III

Yük üstüne sini sürdüm

Ne dedimse geri durdun

Hangi zaman hatırların kırdım

Gülüm gülüm hatırnaz gülüm

Aşağıdan çıktı deve köçeği

Beline sokmuş kama bıçağı

Yaşı güccük başı yayla çiçeği

Gülüm gülüm hatırnaz gülüm [N.Ayhan-Elyapan]

ç) Türkü IV

Saat beşte vardım al beni diye

Yarın alayın gelecek almam dedi yar

Ordunun boylarında müdür kızıldım

Hem annemin hem bubamın iki gözüyüdüm

Ordudan orduya attım taşları

Ben Hüseyin'e gitcem diye çattım kaşları [Z.Solak-Çukurhüseyin]

d) Türkü VI

Çalı mıyım çalı mıyım

Ben çalının dalı mıyım

Eller ermiş muradına

Ben bahtı karalıyım

Aşağıdan bir yel esti

Gene gırdı kollarımı

Ne dedim de niye küstün

Neye kestin dillerimi

Yürü yarım yürü

Kıyıda gölgeden yürü

Düşmanların inadına

Bir adım beriden yürü

Alınan mı morunan mı

Altınlarım kurunan mı

İstedim de vermediler

Kaçırayım zorunan mı [N.Doğan-Kocabük]

e) Türkü VII

Odam kireç tutmuyor

Kumunu karmayınca

Sevda baştan gitmiyor

Sarılp yatmayınca

Odam kireçtir benim

Yüzüm güleçtir benim

Soyun da gir koynuma

Tenim ilaçtır benim

Baba ben derviş miyem

Hırkamı giymiş miyem

Ben sevdim eller aldı

Niye ben ölmüş müyem [D.Solak-Çukurhüseyin]

f) Türkü VIII

Ağacın dibinde Haccam demirden evler

Ak gerdanın altında çiftedir benler

De hadi de nazlı yarım dumanlı dağlar

Haccamı görenler buz gibi çağlar

Dalga dalga dalgalanır dumanlı dağlar

Haccamı görenler buz gibi çağlar yaylacık [A.Çolak-Yaylacık]

5. Ağıtlar

a. Ağıtların İncelenmesi

Ağıtlar, ölüm karşısında verilen tepkinin edebi şekle bürünmüş şeklidirler. İnsanlar, ölüm karşısındaki talihsizliklerini, üzüntülerini, feryatlarını düzenli veya düzensiz sözlerle ifa etmişlerdir.³⁷² Ağıt yakma geleneğini Türk kültürüne ait ilk belgelerden itibaren takip edebilmekteyiz. Orhun Âbideleri'nde "sıgıt, sıgıtçı, yog, yogçı, yuglamak", Dede Korkut Hikâyeleri'nde "ağlamak, buzlamak, buzlatmak" gibi kelimelerle karşılanan ağıt geleneği, Türklerin bulunduğu bütün tarih ve coğrafyalarda mevcuttur.³⁷³

Ağıt yakma veya yaktırma geleneği Türklerde ölümle ilgili uygulamalar arasında yer alan bir pratiktir. Ağıt yakma işini meslek haline getirmiş kadınlar da bulunmaktadır. Elçin'in bildirdiğine göre bu kadınlara Mardin'de "İmadede" adı verilmektedir. Ölüm olayının gerçekleşmiş olduğu evlere bu ağıtçı kadınlar gelerek ölünün eşyalarına bakarak ağıtlar yaktadırlar. Bu uygulamalara Çukurova'da, Gaziantep'te Erzurum'da ve daha Anadolu'nun pek çok yerinde rastlanılmaktadır.³⁷⁴

Bugün Türk Dünyası topluluklarından Uygurlarda ağıt tarzı şiirler için "mersiye koşukları" denilmektedir ve bunları ölünün yakınları söylemektedir. Özbeklerde de ağıtlar toplu halde söylenmekte ağıta "Mâtemnâme" adını vermektedirler. Kazaklar ve Kırgızlar "Coktav", Türkmenler "ağı", Kırım Tatarları "tagmag" kelimelerini ağıt karşılığı kullanmaktalar ve ağıt yakma geleneklerini devam ettirmektedirler.³⁷⁵

Türklerin İslamiyet'e girmesi bazı geleneklerinin sekteye uğramasına veya dışlanmasına sebebiyet vermiştir. Bunlar arasında ağıt yakma geleneğini İslamiyet'in tasvip etmemesi de bulunmaktadır.³⁷⁶ İslamiyet'e göre ölünün ardından feryat etmenin kadere karşı çıkılacağı hissini verdiği için ağıt yakma iyi karşılanmamıştır. İslamiyet'in onay vermemesine rağmen ağıt yakma geleneğini terk etmeyen, bu geleneklerini halen

³⁷² Şükrü Elçin, (1986), *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, (Ankara), s. 290.

³⁷³ Doğan Kaya, (1999), *age.*, s. 245.

³⁷⁴ Şükrü Elçin, (1990), *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, (Ankara), s. 4-5.

³⁷⁵ İsmail Görkem, (2001), *Türk Edebiyatında Ağıtlar Çukurova Ağıtları (İnceleme Metinler)*, (Ankara), s. 49-62.

³⁷⁶ *age.*, s. 13.

devam ettiren guruplar vardır. Bu guruplardan birisi Balıkesir Çepnileridir. Çepnilerdeki ağıt yakma geleneğinin sekteye uğramamasındaki temel etmenlerden birisi Alevi-Bektaşî inanç yapısına sahip olmalarıdır. Çepnilerin inançları, ağıt yakma geleneğinin devam etmesine izin verdiği için bugün de Çepni köylerinde ağıtçı kadınlar vardır. Bunlar ölüm hadisesinin gerçekleştiği evlere giderek ağıt yakmaktadırlar. Bu özellikleriyle Çepni Türkleri, çevrelerindeki Sünnî köylere nazaran ağıt geleneğini sürdüren bir görünüm arz etmektedir. Çepnilerin bu şekilde Türk kültüründe müstesna yeri olan uygulamaları devam ettirmeleri, onların inceleme altına alınmasının önemi de gösterir niteliktedir. Çepni kültürü, Türk kültürünün her zaman var olan öz damarlarından birisidir. Bugün geleneklerine, inanışlarına, pratiklerine bakıldığında hepsinin Türk kültür tarihinde yer almış, ancak zamanla üstü küllenmiş uygulama ve inançlar olduğu görülecektir.

Derlemiş olduğumuz ağıtlardan birisi, Çanakkale Savaşı ile ilgilidir. Bir diğer ağıt, evlendiği akşam ölen kocasına karısı tarafından yakılmış bir ağıttır. Diğer altı ağıt ise herkes için söylenebilecek ağıtlardır. Bu guruptaki ağıtları, ağıtçı kadınlar isimleri değiştirerek doğaçlama ile bir başkası için söyleyebilmektedirler. Ağıtlarda türkülerde olduğu gibi belirli bir nazım düzeni bulunmamaktadır. Bu ağıtları yakanlar ezgiyle bu şekildeki eksikliği kapatmaktadırlar. Ayrıca ağıt metinlerinde dikkati çeken, şekil ne kadar bozuk olursa olsun mutlaka mani tarzı kafiyelemeden faydalanma yoluna gitmekte olduklarıdır. Mısra sonlarındaki zayıf kafiye ve redifler ağıtların ezgisini, etkileyciliğini değiştirmektedir.

IV numaralı ağıt, Hz. Hüseyin için yakılmış bir ağıttır. Bu örnek, Çepnilerin inanışını ve Çepnilerde ağıt geleneğinin yaşamaya devam etmesindeki sebepleri izah edebilecek ipuçlarını yansıtmaktadır.

Derlemelerimiz sırasında, ağıtların yakıldığı, söylendiği başka ortamların varlığını da gözlemledik. Genç yaşta oğlu, kızı ölmüş birisinin evinde toplandığı zaman, ölüm olayının üzerinden yıllar geçmesine rağmen, ağıt söylendiğini tespit ettik. Konuşma sırasında ölen oğlanın veya kızın bahsi geçince gurupta bulunanlardan birisi orada ağıt yakmaya başlamaktadır. Bu örnek, Çepnilerin ağıtı yaşamlarının her dönemine yaymış olduklarını göstermektedir.

b. Ağıt Metinleri

1) Çanakkale Ağıtı

Çanakkale boğazı

Akıyor bir yeşil ırmak aman

Medet burası bir kanlı ırmak aman

Ne canlar şehit kaldı burada aman

Vatan uğruna kan döktük aman

Medet evladım ben seni yetim koydum aman

Vatanı düşman ayağına teslim etmedim aman

Medet burası bir kanlı ırmak

Vatan uğruna ne canlar şehit kaldı aman [M.Dalkıran-Soğanbükü]

2) Ağıt I

Gökte yıldız urban urban

Ali'm gitmiş bugün kurban

Al kan olmuş telli yorgan

Uyan Ali'm sabah oldu

Sabah yıldızları doldu

Sabah olur kalkmaz mısın

Lambaları yakmaz mısın

Elim kına yüzüm duvak

Hiç Allah'tan korkmaz mısın

Sabah olur annen gelir

Annen seni benden bilir

Beni güccük kardeşine verir

Uyan Ali'm sabah oldu

Sabah yıldızları doldu [D.Solak-Çukurhüseyin]

3) Ağıt II

Bu ağıt evlendikleri ilk gece ölen eşinin üzerine bir gelinin yaktığı ağıttır.

Ne karaymış şu oğlanımın yazısı

Ana diye ağlar evde kuzusu

Karadan yazılmış onun yazısı

Ne deyim çabuk anam eve gelek

Korunun başına yayılır koyun

Biçildi kefenim ılıdı suyum

Anam gelmeden beni tabuta koyun

Söyleyin anama anam ağlasın

Anamdan ayrısı yalan ağlasın

Ağlasın ağlasın anam ağlasın

Ne karaymış alnımızın yazısı

Ah diye ağlar kuzusu

Dolaşır gelir onun iki bacısı

Ne deyim felek onun karaymış yazısı

Çeşmeye de vardım testim dolmadı
 Alnım açılıp yüzüm gülmedi
 İçimdeymiş derdim kimse bilmedi
 Ne deyim annem karaymış yazımız

Yüce dağ başında esmesin yeller
 Ben yaralıyım bugün açmasın güller
 Başımı alsam gitsem buralardan
 Ne deyim felek böyleymiş alnımın yazısı

Yapraksız dalda bülbül öter mi
 Bahçesiz gülde bülbüller biter mi
 Bitse bile bacı kardaş yerini tutar mı
 Ne deyim felek karaymış yazım.

Yüce dağ başına çıktım oturdum
 Oturduğum yerde gülü bitirdim
 Bir tek kardeşim vardı
 Onu gurbet ele yitirdim

Yüce dağ başında yayılır koyun
 Biçildi kefenim ılıdı suyum
 Kardeşim gelmeden
 Anam babam gelmeden
 Gelin beni kabire koyun [A.Çolak-Yaylacık]

4) Ağıt III

Yüce dağ başında esmesin yeller

Ben yaralıyım açmasın güller

Başımı alsam gitsem

Bu cenaze elinden

Kaleden kaleye atılamadım

Kırılı kantarım tartılamadım

Gara ölümün elinden

Ben de kurtulamadım

Susuz yerlerde kavak biter mi

Yapraksız dalda bülbül öter mi

Ötse bile ananın babanın yerini tutar mı

Ötme bülbül ötme dalım yok benim

Bu gurbet elde kolum yok benim

Dur diyecek hiçbir kimsem yok benim

Ne deyim kader ben sana

Yüce dağ başında yayılır koyun

Vade kardeşim duymadan

Beni kabire koyun

Ötme bülbül ötme kader böyleymiş

Binek taşına

Söyleyin gelsin oğlan kardeşim yanı başıma

Kadir Mevlam getirdi bu işi benim başıma

Nenni çekeyim kuzum sana neni neneyle

Evlerimizin önü aşma

Asmanın dalını kırıp koluna basma

Bana gelmediler deyip yavrum küsme

Yolumuz uzak geldi ne deyim kuzum sana

Evlerimizin önü erik

Eriğin dalları kolları gırık

Zati yavrum bizim boynumuz ezelden bükük

Ne deyim anam yazımız karaymış

Bahçeye de vardım bahçe vızladı

İçtim ilacı ciğerim sızladı

Verdim defter kalemi

Babam bana yazı yazmadı geldi

Ne deyim anam yazımız karaymış

Günlerden pazar katipler oturmuş yazı yazar

Beş kardeşin eline almış kazmayı küreği mezar kazar

Erzurum dağları kar ile baran

İçerimi aldı dert ile verem
 Sal bana oradan bir kurşun kalem
 Yazımız kara gelmiş ne deyim anam

Trene bindim tren salladı
 Zalim doktor geldi yaramı bağladı
 Gelir diye kardeşim yollarıma durdu beni eğledi
 Ne deyim anam yazımız gara geldi sana

Hastane yıkıldı
 Nice yiğit
 Yavrularım gelmiş suya döküldü

Evimizin önü üzüm
 Yapağını yetmiş azlar azım
 Kardeşim vermemiş sana başın amirin izin
 Ne deyim küsme bize [Z.Solak-Çukurhüseyin]

5) Ağıt IV

Allah vermez vermezse özü
 Bu dünyada değil öbür dünyada bile karadır yüzü
 Kırılınsın oğlu kızı şehit etmiş İmam Hüseyin'imizi
 Müselep müsehebiz özüdür
 Bu dünyada değil öbür dünyada bile karadır yüzü
 Eğer ki hasislik ederse kırılınsın oğlu kızı

Kör olsun iki gözü

Müseheb müsehebin tacıdır

O da bu dünyada ikisi iki basıdır

Eğer ki koğumuzu kaybatımızı ederse o da [D.Solak-Çukurhüseyin]

6) Ağıt V

Mezarının başı yalak yalak

Güller açmış budak budak

Ellerin derdine benzemez

Benim derdim daha kuyak

Mezarının başına

Kuşlar yuva kurmuş yanı başına

Benim başına gelenler

Gelmesin kimsenin başına

Nelere gitsen Ali dağı deler

Yüreğime girdikçe efkar

Çok yiğitler gördüm

Ölümden korkar

Korkma yiğidim korkma

Ölüm Mevla'ya yeter

Dam üstünde halımız

Kum içinde salımız

Diğer gurbette

Kara yerde bizim yarımız [K.UçarGüvemçepni]

7) Ağıt VI

Uluşur da kurtlar uluşur

Ulu dağlar ardında buluşur

Bayramlar Müslüman bayramıdır

Bayramda buluşur

Ölenler topraklara garışır

İşte böyle ağlarlar [H.Yaşar-Kocasinan]

8) Ağıt VII

Kurudu bağlarım vermedi üzüm

Çok söylendim feleğe geçmedi sözüm

Genç yaşta tutuldu iki dizim

Her yana baktım yok kara kuzum neyleyim [N.Altinel-Kocasinan]

6. Maniler

Anonim Halk Edebiyatı'nın en yaygın türü olarak bilinen maniler, genellikle dört mısradan, yedili hece ölçüsünden ve aaxa kafiye şemasından ibarettir. Yapısı ve muhtevasının vermiş olduğu esneklik nedeniyle hemen herkes mani söyleyebilmektedir. Maniler muhteva açısından çok geniş bir konu alanına sahiptir ve bu sebeple pek çok konuda söylenmiş manilerle karşılaşabiliriz. Şekil olarak, düz, kesik, cinaslı gibi türlere ayrılmaktadır.³⁷⁷ Anadolu'da "mani", Kerkük bölgesinde "hoyrat, horyat", Azerbaycan bölgesinde "bayatı" adlarıyla bilinen yaygın bir halk şiiri türüdür.

Balıkesir Çepnilerinden 195 adet mani derlemiş bulunmaktayız. Çepniler maniye "**Deşet**" adını da vermektedirler. Bu manilerde iki tip kafiye şeması kullanılmaktadır. Bunlardan ilki klasik mani kafiyesi olan aaxa'dır, diğer ise xaxa şeklindedir. Ölçü olarak yedili hece ölçüsü kullanılmıştır, ancak bazı manilerde hece sayısı sekize veya dokuza çıkabilmektedir. Hacim olarak tüm maniler, tek haneden yani dört mısradan oluşmaktadır. Manilerin muhteva bakımından dağılımına bakıldığında büyük bölümü sevda konulu manilerdir. Askerlik, gurbet konulu maniler de bulunmaktadır. Bu bölüme alınan manilerin varyantları da derlemelerimiz sırasında kayda alınmış ve burada onlara da yer verilmiştir.

Çepniler, manileri tarlada iş yaparken, düğünlerde özellikle kına gecelerinde, bayraktarlar diğer tarafın bayraktarlarıyla veya ev sahipleriyle konuşurken kullanmaktadırlar. Mani söyleme geleneği, küçükten büyüğüne herkes tarafından bilinmektedir. Yaşça küçük Çepni çocukları dahi kendi aralarında zaman zaman mani söyleme yarışına girmektedirler.

Araştırma sahamızda manileri genellikle kadınlar söylemektedir. Ancak kadınlar kadar güzel mani söyleyen erkeklerin var olduğunu da eklemek isterim. Mani söylemede adeta iş bölümüne gidilmiştir. Genç kızlar, düğünle, kına yakma ile ilgili manileri söylerlerken, erkekler de bayraktarlığın gerektirdiği manileri söylemektedirler. Çepniler, Türk kültürünün en önemli taraflarından olan şiir söylemeyi devam ettiren, bunu da hava gibi su gibi doğal gören, hayatında kullanan ender Türk boylarından birisidir.

³⁷⁷ Şükrü Elçin, (1990), **Türkiye Türkçesinde Maniler**, (Ankara), s. 7-8.

1)

A entarim nasılsın

Eteklerin hasısın

Ben sevda yollarında

Söyle yarım nasılsın

2)

Ağlıyorum gülemem

Gözyaşımı silemem

Karşımda böyle durma

Başka bir şey diyemem

3)

Ak armut taşlanır mı

Dibinde kışlanır mı

Aldın gelin ciğerimi

Ciğersiz yaşanır mı

4)

Al bezim dalda kaldı

Gözlerim yolda kaldı

Yıkılası dağlarda

Yarım eğlendi kaldı

5)

Aldım elime makası

Açtım gömlek yakası

Bizim evden görünür

Yarın yatak odası

7)

Al eline kalemi

Yaz başıma geleni

Madem doktor değildin

Niye açtın derdimi

8)

Al kiremitten su damlar

Kız veren adamlar

Bir kız bize çok muydun

Aramızı bozanlar

9)

Altımda altın dişler

Kolumda saat işler

Sana diyom kara gözlüm

Ne olacak bu işler

10)

Arabamın espiti
Dolaşalım Kespiti
Yarimin sevdaları
İçerimde eskidi

11)

Arabamın ucuna
Bastım kırlangıcına
Birimiz sağa yarım
Birimiz sağdıcına

12)

Arap gelir şakır şakır
Süt gelir bakır bakır
Benim de sevdiğimin
Gözleri çakır çakır

13)

Arkasında verece
Doktorlarda derece
Unuttum mu sanyon
Rüyamdasın her gece

14)

Armut dalda bir iki
Saydım saydım on iki
Alayların içinde
En güzeli benimki

15)

Armut dalda dal yerde
Bülbül ötmez her yerde
Biz Allah'a ne yaptık
Her birimiz her yerde

16)

Armut dalda dört olur
İçi dolu kurt olur
Sevip sevip ayrılma
İçerine dert olur

17)

Armudun dayayına
Oturum koyayına
Sizin gibi kızları
Getirim ayayına

18)

Armut daldan düşüyü

Günden yana düşüyü

Sevip sevip ayrılmak

Şanımıza düşüyü

19)

Ata vurdum nalı

Atın nalı parlıyı

Nere gidiyin gelin

Kocan seni arıyı

20)

Ata vurdum üzengi

Karşıdan gelen kim ki

Orta boylu yarimin

Yoktur dünyada dengi

21)

Atladım bağdan bağa

Elim değdi yaprağa

Kız seni almazsam

Girmem kara toprağa

22)

Ayağında nalini

Asker oynar talimi

Gönder devlet yarimi

Görsün sefil halimi

23)

Ayağında yemeni

Onu diken ermeni

Konuştuğumuz yerlerin

Kurumuş çimenleri

24)

Ayna attım çayıra

Şavkı vurdu bayıra

İkimiz de bir boyda

Mevlam koya hayıra

25)

Bağda güller bitiyor

Gülde bülbül ötüyor

Gören maşallah desin

Benim yarim geliyor

26)

Bağdan topladım üzüm

Hem yetim hem öksüzüm

Seni vermem ellere

Sendedir iki gözüm

27)

Bağrıma basamadım

Basıp da yatamadım

Gelin seni sevileri

Ciğerden kesemedim

28)

Baharı var kışı var

Suların akışı var

Ben o yarı seviyom

Can yakan bakışı var

29)

Baharı var kışı var

Suların akışı var

Ben yeni yar sevdim

Can yakan bakışı var

30)

Bahçelerde boy otu

Boyuma göre doku

İçerimin derdini

Ben yazayım sen oku

31)

Bahçelerde börülce

Oynar gelin görünce

Oynasınlar bakalım

Bir araya gelince

32)

Bahçelerde sarmaşık

Sormadan oldum aşık

Yar aklıma gelince

Elimden düştü kaşık

33)

Bahçelerde saz olur

Gül açılır yaz olur

Ben yarime gül demem

Gülün ömrü az olur

34)

Balıkesir Bandırma

Buba beni kandırma

Vereceğin el oğlu

Beni yardan ayırma

35)

Balıkesir'e giderken

Sıra sıra variller

Nerde kaldı yarım

Kurduğumuz kaviller

36)

Balıkesir içinde

Kurdurdum sarı binada

Sevdiğine varmayanlar

Yaşamazın dünyada

37)

Balıkesir içine

Yaptır yarım bir oda

Seveceksen esmer sev

Şimdi esmerler moda

38)

Balıkesir yolları

Demirlidir demirli

Yar benden ayrılır mı

Yeminlidir yeminli

39)

Başımdaki şivanı

Çözer çözer bağlarım

Konuştunuz evlere

Bakar bakar ağlarım

40)

Başımdaki şivanı

Çözer çözer bağlarım

İkimizin durduğu yerde

Varır varır ağlarım

41)

Başındaki yazmanın

Ben yandım oyasına

Beni yardan ayıran

Doymasın sevdasına

42)

Ben armudu dişledim

Sapını gümüşledim

Güzel senin adını

Sol yanıma işledim

43)

Ben bir yeşil baklayım

Küçükten yavukluyum

Verme anne çirkine

Güzele meraklıyım

44)

Bırak gitsin yar

Sen bizlere gelsen yar

Ben senin aşkınla ölüyüm

Gözlerimden bilsen yar

45)

Bir dalda iki kiraz

Biri al biri beyaz

Kurban olduğum Allah

Seveni sevene yaz

46)

Bizim evin arkası

Çimento fabrikası

Verdim yare sevdayı

Açık gezer yakası

47)

Bizim evin arkası

Şekerci fabrikası

Karşılardan görünüyor

Yarin yatak odası

48)

Boynumdaki inciler

Kümeşteki civcivler

Afiyet olsun kardeşim

Konuştuğumuz geceler

49)

Bu dağlar ulu dağlar

Etekleri buz bağlar

Gurbete giden kızlar

Tülbendi soluk bağlar

50)

Bugün ayın onudur

Yüküm buğday unudur

Evliye gönül verme

Eve gider unuttur

51)

Cumartesi Pazar

Sevdiğim mektup yazar

Kimse seni sevemez

Benim sevdiğim kadar

52)

Çaydır benim içtiğim

Çavdar benim biçtiğim

Varamazsan varama

Yeter dalga geçtiğin

53)

Çekmecem derildi

Üstüme minder dürüldü

Yar orada ben burda

Eyvah ömrüm çürüdü

54)

Çekme yarım çimene

Çimen çeker yerlere

Verme beni ellere

Dayanamam yellere

55)

Çiğ sütte kaymak olmaz

Güzele doymak olmaz

Eğil bi yol öpeyim

Yolcuya durmak olmaz

56)

Çoban geliyi çoban

İçinde bir yaban

Yarım beni seversen

Yarın erken uyan

57)

Dama çıkma başa çık

Arpalar kara kılıçık

Güzel beni seviyorsan

Al bohçanı yola çık

58)

Dağa duman çıkıyor

Aşkın beni yakıyor

Ben burada duramam

Yar yoluma bakıyor

59)

Dağdan keçi endirdim

Bahçeye kuzu girdi

Bazara satmak için

Dişime sızı girdi

60)

Dağdan kestim kereste

Kuş besledim kafeste

Dediler yarın hasta

Yetiştim son nefeste

61)

Deniz dibi milli olur

Öten keklik dilli olur

Dilli olup da ne olacak

Mahkemede belli olur

62)

Denizin dalgasında

Kalmışım ortasında

Herkes kendi işinde

Ben yarın sevdasında

63)

Dere bayır kestene

Kölge bassın üstüme

Varın söylen dostuma

Evlenmesin üstüme

64)

Derede börekler

Bal döktüm ölçekler

Sevmediğim oğlana

Beni zorla verecekler

65)

Dere geliyor dere

Kumunu sere sere

Al dere beni götür

Yarimin olduğu yere

66)

Dere gidiyor dere

Nere gidiyor dere

Dere beni al götür

Yarimin olduğu yere

67)

Derelerin ayrığı

Yarım çeker bayrağı

Anneler gavurı

Sevdiğinden ayırı

68)

Dereye kurdum kazan

Kimdir arayı bozan

Kalem defter olsan

Yazıktır defteri yazan

69)

Domatesin çekirdeği

Kırmızı kırmızı

Bizim köyün gençleri

Köyümüzün yıldızı

70)

Dur tren bineyim mi?

Beş lire vereyim mi

Gurbetteki yarimi

Bir kez göreyim mi

71)

Duvar üstünde bakır

Kurudum takır takır

Yaktı beni kül etti

Çetlemik gözlü çakır

72)

Ekmek ettim küreksiz

Çardak kurdum küreksiz

Kız yaktın benim başlarımı

İstirpesiz çirasız

73)

Elimde altın sini

Rüyamda gördüm seni

Al aylık yola gitsem

Yine unutmam seni

74)

Ellerinde eldiven

Yeni düştüm derde ben

Dert değil kuru sevda

Duramıyom evde ben

75)

Elma attım çayıra

Şavkı vurdu bayıra

Bizi kullar ayıramaz

Mehir Allah ayıra

76)

Entarisi darılı

Bahçesinde marılı

Geçme oğlan buradan

Kardeş görürse darlı

77)

Entarisi karadan

Dağlar kalsın aradan

Mektupla baş olmuyor

Kavuştursun yaradan

78)

Entarisi ekleme

Güçücük ilikleme

Beni sana vermezler

Ayazlarda bekleme

79)

Entarisi mor olsun

Varsın solarsa solsun

Ben anne sevdiğime

Ne olursa olsun

80)

Entarisi takadan

Gelir yakadan yakadan

Ben seni sevmiyom

Eyleniverdim şakadan

81)

Entarisi tereden

Kirlendirmiş giymeden

Yar benzin sararmış

Ben koynuna girmeden

82)

Eteklığın var mıydı

Kemeri dar mıydı

Vurduğumuz kavilde

Ayrılık var mıydı

83)

Evimizin önü çınar

Her kuşlar ona konar

Varsın gitsin askere

Asker olmadık kim var

84)

Evimizin önü dutlar

Dutların altı topraklar

Oğlum talime çıkmış

Gölge olsun bulutlar

85)

Evimizin önü kavak

Sular akar savak savak

Annem başıma gelmeyince

Vurmayın yüzüme duvak

86)

Evlerinin önü iğde

İğdenin dalı yerde

Benim sevdiğim kız

Karşiki evde

87)

Geçtim dağın düzünden

Bastım geldim izinden

Yarım şu çektiklerim

Gözlerinin yüzünden

88)

Geline bak geline

Kına yakmış eline

Gelin kurban olayım

Saçlarının teline

89)

Gelme bizim malleye

Malle çamur kayarsın

Düşme oğlan peşime

Dalgacıyım yanarsın

90)

Gemi geliyor gemi

Dikmiş direklerini

Ah ayrılık ayrılık

Yaktı yüreklerimi

91)

Gidene bak gidene

Boyu benzer fidana

Yaban asması gibi

Sarıyı bedene

92)

Gidiyom enli bayır

Gülü dikenden ayır

Ateşine düşenler

Yanıyor cayır cayır

93)

Gökte yılda yüz atmış
 Mevlam neler yaratmış
 Yatma uykum uykulara
 Uyku senin sarartmış

94)

Gökten giden kırlangıç
 Kanadı kılıç kılıç
 Bizi ayıranlar
 Kan kussun avuç avuç

95)

Gökte yıldız yüz lira
 Kaştır gözü süzdüren
 Senin aşkın değil mi
 Beni böyle gezdiren

96)

Güliden yastık olur mu
 Damda ıslak olur mu
 Selam bile vermiyor
 Böyle dostluk olur mu

97)

Gülün dalı kırıldı

Baştan başa yarıldı
 Çok özlemiş sevgilim
 Geldi bana sarıldı

98)

Güzelliğin taşını
 Boyun mu sandın yarım
 Benle dalga geçmeyi
 Oyun mu sandın yarım

99)

İncecik yağmur çiler
 Sevdiğim camı siler
 Ne kadar dargın olsa
 Beni görünce güler

100)

Güle çıktım gülmedim
 Güliden düştüm ölmedim
 Yarım ile gezmesi
 Sefa imiş bilmedim

101)

İnce ince kirmanlar
 Onu diyen şişmanlar

Gidelim mi buradan
Çekemiyor düşmanlar

102)

İN dereye dereye
Dere alanlarına
İnsan meyil verir mi
Köyün çobanlarına

103)

İN dereye dereye
Dere çamur kayarsın
Düşme yarım peşime
Dalgacıyım yanarsın

104)

İN dereye dereye
Dere karanlık yarım
Demedim mi yarım
Sonu ayrılık yarım

105)

İN dereye dereye
Dere taşlıklarına
Ben yarimi bıraktım

Benden aşıklarına

106)

İN dereye dereye
İNemediklerine
Ne olsa söylüyorlar
Çekemediklerine

107)

İndi demir yoluna
Al bağlamış koluna
Nasıl meyil vereyim
Elin asker oğluna

108)

İndim pınar başına
Yazı yazdım taşına
Eğer sana varamazsam
Her aklım başımda

109)

İşte geldi yaz yarım
Merhametin az yarım
Ben sana aşık oldum
Defterine yaz yarım

110)
 Kadife kestim boyda
 Elimi yudum çayda
 O benim sürmelimin
 Mektubu gelir ayda

111)
 Kafam yastıkta
 Gönlüm sılada
 Uçamaz oldum
 İssız yuvada

112)
 Kahvelerde sandalye
 İp gerdim daldan dala
 Ayrılmayalım yarım
 Bulaman benden ala

113)
 Kahvenin biçtiği yerler
 Kervanın geçtiği yerler
 Yad yabancı bilmiyor
 Sevdanın düştüğü yerler

114)
 Kamyonlar açık gider
 Üstünde çocuk gider
 Ben o yare varmazsam
 Gözlerim açık gider

115)
 Kara çorap dizleri
 Tiken oldum kızları
 Aha geldim gidiyorum
 Dua kalsın sizleri

116)
 Kara kara gazanlar
 Gara yazı yazanlar
 Cennet yüzü görmesin
 İkimizi bozanlar

117)
 Karanfilsin karanfil
 Kıraramam dallarını
 Sen orada ben burda
 Soramam hallarını

118)

Karanfilsin karanfil

Kıramam dallarını

Ayrı düştük a yarım

Soramam hallarını

119)

Karanfil dal dal oldu

Açıldı haydar oldu

Ben ayrılık bilmezken

Ayrılık senden oldu

120)

Kara şalvar dikerim

Diker diker sökerim

Eller yavrum dedikçe

Ben boynumu bükerim

121)

Kara üzüm salkımı

Güzel aldı aklımı

Güzel sana varamazsam

Helal etmem hakkımı

122)

Kara yel esip de

İçimi dondurmasın

O benim intizarım

Yar seni ondurmasın

123)

Karayım ben karayım

Karayım karadanım

Ben Allah'a ne yaptım

Ayırıldı yaradanım

124)

Karlı dağda karım ben

Her yerde varım ben

Ver anne sevdiğime

Çalışırda yerim ben

125)

Karpuz kestim kan kırmızı

Şu gelen kimin kızı

Selam verdim almadı

Sanki padişahın kızı

126)

Karyolamın yayları

Bitmez gurbet yolları

Haftaya varıyorum

Demle yarım çayları

127)

Karşıda koyun yayılır

Hem yayılır hem sayılır

Çıkma güzel dışarı

Seni gören bayılır

128)

Karşı dağda hüznün var

Kal yanımda sözüm var

Ayrı düştüm yarimden

Dağlar gibi derdim var

129)

Karşıdan durup durma

Boynunu burup durma

Nasıl olsa benimsin

Döşüne vurup durma

130)

Kaşların enli enli

Bakışın kinli kinli

Demedim mi sevdiğim

Sana çekeyim nenni

131)

Kaynananın kilimi

Sıkı tutsun dilini

Geçinmeye gönlü yok

Neden almış gelini

132)

Kızın adı Sebahat

Derdi banadır hayat

Çok istemem ben yarım

On bilezik bir sahat

133)

Kiraz dalını eğmeli

Kirazını yemeli

Komşu kızı dururken

Kime boyun eğmeli

134)

Kiremit bacaları

Giymiş alacaları

Nerde güzel gelin varsa

Gebersin kocaları

135)

Koca çamın kolları

Dolaşımdır yolları

Mezarıma mertek olsun

Gelin senin kolları

136)

Koca da haşlanır mı

Dibinde kışlanır mı

Aldın güzel ciğerimi

Ciğersiz yaşanır mı

137)

Koca pınar başına

Yazı yazdım başına

Gelen geçen okusun

Neler geldi başıma

138)

Kolumdaki saati

Kaça kuruyun yarım

Haftalar sekiz çekiği

Nasıl duruyun yarım

139)

Kolundaki saati

Neyle kuruyun yarım

Haftalar sekiz çekiği

Nasıl duruyun yarım

140)

Kuru tütün serende

İnsaf senin nerende

Kabahatler senin değil

Sana gönül verende

141)

Kuyuya kova attım

İpiyle urganıyla

Bensiz yatan yarın

Kavuşsun yorganıyla

142)

Limon ekdim taşa

Bitmedi kaldı kışa

Kız ben seni alacaktım

Askerlik geldi başa

143)

Manici başı mısın

Cevahir taşı mısın

Mendiller sererler

Cebinde taşır mısın

144)

Mani maniyi açar

Mani bilmeyen kaçır

Bir sen söyle bir ben

Hangimiz başa çıkar

145)

Maydanoz ot değil mi

Yaprağı dört değil mi

Ben sevdiğimden ayrılısam

Bu bana dert değil mi

146)

Mektup gelmiş okuyor

Yarım halı dokuyor

Dokuduğu halılar

Elvan elvan kokuyor

147)

Mendili eline

Mendili verdim geline

Kara kına yollamış

Yar benim ellerime

148)

Odun kestim ormandan

Yakamadım dumandan

Yedi sene sevdimse

Alamadım babandan

149)

O benim Ahmet yarım

Başı selamet yarım

Annem babam duyarsa

Kopar kıyamet yarım

150)

Orak biçtim elliğnen

Sırtım kara terliğnen

Yar terledim ben sildim

Ucu pullu çevreynen

151)

Ovadan gel ovadan

Yollar çamur olmadan

Eğil de bir öpeyim

Beni burda yakıyor

Al yanakların solmadan

156)

152)

Pencereden bakıyor

Pabucumun uçları

Kitap almış okuyor

Çıkamam yokuşları

Ya senin bakışların

Nazlı yare selam götür

Beni burda yakıyor

Yedi dağın kuşları

157)

153)

Penceresi alçaktan

Pamukları dizi dizi

Kan damlıyı bıçaktan

İçinde keklik izi

Senin gibi güzelleri

Kör olası zalimler

Hiç indirmem kucaktan

Ayırdılar bizi

158)

154)

Sabahın köründeyim

Parmağımın yüksüğün

Saatın dördündeyim

Gümüş diye takarım

Saatın dördünden beri

Yarımden başkasına

Kız ben senin derdindeyim

Dalga diye bakarım

159)

155)

Sarı çiçek sapsarı

Pencereden bakıyor

Sarı çiçek sapsarı

Sakız olmuş akıyor

O yarım hasta olmuş

Senin yandan bakışların

Ben olayım hapları

160)

Sarı giyme söz olur
 Beyaz giyme toz olur
 Yeşil giy yeşil kuşan
 Her muradın tez olur

161)

Sarı saç yaş durur
 Yel gelir dolaştırır
 İkimizin sevilerini
 Postalar ulaştırır

162)

Sarı tütün yaz bize
 Hadi gidelim bize
 Sen bize gitmezsen
 Türkü yakarlar bize

163)

Sekiz doğdu cücede
 Şavkı vurdu pencerede
 Uykusuz mu kaldın
 Gelin Dünkü gecede

164)

Senin sevdan çekerim
 İnsaf bana güzelim
 Dilediğin yerleri
 Gel beraber gezelim

165)

Sırtındaki kazağı
 Ben örmedim mi yarım
 Başkasıyla konuşurken
 Ben görmedim mi yarım

166)

Somadan aldım çayı
 Üç günlük gördüm ayı
 Biz geliyoruz haberin olsun
 Hüsnü dayı

167)

Söyle sevdiğim söyle
 Başlayalım türküye
 Dalgaylan yar seven
 Gidiyor gümbürtüye

168)

Susa yolu düz gider

İnce belli kız gider

O kız yolunu şaşırmiş

İnşallah bize gider

169)

Şehirden aldım kına

Onun okkası ona

Üstüne yar seversin

Dayanamazsın sonra

170)

Şifonum yeşil olsun

Parası peşin olsun

Parasında gözüm yok

İlle sevdiğim olsun

171)

Şu dağların ardına

Kim yaptırmış çeşmeyi

Ben de senden öğrendim

Böyle dalga geçmeyi

172)

Şu dağların ardına

Kim yaptırmış fırını

Kimselere demedim

İçerimin sırrını

173)

Şu dağlar garip dağlar

İçinde garip ağlar

Kimse garip ölmesin

Gayrım için kim ağlar

174)

Şu gelen nerelidir

Aşka düşen delidir

Sevdiğini eller almış

Gözlerinden bellidir

175)

Şu yangına su verin

Eğlenmeyin yol verin

Eller almış yarimi

Küstü bana kaderim

176)

Taksi geliyor taksi

Arkası tenekeli

Ben o yari sevmişim

Ayrılmam tevekkeli

177)

Taşlı tepe inciri

Saatimin zinciri

Nerelerde geziyor

Gönlümün güvercini

178)

Teknede unum var

Allah'tan umudum var

Beni yarime kavuştur

Tekkede ya mumu var

179)

Tayyarenin kolu var

Gökyüzün yolu var

Seni alamadım kuzum

Ben ağlasam yeri var

180)

Tren gelir Mardin'den

Karlı dağın ardından

Çoluk çocuk ne bilsin

Bu sevdanın tadından

181)

Tren gelir öterek

Kömürünü dökerek

Ben askere gidiyim

Gözyaşları dökerek

182)

Tren gelir tren

Haydarpaşa'dan beri

Ben o yari sevdim

Yedi yaşımdan beri

183)

Uza kavağım uza

Göğe mi ereceksin

Aldın benim yarimi

Hayır mı göreceksin

184)

Uzun saçı tararım

Ben dengimi ararım

Ben dengimi bulmazsam

Sevdalara uğrarım

185)

Yağmur yağar inceden

Güller açar goncadan

Yarimi esirgerim

Yerdeki karıncadan

186)

Yaşmağın başındaki ak çember

O yaşa çengel mengel

Kurban olayım kardaşım

Görünmez yollardan gel

Yaşmak aldırılmazsın

Puldan kaldırmazsın

Sekizleri dokuz etsen

Bana uyduramazsın

188)

Yatma yarım yerlere

Uyur uyanamazsın

Verme beni ellere

Görür dayanamazsın

189)

Yaza yaza yaz geldi

Derelere kaz geldi

Daha çok yazacaktım a yarım

Murakkebim az geldi

190)

Yazı yazarım yazı

Aynanın kapağına

Yine mi geldik yarım

Ayrılık sokağına

191)

Yoğurt koydum dolaba

Bugün başım galaba

Bugün böyle olsun

Bir gün gelsin dolaba

192)

Yoldan geçen ayvacı

Ayvaları pek acı

Benlen dalga geçiyo

Namusuz kerhanacı

193)

Zeytin aldım çıkara

Zeytine vermem para

Gel yarım buluşalım

On bire çeyrek kala

194

Zeytinin irisine

Ben yandım birisine

Beni çoban etsinler

Kızların sürüsüne

195

Zeytin yağ şişesini

Kaldır yarım akmasın

Tembih et gözlerini

Başkasına bakmasın

7. Ninniler

a. Ninnilerin İncelenmesi

Divanü Lügati't-Türk'te "balu balu" sözüyle karşılanmış olan ninni, Anonim Halk Edebiyatının türlerinden birisidir.³⁷⁸ Anne ile çocuk arasındaki yakınlığı, annenin çocuğa olan sevgisini, düşüncesini ahenkli bir şekilde yansıtan bir türdür. Ninninin asıl fonksiyonu, ahenkli, nağmeli sözlerle çocuğun uykusunu getirip uyutmaktır. Ninniler, çocuğun müziğe olan ilgisini de geliştirici bir vasfa sahiptir. Çocuğun dünyayı tanımaya başlamasından itibaren karşılaştığı ilk sözler ninni sözleridir. Çocuk bu sözlerle şiire alışır ve büyüdükçe oyun şiirleri, tekerlemeler, yanıtmaçlar, bilmece öğrenir. Ancak bütün bu sürecin başlangıcını ninniler oluşturur.³⁷⁹

Derlemiş olduğumuz 4 ninnide, ninni kelimesinin yerine "neni" kullanılmaktadır. Ninnilerin muhtevalarında dikkati çeken ölüm konulu olmalarıdır. Ağıt havasının bulunduğu bu metinleri anneler çocuklarına söylemektedirler. Bu da halk şiiri örneklerinin söylendiği ortama ve amaca göre değişikliğe girebileceğine iyi bir örnektir.

Ninnilere şekil olarak baktığımızda belirli şekillerinin olmadığını görmekteyiz. Bu açıdan ağıt yakmada olduğu gibi şekilde tutarlılık yoktur. Örneğin birinci ninni iki haneden oluşmaktadır, ancak hanelerden birisi üç mısralık diğeri dört mısralıktır. Ölçüde de aynı durum söz konusudur. Bazı mısralar sekizli bazıları on birlidir.

Masallarda, efsanelerde, ağıtlarda Alevi inancına ait pek çok unsuru yansıtan Çepniler, ninnilerinde de bu unsurları kullanmaktadırlar. Çocuğun ilk duyduğu sözlerde inançlarına dair ibareler kullanarak aşinalık oluşturmaktadırlar. Üç numaralı ninnide oğluna ninni söyleyen anne "Ali'ler metin olur Ali'm/Cennete yakın olur Ali'm" şeklinde Aleviliğin önderi Hz. Ali'nin ismi kullanılmaktadır.

³⁷⁸ Divanü Lügat-it Tercümesi, Çeviren: Besim Atalay, C. III, (Ankara 1992), s. 232.

³⁷⁹ Baldar Folkloru "El Adabiyatı" Seriyasının 20. Tomu, Hazırlayan: Gülbara Orozova, (Bişkek 1998), s. 9.

b. Ninni Metinleri

1) Ninni I

Nenni deyip uyutamadım

Oyuncak verip büyütemedim

Nenni kuzum nenni neneyle seni

Nenni çeker de uyuturum

Pek küçüksün kuzum büyütürüm

Yollara düşer yürütürüm

Nenni kuzum nenni neneyle seni [N.Doğan-Kocabük]

2) Ninni II

Nenni çekersen de uyuturum

Ufaksın da küçükmüşsün

Yavrum yollarda yürütürüm

Nenni nenni neneyle kuzum

Köprüye de vardım köprü yıkıldı

Kınalı geyikler suya döküldü

Nice yiğitlerin beli büküldü

Nenni nenni neneyle kuzum [Z.Solak-Çukurhüseyin]

3) Ninni III

Evlerinin önü iğde

İğdenin dalları yerde

Varamam başım kara yerde

Nenni yavrum gelemem ben

Yüklük üstüne yük ettiğim

Üstüne ibrişimle örttüğüm

Kokusuyla akşam, sabah ettiğim

Yavrum yavrum biricik yavrum

Aliler metin olur Ali'm

Cennete yakın olur Ali'm

Kızları seven oğlanların

Sözü bütün olur Ali'm

Nenni Ali'm nenni

Nenni deyim uyu deyim

Bahar günlerinde

Çimenler üzerimde büyüdeyim

Ali'm biricik Alim

Evlerinin yanı dümdüz

Altında gündüz

Alim'in bubası

Anadan babadan yetim [A.Çolak-Yaylacık]

4) Ninni IV

Evimizin yanı mısır

Yolumuz Balıkesir

Yavrularım gelmiyor

Gurbet elde yetim

Nenni yavrum nenni

Nenni deyip uyutamadım

Oyuncak verip büyütemedim

Nenni kuzum nenni neneyleyim seni

Nenni çeker de uyuturum

Pek küçüksün kuzum büyütürüm

Yollara düşer yürütürüm

Nenni kuzum nenni neneyleyim seni [H. Yaşar-Kocasinan]

8. Atasözü ve Deyimler

a. Atasözü ve Deyimlerin İncelenmesi

Atasözleri milletlerin en değerli söz hazineleridir. Bu sözler, uzun bir sürecin, uzun bir yaşamın sonucunda oluşmuştur. Ait olduğu toplumun düşünce yapısını, ortak değerlerini yansıtan halk edebiyatı ürünleridir.³⁸⁰ Atasözleri dilin billurlaşmış şekillerini temsil ettikleri için az sözle çok şey anlatırlar, yoğun bir anlam dünyaları vardır. Bir atasözünde olması gerekenin dışında fazla bir kelime bulunmaz. Bu sebeple atasözleri klişe haldeki sözlerdir, yapısında yapılacak değişiklikleri de kabul etmezler.³⁸¹

Balıkesir Çepnilerinden derlemiş olduğumuz atasözü sayısı 66'dır. Bu atasözlerinin pek çoğu Anadolu'da bilinen atasözleridir. Ancak bölgeye has bazı atasözleri de bulunmaktadır. Şekil olarak bakıldığında 43 atasözü tek cümleden 23 tanesi ise iki cümleden oluşmaktadır. Yerel olarak değerlendirdiğimiz atasözü "Bakacaklı diye aldım ne ipli çıktı" şeklindedir. Bu atasözünün anlamı "İyi huylu diye aldım ne kötü çıktı"dır. Bunun dışındaki atasözleri, Türk atasözleri külliyatında bilinenlerle aynıdır.

Derlenen deyimler arasında, "Karla leş örtmek" deyiminin haricindekiler bilinen deyimlerdir. Bu deyim, yaptığı işi baştan savma yapanlar için kullanılmaktadır. Bu atasözleri ve deyimler, sahada başka konuları derlerken tespit edilmiştir. Kaynak şahıslar, atasözleri ve deyimleri kullanım zamanları geldiklerinde hatırlamaktadırlar. Bu da bu türlerin kullanılma şekillerini gösterme açısından önemlidir.

Balıkesir, Alevi Dedelerinden Murat Oğuz, atasözlerinin kendileri için kural teşkil ettiğini, bunların öz değerleri olduğunu, inançları ile atasözlerinin örtüştüğünü, bu nedenle atasözlerini bırakmadıklarını, kendi kültürlerinin bu sözlerde gizli olduğunu söyleyerek Çepnilerin atasözlerine bakış açısını dile getirmektedir.

³⁸⁰ Ömer Asım Aksoy, (t.y.), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü*, (İstanbul), s. 15.

³⁸¹ Aydın Oy, (1972), *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, (İstanbul), s. 1.

b. Atasözü ve Deyimler

1) Atasözü

- 1) Aç köpek fırın deler
- 2) Ak akça kara gün içindir
- 3) Açlık imanı bozar
- 4) Adam kıymetini adam bilir
- 5) Alan satandan umar
- 6) Armut dibine düşer
- 7) Aslan yatağından belli olur
- 8) Baba oğluna bağ vermiş, oğul babasına bir salkım üzüm vermemiş
- 9) Bakacaklı diye aldım ne ipli çıktı
- 10) Basma yılanın kuyruğuna, dönüp seni sokar
- 11) Bir elin nesi iki elin sesi
- 12) Can alıcı da bir gelin alıcı da
- 13) Çaya varmadan çemrenme
- 14) Çocuklu avratla, sıpalı eşekle yola çıkma
- 15) Damlaya damlaya göl olur
- 16) Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur
- 17) Dostuna güvenme, dostunun dostu vardır
- 18) El elin eşeğini türkü söyleyerek arar
- 19) Geç olsun da güç olmasın
- 20) Gönül kocamaz
- 21) Gözden irak, gönülden de irak
- 22) Göz görünce öz ister

- 23) Gülme komşuna gelir başına
- 24) Gülü seven dikenine katlanır
- 25) Güvenme varlığa düşersin darlığa
- 26) Halep orda, arşın burada
- 27) Haramın dalı büyük, kökü çürük
- 28) Haydan gelen huya gider
- 29) Hazıra dağlar dayanmaz
- 30) Hazıra tepeler dayanmaz
- 31) Her horoz kendi çöplüğünde öter
- 32) Hırsıza kilit olmaz
- 33) İki ucu boklu değnek
- 34) İnsana iyilik yaramaz
- 35) İş insanın aynasıdır
- 36) İşten artmaz dışten artar
- 37) İşleyen demir parıldar
- 38) İt ite buyurur it kuyruğuna
- 39) İyilikten kötülük doğar
- 40) Kakma kapıyı, kakarlar kapını
- 41) Kelin ilacı olsa kendi başına sürer
- 42) Köpek ürer deve dikenini yer durur
- 43) Kötü göz deveyi çuvala sokar
- 44) Muhanneti kovma er yaparsın
- 45) Ne umarsın dayından dayın da ölüyor acından
- 46) Para el kiridir
- 47) Parayı veren düdüğü çalar

- 48) Rüzgar esmeyince yaprak kıpırdamaz
- 49) Sabreden derviş muradına ermiş
- 50) Sabrın sonu selamettir
- 51) Sakla samanı gelir zamanı
- 51) Sel geçer kum kalır
- 53) Son pişmanlık fayda etmez
- 54) Su uyur düşman uyumaz
- 55) Tekkeyi bekleyen çorbayı içer
- 56) Tek taştan duvar olmaz
- 57) Testi kırılınca yol gösteren çok olur
- 58) Tok açın halinden ne anlar
- 59) Ummadığın taş baş yarar
- 60) Yabancı köpek kuyruğu kıstırıp gezer
- 61) Yaş kesen baş keser
- 62) Yazın hava hoş kışın çuval boş
- 63) Yorgun eşeğe çüş canına minnet
- 64) Yüz buldu astar ister
- 65) Zurnada peşrev olmaz
- 66) Yılanın sevmediği ot burnunun yanında bitermiş

2) Deyim

- 1) Saman altından su yürütmek
- 2) Karda yürüyüp izini belli etmemek
- 3) Çivi kesmek (buz tutmak, çok üşümek)
- 4) Etekleri zil çalmak

- 5) İğneyle kuyu kazmak (Olmayacak iş yapmak)
- 6) Karla leş örtmek (İşi baştan savma yapmak)
- 7) Eli ermek (Ulaşmak, yapabilmek)
- 8) Pişmiş aşı su katmak
- 9) Burnu büyümek
- 10) Bir kaşık suda boğmak
- 11) İçi kıyılmak
- 12) Köpeksiz köyde değneksiz gezmek

9. Bilmeceler

a. Bilmecelerin İncelenmesi

Türk insanının zeka ve düşünce etkinliklerinin yansıması olarak ortaya çıkan bilmeceler, eğlence unsuru olduğu kadarıyla, düşünme ve muhakeme gücünü artırıcı bir niteliğe sahip olmasıyla önem arz etmektedir.³⁸² Bilmeceler, toplumun geçirdiği gelişime, yaşayışa dair pek çok şeyi bünyesinde taşır, sosyal hayattan aldığı konuları kendine has üslûbuyla kullanıma sürer. Bilmecelerde insan hayatını çevreleyen bütün nesnelere kullanılmaktadır.³⁸³ Bilmecelerin söylenmesindeki, yaratılmasındaki sebepler arasında eğlenmek vardır, ancak sadece bu değildir. Özellikle çocuk folklorunda kullanılan bilmecelerin çocuğun düşünme yeteneğini geliştirmesi açısından da önemli fonksiyonları olduğu görülmektedir. Bilmecelerde muhakeme yapmaya, düşünmeye sebebiyet veren, bilmecelerin nesnelere dolaylı bir şekilde sormasıdır.³⁸⁴

Derlemiş olduğumuz bilmeceleri hem büyükler hem de küçükler söylemektedir. Çocuklar, birbirlerine sordukları bilmeceleri öncelikle büyüklerinden dinlemektedirler. Onlardan öğrendiklerine kendileri de ilavelerde bulunarak bilmece sorma geleneğine dahil olmaktadır. Bu şekilde küçük yaşlarda bilmece öğrenen, bilmece soran küçük çocuklar, aynı zamanda çevresini, tabiatı, nesnelere de tanımaktadır.

Tespit etmiş olduğumuz bilmeceleri,

- a) Tabiat ve Tabiat Hadiseleriyle İlgili Bilmeceler
- b) İnsan ve İnsan Organlarıyla İlgili bilmeceler
- c) Eşyalarla, Aletlerle İlgili Bilmeceler
- ç) Hayvanlarla İlgili Bilmeceler
- d) Bitkilerle İlgili Bilmeceler
- e) Yiyeceklerle İlgili Bilmeceler
- f) Dini, Manevi ve Diğer Kavramlarla İlgili Bilmeceler

³⁸² Doğan Kaya, (1999), a.g.e., 463.

³⁸³ Amil Çelebioğlu, Yusuf Ziya Öksüz, (1979), **Türk Bilmeceler Hazinesi**, (İstanbul), s. 7.

³⁸⁴ İlhan Başgöz, Andreas Tietze, (1999), **Türk Halkının Bilmeceleri**, (Ankara), s. 1.

g) Diğer Bilmeceler

başlıkları altında tasnif etmeyi uygun bulduk. Bu tasnifte “Tabiat ve Tabiat Hadiseleriyle İlgili Bilmeceler” bölümüne 8, “İnsan ve İnsan Organlarıyla İlgili bilmeceler” bölümüne 8, “Eşyalarla, Aletlerle İlgili Bilmeceler” kısmına 19, “Hayvanlarla İlgili Bilmeceler” bölümüne 7, “Bitkilerle İlgili Bilmeceler” bölümüne 18, “Yiyeceklerle İlgili Bilmeceler” başlığı altına 2, “Dini, Manevi ve Diğer Kavramlarla İlgili Bilmeceler” e 5 ve “Diğer Bilmeceler” bölümüne de 8 bilmece olmak üzere, toplamda 70 bilmece dahil edilmiştir.

Bilindiği gibi bilmeceler hem manzum hem de mensur halde olabilmektedirler. Tespit ettiğimiz bilmecelere şekil açısından baktığımızda 15 tanesinin mısra, 33 tanesinin iki mısra, 7’sinin üç mısra, 5 tanesinin 4 mısradan ibaret olduğu görülmektedir. Ayrıca 6 tanesinin mani tarzında bilmece, 4 bilmecenin de cümle şeklinde, yani mensur halde olduğu tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi bilmecelerin büyük çoğunlu iki mısradan oluşmaktadır.

Çepniler arasında bilmece sorma geleneği, zayıflamış durumdadır. Kaynak şahısların bu konuda söyledikleri hem bilmeceler hem de diğer türlerin durumunun göstermesi açısından önemlidir. Öncelikle şu anda seksen yaşında olan Nebi Dalkıran, bilmeceye, masala rağbetin kalmadığını söylemiş ve ardından önceden geceleri masal sırttüklerini, birbirlerine bilmece sorduklarını, bilmeceyi bilemeyenlere kalabalığın ceza verdiğini söylemektedir. Bilmeceyi bilemeyenlere verilen cezalar da bir araya gelen topluluğun en önemli neşe kaynağı olduğunu, her akşam farklı farklı evlerde toplandıklarını, muhabbet edip oyun oynadıklarını da eklemektedir.

Dalkıran’ın bu sözlerinin yanı sıra Çepnilerdeki geleneksel kültürün Balıkesir’in hatta Anadolu’nun pek çok yerinden daha canlı olduğunu söyleyebiliriz. Her Çepni çocuğu bilmece bilmektedir. Her Çepni kadını rahatlıkla mani, türkü söyleyebilmektedir. Çağımızın yenilikleri geleneksel kültürü olumsuz etkilemektedir, ancak bundan belki de en az etkilenenler Çepnilerdir. Araştırma sahamızda bilmece sorma geleneği eskiden olduğu gibi işlek bir şekilde olmasa bile bugün de yaşamaya devam etmektedir.

b. Bilmece Metinleri

1) Tabiat ve Tabiat Hadiseleriyle İlgili Bilmeceler

Ben giderim o gider

Arkamdan tin tin eder (Gölge)

Uzunluğu urgan gibi

Enliliği yorgan gibi (Irmak, Çay) [N.Dalkıran]

Elsiz ayaksız kapı açar (Rüzgar)

Burdan vurdum kılıcı

Halep'ten çıktı bir ucu (Şimşek)

Buradan vurdum kılıcı

Felekten çıktı bir ucu (Yıldırım)

Şekere benzer tadı yok

Gökte uçar kanadı yok (Kar) [H.Uçar]

Üstü açık pencere

Kalaylı bir tencere (Ay)

Bir salkım boncuğum var

Akşamdan atarım

Sabahtan toplarım (Yıldız)

2) İnsan ve İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceler

İncecik gındıra

Bey oğlunu attan indire (Sidik)

Biz biz idik biz idik

Otuz iki kız idik

Yağmur yağdı ezildik

Güneş doğdu süzüldük (Diş)

Bek kardeş var çalışkan

Her biri işe alışkan

Bıkmazlar usanmazlar

Birlikte çalışmaktan (El)

Adamda var adı yok (Burnun önündeki çukur)

Yar yüzünde yarım alayçık (Kulak)

İki dereden sel gelir

Beş kardeş karşı varır (Sümük)

Üç şekilde yürür (İnsan) [A.Solak]

Altı mermer üstü mermer

İçinde bir bülbül öter (Dil)

3) Eşyalarla, Aletlerle İlgili Bilmeceler

Sarıdır safran gibi

Okunur Kur'an gibi

Ya bunu bilirsin

Ya yarın ölürsün (Altın)

Marmaracık

Ye daracık

İki öküzçük

Tek danacık (Dokuma) [M.Oğuz]

Ak donlu içinde bir şey çovuptur (Gaz lambası)

Tet dedim

Tüt dedim

Git oraya

Yat dedim (Süpürge)

Kırk atlı kırkı da kalpaklı (Çivi)

Pır pır döner

Ak ak döker (Değirmen)

Ak kuş ağzını açar

Kara kuş gelir geçer (Mekik)

Tarlada biter

Makine bükür

El göz öper (Havlu)

İsterse gider

Balık değil

Denizde yüzer (Gemi)

Ben giderim o gider

Önümde tın tın eder (Baston)

Ak tarla kara davul, el eker dil biçer (Zar)

Kara koyun meler gider

Taşı deler gider (Tren)

Dağdan taştan gelir

Yolu genişleten gelir (Tırpan)

Alaca mezar

Dünyayı gezer (Mektup)

Koca kapı tak dedi

Anam babam evde yok dedi (Kilit)

Dört kardeş biri birini kovalar tutamaz (Tekerlek) [A.Çolak]

Ağacın kurusu

Atın derisi (Davul)

Dağa gider yorulur

Eve gelir kurulur (Balta)

Bir kutuda bin asker (Kibrit)

4) Hayvanlarla İlgili Bilmeceler

Gelişi aslan gibi

Duruşu sultan gibi

Yayılr hasır gibi

Sürünür yılan gibi (Kedi)

Küçük kulaklı

Burma bıyıklı (Kedi)

Karşıdan baktım kum gibi

Yanına yaklaştım cin gibi (Arı)

Altı tahta üstü tahta (Kaplumbağa)

Dağdan gelir ok gibi

Eli ayağı budak gibi

İçer suyu beğirir oğlak gibi (Tosbağa)

Kanadı var kuş değil

Boynuzu var koç değil (Kelebek)

Yer altında yağlı gayış (Yılan)

5) Bitkilerle İlgili Bilmeceler

Dışı kütük

İçi katık (Ceviz)

Alçacık tepeler

Cıngıllı küpeler (Nohut)

Yer altında civcivli gurk (Patates)

Çalı dibinde ekşi meyve (Kuzukulağı)

Dışı deri gibi

İçi darı gibi (İncir)

Baldan tatlı (Meyvesi)

Biberden acı (Yaprağı)

Deveden büyük (Meyvesi)

Pireden küçük (Çekirdeği) (İncir)

Dışı katık

İçi kütük (Zeytin)

Kırk arkadaşlık kırıldık

Bir çarşafa sarıldık (Sarımsak)

Küçücük tepesi var

Çingildak küpesi var (Nohut)

Kadife donlu

Küçücük boylu (Patlıcan)

Alçacık boylu

Kadife donlu (Patlıcan)

Bizim evde bir kişi var

Kulağında mengişi var (Patlıcan)

Kat kattır katmer değil

Kırmızıdır elma değil

Yenir ama meyve değil (Soğan)

İncecik mantar

Kabarır kalkar

Ustası gelir

Bıyığını kırkar (Pırasa)

Kan kırmızı, süt beyaz

Deve yavrusundan büyük

Han kapısına sığmaz

Fındık kabuğuna sığar (Fındık)

Yer altında sakallı dede (Pırasa)

Paltosu yeşil, entarisi kırmızı, bil bakalım bu kimin kızı (Karpuz)

6) Yiyeceklerle İlgili Bilmeceler

Heleme hüleme

Ateş başına geleme (Tereyağı)

İçinde bir mermer taşı

Piştirirsen aş olur

Piştirmezsen kuş olur (Yumurta)

7) Dini, Manevi ve Diğer Kavramlarla İlgili Bilmeceler

Kalk gidelim bazara

Uğradım dar nazara (Güzellik)

[K.Özcan-Akyar]

Uzaktan baktım emir emir

Yanına vardım kilitli demir (Mezar)

Ev ardına saç koydum

Geleni gideni aç koydum (Oruç)

Gökten bir elma düştü

On iki parçaya ayrıldı

On biri yediler

Birine hayır dediler (Ramazan ayı)

Kaş ile gözden yakın

Söylenen sözden yakın (Ecel)

8) Diğer Bilmeceler

Dilim dilim nar (Harman döven makine)

Dizime kadar kar (Harmanın samanı)

Uçtu keklik (Harmanın uçan çöpleri)

Kaldı dilber (Buğdayı) [D.Oğuz-Kavakbaşı]

Pazardan alınmaz

Torbaya konulmaz

Tadına doyulmaz (Uyku)

Lamba söndü is oldu

Sahan düştü tan dedi

Bunu bana bul dedi (İstanbul) [U.Kahraman-Kocasinan]

Evden eve allı gelin (Ateş)

Dağda tak tak (Nacak)

Suda şıp şıp (Balık)

Arşın ayaklı (Leylek)

Burma bıyıklı (Tavşan)

10. Tekerlemeler

a. Tekerlemelerin İncelenmesi

Tekerlemeler; şekil, muhteva ve fonksiyonları açısından kesin olarak sırlarları çizilmemiş halk edebiyatı ürünleridir. Tekerleme, diğer pek çok halk edebiyatı türünün bünyesinde kullanıma sürüldüğü için kendi başına tür olamayan ürünler arasındadır. Daha çok çocuk folklorunda kullanıldığı görülen tekerlemelerin büyüklerce de söylenen örnekleri bulunmaktadır.³⁸⁵ Tekerleme türü; masal, halk hikâyesi, fıkra, türkü, bilmece gibi halk edebiyatı türlerinin yanı sıra; seyirlik oyunlarının, âşık edebiyatının, pek çok törenin içinde kendine yaşama şansı bulmuştur. Tekerleme türünün kökeninde çocuk zihninin serbestliği, hayal, şaman ayinleri, mizah, tasavvufi aşkınlık gibi hususlar vardır.³⁸⁶

Tekerlemeler, Türk halk edebiyatı ve halk biliminin pek çok alanında yer alarak, bu türlere renklilik katmıştır. Hem çocukların hem de yetişkinlerin söylediği tekerlemeler; dilin, edebiyatın farklı bir o kadar da zevkli bölümünü teşkil etmektedirler. İyi bir masalcı tekerlemeyi kullanarak herkesin dikkatini daha çok çekmekte, bir Karagöz ustası, iyi bir tekerleme ile daha çok beğeni kazanmaktadır. Bir de geleneksel törenlerde bu sözleri kullananlar düşünüldüğünde tekerlemenin kültürümüzü çepeçevre sardığını, hayatımızın her dönemi için bir tekerlemenin mevcut olduğu görülür.

Derlemelerimiz esnasında tespit ettiğimiz tekerlemeler arasında sayıca en fazla olan oyun tekerlemeleridir. Oyun tekerlemelerinin dışında bir tane yalanmalı masal tarzında, bir tane de yağmur duasıyla ilgili tekerleme bulunmaktadır. Birinci tekerlemede, bitkiler ve hayvanlar savaşa gitmektedir, bunlar kendi aralarında iş bölümü de yapmaktadırlar. Gemi, ayrı kökünden yapılır; mermiler, mısır tanesinden, gözcü sıçan olmaktadır. Görüldüğü gibi metin, tekerleme mantığı çerçevesinde kurulmuştur. Yalanlamalı masal tekerlemesini, Boratav'ın ve Duymaz'ın tasniflerindeki "Masal Tekerlemeleri" bölümüne dahil edebilmekteyiz.

³⁸⁵ Ali Duymaz, (2002), *İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler*, (Ankara), s. 9.

³⁸⁶ Ayrıntı için bk. *age.*, s. 15-20.

Yukarıda söylediğimiz gibi derlediğimiz tekerlemelerin çoğu oyun tekerlemesidir. Oyunla ilgili tekerlemeleri, Duymaz'ın yapmış olduğu tekerleme tasnifinde “Belirli Bir Oyun, Tören veya Metne Bağlı Tekerlemeler” başlığı altında değerlendirebiliriz. Yine bu tasnife göre elimizdeki oyun tekerlemeleri, “Ebe seçimi ve Ebe Çıkarma Tekerlemeleri (Sayışmacalar)” kısmına dahil olmaktadır. Bir numaralı ve üç numaralı tekerlemelerin haricindeki tüm tekerlemeler, oyun tekerlemelerine örnektir. Bu tekerlemeler Balıkesir'in genelinde bilinen, çocukların ebe seçimlerinde kullandıkları tekerlemelerdir. Bu tekerlemelerde dikkati çeken bir husus da bazı tekerlemelerin günümüzdeki pek çok yeniliği bünyesine almış olması, bazılarının ise içerik ve üslûp olarak çok daha eski, arkaik olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında tekerlemeler, içinde bulunulan zaman dilimine uygun ifadelerle yaratılabilmektedir.

Tekerleme metinlerinden dört numaralı tekerleme yağmur duasıyla ilgi tören tekerlemesidir. Anadolu'nun hemen pek çok yerinde bilinen bu tekerleme, önceleri yağmur dualarında kullanılırken artık günümüzde çocukların dillerinde, oyunlarda kullanılır hale gelmiştir.

Tekerlemelerde şekil unsurları, diğer türlere nazaran çok daha zayıftır. O nedenle tekerlemede belirli bir ölçü, durak kafiye bulunmamaktadır. Ancak bazı tekerlemeler seci ve aliterasyonla birlikte akıcılık kazanmaktadırlar.³⁸⁷ Elimizdeki tekerleme metinleri arasındaki bazı mısralar kendi aralarında kafiyelidirler, ancak bu düzenli bir kafiye değildir. Bazen iki mısra kendi arasında, bazen de üç dört mısra kafiyeli veya redifli olabilmektedir. Tekerleme metinlerimizden nazım unsurları en derli toplu olanı,

Masal masal man iki (7)

Oğlu kızı on iki (7)

On ikinin yarısı (7)

Tilki çakal derisi (7)

Nerde bunun gerisi (7)

³⁸⁷ age., s. 22.

Şeklinde ölçü sistemine sahiptir. Bu tekerlemenin ölçüsünde bir sorun yoktur. Metne bakıldığında mısra sonlarındaki kafiyelerin bilinçli olarak seçilmediği, sadece ahenk oluşturması için böyle tercih edildiği görülmektedir. Diğer tekerlemelerde de belli bir ahenk yapısı vardır, ancak ahengi, akıcılığı sağlayan unsurları belirli kalıplarda değerlendirmenin imkanı yoktur. Tutarlı bir şekil özellikleriyle karşılaşmıyoruz. Bu nedenle pek çoğu mısra şekline dönüşebilmesine rağmen ölçülerinde, duraklarında farklılıklar vardır.

Çepniler arasında tekerlemelerin kullanımına baktığımızda büyük oranda çocuk folklorunda yaşadığı görülmektedir. Masal anlatma geleneğinin zayıflaması sonucu, yalanmalı masal tarzında büyüklerin söylediği tekerlemeler de yavaş yavaş hafızalardan silinmektedir. Büyüklerdeki bu gerilemeye rağmen çocuk folkloru, yeni tekerlemelerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

b. Tekerleme Metinleri

1) Tekerleme I

Bir gemi yaptırdım ayrık kökünden
 Umum mermileri mısır tanesinden
 İşaret komutanı
 Fındık sıçanı
 Fasulye geldi girdi araya
 Nohut çekti askerini karaya
 Bakmadılar arkadan gelen baklaya
 Soğan ile sarımsak
 Bu kaleye sarılsak
 Kabak der ki
 Hepimiz burada kırılısak
 Az zafer edeceğiz kaleyi
 Nane otu gitti kamarota
 Tere otu çıktı ulu dağa
 Bok yemesin nane otu dedi
 Muameleyi görünce salata
 Dedi gitti. [M.Demirkan-Çukurhüseyin]

2) Tekerleme II

Masal masal man iki
 Oğlu kızı on iki
 On ikinin yarısı
 Tilki çakal derisi
 Nerde bunun gerisi [M.Demirkan-Çukurhüseyin]

3) Tekerleme III

Biren biren
 İki eken
 Karşıma koydu

Kara tiken

Eğer altı

Eğri boylu

Döşü boklu

İşte çıktı geldi

Kel toklu

Kim yelledi

Biz yelledik

Nereye gitti

Hacıya gitti

Ne zaman gelecek

Yazın gelecek

Yazılası büzlesi

Pancar biçti

Kıçı şişti

Tis tas tos [A.Solak-Çukurhüseyin]

4) Tekerleme IV

Yağ yağmur

Teknede hamur

Ver Allah'ım

Bol bol yağmur [A.Çolak-Yaylacık]

5) Tekerleme V

İğne battı

Canımı yaktı

Hımbıl koş

Arabaya koş

Arabanın tekeri

İstanbul'un şekeri

Hop hup altın top

Bundan başka oyun yok [B.Oğuz-Kavakbaşı]

6) Tekerleme VI

Aldım verdim

Ben seni yendim

Kapını çaldım

Gazeteye ilan verdim [A.Solak-Çukurhüseyin]

7) Tekerleme VII

Portakalı soydum

Baş ucuma koydum

Ben bir yalan uydurdum

Duma duma dum

Kırmızı mum [K.Uçar-Güvemçepni]

8) Tekerleme VIII

Çık çıkalım çardağa

Yem vereli ördeğe

Ördek yemi yemeden

Cıyak mıyak demeden

Hakkudu hakkudu çıkardın

Kimi çıkardın?

İngili mingili kukiki kukiki

Kukuki yes mi no mi,

Yes mi no mu vanikes. [A.Solak-Çukurhüseyin]

9) Tekerleme IX

Çık çıkalım çayıra

Yem verelim ördeğe

Ördek yemini yemeden

Çırak mırak demeden

Hakkı okudum çıkardım

Kimi çıkardım

Bisiklete bindim

Karıncayı ezdim
Af edersin karınca
Seni maymun zannettim [İ.Oruş-Kocasinan]

10) Tekerleme X

Ayşe Hanım'ın kedileri kiş kişiyor,
Arpa saman istiyor
Arpa saman yok
Kilimcide çok
Kilimci kilim dokur
İçinde bülbül okur. [M.Dalkıran-Soğanbükü]

11. Alkış ve Kargışlar

a. Alkış ve Kargışların İncelenmesi

Alkış ve kargışlar, toplumların zaman içinde oluşturmuş olduğu söz kalıplarıdır. Günlük ilişkilerde, konuşma aralarında kullanılan bu sözlerden alkışlar; hoşnutluğu, iyi temenniye ifade ederken kargışlar ise; memnuniyetsizliği, kızgınlığı ifade ederler. Alkışların kökenine dair görüş bildiren Ali Duymaz, alkışları sihirle bağlantılı olarak değerlendirmiş ve insanların bu sözleri doğaya hükmetmek için kullandıklarını, ancak din ve kültür değişiklikleri nedeniyle alkışların asıl fonksiyonlarından uzaklaşarak estetik bir hal aldığını söylemektedir.³⁸⁸ Alkışlar, atasözleri veya deyimler gibi kullanma ortamları oluştukları zaman kullanılmaktadırlar. Bölgelere bazı farklılıklar göstermektedirler.

Alkış ve kargışların oluşumuna bakıldığında Türk toplumunun söze verdiği değer bu türlere kaynaklık ettiğini görürüz. Sözün pek çok şeyi etkileyebileceğine inanan Türk insanı, söylemiş olduğu sözleri seçerek kullanmayı tercih etmiştir. Birisinin iyiliğini istediği zaman onun için dileyebileceği en güzel şeyleri dilemiş, kötülüğünü istediği zaman da çoğu zaman işi kendi dışındaki bir güce bırakmıştır.

Araştırma konumuz olan Çepnilerle alkış ve kargış üzerine konuşurken, örnek istediğimiz alkışları söylemişlerdir, ancak kargışa sıra geldiğinde ise, söylemekten çekinmişlerdir. Her yerde kargışın söylenmeyeceğini, günah olduğunu, felaket getirebileceğini dile getirmişlerdir. Alevi-Bektaşî olan Çepniler için sözü kullanmak ayrıca değer ifade etmektedirler. “İkrar vermek” gibi bir uygulamaları nedeniyle sözü gelişi güzel kullanmama gibi tavırları gelişmiştir.

Derlemiş olduğumuz alkışlarda; bereket, hayır, baht, murat, huzur, uzun ömür temenni edilirken, kargışlarda ise bela, yokluk, ölüm, kör olma, ocağın dağılması istenmektedir.

Çepniler arasında tespit ettiğimiz alkışlar, günlük hayatta kullanılan kalıp sözlerdir. Nazım özellikleri kazanmış, belirli törenlerde söylenen halk edebiyatı türü değildir.

³⁸⁸ age., s. 50.

b. Alkış ve Kargışlar Metinleri**1) Alkışlar**

- 1) Allah birini bin etsin
- 2) Allah dirlik versin
- 3) Allah gönlüne göre versin
- 4) Allah hayırlısını versin
- 5) Allah işini denk getirsin
- 6) Allah kabul etsin
- 7) Allah muradını versin
- 8) Allah ne isteğin varsa onu versin
- 9) Allah ne muradın varsa versin
- 10) Allah razı olsun
- 11) Allah selamet versin
- 12) Allah senden razı olsun
- 13) Allah uzun ömürler versin
- 14) Allah yardımcın olsun
- 15) Allah yolunu açık etsin
- 16) Anandan emdiğin süt helal olsun
- 17) Bahtın açık olsun
- 18) Beladan Allah esirgesin
- 19) Birin bin olsun
- 20) Elin kolun dert görmesin
- 21) İyi günlerde yaşa
- 22) Kötüden Allah esirgesin

- 23) Kum diye avuçla altın olsun
- 24) Olmayanlara da versin
- 25) Ölmüşlerin ruhuna değsin
- 26) Ömrün uzun olsun
- 27) Sağlıcakla kal
- 28) Sevdiğine kavuştursun
- 29) Sular gibi ömrün olsun
- 30) Tuttuğun altın olsun
- 32) Tuttuğun altın olsun
- 33) Yolun açık olsun

2) Kargışlar

- 1) Adın batsın
- 2) Allah belanı versin
- 3) Allah hiç bulma
- 4) Allah'ından bul
- 5) Allah'ından bulasın,
- 6) Allah seni taş etsin.
- 7) Anana babana kavuşama
- 8) Birini bulsun birini bulamasın
- 9) Boynun altında kalsın
- 10) Boyun devrilsin
- 11) Burnundan fitil fitil gelsin
- 12) Canın cehenneme
- 13) Canın çıksın

- 14) Ciğerin çıksın
- 15) Çenen kopsun
- 16) Gidişin olsun da dönüşün olmasın
- 17) Ciğerlerin çıksın
- 18) Gençliğine doyma
- 19) Gidişin olsun da gelişin olmasın
- 20) Gözlerin âmâ olsun
- 21) Gözün çıksın
- 22) Gözüne dizine dursun
- 23) Gözün kör olsun.
- 24) Haram olsun sana ettiğim
- 25) İki yakan bir araya gelmesin.
- 26) Kafan kopsun
- 27) Kahrol da kaybol
- 28) Kalıbının hayrını görme
- 29) Kara tavuk karnını yarsın
- 30) Kazaya gel
- 31) Kör şeytanından bul
- 32) Kör şeytan üstüne git
- 33) Ne olduğun bilinmesin
- 34) Ocağı batasıca
- 35) Ocağına baykuş dünesin
- 36) Ocağında incir ağacı çıksın
- 37) Odun, ocağın sönsün
- 38) Sabaha çıkma

- 39) Şeytan şeriktaşın olsun. (Şeytana arkadaşlık yap anlamında)
- 40) Sıtma tut da sürün
- 41) Sürüm sürüm sürünesin
- 42) Şeytanından bul
- 43) Yaşın kara toprakta sayılsın
- 44) Yedirdiklerim haram olsun
- 45) Yerin dibine gir emi
- 46) Zehir zıkkım olsun

B. HALK BİLİMİ

1. Doğum

a. Doğum Öncesi

1) Kısırlığı Giderme Yolları

Toplumun en önemli kurumlarından birisi olan aileden beklenen, en kısa sürede çocuk verilmesidir. Ancak bazen bu beklentiler boşa çıkabilmektedir. Normal yollardan çocuğu olmayan insanlar, kendi şartlarına göre bazı uygulamalara ve inanışlara başvurumaktadırlar. Çünkü toplum çocuksuzluğu zaman zaman horlamaktadır. Türk kültüründe çocuksuzluğu giderme yollarından en yaygınları; bel çektirmek, yakı yakmak, buğuya oturtmak, çeşitli bitkilerden yapılmış yerli ilaçlarını kullanmaktır.³⁸⁹ Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kısırlığı gidermeye yönelik uygulamalar vardır. Zile'de çocuğu olmayan kadının beline yumurta, kireç karışımı bir yakı sararlar.³⁹⁰ Safranbolu'da ise ebegümeci ve ısırgan otu buğularına oturtulduğu gibi, kadının beli de çekilmektedir.³⁹¹ Çocuğu olmayanların başvurduğu bir diğer işlem, muska yazdırmaaktır. Muskayla birlikte çocuk olacağı, düşmanların savulacağı inancı da mevcuttur.³⁹²

Çalışma sahamızda çocuksuzluğu giderme yolarını araştırdığımızda, muskayla tedavi etmeyi kullanan kişilerin sayısının son derece az olduğunu gördük. En yaygın tedavi yöntemi ise yatırlara gitmek ve kır ebelerinin vermiş oldukları ilaçları kullanmalarındır. Şunu da eklemek isterim ki, bugün bu yöntemleri kullanan kişi sayısı yok denecek kadar azdır. Araştırma sahasındaki pek çok kaynak şahıs, çocuksuzluğu gidermek için doktora gittiklerini, en son çare olarak halk tıbbını kullandıklarını söylemişlerdir.

Araştırma sırasında çocuksuzluğu giderme ile tespitlerimiz şöyledir:

³⁸⁹ Işıl Altun, (2004), *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*, (İzmit), s. 103.

³⁹⁰ Cahit Öztelli, (1951), "Zile'de Doğum ve Âdetleri", *TFA*, C. 2, Kasım, s. 438.

³⁹¹ Semra Akbulut, (1999), "Karabük İli Safranbolu İlçesinde Doğum Âdet ve İnanmaları", *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, (Ankara), s. 1.

³⁹² Pertev Naili Boratav, (1973), *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, (İstanbul), s. 145.

“Çocuğu olmayanlar, türbeler vardır, yatırlar vardır, bunlara adaklar adar, dua eder. Turgutlu, Salihli üzerinde yatırlar var, onlara giderler. Oralara adak ederler, çaput bağlarlar, mum yakarlar. Tekke Dedesi’ne mum yakarız, onun yanında lokma çekeriz, hayrımızı falan orada yaparız, gelene geçene yedirir, içiririz. Yol üstünde geçerken vasıtaları durdururuz, ‘Dualarımızdan alın’ deriz.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Taş kaldırma ve altındakini yeme vardır. Yatırın yanındaki taşı kaldıran kadın, ne çıkarsa onu yer, mum yakar. Yerli taşın altından çıkan karınca olur, başka bir şey olur, o yenir. Eğer kendi midesi kaldırmıyorsa sana bana yuttururlar. Ondandır sonra çocuğu olursa çocuğu oraya götürür, hayvanlarını keser, yakın akrabalarını toplar, hali vaktine göre götürür. Yemek yaparlar, yerler içerler. Bu kaldırılan taş dedenin yanındadır. Bu yapılan yemekler de dedenin olduğu yerdedir.”

Benim bir ablamın gelini vardı. Almanya’da sekiz dokuz sene evvel çocukları yoktu. Onlar da kurban götürüp dedeye gittiler. Şöyle bir taşı kaldırdı, gelin olduğu yere düştü bayıldı. Yatır yanı ya, yılan donunda mı görünüyor başka donda mı görünüyor? Kadının kalbini bağlamış. Benim kardeşim adadı, çocukları oldu. Şimdi onlar Almanya’ya gelince kurban kesecekler, hayır yapacaklar. Burada Çarıklı Dede ve Satı Bacı vardır onlara adak adarlar, orada lokma çekerler. Oraya gidenler ‘Allah’ım Cenab-ı Allah’ım işimi denk getir, bir ev alayım, bir araba alayım.’ der. O olursa onun yerine bir hayvan keser, orada adak adar.” [N.Yaşar-Kocasinan]

“Çocuğu olmayanlar kahr ederler, ‘Çocuğumuz olmadı.’ derler. Doktora giderler, kır ilacı yaparlar, onu içirirler. Hocaya giderler, yatıra giderler. Demirkapı’ya, tekkeye giderler. Hıdrellezlerde yatırlara giderler, yalvarırlar, salıncak kurarlar. Yatırın yanındaki ağaca çocuğum olsun diye salıncak kurarlar. Burada Tekke Dedesi’ne giderler. Kimisine denk gelir, kimisine denk gelmez.” [N.Doğan-Kocabük]

“Doktora başvururlar. Bazen de doktora başvurmadığı bir inançla yatır var bizim orada, o yatırlara gideriz orada dedeye dua ederler. Giderler, okunurlar yeşil emir alırlar. Bellerine bağlarlar. Adak götürürler ‘Çocuğum olursa, hamile kalırsam buraya kurban getireceğim, kurban keseceğim.’ diye o yatırlara bir söz ederler.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Çocuğu olmayanlar tekkeye gider, adak adar. Çocuk olduktan sonra da tekkeye adak keserler. Kurban tekkede keserler.” [N.Altinel-Kocasinan]

“Dedeye gidiyorlar, dede tarlada bir ağaç var, orda türbe var, türbede mum yakılır, orda horozlar falan götürüyorlar, orda pişirip yiyorlar.” [N.Doğan-Soğanbükü]

“Çocuk olamayınca kır ebelerine gidilirdi.” [K.Uçar-Güvemçepni]

“Çocuk olmayınca kır ebesi arardık. Sargı yapardık, bağlardık. Yatırlara gidilir. Yazma bağlanır. Mum yakılır. Kuzu kesilir.” [N.Ayhan-Elyapan]

2) Aşerme/Ağzı Tatsızlığı

Hamile kadınların vakitli vakitsiz canlarının bir şeyler istemesine aşerme denir. Bu dönemde hamileler, çeşitli yiyecekleri yeme isteğine kapılırlar. Hamilelik safhalarının en önemli aşamalarından birisi aşerme dönemidir.³⁹³ Bu dönemde yenecek yiyeceklerin, bakılacak nesnelere çocuğun geleceğini etkileyeceği inancı vardır. Özellikle bu dönemde hamilenin canın çektiği yiyeceğin bulunup yedirilmesine dikkat edilir. Anadolu'nun pek çok yerinde aşerme sırasında yenilemeyen yiyeceğin çocuğun uzuvlarını etkileyeceği inancı vardır.

Aşerme, Türk kültürünün pek sahasında gözlemlenebilen bir husustur. Bu alanlardan birisi de Türk destanlarıdır. Mehmet Aça'ya göre aşerme, Türk destanlarında kahramanlığın, alplığın habercisidir. Destanlarda alpların anneleri alpin doğumundan önce, Manas'ta olduğu gibi arslan yüreği ve ciğeri ister. Buna benzer örnekleri Kazak destanlarında da görebiliriz. Destanlardaki bu aşerme, kahramanın geleceğine dair ipuçları veren bir unsurdur.³⁹⁴

Anadolu'nun diğer bölgelerinde aşerme ile ilgili inanışlar, bu dönemde yenen yiyeceklerin şekli ile çocuğun üzerine bırakacakları etki arasındaki bağlantı olduğu yönündedir. Balık eti yiyen annenin çocuğun kemiklerinin zayıf olacağı, patates yiyenin çocuğunun tüysüz olacağına dair inanışlar da vardır.³⁹⁵ Tarsus'ta aşeren kadın,

³⁹³ Işıl Altun,(2004), *age.*, s. 112.

³⁹⁴ Mehmet Aça, (1997), “Türk Destanlarında Aşerme (Yerikleme)Motifinin Destan Kahramanları Üzerindeki Etkisi ve Hayvan Ata (Ecdat) İnancıyla Olan Bağlantısı”, *Milli Folklor*, C. 5, S. 34, Yaz, s. 78.

³⁹⁵ Orhan Acıpayamlı, (1974), *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etütü*, (Ankara), s. 13.

istediklerini yiyemezse çocuğun zayıf düşeceğine inanılır, ayrıca bu dönemde ciğer, kiraz yiyenlerin çocuklarında ben olur.³⁹⁶

Balıkesir Çepnilerinde aşerme ile ilgi tespitlerde diğer bölgelerden farklı bir durum söz konusu değildir. Çepniler arasında aşerme; ‘aş yerme’, ‘ağzı tatsız’ gibi kelimelerle karşılanmaktadır. Aşermede kadının dikkat etmesi gereken noktalar vardır. Bu dönemde yemek istediklerini yemeli ve çirkin şeylere bakmamalıdır.

“Hamilenin canı çekti mi gözleri açılır o zaman aş yerer. Canı çektiğini yerse, kendine bakarsa çocuğu iyi olur. Aş yererken ne yerse çocuğu güzel olur, denk olur, sevimli olur.” [N.Doğan-Kocabük]

“Aş yeren kadın daldan kendi bir şey alırsa o dal, ağaç kurur.” [N.Ayhan-Elyapan]

“Aş yererken çirkin bakarsan çocuk çirkin olur. Deveye bakarsan çocuk deve gibi olur.” [G.Ayhan-Akyar]

3) Hamilenin Kaçınmaları

Bugün modern tıp, hamilelerin yapması ve yapmaması gerekenlere ait uyarılarda bulunmaktadır. Bu uyarıları halk da kendi şartları içinde geliştirmiştir. Doğal olarak hamile olan kadın kendisini sakınması gerekir, çocuğunun sağlıklı olması için yapması gerekenler vardır. Bütün bunların yanında hamilelik döneminde yaptığı taktirde çocuğun olumsuz etkileneceğine inanılan davranışlar vardır. Bunlar arasında çirkin nesnelere bakmak, çocuğun benzemesi istenmeyen yiyecekleri yemesini örnek olarak gösterebiliriz.

A. Osman, Balıkesir doğu geleneklerini ele aldığı eserinde hamilenin dikkat etmesi gerek hususları şöyle belirlemiştir:

- a) Yüksek yerden atlamamak,
- b) Fazla koşmamak yorulmamak,
- c) Ağır yük kaldırmamak,

³⁹⁶ Tarsus Alan Araştırmaları (1998), s. 65.

ç) Canının istediği yemek vb.³⁹⁷

Balıkesir bölgesindeki Çepnilerin de bunlara benzer inanış ve uygulamalara sahip olduğunu görebiliyoruz.

“Hamile kadınlar kediye, köpeğe, maymuna pek dikkatli bakmaz. Sonra çocukların ağzı onlara benzermiş. Baktığı zaman maymunsa maymuna benzer, köpeğe köpeğe benzer. Bu hamilenin ‘Ağzı tatsız’ken olur.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Hamileye ağır kaldırtmazlar, korkunçlu yerden hoplatmazlar. Hamile acı yemez, soğuk su içmez, dokunacak bir şey yemez. Deveye, mala baktırmazlar. Çirkin eşyaya, çirkin adamlara baktırmazlar, öyle olur diye. Dudağı yirik olurmuş. Ayıya, maymuna, hayvanlara bakılmaz. Çirkinlere bakarsan çirkin olur derler.” [N.Doğan-Kocabük]

“Hamile kadın cezene (cenaze) bakmaz.” K.[Uçar-Güvemçepni]

4) Çocuğun Cinsiyetinin Tayini

Çocuk sahibi olmak ailelerin hayatta yaşayabilecekleri en mutlu hadiselerden birisidir. Hamileliğin başlangıcından itibaren anne babada ve akrabalar arasında çocuğun cinsiyeti merak edilen hususlar arasında yer alır. Günümüzde çok erken dönemlerde bu sorulara cevap alınabilmektedir. Halk uygulaması da kendine göre cinsiyet belirleme yolları tayin etmiştir. Günümüzde bu yöntemler pek fazla rağbet görmese de halen, çocuğun cinsiyetiyle ilgili geleneksel yorumlar yapılmaya devam edilmektedir. Boratav, bu cinsiyet tayininin genellikle düşlerden yapıldığını haber vermektedir. Kadın rüyasında erkeği çağrıştıran şeyler görürse çocuk erkek, kızı çağrıştıranı görürse kız olacaktır.³⁹⁸

Araştırma sahamızda bu konuyla ilgili soru yönelttiğimiz ilk kaynak şahıs: “Çocuğun cinsiyetini belirlemek için buralarda insanlar doktora gider. Başka bir inanış yoktur. Allah ne verirse ona razı oluruz.” tarzında cevap vermiştir. [H.Yaşar-Kocasinan] Ancak Çepniler arasında da Anadolu’nun pek çok yerinde olduğu gibi cinsiyeti belirlemeye yönelik uygulama ve inanışlar mevcuttur.

³⁹⁷ A. Osman, (1934), *Balıkesir Doğum Göreneklere ve Çocuk*, (Balıkesir), s. 4.

³⁹⁸ Pertev Naili Boratav, (1973), *age.*, s. 177.

“Hamilenin göbeği sivri olursa oğlan, yayvan olursa kız çocuğu olur.” [K.Uçar - Güvamçepni]

“Hamile kadın, hamileliği sırasında güzelleşirse erkek, çirkinleşirse kız doğurur.” [R.Ayhan -Akyar]

Türk toplumunda çocuk tercihi de ayrı bir husustur. Geçmişten günümüze erkek veya kız çocuğun istenme oranlarıyla ilgili yazılı sözlü veriler, bilgiler almaktayız. Özellikle Anadolu’da fiziki gücün lazım olduğu coğrafyalarda erkek çocuk tercih edilir hale gelmiştir. Yeni evlenen kadına daha düğün günü kucağına erkek çocuk verilmesi bu isteğin tezahürlerinden birisidir.³⁹⁹ Aynı uygulamaya, yani düğünde gelinin kucağına oğlan çocuğu oturtma, Balıkesir Çepnilerinde de vardır. Dede Korkut Hikâyeleri’nde de erkek çocuğu verilen değer güzel ibarelerle belirtilmektedir.⁴⁰⁰ Çepnilerin bu konuda tutumları ise günümüzde erkek ve kızın da aynı çocuk olduğu yönündedir. Ancak, bu konudaki sorumuzu biraz daha yaşlılara yöneltince:

“Çocuklar arasında hiç ayırım olmaz, ikisi de birdir. Eskiden çocuğu olmadığı zaman başka bir daha evlenirdi. Yine olmazdı, yine evlenirdi. Erkek çocuk isim taşıdığı için, soy isim taşıdığı için daha değerli olurdu.” [N.Doğan-Kocabük] şeklinde cevap almaktayız. Bu da Türk toplumunun erkek çocuğa olan meylinin 24 Oğuz boyundan birisi olan Çepnilerde de mevcut olduğunu, ancak bütün bölgelerde olduğu gibi bu konuda anlayış değişikliğine gidildiğinin bir göstergesidir.

5) Doğum Hazırlığı

Çocuğa ait eşyaların hazırlanması işlemi de kültürümüzde yer edinmiş bir diğer önemli aşamalardan birisidir. Bu konuda görüştüğümüz, Balıkesir Çepnilerinden özellikle yaşlı olan kadınlar, bugün yapılan çocuk hazırlıklarının basit, sıradan olduğunu söylemektedirler. Görüşme yaptığımız daha genç kadınlar ise, içinde buldukları döneme ait hazırlıkları anlatmışlardır. 79 yaşındaki Nazmiye Doğan: “Eskiden çocuk doğmadan önce ona işlemeli beşik yaptırılırdı, onlar da çok pahalıydı. Onu yaptırmak

³⁹⁹ Ali Çelik, (2001), “Afganistan’daki Hazara Türkleri ile Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Bir Mukayese Denemesi”, *Milli Folklor*, C. 7, S. 50, Yaz, s. 10.

⁴⁰⁰ Muharrem Ergin, (1997), *Dede Korku Kitabı I Giriş - Metin - Faksimile*, (Ankara), s. 2.

için anneler, babalar çok çalışırdı. Şimdi ise şehre gidip beşiğe benzemez bir şey alıp geliyorlar.” diyerek bu konudaki rahatsızlığını dile getirmiştir.

Balıkesir’de ayrıca çocuk doğmadan evvel, kundak, sargı bezi, el bezi, muşamba, tülbent gibi eşyalar da hazırlanmaktadır.⁴⁰¹

“Çocuk bezi hazırlarız, beşik alırız. Ne gerekliyse alırız. “[H.Yaşar-Kocasinan]

“Doğumdan önce anaya, çocuğa giyimler alınır. Çocuğun malzemesi alınır, beşik alınır, bezleri alınır.” [N.Doğan-Soğanbükü]

⁴⁰¹ A. Osman (1934), *age.*, s. 6.

b. Doğum Sırası

Köylerde doğumları eski dönemlerde Çepnilerin tabiriyle “Eli Yakışan” kişiler, yaşlı kadınlar, ebeler yaptırmışlardır. Ancak günümüzde ise doğumlar hastanelerde yaptırılmaktadır. Balıkesir Çepnileri de buna uymaktadırlar.

Anadolu’da doğum yapanların doğum sırasında kullandıkları farklı tarzlar vardır. Bunlar arasında oturarak, diz çökerek, ipe asılarak vb. gösterilebilir. Bunların yanı sıra doğumun kolay olması için yapılan uygulamalar vardır.⁴⁰² Altay Türklerinde de Anadolu’da olduğu gibi doğumu obadan bir kadın yaptırır. Altaylar ve Kazaklar doğumun kolay olması ve kötü ruhlardan çocuğu korumak için urganlardan doğum esnasında faydalanmaktadırlar.⁴⁰³

“Önceden köyde ebe oluyordu, şimdi ebe olmadığından doğum evine gidiliyor.”

[S.Solak-Çukurhüseyin]

“Doğumu, ebe kadınlar vardır. Onlar yaptırır. Bizim köyde böyle ebe yoktur. Başka köylerde vardır. Şimdi artık hastanede doğum yapılıyor, bizim köy şehre yakın olduğu için hastanede yapılıyor. Hastanenin olmadığı zamanlarda da yaşlı kadınlar yaptırmış.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Doğumu ‘kır ebeleri’ vardı, onlar yaptırdı. Eskiden çok acı çekerdik, şimdi acı çekmeden günü gelmeden bile alıyorlar. Doktora gidemeyenler kır ebelerine giderdi, eli yakışan doğum yaptırdı.” [N.Doğan-Kocabük]

Doğum sırasında Anadolu’nun hemen her yerinde kullanılan “Fatma Ananın Eli” şeklindeki inanişe Balıkesir Çepnilerinde de rastlamaktayız. Sivas, İstanbul, Balıkesir, Eskişehir, Çorum, Maraş, Erzurum gibi daha pek çok bölgede bu inanişe rastlanmaktadır.⁴⁰⁴ Sadece insan doğumlarında değil, hayvan doğumlarında da doğumu yaptırın “Benim elim değil, Fatma (Fadime, Meryem) Ana’nın eli” şeklinde bir cümle kullanılmaktadır. Ayrıca “Fatma Ana Eli” diye bilinen bir bitki de doğumda

⁴⁰²Pertev Naili Boratav, (1973), age., s. 180.

⁴⁰³ Abdülkadir İnan, (1986), Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, (Ankara), s. 169.

⁴⁰⁴ Işıl Altun, (2004), age., s. 129.

bulundurulmaktadır.⁴⁰⁵ Yine sözlü kaynaklardan aldığımız bir bilgiye göre, Fatma (Fadime) Ana Eli otunu Denizli’de doğum başlamadan evvel sıcak suyun içine koymaktalar, sıcak suda açılan bitkiden doğum yapan kadın güç almaktadır. Ayrıca bu otu, pişirip rahmin içine koymak suretiyle rahmin yumuşatılarak doğuma hazır hale getirildiği de bilinmektedir.⁴⁰⁶ Balıkesir Çepnilerinde de Fatma Ana’ya çok daha fazla önem verildiği söylenebilir. Bütün doğumlarda, onun adı zikredilmekte, onun bitkisi kullanılmaktadır.

1) Çocuğun Göbeği ve Eşi (Eten)

Çocuğun doğumunun gerçekleşmesinin ardından anne ile çocuk arasında bağlantıyı sağlayan göbeğin kesimi işlemi gelir. Göbek kesme ve kesilen göbeğin konulduğu yerlere ait pek çok inanış ve uygulama kültürümüzde yer edinmiştir. Annenin yediği yiyeceklerin, baktığı hayvanların çocuğu etkilediği inancına sevk eden temel sebep, anne ve çocuğu birleştiren göbek bağlantısında yatmaktadır.⁴⁰⁷

Göbeğin kesimi, işleminin yapılmasında önem kazanan noktalardan birisi de göbeği kesendir. Göbeği kesen ile çocuğun sonraki hayatındaki karakteri arasında benzerlik olacağı inancı oluşmuştur. Böyle olunca çocuğun göbeğini kesenler, o çocuk üzerinde uzun yıllar sürecek bir hakka da sahip olmaktadır.

Çalışma yaptığımız köylerde “Doğumu ebe yaptırır. Kendi köyümüzden bir ebedir. Göbeği, ebe kadın keser. Çocuğun göbeği gömülür. Çocuğun göbeğini ebeler keser.” [H.Yaşar-Kocasinan] denildiği gibi,

“Çocuğun göbeğini ebe keser. Köydeki ebelerden birisi keser, eli yakışan birisi keser. Çocuğun göbeğini, kim okumuşsa onun evinin damına atarız. Kim akıllıysa onun evinin üstüne atarlar öyle olsun diye.” [N.Doğan -Kocabük] diye de söyleyenler olmuştur.

⁴⁰⁵ Müjgan Uçar, (1976), *Anadolu Folklorunda Fadime Ana*, (Ankara), s. 150.

⁴⁰⁶ Bu bilgiyi Denizli bölgesinde bitkiler üzerine araştırma gezileri yapan Bingöl, 1979 doğumlu, lisans mezunu Rıdvan Polat’tan almış bulunuyoruz.

⁴⁰⁷ Sedat Veyis Örnek, (2000), *Türk Halk Bilimi*, (Ankara), s. 142.

Burada görülen göbeği saklama işlemleri, Anadolu'nun pek yerinde yapılmaktadır. Çocuğunun olması istedikleri şeylerin bulunduğu yerlere gömme yaygın bir uygulamadır.

Çocuğun anne karnında içinde bulunduğu parçaya “eş, son, eten” gibi adlar verilmektedir. Balıkesir Çepnilerinde buna “son” adı verilmektedir. Bu çocuğun sonu gömülmektedir. Eşle ilgili olarak, Kuzey Irak Türkmenleri sonu gömmekte, suya atmak, Gaziantep'te de suya atılmakta; Zonguldak, Nevşehir, Sivas, Kandıra, Azerbaycan'da da Balıkesir Çepnilerinde olduğu gibi gömülmektedir.⁴⁰⁸

2) Göbekte İlgili İnanışlar

Çocuğun göbeğiyle ilgili inanışların kümелendiği nokta, göbeğin konulduğu yerin çocuğu etkileyecek olmasıdır. Bu nedenle çocuğun göbeği rast gele herhangi bir yere atılmamaktadır. Çocuğun olması istenen mekanlar seçilmektedir. Bunlar arasında en yaygın olanı, okul yakınlarına gömmektir. Çocuğun göbeğinin gömüldüğü veya bırakıldığı yerlerin çocuğun cinsiyetine göre farklılık arz ettiğini söylemek gerekir. Damlacık, Emirhan, Zara, Sivas bölgelerinde çocuğun göbeği baba mesleğini alsın diyen dükkana gömülür.⁴⁰⁹

Balıkesir Çepnileri de çocuğun göbeğini, okula veya okumuş insanların evlerine gömmektedir. Onlar gibi okusun akıllı olsun diye: “Çocuğun göbeğini okula gömeriz, okula yatkın olsun diye, zihnini okula versin diye. Benim üç çocuğum oldu, üçünü de okula gömdüm. [H.Yaşar-Kocasinan]

⁴⁰⁸ Işıl Altun, (2004), *age.*, s. 132-133.

⁴⁰⁹ Sedat Veyis Örnek, (1981), *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, (Ankara), s. 72.

c. Doğum Sonrası

Geleneksel inanış ve uygulamalarda, doğumun gerçekleşmesi demek, doğum yapan kadınla ve çocuğu ile kaygıların bittiği anlamına gelmemektedir. Halk bilgisinin uzun tecrübeler sonucu oluştuğu düşünürsek, doğum sonrasına ait uygulama ve inanışların gerçeği yansıttığını söyleyebiliriz. Bugün modern tıp da doğum sonrası belli bir dönemin anne ve çocuk için tehlikeli olduğunu kabul etmektedir. Doğumla ilgili pek çok uygulama ve inanışın yer aldığı bölümün doğum sonrası olduğunu görmekteyiz.

Balıkesir Çepnilerinde doğum sonrası yapılan işlemlerden ilki çocuk için kurban kesmektir. Bu uygulamanın bugün çok geç çocuk sahibi olanlarda kaldığını, ancak daha önceki dönemlerde her çocuk sahibi olanın mutlaka kurban kestiğini kaynak şahıslardan öğrenmekteyiz.

“Hiç çocuğu olmayan, beş on sene çocuğu olmayan çocuk sahibi olunca bir hayvan keser, kurban keser. Anne ve çocuk ondan sonra eve girer. [H.Yaşar-Kocasinan] Çocuk kıymetli olursa geç olursa kurban kesilir. Sevincinden keserler.” [N.Doğan-Kocabük]

1) Lohusalık/Kırklı

Lohusalık, kadının doğumdan sonra kırk gün içindeki durumuna denir. Lohusa anlamına gelen Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kullanılan kelimeler vardır. Bunlar arasında “nusa, nusa kadın, nefse, emzikli, loğsa” gibi kullanımlar gösterilebilir.⁴¹⁰ Balıkesir Çepnileri ise lohusa kelimesini çok fazla kullanmamaktadır. Onun yerine “Kırklı” kelimesini tercih etmektedirler.

“Anne kırk gün yataktan kaldırıılmaz. Kırklı olduğu için dışarı çıkmaz, fazla kişiler sokulmaz. Doğum yapmış kadına “Kırklı” derler. Doğum yapan kadın ve çocuğu kırk gün bir yere çıkmaz. [N.Yaşar-Kocasinan]

⁴¹⁰ Işıl Altın, (2004), *age.*, s. 138.

2) Kırk Hayrı

Balıkesir Çepnilerinde gözlemlediğimiz önemli hususlardan birisi, ister sevinçli olsun, ister olmasın bütün önemli olaylarda kurban kesip o kurbandan yapılan yemeğin köyde bulunanlara yedirme geleneğidir. Çocuk doğduktan sonra kurban kesildiği gibi, ayrıca kadın kırklı iken onun “Kırk Hayrı” yapılmaktadır. Bunun sebebini sorduğumuzda: “Çocuk ve anasının başına kötülük gelmesin diye yemek veririz.” cevabını aldık. Onlar için bunun açıklaması basitti, onlara bir şey olmadan yerlerine kurban kesmekti.

3) Alkarısı (Albastı)

Türklerin özellikle Orta Asya coğrafyasında yaşadığı dönemlerde ve şu an o bölgedeki Türkler arasında önemli bir kült haline gelmiş olan Albastı, “Al” ruhu olarak tanınır. Coğrafya farklılaşmasına göre kelimenin farklı şekilleri ortaya çıkmıştır. Batı Türklerinde Al karısı, Albastı; Altaylarda Almış; Yakutlarda Abası olarak yer almaktadır.⁴¹¹ Türk topluluklarının hemen hepsinde tespit edilen bu ruh, önceleri “iye” koruyucu ruhlardan birisi olmasına rağmen daha sonraları şerir ruh haline geldiği inancı vardır. Ve bu ruhun musallat olduğu kişiler ise genellikle yeni doğum yapmış kadınlardır.⁴¹²

Balıkesir Çepnileri arasında bu ruh kırklı kadını rahatsız eden, onu öldürebilecek bir ruh olarak bilinmektedir. Çocuğu ve annesini al basmasın diye çocuğun üstüne al bürlemektedirler. [Z.Solak-Çukurhüseyin]

Çocuğa ve annesine kırk gün boyunca al bağlanmasının sebebini, Kemal Özer, oçuğun ve annesinin nazardan, gözden korunması için olduğunu söylemesine karşın Çepniler, Alkarısının kırmızıdan çekineceğini söylemişlerdir.⁴¹³

4) Kırk Basması

Doğum sonrasında lohusa kadının ve çocuğunun hastalanmasına “Kırk Basması” denilmektedir. Doğumdan sonra annenin ve çocuğun başına gelebilecek en

⁴¹¹ Abdülkadir İnan, (1987), *age.*, s. 259.

⁴¹² *age.*, s. 260.

⁴¹³ Kemal Özer, (1936), *Balıkesir’de Halk Âdet ve İnanmaları*, (Balıkesir), s. 12.

kötü durumun bu olduğu söylenebilir. Lohusa ve çocuk için en tehlikeli dönemin bu zaman dilimi olduğu kabul edilirse doğal olarak bu dönemi annenin ve çocuğunun sorunsuz bir şekilde atlatabilmesi için çeşitli inanış ve uygulamaların gündeme gelmesi son derece doğaldır. Kaynak şahıslardan birisinin söylemiş olduğu şu cümle çok manalıdır: “Kırklı kadına ‘o kadının mezarı açık’ denir.” [N.Ayhan-Elyapan]

“Düğünlerde, eğer o düğüne yakın bir yerde kırklı bir kadın varsa o düğünde bayrak kaldırmazlar. ‘Al basacak’ derler. Gelini kırk basar, çocuğu kırk basar. Onları dışarı bir yere çıkarmazlar, kırklı gelinin yanında davul çaldırmazlar. Oradan uzaklaşması istenir. Kırk eğer basarsa ‘Çocuk yaşamaz’ derler. Yeni doğan kadını yalnız bırakmayız, yatağa yatırırız, allı bir yorganlar örteriz. Kırağında dururuz, onu bekleriz, bir hafta on gün kırağında bekleriz. Doğum yapan kadın yalnız kalınca onları al basar, çocuğun yanına şeytan falan gelir.” [H.Yaşar-Kocasinan] Burada kaynak şahıstan alınan bilgide de görüldüğü gibi Kırk basması ile Albastı benzer bir şekilde algılanmaktadır.

“Kırk basmasın diye sarıkla örteriz. Hatta anne gittiği evlere bakır var bakraç, onun içine su koyarız gittiği evlere de o sudan dağıtırız, atarız. Kırk bastı olmasın diye. Gençler yapmıyor da eskiden çok olurdu.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Kadın doğum yaptıktan sonra ona “kırklı” deriz. Doğum yapan kadın kırk gün evde kalır, dışarı gitmez. Kırklı kadına bir şey yaptırmazlar, soğuk suya dokundurmazlar, dışarı içeri girip çıkmaz. Soğuğa çıkarmazlar. Kadın kırklı diye yalnız bırakmazlar. Bir de eğer bir kadının çocuğu yoksa, kötü nefisli ise o kadını içeri tıkmazlar. Kadının kırkına kötülük yapar diye içeri sokmazlar. Kırklının ve çocuğun üstüne uğursuzluk silker diye o kadını içeri tıkmazlar.” [N.Doğan-Kocabük]

“Doğum yapan kadına kırk basmasın diye kırmızı yazma örterler. Kırk gün boyunca annesi başına kırmızı bağlanır. Kırk bastığı zaman ‘Hasta olur’ derler. Kır doktorlarına götürürler. O ilaç yapar, ‘şunu yapın, bunu yapın’ der. [N.Doğan-Soğanbükü]

“Düğünlerde kırklı kadının üstüne al atarlar. Çocuk cenaze geçen yerin üst tarafında durmalı kırk basmasın diye. Cinsel ilişki yasaktır.” [N.Ayhan-Akyar]

“Evin sahibi eşekle değirmene gittiğinde gelirken avluya girmeden haber verir. Evin hanımı ona bakar durur zaten çocuğu götürürüz. Eşeğin üstüne koruz, kırk basmasın diye.” [K.Uçar-Güvemçepni]

Balıkesir Çepnilerindeki “Kırk Basması”na dair inanış ve uygulamalar, Anadolu’daki pek çok bölge ile benzerlik göstermektedir. Tekirdağ’da kırk basmaması için çocuk kırk gün dışarı çıkarılmaz, lohusalar karşılaşmazlar, karşılaşarlarsa iğne alıp verirler.⁴¹⁴ Isparta’da da kırklı çocuk belirli bir süre dışarı çıkarılmaz. Kırklı kadınlar bir arada bulunmazlar.⁴¹⁵

5) Kırk Karışması

Kırk basmasının sebepleri arasında gösterilen kırk karışması, genellikle yeni doğum yapmış kadınların karşılaşması sonucu gerçekleşmektedir. Balıkesir Çepnilerinde “Kırk Karışması” ile ilgi olarak:

“İki kırklı kadın bir araya geldiğinde kırk karışmasın diye birbirlerine iğne verirler. Bunu yapmazsa kırk karışır. Çocuklar hasta olur. Böyle karşılaşan kadınlar ‘Al şu iğneyi tak, kırkımız karışmasın.’ derler.” [A.Solak-Çukurhüseyin]

“Kırklı olan kadınlar birbirlerinin evine varamaz. Görüşmezler, görüştükleri zaman kırk basar. Eğer görüşürlerse birbirlerine boncuk verirler, iğne verirler. Kırk karışmaz, kırk basmaz.” [N.Doğan-Kocabük]

“Kırklılar bir araya gelirse boncuk değişirler.” [N.Ayhan-Elyapan] gibi inanış ve uygulamalar vardır. Kırk karışmasını bir nesne değişerek ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar.

6) Kırklama (Kırk Uçurma)

Doğumdan sonra yapılan en önemi ritüel, çocuğun kırk gün sonunda yıkanması işlemidir. Çocuk ve anne için kritik dönem olarak nitelenen kırk günün ardından artık tehlike sona ermiştir. Bu dönemi sonuçlandırmak için çocuk kırklama işlemiyle banyo ettirilir. Bu arada anne de bu sürenin sonunda yıkanmaktadır. Orhan Acıpayamlı,

⁴¹⁴ Erman Artun, (1998), *Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları*, (Tekirdağ), s. 10.

⁴¹⁵ Abdullah Kılıç, (1998), “Isparta Halk Kültüründen Örnekler”, *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, (Ankara), s. 117.

kırklamanın anne ve çocuğunun kırk günlük dönemdeki maddi manevi kirlerinin arıtma fonksiyonunun olduğu belirtmiştir.⁴¹⁶

Balıkesir Çepnileri, kırklama işlemini büyük bir ciddiyetle yapmaktadırlar. Bu konuda yapılan işlemleri ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadırlar: “Oğlan çocuğu otuz sekiz günde kırklanır, kız kırk günde kırklanır. Kırklama yaparken bir kazana kırk tane taş atarsın, kazanın içine çiçek atarsın. Kadının çamaşırlarını yıkarsın. Varılan yerlere komşulara kırk suyu dağıtılır. Suyun içine kırk tane taş atılır, bunun suyuyla çocuk banyo yaptırılır, annenin kendisi de banyo yapar. Yiyim içim yapabilirse yapar, yapamazsa kırklanan sudan hayvanlara serper. O sudan bir tas komşulara verir. Komşular da içine para atar.” [N.Doğan-Kocabük]

“Çocuk kırk günlük olduğunda bir kaba kırk tane taş atarsın, su koyarsın çocuğu yıkarsın. Daha sonra bu kırk suyundan alıp anne kimin evine gittiyse çocuğu kırk basmasın diye oralara serper gelirler.” [K.Uçar-Güvemçepni]

“Çocuk kırk gün sonra tuzlu suyla yıkanır. Bu yıkama yapılırken kırk tane taş sayılır, bu taşlar yıkandıktan sonra bez içine çıkınlanır. Çıkın çocuğun suyuna, banyo suyuna konur. Çocuk zayıf düştüğünde de böyle yıkanabilir. Bu şekilde yıkadıktan sonra bir hayvan kesilir. Kırk hayrı yapılır. [N.Yaşar-Kocasinan]

“Kırk taşı topluyorlar mendilin içine çıkınıyorlar, suyun içine atıyorlar, o kırk taşı suyu ılıştırıp yıkıyorlar. Annede yıkıyorlar, çamaşırları evde ne varsa yıkıyorlar, evin içine de o kırk taşlı sudan hep atarlar. Çocuğu leğenin içinde yıkıyorlar. [A.Çolak-Yaylacık]

“Kırkinci gün kırk taş toplarız. Gümüş paralardan, yıkarız ılık suyun için atarız. Çocuğumuzu kırklarız. Hepsi banyo yapar. Çocuğu senin eve varırsak orayı kırk basmasın diye o eve su serperiz. Varmadığımız eve gitmez.” [K.Uçar-Güvemçepni]

“Kırk taş toplanır. Kırklı kadın ve çocuk yıkanır. O su da dağıtılır.” [N.Ayhan-Akyar]

⁴¹⁶ Orhan Acıpayamlı, (1974), *age.*, s. 77.

İsmail Hakkı Akay'ın Balıkesir halkiyatını konu edindiği çalışmasında kırklama işlemleri anlatılanlarla benzer bir şekilde yapıldığını söyleyebiliriz. Akay'ın eserinde kırk kazanını ocağa koyan kaynana: “Gelin, kırk biz basmadan biz kırkı basalım.” der ve suyun içine altın atar, altın yoksa kırk tane taş atar.⁴¹⁷

Çocuğu kırklama işleminde dikkat edilmesi gereken, suyun temizleyici, arındırıcı rolde kullanılmış olmasıdır. Türk kültüründe su kültüne bakıldığında bu nokta daha iyi anlaşılacaktır. Su, mitolojiden tarihe uzanan devirlerin hepsinde kozmos simgesidir, suyun olduğu yerde adalet vardır, güvenlik vardır. Su kültüne ait örnekler daha da arttırılabilir. Kırklamada kullanılan suyun fonksiyonu da kültürümüzdeki bu inanış çerçevesinin dışında olmaması gerekir.⁴¹⁸

7) Tuzlama

Doğumdan sonra gerçekleştirilen uygulamaların tümünde olduğu gibi bu işlem de çocuğun hayatının ilerleyen dönemleriyle ilgilidir. Hayatının diğer bölümlerinde çocuğun sağlıklı olması amacıyla “Tuzlama” yapıldığını Türk dünyası topluluklarında gördüğümüz gibi Anadolu’da da yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

Orhan Acıpayamlı tuzlamanın yapılış sebepleri olarak çocuğun kokmamasını, terlememesini, pişkin vücutlu olmasının ve kibirli olmamasının istenmesini gösterir. Bu işlemin Adana, Gaziantep, Erzurum, Sivas, Denizli, Ankara bölgelerinde yapıldığını da kaydetmektedir.⁴¹⁹ Sadece Anadolu sahasında değil, Kazaklar ve Kırgızlar arasında da tuzlamanın mevcut olduğunu öğrenmekteyiz.⁴²⁰ Tuz, halkın pratik olarak yaptığı pek çok uygulamada yer almaktadır. Kısacası tuz Türk kültüründe inanış boyutuyla olsun, uygulamasıyla olsun büyük alanı kaplamaktadır.⁴²¹

⁴¹⁷ İsmail Hakkı Akay, (1942), **Balıkesir Halkiyatı**, C. 1, (Balıkesir), s. 115-116.

⁴¹⁸ Türk kültüründe su kültüyle ilgi olarak bk. Metin Ergun, (1998) “Türk İnanç Sistemine Göre Dede Korkut Hikâyelerindeki Su Kültü İnancı”, **Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şöleni-Konya 6-10 Ekim 1998**, Yayımlanmamış Bildiri.

⁴¹⁹ *age.*, s. 56.

⁴²⁰ Mehmet Aça, (2001), “Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: Tuzlama”, **Milli Folklor**, C. 7, S. 52, Kış, s. 93-100.

⁴²¹ Şükrü Elçin, (1988), “Tuz Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine”, **Halk Edebiyatı Araştırmaları II**, (Ankara), s. 373-379.

Balıkesir Çepnileri de tuzlamayı bugün de uygulamaya devam etmekte olan bir Türk boyudur. Tuzlamanın zamanı hususlarında kız ve erkek çocukları arasında bazı farklılaşmalar olmaktadır. Derlemelerimizde tespit ettiğimiz bilgiler şu şekildedir:

“Bir ay olunca çocuğu tuzlarız. Çocuğu evvela bir yıkarız. Çarşafın arasına yatırırız. Bu, çocuğun yirmisinde de olabilir. Yaza denk gelirse iki kere tuzlarsın. Bir yirmisinde tuzlarsın, bir de kırkında tuzlu suyla yıkarsın. Çocuğun ağzına varıncaya kadar çocuğun her yeri tuzlanır, çocuk pişirilir. Çocuğun koltuk altları, kulağının arkaları pişer, terler hep tuzlanır. Tuzlama, çocuğun teri kokmasın, etleri kızarmasın diye yapılır. Hayvan derisi kokmasın diye nasıl tuzlanırsa çocuk da öyle tuzlanır.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Çocuğa da tuzlama yaparlar. 20 günlükken, deri kokmasın diye tuzlarız. Tuzlamayı babaanne olduğumuz için anneanne olduğumuz için annesiyle beraber yaparız. Çocuğu ebe kadınlar tuzlar. Çocuk bir ay durduğu zaman yıkanır.” [Z.Solak-Çukurhüseyin]

“Çocuk sıcakta pişmesin, ağzı kokmasın diye tuzlanır. Çocuk yirmi günde yirmi iki günde tuzlanır. O zaman çocuğun eti sert olur, pişmez, bir yerlerinde bir kokuntu getirmez. Tuzlama sadece tuzla yapılır.” [N.Doğan-Kocabük]

“Çocuğu tuzlamak için su ısıtılır, banyo yaptırılır. Bezin üstüne çocuk yatırılır. Önce ellerinden başlanır. Ayakkabıyı fazla yırtmasın diye. Gözünün üstüne, tuz kaçmasın diye kağıt mendil konur. Eğer çocuk tuzu severse akşama kadar durur. Sevmezse iki saat sarfında alırlar. Yeniden yıkarlar giydirirler.” [K.Uçar-Güvemçepni]

“20 günlükken tuzlama yapılır. Kocakarılar yapar. Önce suya koyarlar çocuğa ince tuz sürerler. Dayanacağı kadar tutarlar.” [N.Ayhan-Elyapan]

Görüldüğü gibi Çepnilerde tuzlama işlemi ayrıntılı bir şekilde kültürün bir unsuru olmaya devam etmektedir.

8) Ad Verme/Ad Kaldırma

Ad verme ve ad alma birlikte yaşayan insanların yaptıkları ilk işlemlerden birisidir. Çevresini tanımak isteyen, çevresini içselleştirmek isteyen insan, nesnelere ad vermeyle bu eylemine başlamıştır. Her toplumun bir ad verme tarzı, alışkanlığı vardır.

Ad alma ve ad verme olgusuna Türk kültürünün ne denli önem verdiğini Türk destanlarından takip edebilmekteyiz. Alpların ad almak verdikleri mücadele başlı başına ada verilen değeri, kıymeti gösterir niteliktedir. Türk toplumu ad verme işlemini eski dönemlerde daha geç, çocuğun göstermiş olduğu, cesaret ve kahramanlığa göre verirken günümüze yaklaştıkça çocuğa ad verme yaşı küçülmüştür.⁴²²

Geleneksel hayatta adla insan arasında önemli bağlantının olduğu inancı vardır. Bu nedenle çocuğa konulan adların güzel olmasına, istenilen kişilerin adların olmasına dikkat edilmektedir. Yaşamayan veya uzun ömürlü olması için Anadolu'nun pek yerinde çocuklara yaşamayı çağrıştıran adlar konulmaktadır.⁴²³

Balıkesir Çepnilerinde ad vermeye “Ad Kaldırma” da denilmektedir. Ad vermeyi genellikle yaşlılar yapmaktadır. İsimleri koyarken geleneksel isimler tercih edilmesine rağmen günümüzde genç nesil daha yeni adları da tercih etmektedir. Pek çok olaydan sonra kurban kesen Balıkesir Çepnisi, ad vermede de kurban kesmektedir.

“Çocuğa büyüklerin adı verilir. Baba annesinin, dedesinin, yakınının adı verilir. Bizim çocuklara hep baba adı, dede adı kondu, benim oğlum var adı Veli, benim de adım Veli. Benim karımın adı Hanım, kızımın adı da Hanım. Şimdilerde eşler kendileri karar veriyorlar. İlla ki töreye göre, nenenin ismi dedenin ismi verilmiyor. Çocuğun adını kurbanla kaldırırız.” [V.Yaşar-Kocasinan]

“Çocuğun adını dede koyar. Kimin ismi koyuluyorsa o andırır. Bir dua okur çocuğun adını kaldırır. Dede çocuğu beşikten alır ‘Bunun adını kaldırıyorum.’ der. Çocuğa ‘Senin ismin filan olsun.’ der.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Büyüklerin babaanne, dede ismini vermek istedi mi onlar koymak istiyor. Ama moda isimler koymak istediklerinde koyarlar. Bazen çocuğu olanların rüyasına bir dede girer, yatır girer onlara ‘Çocuğa benim adımı koyun.’ der. O zaman çocuğa o dedenin adı konur.” [H.Yaşar-Kocasinan]

⁴²² Türk destanlarında kahramanların ad alması ile ilgili olarak bk. Ali Duymaz, (1998), “Dede Korkut Kitabı’nda Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999, Ankara)*, (Ankara), s. 109-122.

⁴²³ Işıl Altun, (2004), *age.*, s. 184-185.

“Çocuğa eskiden nene dede adı konurdu. Şimdi çocuğa adı ana baba koyuyor, eskiden bu işi ebeler dedeler yapardı. Benim torunumun adı benim adımdır. Kendi adımlı koydum “Nazmiye”. Erkek olanının adı da dedesinin adıdır. Ölen kişilerin adı da çocuklara konur. Eğer çocuğa nine adı dede adı verildiyse ninesi, dedesi çocuğa altın takarlar. Benim adımlı aldı diye takarlar.” [N.Doğan-Kocabük]

9) Yaşamayan Çocuk

Çocuğun dünyaya gelmesiyle büyük bir sevince gark olan aileleri, çocuklarının hastalanması, sağlığının bozulması sebebiyle üzüntüye boğulmaktadır. Çocuğu ve annesini korumak için çeşitli yollara başvururlardır. Yaşamayan çocuklar için Anadolu’da pek çok uygulama geliştirilmiştir. Bunlar arasında Sivas’ta ve Kastamonu’da kırk evden toplanan elbiseler çocuğa giydirilir. Balıkesir, Ordu, Isparta, Ordu, Trabzon’da yedi Mehmet adlı evden gümüş toplanır ve çocuğun kulağına takılır. Ayrıca çocuklara “Yaşar, Durdu, Duran” gibi adlar koymaktadırlar.⁴²⁴

Balıkesir Çepnileri yaşamayan çocuklara kurban kestiği gibi, adlarını da yaşasın diye uzun ömürle bağlantılı koymaktadır.

“Yaşamayan çocuklara da kurban kesilir. Bu kesilen hayvanın etini bir kişi bile yutmadan onun annesinin babasının yutması gerekir. ‘Çocuğumuzun hayrını kaldırıyoruz’ diye onu tadar. Yaşamayan çocuklara yaşasın diye ‘Yaşar’ gibi adlar da konur.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Köyün tepeciği var. Tepesinin üzerindeki türbeye taparlarmış eskiden bir mezar var yatır misali. Eskiden mesela çocuğu hasta olan ‘Tekkeye bir horoz keseceğim.’ der. Çocuk iyileştiği zaman oradan bir horoz alırlar, horozu keserler işte adet diye.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Eskiden böyle çocukları boyarlardı, baharatlardılar. Baharat gibi şeylerle çocuğu güzelce boyarlardı. Ayrıca çocuğu balla tedavi ederlerdi. Çocuk gelincik olmasın, çocuğa bir arıza gelmesin, bir yeri kızarmasın diye çocuğa bal sürerler. Çocuğa sarılık gelmesin diye altın bağlarız, çocuğu sarı beze sararız.” [H.Yaşar-Kocasinan]

⁴²⁴ age., s. 189.

10) Yürüyemeyen Çocuk

Balıkesir Çepnileri yürümeyen çocuklar için bazı ritüel uygulamalar yapmaktadırlar. “Köstek Kesme, Aydaş Kazanı” bunlara örnek teşkil etmektedir. Yürümeyen çocuğa dair uygulamalar büyüsel işlemlerdir. Genellikle taklit büyüsti kullanılmaktadır.

a) Köstek kesme

“Çocuk yürümediği zaman çocuğun ayağına ip bağlarlar. İki kadın çocuğun yanına gelir. Çocuğun annesi ‘Bu çocuk yürümüyor, bunun kösteğini kesin de yürüsün’ der. Kadınlardan biri çocuğun ayağına bağlanan ipi keser. Sonra çocuk yürür. Çocuk turp gibi olur.” [Z.Solak-Çukurhüseyin]

b) Aydaş Kazanı

“Yedi yol çatına kazan kurarlar. Çocuğu içine oturturlar. Herkes gelir, bu kazanın altına bir çomak sokar. Göstermelik çocuğu pişirirler. Kazanı yedi yol çatına, üç yol çatına kurarlar. Kırk bastığı zaman çocuğu böyle kurtarırlar. Kırk bastığı zaman çocuk hasta olur, incelir. Yemez içmez. Kırk basması çocukta olur. Çocuk aydaş olunca kurur, yemez, içmez. Onun tılsımını da kazanla yaparlar. [N.Doğan-Kocabük]

“Dört yol ağzına üç taş çatarlar. Büyük sini koyarlar. Altına da iki çalı, yakacakmış gibi. Çocuğu siniye oturtup üç kere çevirirler. Sonra çocuğu bir bezin içine koyup tartarlar. 3 cumartesi ona gidilir.” [K.Uçar-Güvemçepni]

Bu iki uygulamanın yanı sıra yürümeyen çocuğu tedavi için baş vurulan yollar vardır. Bu da çocuk için kurban kesmektir.

“Çocuk yürüyemedi mi, zayıf düştü mü ‘Allah’ım benim çocuğumu yürüt, kara gözlü bir kurbanım var’ denir. Yürürse kurban kesilir. Biz çocuklar için ne kurbanlar kestik.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Yürüyemeyen, konuşamayan çocukları hocaya götürürler, kır ebelerine götürürler bakıdırlar. Bunlara yani yürüyemeyen çocuklara aydaş kazanı yapılır. Cansız, zayıf, yürüyemeyen, konuşamayan çocuklara yapılır. [M.Demirkıran-Değirmendere]

c) Diş Buğdayı/Diş Kaynatması

Geleneksel hayat, çocuğun ilk defa yaşadığı bazı olayları da tören haline getirmiştir. Çocuğun biyolojik gelişmesinin bir yansıması olan diş çıkarması, törenle kutlanmaktadır. Bu törende yiyeceği kutsama, bereketi artırma amaçlandığı gibi çocuğun dişinin güçlü olması da amaçlanmaktadır.⁴²⁵ Çocuğun dişinin ilk defa çıkmasıyla pişirilen buğdaya Anadolu’da farklı isimler verilmektedir. En yaygın kullanılan isim “Diş Hediği”dir. Bunun dışında dirgit dökme, diş alı, diş bulguru gibi adlar da verilmektedir.⁴²⁶ Balıkesir Çepnileri, çocuğun dişi çıktığında buğday kaynatmaktalar ve buna “Diş Buğdayı” demektedirler.

“Çocuk yeni diş çıkarınca ona buğday kaynatması vururuz. Dişleri çabuk kaynasın diye. Kaynatılan buğdayı konu komşulara, gelene gidene veririz. Kaynattığımız buğdayı ilk görene tattırırız.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Dişi çıktı mı buğday kaynatılır. Boncuk para konur. “Diş Kaynatması” denir. Hediye gelir. Yaşı uzun olsun denir.” [N.Ayhan-Akyar]

Çepniler, doğuma dair inanışlarını, uygulamalarını, dün olduğu gibi bugün de büyük oranda sürdürmektedirler. Doğum öncesinden başlayan hazırlıklar, çocuğun doğumuyla devam etmektedir. Çocuk ve anne etrafında kümelenen bütün bu pratiklerin amacı, annenin ve çocuğunun doğum döneminde musallat olan hastalıklardan uzak kalabilmesi, sağlıklarına kavuşabilmeleri içindir. Bütün bunların yanında yeni doğan çocuk çeşitli ritüellerle topluma kazandırılmaktadır, sosyal bir varlık olma yolunda adımlar atılmaktadır.

⁴²⁵ Sedat Veyiz Örnek, (2000), *age.*, s. 162.

⁴²⁶ *age.*, s. 163.

2. Sünnet

a. Sünnet Yaşı/Dönemi

Çocuğun önemli geçiş dönemlerinden birisi de sünnet dönemidir. Anadolu'da sünnet dini bir vazife olarak görülmektedir. Bu Balıkesir Çepnilerinde de aynı şekilde yer almaktadır. Sünnet dönemiyle ilgili olarak Pertev Naili Boratav, sünnet törenlerinin düğünle eş olduğunu, her ikisinde de kına gecesinin yapıldığını söylemektedir.⁴²⁷ Sünnetin günümüzde boy gösterisi halini aldığını söylemek gerekir. Dini veya geleneksel bir görevi yerine getirmenin ötesinde amaç değişmiş durumdadır. Bu durum Balıkesir Çepnilerinde de görülmektedir. Sıradan sünnetlerin görüldüğü gibi düğünle yapılan sünnetler de vardır. Burada uygulamayı belirleyici olan maddi imkanlardır. Çepnilerde çocuğun sünnet yaşı ilkokula başladığı yıllara rastlamaktadır. Köylere gelen mevsimlik sünnetçilerin döneminde sünnet yaşının çok daha düşük olduğunu, ancak günümüzde imkanlar ne kadar kötü olursa olsun sünnet olacak çocukların yaşının en az yedi sekiz olmasına dikkat edilmektedir.

b. Sünnet Hazırlıkları

Çocuğun sünnetini düğünle yapmak isteyenler, evliliklerde yapılan düğün hazırlıklarına benzer şekilde düğüne hazırlanmaktadırlar. Bunlar arasında davetlilerin konaklayacakları yerler, düğünde verilecek yemeklerin yapımında görev alacaklar vb. hususlar vardır. Ayrıca çocuğa sünnet elbisesinin alınması da yine hazırlıklara dahildir.

c. Sünnet Düğünü/Hayrı

Araştırma sahamızda sünnet törenlerinde iki türlü kutlamanın varlığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bunlardan ilki sünnet düğünü, bir diğeri ise sünnet hayrıdır. Her ikisinde de yemek yenmektedir, ancak hayırda içki içilmezken düğünde ise içki içilmektedir.

“Sünnetler düğünle olur. Sünnet düğünleri içkili olur. Bazıları ‘Hayır’ yapar. Hayırlarda içki olmaz. Sünnetlerde ise içki olur. Hayırlarda yemek olur. Yenir, içilir. Sünnetlerde güreşler de yapılır.” [H.Demirkan-Çukurhüseyin]

⁴²⁷ Pertev Naili Boratav, (1973), *age.*, s. 193.

Derleme yaparken görüştüğümüz kaynak şahıslar, düğünlerde içilen içkinin yapılan sünnet düğünlerinin temel unsurlarından biri haline geldiğini, kim ne kadar içki içirse o kadar büyük düğün yapmış sayıldığını söylemişlerdir.

Çepniler, sünnet törenlerinde günümüz şartlarına uyum sağlamışlardır. Sünnetlerin önceki dönemlerde şölen havasında yapıldığını söyleyen kaynak şahıslar, bugün sünnetlerde güreşlerin yapılmadığını, cirit oyununun oynanmadığını söyleyerek eskiden bütün bunların sünnetlerde yer aldığını söylemişlerdir.

3. Evlenme

İnsan hayatının doğum ve ölüm kadar önemli olan safhalarından birisi de evlilik dönemidir. Evlenen bireyler için yeni bir hayatın başladığı, yeni bir ailenin kurulduğu bu dönem, kültürümüzde hayli büyük bir yer edinmiştir. Evlenme niyetinden, gerdek sonrasına kadarki döneme dair pek çok inanış ve uygulama, geleneksel hayatın renkli ve bir o kadarda zevkli bölümünü teşkil etmektedir. Bu dönemde yapılan uygulamaların pek çoğu yine bireylerin iyi bir aile yapısına kavuşması, uzun ömürlü bir evlilik geçirmeleri için yapılmaktadır. Ayrıca törenlerdeki eğlenceye yönelik de pek çok uygulama vardır.

Balıkesir Çepnilerinde evlilik kurumuna büyük saygı gösterme söz konusudur. Evlenmek isteyenler bu isteklerini büyüklerine bildirmekte ve gelenekler neyi gerektiriyorsa onlar itina ile yerine getirilmektedir. Evliliğin her safhası ciddiyetle takip edilmektedir.

a. Evlenme Biçimleri

Anadolu’da çeşitli evlenme biçimlerinin olduğu görülmektedir. Bunlar arasında “Görücü usulü, kız kaçırma, oturakalma, dezmal kaçırması, beşik kertmesi, kepir” gibi türlerin varlığını bilmekteyiz. Kültürümüzde evlenme biçimleri arasında en fazla kullanılanlar “Kız kaçırma, görücü usulü”dür.⁴²⁸ Ancak günümüzde görücü usulüyle evlenme azalmıştır. Bunun yerini “Anlaşarak evlenme” almıştır. Türkiye’de kullanılan evlilik biçimlerinden birisi de “Beşik kertme”dir. Ancak bu tarz evlilikler artık azalma eğilimindedir.⁴²⁹ Bundan başka kızın bohçasını alıp oğlan evine gitmesine “Oturakalma”, kızın başörtüsünü çözümlenmeye “Dezmal kaçırma” denir.⁴³⁰

Balıkesir Çepnilerinde “Kaçarak, görücü usulü ve anlaşarak evlenme” biçimleri görülmektedir. Bunlar arasında görücü usulünün neredeyse hiç kullanılmadığı, kaçmanın az da olsa kullanıldığını, en çok da anlaşarak evlenmenin kullanıldığını gözlemiş bulunuyoruz.

⁴²⁸ Sedat Veyis Örnek, (2000), *age.*, s. 186.

⁴²⁹ Ali Yakıcı, (1992), “Anadolu Düğün Geleneğinin Sosyal Hayata, Sanata ve Edebiyata Etkisine Dair”, *Milli Folklor*, C. 2, S. 13, Bahar, s. 29.

⁴³⁰ Işıl Altun, (2004), *age.*, s. 228.

“Evlenecek olanlar akraba olabiliyor. Şimdi şimdi akrabalık evlilikleri azaldı, eskiden vardı. Akrabalık evliliğinin sonu olmuyor. Akraba evliliklerinden sakat çocuklar doğuyor. Evlenecekler, birbirini severek evleniyor. Eğer gençler birbirini sevdiyse onları ayırmazlar. Kimse o kızı istemeye gitmez, dokunmaz. Kızla oğlan tanışırlar. Birbirlerine ayna verirler, boncuk verirler, fotoğraf verir. Birbirini severler. Evlenmek isteyen birisinde sakatlık olmaması gerekir, işi gücü olmalı. Eve bakabilecek kadar gücü olmalı. Zengin fakir diye ayırım olmaz. Daha önce oğlan eviyle görüşürmezlerdi. Bunları ana baba iyi karşılamıyordu. Görücü usulü ile eve gönderiyorlar, dürücü gönderiyorlar, eve gidiyorlar. Tabi onlar münasip görüyorsa daha önce zengin ve fakirler bu işi aralarında hallediyorlar.” [N.Doğan-Kocabük]

“Kızın babası vermezse kaçarlar. Oğlan kızı kaçıtır gider. Kaçtıktan sonra aileler barışır. Oğlan evi kız evine gönlünden ne koparsa getirir. Mesela hayvanını falan. Üç beş sofralık yemek verilir. Kaçan kız da geri alınmaz. O kız artık orada kalır. Bizde öyle geri almak yoktur. Barışırklar yine beraber olurlar. Düğünü yaparlar.” [V.Yaşar-Kocasinan]

Kaynak şahısların bilgilerinde de görüldüğü gibi üç tip evlenme biçimi kullanılmaktadır. Bunlar arasında görücü usulünün kullanımı ise almıştır. Çepnilerin önem verdiği bir diğer husus ise yukarıda bahsi geçen evlenen, kaçan kızın geri gelememesidir. Çepnilerde bu anlayış son derece güçlü olduğu için boşanma oranları yok denecek kadar azdır.

b. Evlilik Yaşı

Evlilik yaşı günümüzde giderek büyümektedir, ancak kırsal kesimlerde bu yaş çok büyük değildir. Balıkesir Çepnilerinde de evlenme yaşı 15-20 yaş arasında değişmektedir.

“Bizim burada evlenme çağı on sekizde on dokuzda başlar. Evlenmek için askere gitmiş olma aranmaz. Eskiden askere gitmeden önce on altısında on yedisinde evleniyorlarmış. Şimdilerde askerlikten sonra evlenme var. Gelin yalnız kalmasın, geçim olmaz diye askerden geldikten sonra evleniyorlar.” [V.Yaşar-Kocasinan]

c. Evlenme beyanı

Çepni gençleri evlenme isteklerini, dolaylı yollardan çeşitli hareketler beyan etmektedirler. Bu hareketler bazen ağır olabildiği gibi, çoğu zaman hafif uygulamalar olarak kalmaktadır. Anadolu'da evlilik beyanı ile ilgili pek çok uygulamanın varlığı bilinmektedir.

“Evlenmek isteyen gençlerin evleneceğini annesi babası birilerinden duyar. Açık açık anne babaya söylemezler. Kızıdan oğlana bir haber gider, oğlandan kıza bir haber gelir. Görüşürler, sevişirler. Kiminin anneleri kabul etmez, oğlan der: ‘Ben onu seviyorum’, kız der: ‘Ben onu seviyorum.’ Şimdi artık gençlerin dediği oluyor. Gençler evleneceklerini arkadaşlarından birine anne babalarına söylettirirler. Ana baba sonunda çocuklarının dediğine gelirler. Çocukların dediği oluyor. Delikanlılar evlenmek istediği zaman babasının ayakkabısını çivilerlerdi. Kız evlenmek istediği zaman bulaşık yıkarken tabakları, çanakları kıracakmış gibi yıkar, çanakları birbirine çarptırır ‘tangır, tüngür’ diye yıkar.” [N.Doğan-Kocabük]

“Anne baba kızının veya oğlunun evlenmek istediğini anlar. Kızın veya oğlanın birisiyle anlaştığını, evde anne veya kardeşlerden birisi bilir. Ondan sonra anneye babaya söylenir gerekenler yapılır.” [N.Yaşar-Kocasinan]

“Oğlan kız evinin olduğu yerlerde gezer, kız beni görsün diye. Birbirlerine mendil verirler, fotoğraf verirler. [V.Yaşar-Kocasinan]

“Oğlanın veya kızın arkadaşları olur, onlar kendi aralarında konuşurlar ‘Şununla şu evlenecek, bir birlerini seviyor’ diye. Bunu kızın veya oğlanın anası babası duyar. Oğlan tarafı kız tarafına haber gönderir ‘Kızını istemeye geleceğiz’ diye. Kız evi ‘Gelsinler’ derse oğlan tarafı istemeye gider.” [D.Solak-Çukurhüseyin]

Çepni gençleri artık evlenmeyi beyan ederken zorluk çekmemektedirler. Onlar da evlenmede söz hakkına sahiptirler. Görücü usulüyle evlenme gibi bir zorunlulukları yoktur. Aileleri de onların düşüncelerine itibar ettiği görülmüştür.

ç. Evlilik Aşamaları

1) Eş Seçimi

Evlilikte evlenecek olan kişilerde bazı özellikler aranır. Bunlar arasında yaş, fiziki durum, meslek gibi öncelikle aranan hususlar vardır. Bu yeterlilikleri yerine getiren genç evlenmeye hak kazanır. Aksi takdirde bu şartları yerine getirinceye kadar evlenme beyanı etme söz konusu değildir.

Eş seçiminde Anadolu’da farklı uygulamaların varlığı bilinmektedir. Ancak bütün uygulama ve isteklerin birleştiği noktalar; seçilecek olan kızsız huy güzelliği, uyumlu olması, çalışkan ve hamarat olmasıdır; tercih edilen erkekse, yine iyi huy sahibi ve özellikle mesleğinin olmasına önem verilmektedir. Ancak şunu da belirtelim ki, tercih edilme durumunda olan toplumumuzda genellikle kadınlar olmaktadır. O nedenle eş seçiminde yeterliliklerin pek çoğu kıza aittir.

Türk kültürü aile kurumuna ciddiyetle baktığı gibi eş seçimine de aynı ölçüde önem vermiştir. Özellikle Türk destanlarına bakıldığında evlenmek isteyen erkek, ad almak zorundadır. Kendini topluma karşı kanıtlamak, sosyal statüyü hak ettiğine toplumunu ikna etmek durumundadır.⁴³¹ Türk toplumu evlenecek bireylerden aile kurumunu sürdürebilecek yetenekleri kendilerinde bulundurdıklarına dair sinyaller vermelerini istemiştir. Destanlardaki ad almadan sonra gerçekleşen evlenme, yakın dönemlerde askerlik yapma şartına indirgenmiştir, ancak günümüzde bu durum da ortadan kalkmıştır.

Bu konuda görüştüğümüz kaynak şahıs:

“Evlenecek kişiler ailelerin güzel olmasını namuslu olmasını ister. Güzel bir yuva kurmak için, mutlu olmak için iyi ailelerden seçilmeli. Namuslu ve dürüst aile aranır. Kızın güzelliği çok önemli değil, önemli olan ailesinin güzel olmasıdır. Bir de aileler arasında fakirlik zenginlik de aranır. Bir aile fakirse diğeri zenginse o iş olmaz. Fakirlere bu devirde pek kız verilmiyor, oğlanın işi olacak maaşı olacak, kız vardığı yerde rahat edecek.” [N.Yaşar-Kocasinan] Çepnilerin de eşlerin nitelik olarak sosyal

⁴³¹ Mehmet Aça, (2000), “Köne Epos (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki âşıklara Mahsus Evlilik Konusunun Kaynaklarından Alplara Mahsus Evlilik”, *Milli Folklor*, S. 47, Güz, s. 11-22.

statü denliğine sahip olmalarını, ayrıca ailelerin de aynı şekilde denk olmasını istediğini görüyoruz.

Türkiye’de uzun yıllar problem teşkil eden olgulardan birisi de akraba evlilikleridir. Özellikle kırsal kesimlerde yakın akrabalarla yapılan evlilik oranı son derece yüksekti, ancak bu son yıllarda azalma göstermiştir. Balıkesir Çepnileri de bu süreci yaşamış guruplardan birisidir. Akraba evliliklerinin uzun süre kullanıldığını söyleyen kaynak şahıslar konuyla ilgili olarak:

“Akrabalarla pek evlenilmiyor. Çocuklar sakar oluyor, kan uyuşmazlığı oluyor. Onun tecrübesini yaptık, evlendirdik akrabayla çocuk sakat oldu.” [V.Yaşar-Kocasinan] Tazındaki açıklamaları ile evlilikte artık akraba dışından olanların tercih edildiğini bildirmektedir.

2) Kızı Görme, Kız İsteme/Allah Emri Anma

Evliliğin ilk aşamalarından birisi de “kız bakma, kız arama, kız soruşturma”dır. Evlenmek isteyenler öncelikle yakın akrabalarından başlayarak kız soruşturur.⁴³² Ön bilgileri aldıktan sonra sıra gelir, kızı görmeye gelir.

Araştırma sahamızda dikkatimizi çeken husus, artık kızı görme, görücülüğe gitme bir şeyin olmadığıdır. Ancak, konumuz olan Balıkesir Çepnilerinde bu durum uzun süredir bu şekildedir. Yerleşim birimindeki her insan, küçüğünden büyüğüne kadar birbirlerini tanımaktadırlar. Bu sebeple kız görmeye ait uygulamaların gelişmediğini belirtmek isteriz. Çepniler arasında kız istemede farklı uygulamalar tespit ettik. Bunlar arasında Çukurhüseyin’de yapılan uygulama diğer pek yerdeki kız istemelerden farklıdır. Çukurhüseyin’de görüştüğümüz kaynak kız istemeyle ilgi olarak:

“Kız istemeye yaşlılar giderler. Üç beş kişi istemeye gider Allah’ın emri anılır. Şimdi, kız istemeye gidildiğinde bütün köy davetlidir. Köydeki herkes, akrabalar falan davetlidir. Zaten köydeki herkes akrabadır. Kız evine gelen herkes bisküvi, lokum alırlar. Kız evine mesela yüz elli kasa lokum, yüz elli kasa bisküvi gider. O gidenler, kız istendikten sonra tüm köye dağıtılır. Allah’ın emri anıldıktan sonra, kız evine kaç kişi

⁴³² Sedat Veyis Örnek, (2000), age., s. 190.

gitmişse hepsi kahve içer. Ardından kız verilince oraya çalgıcılar gelir, oradakiler oynarlar, tünlerler.” [D.Kaplan-Çukurhüseyin] Bu cümlelerde çok önemli bilgiler vardır. Köydeki tüm insanlar adeta bir ailenin bireyleriymiş gibi kız istemeye katılmakta ve kahve içmektedir. “Herkes akrabadır” cümlesi de dikkat çekicidir. Bütün bu açıklamalar, Balıkesir Çepnilerinin kapalı bir toplum yapısına sahip olduğu gösterir niteliktedir. Buraya diğer bölgelerdeki açıklamaları almak istiyorum:

“Oğlan tarafı kız istemeye gider. Yani oğlanın anası babası kızın evine istemeye gider. Allah’ın emri Peygamberin kavliyle aynı usul. Kabul ettiyse mesela üç gün beş gün sonra bir gün verirler. O gün oğlan tarafı hazırlanır akrabasıyla kabilesiyle. Kahve içerler. Ondan sonra nişan günü ayarlarlar.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Kızı almak için kıza gideriz Allah’ın emri peygamberin kavliyle isteriz. Onlar verecek olursa, ‘Tamam’ derler. Bir gün verirler, ‘Nişanınızı takın’ derler. [İ.İşık-Kocasinan]

“Kızı büyükler ister, büyük bir amca oturur. Oğlan tarafından büyük bir amca iki dizinin üstüne oturur ‘Allah’ın emriyle’ diye ister. Burada kahveler içilir, eller öpülür. Kızı kız evi vermeyecekse ‘Hiç gelme ben sana kızımı vermiyorum.’ der. Zaten istemeye gelinmeden önce ‘öncüler’ verip vermeyeceğini öğrenirler. Kız evi ‘Vermiyorum’ deyince orada olamazsın. Zaten kız istemeye gelindiye o kız gelenlere verilecektir. [V.Yaşar-Kocasinan]

“Kız istemeye anne baba gider. Kız istemeye gitmeden önce haber gönderirler. Kız evi de hazırlık yapar. Kız isteyecek olan aile, kız evine gitmeden bir akrabasını, yakını oraya gönderir. Kızı istemeye geleceklerini söyler. Kız evine sorar ‘Gelsinler mi, gelmesinler mi?’ diye. Kız tarafı istiyorsa ‘Gelsinler’ istemiyorsa ‘Gelmesinler’ der. Genelde herkes ‘Gelsin’ der. Yani kız evine gitmeden önce haberleşilir. Zaten kız evi ‘Gelsinler’ derse kız verirler. [N.Doğan-Kocabük]

“Kız istemeye ilkin gelinir gidilir.Giderken çay şeker falan götürülür. Bu yüzden birincide ‘Kızı danışalım veririz’ deniliyor. Sonra konuşuyorlar kız veriliyor, burada söz kesiliyor, söz kesildiğinde biraz basma biraz kıza elbise gibi şeyler falan alınıyor. [S. Fatih-Karamanlar]

Bu beyanlarda da vurgulandığı gibi kız istemenin ilk cümlesi “Allah’ın emri ile”dir. Bu da evliliğe verilen, aileye verilen önemin habercisidir.⁴³³ Çepnilerin kız isteme anlamında kullandıkları isim olan “Allah emrini anmak” da bu düşünceyi desteklemektedir.

3) Söz Kesimi

Kız isteme bittikten sonra yapılan işlemlerden ilki “Söz kesme”dir. Bu söz kesmeyi nişan, nişanı da düğün takip edecektir. Söz kesme ile kızın verildiği taahhüt edilmektedir. Adeta “Kızı size verdik.” şeklinde bir söz vermedir. Araştırma sahamızda söz kesme de aileler için külfetli bir hadisedir. Bu aşanının da gerektirdiği adetler vardır.

“Söz kesme, kız istendikten hemen sonra orada yapılır. Çalgı çalıp oynanırken yüzükler takılır. Söz kesmede sözlüler arasında hediye alıp verme olur. Oğlan tarafı bir heybenin içinde bilezik, kumaş gibi hediyeler götürürler. Buna “Baş” derler. bu heybenin içinde çerez falan vardır. Bu hediye davulla birlikte kız evine götürülür. Kız evi de daha sonra oğlan evine, elbise, gömlek gibi hediyeler götürür.” [N. Yaşar-Soğanbükü]

“Söz kesme, kız verilince belli olur. ‘Biz söz kesmeyi filan gün yapacağız,’ derler. Kız evi kendine göre ‘Olmaz, altı ay sonra olsun, filan gün olsun.’ der. Herkes cukkayı denkleştirir. Ondan sonra beraber olur.” [V.Yaşar- Kocasinan]

“Önce söz olur, arkasından nişan olur. Sözde sadece yüzük vardır. Gelenler söz yüzüğünü takar gider. Orada bir de gün verilir. Bu gün bir ay kırk gün olur. Kızın kendine, sülalesine giysiler alırsın, takılar alırsın. Kız tarafı oğlan tarafına bir şeyler yapar. Oğlan tarafı da kız tarafına bir şeyler yapar.” [N.Yaşar-Kocasinan]

“Kız verildikten sonra ‘düğün ne zaman hangi ayda yapılacak, şu kadar takı takılacak, düğünü şöyle yapacak’ denilip anlaşılır. Kız tarafı oğlan evinden altın, bilezik, takı ister. Söz kesmede yüzük takılır, küpe takılır. Sözde çok takılmaz, nişanda

⁴³³ Zümrüt Nahya, (1987), “Kız İsteme ve Söz Kesme Gelenekleri Üzerine Bir Atlas Denemesi”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar), (Ankara), s. 258.

daha çok takılır. Akrabaları altın takar. Burada kız evinde kız verildikten sonra kahve içilir.” [N.Doğan-Kocabük]

4) Başlık Parası/Süt Parası

Başlık (Kalın), Türklerde mazisi çok geçmişe dayanan bir uygulamadır. Orta Asya'dan bu yana pek çok Türk boyunda, oymağında görülen bir gelenektir.⁴³⁴ Genel olarak “Başlık” olarak kullanılan kelimenin yerine bazı yerlerde “Ağırlık”, “Kalın”, “Süt hakkı”, “Ana yolluğu” gibi adlar verilmektedir. Kelime, güvey ve akrabalarının gelinin babasına veya annesine para ödemesi anlamına gelmektedir.⁴³⁵ Orhan Türkdoğan, başlık geleneğinin al yapısında kadını erkekle denk hale getirme eğiliminin yattığını söylemektedir.⁴³⁶

Balıkesir Çepnileri ise başlık parası yerine “Süt parası”nı kullanmaktadırlar. Kaynak şahıslardan artık bu uygulamanın fonksiyonel olmaktan uzaklaştığını, adet yerini bulsun diye cüzi bir miktarın kızın babasına verildiğini öğrenmekteyiz.

“Başlık parası vardır, ama aşağı yukarı bir seneden beri yok. Adamın kızını kaçırırsan bile alınır yine. Başlık parası doğudaki gibi değildir. Uyar şekilde alınır. Alırken para alınır, ama şimdi eşya yapılıyor. Ondan alınmıyor. Ev alırlarken, araba alırlarken yardım ediliyor, başlık parası alınmıyor artık.” [V.Yaşar-Kocasinan]

“Düğünden iki üç ay önce oğlan tarafının akrabaları kız evine giderler “Süt parası” verirler. Başlık parası gibi cüzi bir miktar verirler. Eskiden başlık paraları çok ağırdı. Adet yerini bulsun diye bir miktar para verilir.” [K.Uçar-Güvemçepni]

5) Nişan

Düğün öncesi en önemli etkinliklerden birisi Nişan törenidir. Düğünün provasının yapıldığını söylemek yanlış olmaz. Kocasinan'da görüştüğümüz kişiler bunu doğrulamaktadır:

⁴³⁴ Ahmet Turan, (1991), “Törelerimizde “Kalın” (Başlık) Adeti”, *Milli Folklor*, C. 2, S. 12, Kış, s. 39-40.

⁴³⁵ Nermin Erdentuğ, (1976), “Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık”, *I. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar)*, (Ankara), s. 93.

⁴³⁶ Orhan Türkdoğan, (1976), “Evlendirmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması”, *I. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar)*, (Ankara), s. 321.

“Nişan düğünün küçüğüdür. Nişandaki takılan takı ile düğündeki takı aynıdır. Durumu iyi olanlar düğün gibi çalgılı yapar, durumu olmayanlar kendi aralarında nişan yaparlar. konu komşu ile yerler içerler, görüşürler, konuşurlar. Nişanda oğlana bir yüzük, kız bir yüzük takılır. Konu komşu da getirir takar, geleneğini göreneğini yapar. Bilezik, küpe, para takılır. Giyimlik getirip giydirebilirler, oynarlar hali vakti olanlar davulla çıkarlar oynarlar.” [N.Yaşar-Kocasinan]

Nişanlarda, yapılması gereken önemli adetler vardır. Bunlar arasında nişan yapan ailelerin karşılıklı hediye alışverişinde bulunmalarındır:

“Nişanda komşularla kız evine helva gider, bez gider. Nişan karşılıklı olur. Oğlan evi kız evine götürür, kız evi de oğlan evine götürür. Bohçada tenekeyle helva olur, çerez olur, içkisi, sigarası olur. Bayramlarda kız evine yine helva gider, çerez gider. Bohçaları bir bohçanın içine toplarlar, hepsi bir bohça şeklinde gider. Önce oğlan evi götürür bohçayı, kız evi de daha sonra oğlan evine bohçasını getirir. Kızın anasına babasına getirirler. Bayramda nişanda yapılan hediyeler yine yapılır. Helvalar gider, sigaralar gider, çay gider, şekerler gider, akrabalarına da gider, akrabalar helvayı yediği zaman gelin çıkacağı zaman takacaklarını takarlar. Ramazan Bayramı’nda, Kurban Bayramı’nda hediyeler götürülür.” [N.Doğan-Soğanbüktü]

Balıkesir Çepnilerinin önem verdiği noktalardan birisi de nişanın kolay kolay bozulmamasıdır. Aileler kendi aralarında anlaşamayınca nişanı sonuçlandırabilir, ancak kız nişanlı iken başka birinin ona talip olmasına kesinlikle izin vermemektedirler.

“Nişanlar iki aile arasında olur, köy bu nişanın olduğunu duyar. Kıza götürür ne takacaksa düğünden evvel takar, bu belli olmuştur. Bu arada o kıza başka kimse sahip çıkmaz. O kız artık nişanlanmıştır. Nişanda kıza saat alınır, elbise alınır. Kız tarafı da oğlana ne gerekiyorsa alır. Ayakkabı, eteklik vb. alınır. Bohça götürüp getirme de vardır, karşılıklı bohça yapılır. Bu arada nişanda kızlar oyun oynarlar, çalgı falan çalar bir şenlik olur. Nişan takıldıktan bir ay sonra da bakarsın düğün zemberek kurulmuştur.” [İ.Işık-Kocasinan]

Nişan büyük de olur küçük de. Düğün gibi davullu olur. Kıza yüzük, küpe, giyim gibi eşya olur. Bu eşyalar tepsilerle sergilenir. Bizim buradaki bohça davulla, zurnayla gelir. Meydanda gözükmesi için. Meydana masalar kurulur, her iki tarafın

getirdiği eşyalar, bu köyün adamına gösterilir. Bohça her iki tarafın akrabalarına yapılır. Mesela kız tarafında on kişi mi var, on kişi mi yaşıyor, oğlan tarafı on aileye bohça yapacak. Oğlanın sülalesinde yirmi kişi varsa kızın anası yirmi kişiye bohça yapacak. Bu örf ve adetler gözükecek. Bohçada ise giysi olur. Kızı mesela beş bohça mı hazırlanacak onun içinde kızın her şeyi olur. Bir kadının neyi olursa hepsi olur. Kınalıği, giysileri olur, makyaj takımı olur. Damadın da aynısıdır. Ne varsa aynıdır, tıraş takımı, ayakkabısı, pantolonu, kravatı, oğlan o mecliste ne giyecekse kızın annesi babası onu alır. Altı Mayıs Hıdrellezde, bayramlarda damat geline hediyeler alır. Kız evine birkaç elbise getiriler.” [N.Yaşar-Kocasinan]

“Sözde yüzükler takılır, bir ay sonra kırk gün sonra duruma bağlı büyük nişan gelir. Davullu zurnalı, bohçalar gelir. Oğlan evinden kız evine bohça gelir. Kız evinden oğlan evine bohça gider. Bunlar meydana gösterilir, bu mendil, bu çorap diye.” [Z.Yaşar-Kocasinan]

Nişanın bozulmasının ardından iki tarafın da aldığı eşyaları geri verdiği görülmektedir.

“Oğlan tarafı istemiyorsa kız tarafı nişanı bırakır. ‘Senin oğlun benim kızımı istemiyor, bu burada bitsin.’ derler. Kız isterse kız da bırakır. Kız ‘Ben seni istemiyorum, kahvem içildi, ama beni istemeyeni ben de istemem’ der. Nişan bırakıldıktan sonra takılan takılar geri verilir. Bilezik, yüzük, altın geri verilir, ama giyilen şeyler geri verilmez. Bedeli neyse bunların bedeli ödenir. Giyimlere kaç para masraf edilmişse o para olarak geri verilir, ama kızın giydiği geri verilmez.” [A.Çolak-Yaylacık]

Kocasinan Köyü’nde şahit olduğumuz bir nişanda kız ve erkek tarafının birbirlerine vermiş oldukları nişan bohçalarının nişan esnasında, köy meydanında birer birer tanıtıldığını gördük. Bu uygulamanın da nişan törenlerini, yapılan eşyaların külfetini arttırdığını yine kaynak şahıslardan dinlemiş bulunuyoruz.

“Nişanı kız evine verirler. Ertesi günü kız eve bu gelen eşyaları sererler evin içine. Köyün her geleni bunlar ne yapmış etmiş diye bakarlar ve çalarlar, oynarlar ve böylelikle nişanı yaparlar.” [B.Oğuz-Kavakbaşı]

Çepnilerin vazgeçemedikleri, Türk kültürünün en temel davranışlarından birisi mutlu olayları toy havasına çevirmektir. Bu anlayış araştırma konumuz olan köylerde canlı bir şekilde yaşamaktadır.

“Nişan günü hayvan keserler yani koyun keçi gibi. Yemek koyarlar kazan yakarlar. Yemek yerler, takı takarlar. Nişan halkından beş on tane çifteciler toplanır av tüfekleriyle teneke dikerler. Köyde bulunan 100-150 metre mesafeye herkes atış yapar. Çiftesi olan o tenekeyi vuruncaya kadar nişan devam eder. Nişan merasimi biter. Ondan sonra artık düğün hazırlığı yapılır.” [D.Solak-Çukurhüseyin] Dede Korkut Hikâyeleri’nden Bamsı Beyrek’in düğününde anlatılan hedefe ok atma yarışmalarını, Çepnilerde tüfekle tenekeye ateş atma şeklinde görmekteyiz.

6) Çeyiz

Kültürümüzde çeyiz hazırlıkları, çocuğun doğumundan sonra başlamaktadır. Kız çocuklarına çok küçük yaşlarda çeyiz hazırlandığı yaygın bir şekilde bilinmektedir. Çeyizin düğünden önce hazırlanması, oğlan evine götürülmesi esnasında da inanış ve pratikler gündeme getirilmiştir. Çeyizin taraflar arasında nasıl yapılacağına dair bölgelere göre farklılıklar vardır. Ancak kesin olan, kızın ve erkeğin çeyizde yapacakları hususlar belirlenmiştir.

“Çeyizi gelin evi yapar. Çeyiz hazırlamaya, kız küçükken başlanır. Küçük kızlara kazak ördürürler, çember başlatırlar, onları çeyizlerine koyarlar. Bazıları vardır, onlar kız on beş, on altı yaşına geldiği zaman her şeyi bitirir. Oğlan evi de maddi gücü yettiği kadar yapar. Kız evi, yorganları, yastıkları, masa, sandalye alır. Durumu yavuzsa buzdolabı alır, çamaşır makinesi alır. Oğlan eviyle anlaşılır. ‘Sen yatak odasını al, ben oturma gurubunu alayım.’ derler. Durumu yavuzsa birisi yatak odasını alır, birisi oturma gurubunu alır. Eğer kız tarafının durumu yavuz değilse, onlar da ev eşyası verirler. Yatak, yorgan, halı, kilim verirler. Çeyiz düğünden üç gün evvel gelir. Gelinin evinden oğlan evi döşenir. Çeyizi, kız tarafının akrabaları götürür. Çeyizi kamyonetlere, traktörlere yüklerler, yolda çeyizin önünü keserler, para isterler. Çeyiz sahipleri bu yol kesenlere para verirler. Çeyiz kız evinden çıkmadan sandığın üstüne kız tarafının akrabaları otururlar. Sandığın üstüne oturan ‘Damadın kendisi gelsin.’ der. Damat gelir ‘Sana para vereceğim, sandığın üstünden kalk’ der. Orada kendi aralarında anlaşılır,

damat bunlara para verir. Sandığın üstünden kalkarlar ve çeyiz oğlan evine gider.
[N.Doğan Kocabük]

“Çeyiz hazırlamaya kız daha bebekken başlanır, ama düğünden önce on beş gün önce çeyiz hazırlanmaya başlanır. Çeyizde kız evi, mobilyadan oturma gurubunu, televizyonunu, çamaşır makinesini alır, ama duruma göre değişir. Maddi güce göre değişir. Kız el işi olarak danteller yapar, yazmalar yapar, patikler yapar, halı dokur.”
[K.Uçar-Güvemçepni]

“Kızın yaptığı çeyizler ne varsa avlunun içine iplen sererler. Köyün kızları, arkadaşları sererler. Gelen giden bu çeyizlere bakar.” [G.Çehre-Ayhan]

d. Düğün

1) Düğüne Davet/Okuntu

“Kızın akrabaları ya da oğlanın akrabaları sigara veya şeker verir. Buna ‘okuntu’ denir. Lokum dağıtır, düğüne davet eder. ‘Falan gün düğünümüz var’ derler. Dıştan geleceklere de kart bastırırlar.” [Z.Yaşar-Kocasinan]

“Düğüne davet köy içinde genelde şekerle yapılır. Bayram şekeri dağıtılır, buna ‘okuntu’ denir. Şeker dağıtılmadığı zamanlarda duyuru verilirdi. Akşamdan ünlenirdi. ‘Haydi düğün evine filancaın, Ahmet’in Mehmet’in kına gecesi vardır’ denir.”
[F.Solak-Karamanlar]

2) Kına Gecesi

Kına, kız evinde yapılan bir eğlencedir. Burada gelin olacak kıza yakın arkadaşları, akrabaları tarafından kına yakılır. Kına gecesinin en önemli özelliği gelinin ağlatılmasıdır. Yine bu gecenin bir diğer önemi de gelin olacak kızın baba evindeki son akşamıdır. Bu nedenle bu geceye has kına türküleri eşliğinde geline kına yakıldığı gibi, gelin içli türkülerle ağlatılır. Türk düğünlerinde mutlaka kına yakma geleneği vardır. Bu evliliği perçinleyen bir diğer unsurdur.⁴³⁷

⁴³⁷ Sıtkı Soylu, (1987), “Taşeli Yöresi Düğün Gelenekleri ve Geleneği Oluşturan Sebepler”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar), (Ankara), s. 367.

“Cuma gecesi kına gecesi olur. Şimdi cumartesi oluyor zamanlar cuma olurdu. Cumartesi akşamı da bütün misafirler, köyün erkek kısımları için verirler, yemek yerler. Cumartesi sabahı tekrar halka yemek verilir. Akşama da yine kına olur. Düğün devam eder. Bayanlar oynar, o oyun bittikten sonra kınaya bayanları toplarlar. Kız evine giderler kına yakmaya. Kız evinde yine oynayıp söylüyorlar. Kızın arkadaşları, kızın akrabaları ne varsa gelirler, otururlar başına kapanıp bir saat ağlarlar. O arkadaşı gelir bir ağlar, diğer arkadaşları gelir o ağlar, kardeşleri, akrabaları kim varsa sırayla ağlarlar. Bu geline kınayı yakıyorlar. Daha önce damadı sokmazlardı. Kapıdan bakardı damat. Daha sonra kına yakarlar, kınayı yakınca gelini yerine yatırırılar. Kızın eşi, dostu, arkadaşı hepsi kız ile beraber yatarlardı.” [N.Doğan-Kocabük]

“Kına gecesi kız evinin önünde yapılır. Kına gecesinde kınalar yakılır, tepsilere koyulur, bezler alınır, kırmızı bezler. Tepside küçük mumlar yanar. Kızın kız arkadaşlarına omuzlarına birer bez verilir. Herkes maniler söyleyerek kınayı, etrafını dolandır. Gelinle damat ortada oturur. Etrafta dönenler:

“Gelinim gelinim

Kınan kutlu olsun

Gelinim gelinim

Dilin tatlı olsun”

“İki gider de beş ardıma bakarım

Gözlerimden de kanlı yaşlar dökerim

Evden ayrılık da hem de gurbetlik çekerim

Çekerim of aman da çekerim” derler.

Burada bir de gelini överler. Yaşlı nineler söylerler kızlar etrafında oynarlar. Kına gecesinde kızı yengesi ağlatır. Amcasının hanımı ağlatır. Gelinin boynuna sarılır ağlatır. Kına gecesinde çalgıcılar var onlar çalar. Burada harmandalı oynanır, oyunlar oynanır. Eskiden tefle, dümbelekle yapılırdı.” [N.Yaşar-Kocasinan]

“Kına gecesi kız evinde yapılır, kına yakılan yerde annesi varsa ağlar, mani söyler, ağıt yakar. Geline kına yakanlar da türkü yakar. Bunu türküye ağzı yakışanlar

yaparlar. Gelin burada ağlar, gelinin nenesi varsa, halası varsa ağlar. Gelin de bunlarla beraber ağlar. [N.Doğan-Soğanbükü]

“Düğünün günlerinden bir de kına gecesidir. Kına gecesinde gelinin arkadaşları ağıt yakarlar. Kına yakılır. Oğlan evinden bir yenge gelir. Kınaya gidilmeden önce gideceklere ünlenir. ‘Kınaya gidecek olanlar buyursun, kına gidiyor.’ denir. Akrabaları, dostları toplanır, davulla giderler. Bir kadının omzunda ala bir heybe olur, içinde kınası olur, takısı olur. Giderler kapıya dayanırlar. Heybeyi getirene ‘yenge’ derler. Bu oğlan tarafının yengesidir. Kız evine gidenler kapıya dayanırlar, kapıyı açtıramazlar. Para isterler, para verirler, ileri ger kapıyı açtırlar. Akşam kına olur, oynayırlar, yerler, içerler. Sabahleyin gelin yine çıkarılır, köylü toplanır oraya gider. Şimdi kınayı masa başında gelinle damada beraber yakıyorlar, eskiden ayrı olurdu. Gelin kınasına damat girmezdi, kadınlar kendi aralarında yaparlardı. Kıza kınayı oğlan tarafından gelen yenge yakar. Oğlan tarafı ‘Bu benim biraderimin hanımı, kınayı bu yakacak’ der. Kınayı bir tepside getirirler, kınayı orada yoğururlar ve yine tepsiye koyarlar. Bir de yanına mum yakılır. Bu şekilde geline kına yakılır, akşam vakti sürülen kınayı sabahın dalınca yenge tekrar gelir ve kınayı gelinin elinden çözer.” [N.Doğan-Kocabük]

Kına Türküleri

Çattılar kazan aşını

Nin kadınım nin

Vurdular övün aşını

Nin kadınım nin

Tuz taşını tuzsuz koyan

Nin kadınım nin

Kocaları kızsız koyan

Nin güzelim nin

Var gir kadınım sağlıyan

Nin kadınım nin

Sil gözünü yağlıyman

Nin kadınım nin

Karaman'ın goyunları

Nin anam nin

Döner durur kayınları

Nin güzelim nin

Kabaş dibi karıncalı

Nin kadınım nin

Çifte çifte karıncalı

Nin kadınım nin

Tuz taşını tuzsuz koyan

Nin kadınım nin

Koca evleri kızsız koyan

Nin kadınım nin [U.Yıldız-Kocasinan] Bu kına türküsünü kaynak şahıs söylerken sesi ağlayan bir kadının inlemesi gibiydi, ağıt yakıyormuş gibi türkü söyleyerek gelinlerin ağlatıldığını da kendisinden öğrendik.

Kınayı getir ana

Kınayı getir ana

Barmağın batır ana

Barmağın batır ana

Bu gece misfirem

Bu gece misfirem

Koynunda yatır ana

Koynunda yatır ana [M.Şahin, N.Altınel-Kocasinan]

Pazarda mal var gelinim pazarda mal var

Sende bir hal var gelinim sende bir hal var

Ağana yalvar gelinim paşana yalvar gelinim

A gelinim kınan kutlu olsun

Hem orda hem burda dilin tatlı olsun

Pazarın üstü gelinim pazarın üstü

Yar bana küstü gelinim yar bana küstü

Bir evin kızı gelinim

Gelinim kınan kutlu olsun

Hem orda hem burda dilin tatlı olsun [M.Şahin, N.Altınel-Kocasinan]

3) Nikâh

Çepniler, evliliklerinde resmi nikâhı tercih etmektedirler. Nikâh düğünden önce veya düğün esnasında da yapılabilmektedir.

Nikâh düğünden on gün önce veya bir ay kala yapılır. Bu kendi isteklerine bağlıdır. Nikâh, resmi nikahtır, bizim köyümüzde imam nikâhı yoktur. [N.Yaşar-Kocasinan]

4) Düğün

Evlilik aşamalarının en ciddi kısmını düğün oluşturmaktadır. Düğünlerde verilen en güzel mesaj sosyal yardımlaşma ve dayanışmadır. Düğün, evlenecek bireylerin toplum tarafından kabul görmesi, onaylanması anlamına gelmektedir. Bu asıl amacın yanında düğünlerde eğlence amaçlı pek çok gelenek oluşmuştur. Türk toplumu aile

kurumuna vermiş olduğu önemi, evlilik aşamalarını ayrıntılı bir şekilde düzenlemekle göstermiştir.

Balıkesir Çepnileri, evlenme aşamalarının her safhasında aktif rol oynamaktadırlar. Çepnilerden birisinin düğünü olacağı vakit, düğünün yapılacağı köye mensup herkes düğünde hazır bulunmaya özen göstermektedirler. Köyde oturmayanlar da düğün için mutlaka köyelerine gitmektedirler. Özellikle Çukurhüseyin’de yapılan düğün törenleri öncesi ve sonrasıyla büyük bir ailenin düğün hazırlığı yaptığı izlenimi vermektedir. Çukurhüseyin’de düğünle ilgili olarak:

“Düğünler yapılmadan önce köylüler bir araya gelir ve düğünden önce görüşürler, taksimat yaparlar. Dış köylerden gelecek olanların nerede kalacağı, kimlerde kalacağı bu toplantıda belli olur. Cumartesi günü dış köylerden misafirler gelir, onları misafir edecek aileler karşılarlar. Bu gelenleri bayraktarlar ve davulcular da karşılarlar. Bayraktarlara ve davulculara gelenler bir şeyler verirler. Bunlar davulla birlikte düğün evine gelirler. Düğün sahibiyle görüşürler, konuşurlar. Daha sonra düğün süresince kalacakları eve giderler. Buradan yine davulla kalacakları eve giderler. Misafirler gelirken hep davul çalar. Akşam davulcu yine bu misafirleri ‘Meydan ocağı’na getirirler. Orada yerler, içerler, eğlenirler. Davulcular cumartesi günü misafir olan evleri ev ev dolaşırlar. Oradaki misafirlerin isteğine göre çalgı çalarlar.” [R.Ayhan-Akyar] gibi açıklamalar tespit ettik. Burada bir kez daha araştırma alanımızdaki insanlarda mevcut olan birlik ve beraberlik duygusunun ne denli güçlü olduğunu gördük.

Çepnilerin düğünlerinin genellikle sonbaharda tercih ettiklerini görmekteyiz. Bu zaman dilimi tercihi tamamen ekonomiye dayanmaktadır. Balıkesir Çepnileri kızın kaçması halinde de düğün yaptıklarını söylemektedirler. Kaçmayla ilgili olarak “Barış” dedikleri anlaşma yoluna da gitmektedirler. Barış sadece kaçma durumlarında değil, kız kaçmadan evlense bile “Barış” yine yapılmaktadır.

“Nişanla düğün arasındaki zamanın uzunluğu kısalığı nişanlı olanların durumuna bağlıdır. Düğünü daha çok güze atmaya çalışırlar. Kaçarsa tabi daha erken düğün olur. Düğünü beklemeyip kaçanlar da oluyor. Kaçanlara da yine aynı düğün yapılıyor. Aileler arasında barış yapılır. Gönüllü gitse bile barış yapılır. Oğlan evi kız evini çağırır, kız evi de oğlan evini çağırır. Kızı düğünle bile verseler barış yaparlar.

Hayvan keserler, akrabalarını, köylülerini, hatırı sayılır insanları toplarlar ve yemek verirler.” [H.Yaşar-Kocasinan]

Çepnilerin düğün günleri de bugün şehir hayatında yapılan günlere tabi olmuştur. Günümüz düğünlerinde olmasa bile Çepnilerin düğünlerde cirit oynadığını, güreş yaptığını, çeşitli yemeklerin yendiğini diğerlerine göre daha yaşlı kaynak şahıslardan öğrenmekteyiz.

“Düğün üç gün olur. Cuma, cumartesi, pazar. Düğünlerde yemekler yenir, oğlan tarafı gider içki falan içerler, gençlerin yeri ayrıdır, bizim gibi yaşlıların yeri ayrıdır. Düğüne herkes okuntuyla gider. Düğüne gidenler birer altın alırlar giderler. Bu da karşılıklıdır. Ben sana yaparım sen de bana yaparsın. [İ.İşık-Kocasinan]

“**Damat tıraşını** berber yapar. Kadını da kadın berber yapar. Gelin evden çıkacağı gün berbere giderler. Damat da köyde berber olmadığı için onlarla gider.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Düğünlerde köyün meydanına bir ateş yakılır. Elektrik olmadığı için aydınlık olsun diye ateş yakarlardı. Misafirleri davulcu bu meydandaki ateşin yanına getirir. Eskiden düğünler dört gün olurdu.” [D.Solak-Çukurhüseyin]

Düğünlerde bayrak asma geleneğini Balıkesir Çepnilerinde de takip edebilmekteyiz. Ayrıca bayraktarlık yapan “**Seymen**” dedikleri genç teşkilatları son derece sağlam şekilde kendine has kurallarıyla devam etmektedir.

“Düğün olan evde üç gün bayrak asılı kalır. Bir değneğe bayrak takarlar, bu bayrak düğün bitinceye kadar orada kalır.” [K.Uçar-Güvemçepni]

Yaş olarak epey büyük kaynak şahıslara kulak verince değişen, kaybolan değerlere özlemlerini dile getirmektedirler:

“Şimdi düğünlerin hepsi meydanda oluyor, eskiden kadının içinde erkek olmazdı. Ya bir saman damı temizlenir düğün evi yapılır ya da büyük bir evde düğün yapılırdı. Burada sadece kadınlar olurdu. Buraya erkek çocuklardan bile giren olmazdı. Burada çalgı çalan çalgıcılar vardır, onlar gelmeyince düğün olmazdı. Burada oynayanların üstüne para çevirip atarlardı. Bu oynayanların üstünden atılan paralar, çalgıyı çalanların olurdu. Her yerde her köyün bir çalgıcısı vardı. Bunlar kadındı, onlar

gelir, düğünü yaparlardı. Bu kadınlar türküye ağzı yakışırdı, trampete ağzı yakışırdı. Önüne gelen çalgı çalamazdı, o kadın gelinceye kadar beklenirdi. Eski düğünlerde kadınlar örtülü yerlerde oynarlardı. Erkekler de düğünlerde dışarıda gündüz cirit oynarlardı. Beygir koşusu yaparlardı. Erkekler, gece ateş yakarlardı, arabalarla öküzlerle çalı gelirdi, ateş yakılırdı, onun şavkında oynarlardı.” [N.Doğan-Kocabük]

Düğünlerde yapılan etkinlikler arasında güreş ve cirit bulunmaktadır. Ancak bunların günümüzde sürdürülebilirliği çok düşüktür. Cirit ve güreş yarışları artık düğünlerde yer almamaktadır.

“Düğünlerde harmandalı, zeybek, bengiler oynanırdı.” [M.Şahan-Soğanbükü]

“Düğünlerde yağlı güreşler yapılırdı. Baş, baş altı şeklinde sıralanırdı ve bunlara ödül konurdu. Düğünde kendine güvenen herkes gelirdi, civar köylerden de gelen olurdu.” [M.Şahan-Soğanbükü]

“Oğlan evinde eğlence olur yemeler içmeler olur. Köye dağıtılır oğlan evinde. Oğlan evinde düğün yemeği olur. Pilav, nohut yemeği olur kebab olur, şehriye çorbası olur, komposto olur. Bunlar akşamdan hazırlanır. Köylüye herkese, hanelere dağıtılır. Onlar akşam olduğunda yedikleri yemeğin karşılığı olarak takı takarlar. Geline oğlana takı takarlar. Meşhur keşkek vardı. Düğün keşkeği, nohut vardı. Nohut yahnisi bir de çorba. Akşam bunu dağıtırlar, herkese dağıtırlar.” [N.Ayhan-Elyapan]

“Düğünde herkes yemek yiyebilir, düğün yemekleri herkese açıktır. Düğün olduğunda yemek yemeyen kalmaz. Yemek oğlan evinde yapılır. Akrabalar yerler, içerler. Orada oynayan oynar. Oğlan evinden yemek yenmeden kalkılmaz. Kız evinde de yemek yapılır. Düğün yemekleri akşamdan yapılır.sabahleyin ilan edilir. ‘Kıza altın takanlar sofrasını alsın.’ diye. Burada altın takanlar da sofrayı alır, takmayanlar da alır. Altın takmayanlar da yemek yedikten sonra düğün evine, geline para takarlar.” [N.Doğan-Soğanbükü]

“O zaman köyde çoktur at, cirit oynarlar. Harmanlıkta işte bir gurup bu karşıya, bir gurup bu karşıya atlarla bir ona gelir değnek atarlar, bir buna gelir değnek atarlar. Yine bir ip geriyorlar ortaya. İki ağaç dikiyorlar. Diyelim ki üçer metre gererler, karşılıklı ip gererler, başına bir kuzu koyarlar veya koyun ve hatta para koyarlar. İşte üç metre basma, beş metre basma, iki yazma böyle, birinci gelen, ikinci gelen üçüncü

gelen, dördüncü gelen böyle değnek dikerler, cirit atarlar, atışırılar. Bu oyunu oynarlar o ciritten sonra tabi birinci gelen ikinci gelen onları alır. Ondan sonra değnek işi, cirit işi bittimi buraya gelirler.” [M.Demirkıran-Değirmendere]

“Düğünde, kınada kız evden çıkmadan önce hediyeler getirilir. Mesela birine okuntu olarak helva gelir, onun karşılığında ya çanak gelir, ya halı gelir, kilim gelir, battaniye gelir. Bunlar kız evine gelir, kız evden çıkmadan önce gelir bu hediyeler. Bu gelenlere “Dürü” denir. Okuntunun karşılığı olarak hediye gelir.” [N.Doğan-Kocabük]

5) Gelin Alımı

Düğünlerde oğlan evinin en fazla yıpratıldığı, eziyet edildiği bölüm gelin alımıdır. Kız tarafının akrabaları, kız evden çıkmadan veya çıkarken pek çok zorluk çıkarırlar. Ancak bunlar, her zaman tatlıya bağlanan uygulamalardır. Gelin alımı genellikle pazar günleri yapılmaktadır. Ancak bu da bugün değişime uğramıştır. Şehirlerde kız alımının bazı durumlarda kaldırıldığı görülmektedir.

Kocasinan’da gelin almaya pazar günü bir, iki gibi gidilir. Kız evinin önünde çalgılar çalınır, bütün köy bu çalgıların sesini duyar ve kız evinin önüne gelirler. Bütün köy oraya toplanır, oynar. Gelin töreye göre dörtte evden çıkacaktır. Gelin evden çıkarken gelinin babası takı takar. Bu takı mesela bir çift bilezik olur, zincir olur, künye olur. Gelin damadın evine gelince herkes damat evine gelir, gelinin anasını babasını tebrik eder. [N.Yaşar-Kocasinan]

Çukur Hüseyin’de düğünlerin çok daha planlı programlı yapıldığı görülmektedir. Dış köyden kız almaya gelenleri köyün gençleri, bayraktarlar karşılarlar. Bayraktarlar önde, dış köyden gelenler arkada öylece düğün evine gelirler. Düğün evine geldiklerinde bunlardan ‘**Toprak bastı**’ parası isterler. Kız evi bir miktar belirler, oğlan evi ‘Yok olmaz!’ der. Üç aşağı beş yukarı anlaşılır ve ‘Toprak bastı’ parası alınır. Kız evinden çıkınca artık bayraktarlar da değişir. Artık önde dıştan gelenlerin bayraktarları vardır. Kız evinin köylüleri onların arkasında düğün meydanına gelir. Burada oynarlar, eğlenirler ve iş biter. Gelin dış köye giderken kız veren köylülerin gençleri gelin alayından para ister, **yol keserler**. Yine gelin diğer köye giderken iki köyün bayraktarları birbirine mani söylerler. Kızı alan köyün bayraktarları kızı aldıklarını

söylerler, kızı veren köyün bayraktarları da kızın işe yaramaz olduğunu söylerler. [H.Demirkan-Çukurhüseyin]

Kız evden çıkarken kapıyı kapatırlar, açmazlar. Kapıyı açmak için kızın amcası, dayısı, arkadaşları para isterler. Bunlara para verilir. Gelin de evden çıkarken damattan para ister. Gelin ‘Ben şu kadar para istiyorum’ der. Camdan damada ‘Şu kadar istiyormuş’ derler. Damat bu parayı geline verir. Ayrıca damat kapıyı tutanlara da gelir ve para verir. O zaman kızın evden, odadan çıkmasına izin verilir.

Balıkesir Çepnileri de günümüzde gelin alımını arabayla yapmaktadır, ancak daha önceleri atın kullanıldığını öğreniyoruz:

“Gelin de aynı şey usulü davul zurnayla eski usul ata bindirirler, şimdiki gibi taksi falan değil atla getirirler. Oynayarak çifte tüfek tabanca atarak eğlenerek getirirler gelini. Ata kırmızı renkli örtü atarlar.” [N.Doğan-Kocabük] Ata atılan kırmızı örtü veya başka örtüler, bezler günümüzde arabalara bağlanan yazmalar veya bezlerle yaşamaktadır.

Soğanbükü’nde Nebi Dalkıran, ilerlemiş yaşıyla bize eski düğünleri ve gelin alımını anlattı: “O zaman gelinlik beyaz değildi, pullu giyerlerdi. Kırmızı gelinlik vardı. Köyden bu işi yapanlar gelir, bayanlar, biri gelinlik düzer biri de öküz arabasını hazırlar. Mandaları bir gün önce yıkar, yağlar ve güzelce hazırlarlardı boynuzlarını, ince süs tellerle süslerler. Ağaçla öküz arabasının önüne çadır gibi ederler, üzerine dokuma kilim gererler. Gelini hazırlarlar. Akşama doğru köyün gençleri, bayrak vardır, bayrak ile gelirler kız evine. ‘İşte geldik kapınıza, selam verdik hepinize’ birkaç mani söyleyerek gelirler. Ondan sonra kızın anası, babası tutar bizim gelinin kolundan bindirirler. Öküz arabasının önünden arkasına sağdıç da biner yanına. Kızın akrabaları da biner yanına. O arabacı kimse çeker arabayı tepeyi dolaştırırlar, gelirler. Gelini ondan sonra gelirken yine davullar karşılar. Davul çala çalar oğlan evine gelirler. Yine orada manilerle getirirler, gelirler.” Görüldüğü üzere kültürümüzde gelenin bindirildiği, gelin alayının bindiği araçlar süslenmektedir.

Düğünlerde çeşitli uygulamaların yapıldığı yerlerden birisi de gelinin oğlan evine girişi esnasıdır. Burada gelinin geleceğine dair, gelecek yaşantısını olumlu yönde etkilemesi için bir çok pratik yapılmaktadır.

Oğlan evinde geline takı takanlar takar, takmayanlar içerde takarlar. Ondan sonra içeri girerken şerbet yapılır. Şerbet; gelin tatlı olsun diye kapıdan girerken şerbeti kapıya sürer. Kapının etrafına çaputla şerbet sürerler. Tatlıyı da tatlı olsun diye, geçim olsun diye yedirirler. Gelini içeri alırlar, oturturlar. Gelinin kucağına bebek verirler. ‘Ocağı yakıver’ derler. ‘Ocağın yansın, evin yansın’ derler, o zaman bacayı yakınca gelin ona atlet, yazma, havlu verir. Mecaz anlamda ‘Ocağımı yakıveririm işte’ anlamına gelir.

“Gelin oğlan evine geldiğinde oğlanın anası, babası gelin attan inmeden evvel ‘İnek verdim, tarla verdim, şunu verdim, bunu verdim’ der. Gelin inmeden evvel havaya şekerler, paralar, arpalar atarlar. Bu, gelin baba evinden çıkarken de olur. bir tepsinin içine paraya kadar her şey koyarlar onu atarlar. Gelin eve inmeden bir kazanı ters çevirirler, gelin onun üstüne basıp öyle iner. Gelin içeriye girmeden kapıyı üç defa açar örter. Geline kapının eşiğini öptürürler. Tatlı yedirirler, şerbet içirirler. İçeride damat, gelinin duvağını açtığı zaman gelin, kayınpederinin, kaynanasının, oradaki büyüklerin elini öper.” [N.Doğan-Soğanbükü] Bu bilgilerde geçen “Saçı”, köken olarak çok eskilere uzanan bir gelenektir.

Köken olarak Şamanizm’e kadar götürülebilen “Saçı” geleneği, Türklerin hemen bütün coğrafya ve tarihlerinde görülen bir uygulamadır. Şamanist inançta koruyucu ruhları memnun etmek amacıyla kurban kesme ve “saçı” saçmak geleneğinin olduğu söylenmektedir.⁴³⁸ M. Canpolat, saçı saçmanın Şamanist inançta Tanrıya adanan adaklar olduğunu, Tanrıdan acıma, merhamet isteneceği zaman yapıldığını söylemektedir. Ayrıca bu kavramla ilgili olarak Divanü Lügati’t-Türk’te geçen “yagış”, “ıduk” kavramlarının bununla ilgili olduğunu söylemektedir.⁴³⁹

Geçişten günümüze devam eden bu törenin arka planında bolluk, bereket mesajı vardır. Gelin evden çıkarken veya gelin eve girerken bu uygulamanın yapılması gelecek hayatın bolluk içinde geçmesini temenni etmektir. Erk Nahya; Balıkesir, Bilecik, Çanakkale, Denizli, Edirne, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Kars,

⁴³⁸ Işıl Altun, (2004), *age.*, s. 280.

⁴³⁹ Mustafa Canpolat, (1975), “Divanü Lügati’t-Türk’te Şamanizm İzleri”, TFA Belleten 1974, (Ankara), s. 24.

Kastamonu, Malatya, Manisa, Muğla, Sinop, Sivas ve Van'da bu uygulamanın yapıldığını tespit etmiştir.⁴⁴⁰ Bu uygulamanın Balıkesir Çepnilerinde de yapıldığını görmekteyiz.

Bayraktarlar (Seymenler), düğünlerde en önemli işleri üstlenmektedir. Bayraktar olabilmek için de bazı şartlar aranmaktadır. Çukurhüseyin'de görüştüğümüz bayraktar gençler seymenliğe dair önemli açıklamalar yaptılar. Seymenlik yapmanın kolay bir iş olmadığını, gerektiği hallerde yaptırım güçlerinin olduğunu gördük.

Bayraktarlık, damadın yakın akrabalarından, evli veya nişanlı olmamak şartıyla bir araya geldikleri guruba denir. Bunlar kız tarafına davulla zurnayla haber götürürler. Kız alımlarında en önde giderler. Her düğünde bayraktarlık olur. Bayraktarlar, gelin arabasının önünde yürür. Gelin arabasındaki damattan para alırlar. Damattan para isteme işini baş bayraktar yapar. Baş bayraktar düğün ağasıyla anlaşır ve para alır. Düğün sahibiyle anlaşamazlarsa bayraktar bayrağı yere atar. Bayrak yere atıldığında bayrağı kaldırmak için düğün sahibi kurban kesmek zorundadır. Yere atılan bayrak ancak kurban kesilerek kaldırılır. Böyle olunca düğün sahibi anlaşmak zorundadır. Düğünde yapılacak işlerden bayraktarlar sorumludur. Düğüne gelen misafirleri davulla karşılarlar, düğün yerini hazırlarlar, sandalyeleri getirip götürürler. Yemeklerde kullanacak odunları dağdan getiren de onlardır. Düğün hep onlardan sorulur. [İ.Solak-Çukurhüseyin]

Gelin evden çıkmadan kına yakan geline her şeyini giydirir. Gelinin babası gelir, gömlek giydirir. Gelin babasının ellerini öper, babası kızının beline kuşak bağlar. Babası veya kardeşi gelini çıkarır. Seymenler, bunlara bayraktar denir, kekiz kişi olurlar. Bir tanesi bayrak götürür, birisi yol başıdır. Altı tanesi de sağlı sollu kol kola girerler. Bunlar mani söylerler. Bayraktar bu yürüyenlerin üstünde bayrak sallar. Seymenler, gelin evden çıkarken kapıyı tutar, damattan para alırlar. Kız evden çıkarken para almak isteyenler çok olur. Buna "yol kesme" denir. Kız evden çıktıktan sonra da yol kesen çok olur. [M.Oğuz-Kavakbaşı]

⁴⁴⁰ Işıl Altun, (2004), *age.*, s. 281.

Bayraktarların bilmesi gereken bir diğer husus “Bayraktar manileri”dir. Bu manilerin kız alımına gidildiğinde kız evinde söylendiği görülmektedir.

Harman yeri saman

Aman sevdiğim aman

Hüseyin düğün yapıyor

Bizim düğün ne zaman

Karpuz kestim kırmızı

Şu gelen kimin kızı

Selam verdim almadı

Sanki padişahın kızı

At gelir şakır şakır

Süt gelir bakır bakır

Benim sevdiğim kızın

Gözleri çakır çakır

Ay mısın yıldız mısın

Gelin misin kız mısın

Ben geliyorum

Kaçmaya hazır mısın

Soma’dan aldım çayı

Üç günlük gördüm ayı

Kızını almaya geliyoruz

Anıl Dayı

Masa üstünde bıçak

Sanki bana batacak

Amca sana söylüyom

Kızın gelin kaçacak

Evlerinin önü iğde

İğdenin dalı yerde

Benim sevdiğim kız

Tam karşığı evde

Beyaz taksi geliyor

Dağı taşı deliyor

Erdi damat gidiyor

Sıra bize geliyor [A.Solak-Çukurhüseyin]

Düğünlerin vazgeçilmezlerinden birisi “düğün yemekleri”dir. Bütün düğünlerimizde yemek, ikram kendine yer bulmuştur. Çepniler de düğünlerinde davetlilerine yemek vermektedir. Çukurhüseyin’de cuma günü köyün halkı yemek yer, cumartesi de diğer köylerden gelenlere yemek verilirdi. Davulcular, bir mahalleden üç beş aileyi toplar onları istediği çalgıyı çala çala onları düğün evine getirirler. Oraya gelenler yemeğini yerler, düğün evine takısını takarlar buna “Baş” derler. para takarlar, başka hediye verirler. Şimdi ise düğünler hoparlörle ilan ediliyor, köylüler ise yemeklerini evine götürüp evinde yemekteler, eskiden hep birlikte yemek yenirdi. [D.Solak-Çukurhüseyin]

“Düğünde hayvanlar kesilir, yemekler yapılır. Durumu iyi olanlar iki tane keserler, bazıları dana keserler. Köylü gelir, yiyip içerler, büyük düğün olur. Düğün; cuma, cumartesi, pazar üç gün olur.” [Z.Yaşar-Kocasinan]

“Düğün yemeği yapmak için on beş yirmi tane hayvan kesilir. Kavurma, yahni, pilav, hoşaf, nohut, keşkek yapılır. Keşkek genelde düğünde yapılır. Ölü hayrında yapılır. Ben de yaptım. 40 tane kazana yemek yaptırdım. Kocamın ölü hayrını yaptırdım. Çalışanlara da ayrı ayrı elbise verdim. Düğünde de çalışanlara hediyeler verdim.” [N.Doğan Kocabük]

Çepnilerin düğünlerine dair bu bilgi ve görüşlerden hareketle, Türk kültüründe yer alan düğünlerdeki pek çok uygulama ve inanış kullanılmaya devam etmektedir. Düğünler toy havasında gerçekleştirilmektedir. Düğünlerde yapılması gerekenler, taraflarca itina ile takip edilmektedir. Bu da evlilik kurumuna verilen ehemmiyeti göstermeye yetmektedir.

e. Düğün Sonrası

Düğünün bitmesiyle birlikte artık yapılacak olan uygulamalarda iki aile veya sadece oğlan tarafının ailesi yer almaktadır. Bu bölümde ailelerin kaynaşması için, yeni gelinin eve alışması, eve bereket getirmesi amacıyla bazı pratikler yapılmaktadır.

“Düğün sonrası kız evi yine yemek hazırlar. Oğlan evi kız evine yemek yemeye gider. Oğlanın akrabası kız evine gelir yemek yer.” [N.Yaşar-Kocasinan]

“Barişte da kız evine giderler. Kız evine hediyeler gider, battaniye, halı gider. Bunun karşılığında oğlan evine de hediyeler götürülür.” [A. Çolak-Yaylacık]

“Gerdek sabahı tüm akrabalar, konum komşu bir araya gelir. Orada altın takanlar sofraya alır, yemek yer. burada altın takmayanlar da yer. Hediye verirler, yerler içerler. Sadece burada keşkek olmaz. Bunlar oğlan evinde olur. Yine gerdek gecesinin sabahında gelini çeşmeye götürürler veya gönderirler. Gelin çeşmeye para atar ve çeşmeden eve su getirir. Bu suyu kayınbabasına, kayınvalidesine yakınlarına verir. Gelin çeşmeye giderken gelinin cebine para, arpa, üzüm doldururlar. Gelin bunları döke döke çeşmeye varır, bardağını doldurur getirir. Getirdiği suyu evdekilere içirir.” [N.Doğan-Kocabük]

“Düğünden on gün sonra ‘Barış’ olur. oğlan evi kız evini çağırır, kız evi oğlan evini çağırır. Bir hafta birisi çağırır, bir hafta birisi çağırır. Barış kız kaçsa da, kaçmasa da olur. Kız düğünle gitse de olur, düğünsüz gitse de barış olur. Adet böyledir.”
[N.Doğan-Soğanbükü]

Balıkesir Çepnilerinin düğünlerinde topluluk fertlerinin aile gibi davrandıkları gözlemlenmiştir. Düğün esnasında tüm bireyler, düğüne katılmak amacıyla veya yardımcı olmak için başka bir şehre, köy dışına çıkmamaktadır. Düğün hazırlıklarına katılım çok geniştir.Evlilik; kız isteme, söz kesme, nişan ve düğün aşamalarından oluşmaktadır. Düğün sonrası yapılan gelenekler arasında “Barış yapma” Çepnilerde dikkati çeken bir uygulamadır. Çepniler bugün de düğün sonrasında barış yapmayı, barış yemeği yemeyi sürdürmektedirler.

4. Ölüm

Ölüm, insanın son geçiş noktasıdır. Doğum ve evlenmeden sonra son geçiş töreni de ölümle gerçekleşmektedir. Doğumda ve düğünde sevip eğlenen insan, ölümle hüzünlenmekte, yas tutmaktadır. Ancak gerçek olan hayatın devam ettiği gerçektir. Üzücü de olsa, zor da olsa bu döneme ait de uygulamaların yapılma zorunluluğu vardır. Doğumda ve düğünde gördüğümüz bir çok inanış ve pratik gibi ölümden de pek çok inanış ve uygulama yapılmaktadır. Bu aşamada da yapılan her şeyin amacı yine insanın öbür dünyada rahat etmesi, öbür dünyaya geçişinin tam anlamıyla gerçekleşmesi içindir.

Bu bölümde Balıkesir Çepnilerinin ölüme dair inanışları, pratikleri değerlendirilecektir.

a. Ölüm Öncesi

Ölüm denen olgudan rahatsız olan insanoğlu, ölüm zamanını ne kadar tahmin etmeye çalışsa da kesin sonuçlara ulaştığını söyleyemeyiz. Bu nedenle çevresindeki eşyaların, hayvanların, insanların alışlagelmişin dışında hareket tavırları ölüm habercisi olarak yorumlanmaktadır.⁴⁴¹ Sürekli bir şekilde kafasının bir kenarında duran ölüm düşüncesi, çevredeki olayları ölümün habercisi olarak yorumlamaya itmektedir. Ayrıca sadece yorum değil, tecrübe ürünü de pek çok ölüm belirtisi vardır.

1) Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Halk düşüncesinde pek çok şey, ölüm habercisi olabilmektedir. Bunlar arasında hayvanların hareketleri, tabiat olayları, rüyalar vb. hususlar vardır. Özellikle hayvanların hareketlerinden, seslerinden, hastalıklarından hareketle ölüm yorumları yapılmaktadır. Ölüm habercisi olarak bilinen en önemli hayvan baykuştur.⁴⁴² Bunun dışında köpeğin uluması da ölümle ilişkilendirilmektedir. Hazara Türklerinde, Uygur ve Kazaklarda⁴⁴³, Adana ve Kozan'da da baykuş uğursuz olarak bilinmektedir.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Sedat Veyis Örnek, (1979), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, (Ankara), s. 15.

⁴⁴² L. Sami Akalın, (1993), *Türk Folklorunda Kuşlar*, (Ankara), s. 77.

⁴⁴³ Işıl Altun, (2004), *age.*, s. 315.

⁴⁴⁴ Mehmet Yardımcı, (1993), "Çukurova'da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili, Geleneği", *II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu 1991 Bildiriler*, (Ankara), s. 547.

a) Hayvanlarla İlgili Olanlar

Hayvanların hareketlerini gözlemlemek insanoğlunun çok uzun bir süredir yaptığı bir iştir. İnsanlık, hayvanlardan kendisini korumak, onlar vasıtasıyla bilinmeyenlere ulaşmak için onların hareketlerine değer vermiş, gerektiği zaman onların sezilerine güvenmiştir. Zamanı belli olmayan bir hadise olan ölümden de hayvanların hareketleri yorumlanmaya gitmiştir. Hayvanların insanların hissedemediği pek çok şeyi duyduğuna inanılmaktadır.⁴⁴⁵

“Köpek uluduğu zaman ölüm olur. Ben bunun çok tecrübesini gördüm. Köpek, sahibinin başına bir şey geleceği zaman başını göğe diker, yalvarır. ‘Sahibimin başına bir şey gelmesin’ diye.” [N.Doğan-Kocabük]

“‘Baykuş viranda öter’ derler. ‘Ocağında baykuş ötsün’ derler. Onu gördüğümüz yerde taşlarız. Hoş görülmeyen bir hayvandır. Baykuşun olduğu yerde ölüm olur, uğursuzluk olur. [N.Doğan-Soğanbükü]

“Köpek ulursa ölen olur.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Baykuş dünediği zaman o evden birisi ölür.” [D.Solak-Çukurhüseyin]

“Leylek öldürüldüğünde ölen olur.” [V.Yaşar-Kocasinan]

“Köpek ürdüğünde köyde ölüm olur.” [H.Uçar-Güvemçepni]

“Köpek ulursa birisi ölür.”

“Kargalar galklayınca ölen olur.”

“Köyün üstünden karga geçtiğinde ölen olur.”

“Karga dönerse ölen olur.” [M.Şahin-Kocasinan]

“Karga öttü mü cezene vardır. [K.Uçar-Güvemçepni]

“Baykuşlar evine ocağına konunca ‘evin, ocağın yıkılır’ derler. O eve konunca ölü olur.” [C.Akey-Düpecik]

“Eşek anırdığında ölü olur” [N.Ayhan-Elyapan]

⁴⁴⁵ S. Veyis Örnek, (1979), *age.*, s. 15.

b) Düşle İlgili Olanlar

Gerçek hayatla rüya arasında bir bağlantının olduğu inancı sonucunda rüyada görülenlerin yorumlanmasına gidilmiştir. Rüyada görülenlerin pek çok şeyin erken habercisi olduğunu söyleyen rüya tabircileri, rüyada görülen bazı nesne ve olayların ölüm habercisi olduğunu söylemektedir. Balıkesir Çepnileri, ölüm habercisi olarak rüyada görülenleri şöyle sırlamaktadırlar:

“Rüyada birinin öldüğünü görmek, çoğunlukla birinin öleceğini gösterir.”
[R.Ayhan-Akyar]

“Rüyada birinin evinin yandığını görmek de ölüm olayına işarettir. Rüyada evi yananın ya kendisi ölür, ya da akrabalarından birisi ölür.” [F.Solak-Karamanlar]

“Rüyada azı dişinin çıkması halinde erkek ölür. Diğer dişlerden birisi çıkarsa kadın ölür.” [G.Özden-Düpecik]

“Rüyada ayı görmek, rüyada ayıyla dalaşmak ölüme delalettir.”[K.Uçar-Güvemçepni]

“Rüyanda evin yıkılmış görürsen ölüme delalettir.” [N.Dalkıran-Soğanbükü]

“Rüyanda dalından kızıl elma toplamak ölüme delalettir.” [İ.Işık-Kocasinan]

“Rüyanda araba görünce ölü olur.” [M.Şahin-Kocasinan]

“Rüyada yılan görüldüğünde ölen olur.” [B.Oğuz-Kavakbaşı]

“Rüyada kan görürsen ölen olur.” [N.Ayhan-Elyapan]

“Kara rüya görüldüğünde ölen olur.” [N.Doğan-Kocabük]

c) Hastadaki Psikolojik ve Fizyolojik Değişikliklerle İlgili Olanlar

Halk gözlemlerine dayanarak insanın son anlarına dair tavır ve hareketlerini kendince tespit etmiştir. Hasta yatağında yatan insandaki değişikliklere dair çıkarımlar yapıldığı gibi, hasta olmayıp da birden ölen insanların hareketlerine ait sonuçlar çıkarılmıştır.⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ age., s. 30.

“Ölecek adam yüzünden belli olur. O adam ne yemek yer ne de bir şey içer sürekli yatar. Yemesi içmesi kesilir.” [G.Demirbaş-Çukurhüseyin]

“Ölecek insanın gözleri perdelenir.” [H.Gergin-Güvemçepni]

“Yemeden içmeden kesilir.” [A.Gündoğdu-Akyar]

“Yıldızı düşük olur. Yıldızı düşük demek, iyi değil, hasta demektir.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Ölü yakında öleceği vakit, burnunun ucu ağarır.” [A.Yılmaz-Yaylacık]

“Ölecek insan kendinden geçer, geleni gideni görmez, gözünü açmaz.” [N.Doğan-Kocabük]

“Ölecek insanda bir genişlik, bir suskunluk görülür. Yatakta ise ve ayağı şiştiyse ölecek derler.” [N.Dalkıran-Soğanbükü]

ç) Diğer

“Tabutun kapağı kendiliğinden açıldığında ölü istiyor anlamına gelirmiş.” [A.Gündoğdu-Akyar]

“Birin mezarı çöktüğünde ardından birisi ölecek derler.” [G.Demirbaş-Çukurhüseyin]

“Birin mezarı kazılırken başka birinin mezarı göçerse, bir hafta geçmeden birisi ölür.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Birisi öldüğünde gözleri açık giderse ‘arkasından birisi gidecek’ derler.” [M.Şahin-Kocasinan]

“Ayna çatladığında, aynayı çatlatanın öleceğine inanırlar.” [N.Doğan-Kocabük]

2) Kaçınmalar

Ölüme karşı konulamayacağı yönünde bir düşünce olmasına rağmen, ölümü geciktirebilecek, daha gelmeden savuşturulabileceğine dair inanmalar vardır.

“Mezar toprağı ile eve girilmez. Ayaklarda kalan çamurlar temizlenir. Eğer temizlemeden eve girilirse o haneden de birisi ölür.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Ölünün yıkıldığı kazanın altında yakılan odunları ölü çıkan evden almazlar. Konu komşu etraftan koparır odunları. Kazan da komşulardan gelir.” [G.Demirbaş-Çukurhüseyin]

“Cenaze giderken uyuyanlar uyandırılır. Bebekler, uyuyanlar ağırlık basmasını diye uyandırılır.” [M.Şahin-Kocasinan]

“Bıçağı, sabunu elden ele vermezler, verirlerse ölüm olacağına inanılır.” [H.Uçar-Güvemçepni]

“Akşam olduğunda eve soğan alınmaz. Eve acı alınmaz. Soğanla, sarımsakla, acıyla gelen onu dışarıda bırakır. Gece vakti acı verilmez. Eve acı konulmaz, dışarı konur sabah alınır.” [A.Gündoğdu-Akyar]

b. Ölüm Sırası

1) Ölümün Duyurulması

Ölümün gerçekleşmesinden sonra yapılan işlemlerden ilki ölüm olayını duyurmaktır. Ölüm olayının durulmasında Anadolu’da çeşitli yollar kullanılmaktadır:

- a) Ölü Sahipleri tarafından
- b) Komşular tarafından
- c) Camilerde salâ verdirmekle
- ç) Hoparlörle
- d) Gazete ilanı ile
- e) Radyo, telefon, telgraf vb vasıtasıyla⁴⁴⁷

Çepni köylerinde ölümün duyurulmasında kullanılan en etkili yol “ağıt yakmak”tır. Bu şekilde ağıtı duyanlar, birisinin öldüğünü anlamaktadır.

“Ölecek olanın başı beklenir, öldüğü zaman hemen duyulur. Cenaze olduğu zaman köyde ilan edilir, hoparlörle herkes duyar. ‘Filan oğlu filan vefat etmiştir köy halkı davetlidir’ denir.” [V.Yaşar-Kocasinan]

⁴⁴⁷ age.,

Koca Sinan'da birisi öldüğü zaman sala varsa sala ile duyurulur, yoksa ağıt yakılır ağıtı duyanlar birisinin öldüğünü anlarlar. Ölümü duyanlar diğerlerine 'Felek meyyitlendi' derler. Bu köyde ve Soğanbükü'nde cami bulunmaktadır, ancak diğer Çepni köylerinde cami bulunmamaktadır.

"Ölü olduğunda illa ağıtı olur. Ağıtı ölünün yakınları yakar. Ölü olunca sala verilir, o zaman konu komşu hiçbir yere gitmez. Gidenler de geri gelir. Onu defnederler, toprağa verirler. Şimdi hoparlör de ilan ediyor." [N.Doğan-Soğanbükü]

2) Ağıt Yakma

Çepniler arasında ağıt yakmak, ölüm hadiselerinde vazgeçilmezdir. Özellikle Çukurhüseyin'de Dilber Solak ve Dilek Kaplan köyde ağıtçı kadınlar olarak tanınmaktadır. Bunlar cenaze çıkacak evlere giderek ölen kişiler için ağıt yakmaktadırlar, ağlamaktadırlar. Kül Tigin öldüğünde onun için Kıtay'dan "yogçı" getirtilmesi ile Çepnilerin de ölenin arkasından ağıt yakması için "ağıtçı" getirtmesi arasında herhalde çok fark yoktur.⁴⁴⁸ Bu ağıtçı kadınlar, doğaçlama olarak ağıt yakmaktadırlar. Söylemiş oldukları şiirlerde belirli bir nazım düzeni yoktur, ancak ezgili bir şekilde söyledikleri için ahenkli bir şekilde öleni yad etmektedirler, öleni övmektedirler.

"Ağıt yakılır, birisi ölen kişinin kılığını, tipini, huyunu överek ağlar, ağlatır. Ağıt yakan kişi ölü çıkan eve gelmeden önce yakacağı ağıtı ezberleyip gelmez. O anda ölünün yanında, ölü evindeki haline göre ağıt yakar. Doğaçlama yakar, bu yakılan ağıda "deyişet" de denir. Ağıt yakan insanlar vardır, ağıtı herkes yakamaz. Ağıtı yakan kadın da bir evde, bir ölüye yaktığı ağıtı bir daha aynen söyleyemez, tamamıyla doğaçlama söyler." [S.Solak-Çukurhüseyin]

"Geri kalanlar kadın evinde ağıt yakarlar, ağıtı genellikle kadınlar yakmaktadır. Ölümünden sonra ağıt yakılır. Ağıt yakanlar vardır, onlar gelirler ağıt yakarlar. [H.Uçar-Güvemçepni] Aşağıda verilen ağıt, kendisiyle görüşmemiz sırasında ölen oğlu için yanımızda yakılmıştır:

⁴⁴⁸ Muharrem Ergin, (t.y.) *Orhun Abideleri*, (İstanbul), s. 29.

Arpa ekdim düzlere
 Çok dokundum gözlere
 İşte geldim gidiyim
 Kalsın burlar sizlere

Ovaya serilmiş durnaynan gazlar
 Gel dedim Sekan'ım anan baban yolunu gözler
 Mektuplar da aldım kuzum Konya'dan
 Hatice de geldi kuzum Konya'dan
 Neden kestiniz dilsizi yalan dünyadan
 Uyan genç yiğidim uyan Serkan'ım uyan
 Anan baban perişan

Çiçekler içinde menekşe baştır
 İnsanı gösteren göz ile kaştır
 Ben de dünyaya geleli söyler ağlarım
 Benim bu destanımı varın ulaştırın

Bugün günlerden pazar
 Oturmuşlar beş kardaş Serkan'ıma yazı yazar
 Serkan'ım gardaşların sana destan yazar
 Uyan Serkan'ım uyan iş vaktin geldi

Anan baban yollara düştü Serkan'ım

Serkan'ım nerde diye perişan oldu kuzum
 Emsellerin aldı çantayı okula yörüdü
 Uyan kuzum uyan iş vaktin geldi

Karanfili kuzum saksılara eksem
 Altınları a kuzum zarraflara döktürsem
 Nerde kaybettim de nerde bulurun
 Kaybettim koç yiğidimi bulaman kuzum

Yüce dağlar başlarında garlar tozu
 İki kardaş durmuş kabir kazıyı
 Ellerin hasretleri gelmiş buluşmuş
 Uyan Serkan'ım uyan koç yiğidim uyan

Eller kuzum düğün bayram yapıyı
 Ana baban perişan kuzum seni arıyı
 Uyan genç yiğidim uyan, uyan kuzum uyan

Evlerinin önü kiraz dalları basıyı
 Uyan kardaşım uyan derin uykudan
 Anayın bacıların boyunları buruk

Evlerinin önü hepi asma
 Asmanın dallarına sen basma
 Deyzelerim gelmedi diye gönül koyup küsme

Yollarımız çok irak geldi eremedim
Eremedik ah kuzum telli turnam eremedik

Yollar çok çamur kuzum sakının
Kuzum gittiğin yerler dar yıkaman
Giydiğin gömlekleri kuzum sen yıkaman
Uyan Serkan'ım uyan derin uykulardan
Uykulara doymadın da kınalı Serkan'ım

Ellerin çeşmeleri suyunan doldu
Bizim çeşmelerimiz kuzum kanınan doldu
Eller hep güldü oynadı biz ağladık
Uyan kuzum uyan derin uykulardan
Uyan genç yiğidim uyan uyan Serkan'ım uyan [S.Solak-Çukurhüseyin]

3) Defin işlemleri

Ölüm ne kadar üzüntü verse de cenazenin defnedilmesi, diğer aleme geçişi hızlandırılmalıdır. Aksi taktirde ölünün ruhu geride kalanları rahatsız edebilir. Bu bölümde sırasıyla ölünün yıkanması, kefenlenmesi, gömülmesi işlemlerini sırasıyla ele almak istiyorum.

a) Yıkama

Ölünün yıkanması dini bir gerekliliktir. Yıkama işlemini yapanlar, ölünün cinsiyetine göre değişmektedir. Erkeği erkekler, kadını da kadınlar yıkamaktadır. Bu durum Balıkesir Çepnilerinde de aynıdır. Çepniler, Alevi olması sebebiyle yıkama işlemi cami yerine Cem evinde yapılmaktadır. Cem evinin yanında ölünün kendi evinde de yıkama işlemi gerçekleştirilmektedir. Ölünün yıkanacağı suyun hazırlanmasında geleneksel unsurlar kullanılmaktadır. Suyu güzel kokması için çiçekler, güzel kokulu

otlar konulmaktadır. Cem evinde görevli ve cenaze işlerine bakan Haydar Uçar, cenazeyi yıkama şeklini şöyle anlatmaktadır:

“Cenaze kadınsa kadın yıkar, erkekse erkek yıkar. Cenaze yıkanacak suyun içine keferen taşı, gül suyu, bayana, eritilmiş sabun katılır. Cenaze yere yatırılır, cenazeyi yıkayacak olan ölünün sol tarafına geçer, yanındaki adama ‘Hadi dök bakalım’ der. Suyu döken ‘Ya Allah’ deyip ölünün alın çatına suyu döker. ‘Ya Muhammet’ der, sağ yüzünden döker, ‘Ya Ali’ der sol yüzünden suyu döker. Hoca ölüye taharetini aldırır, taharet bitti mi ölünün sağ tarafına geçer. Sağ tarafından abdestini aldırır, yıkar. Oradakiler birer tas ‘Helallik Suyu’ dökerler ve kefenlemeye alınırlar. [Güvemçepni]

“Cenazeyi yıkatmaya hususi hoca getirirler. Ölünün yıkandığı kazanın içine çiçek atılır, meryem ana saçı atılır. Su güzel koksun diye atarlar. Kefenlemeyi de hoca yapar. Ölünün ardından kalan yıkama suyunu bir çukur açarlar iyice gömerler.” [V.Yaşar-Kocasinan]

“Erkekleri imam yıkar, kadınları da kadın yıkar. Yıkamasını bilen bir kadın yıkar. Kefenini biçer, her şeyini tek mil görür. Birisi ölüye su döker, birisi ölüyü yıkar. Su ısıtılır, kazan kaynatılır. Eskiden burcu burcu koksun diye içine çiçek, ot, fesleğen, gül atardık. Şimdi imam attırmıyor. Ölü yedi kere sabunlanır, durulanır, bir çarşaf ile kuraklanır. Tabut gelir tabutun içinde kefenlenir, kefeni giydirilir. Kadınlar üç dört ayak tabutu götürürler ve sonra erkekler alır. Erkekler ölüyü mezara götürür.” [N.Doğan-Kocabük]

“Cenaze kendi evinin önünde yıkanır. Konu komşuyla helallaştırılır. Kadın, çoluk çocuk cenazeye gitmez. Sonra cenazeyi alırlar. Cem evinin yanındaki musallaya koyulur. Namazı kılınır.” [K.Ayhan-Akayar]

b) Kefenleme

Çepnilerdeki kefenleme işleminde herhangi bir farklı uygulama yoktur. Sünni akidelerde bulunanlar burada da kullanılmaktadır.

“Kefenin üst tarafından bir yer yırtılır, oraya ölünün kafası sokulur. Alt tarafta kefenin üstünde ‘Sıdır Bezi’ vardır. Cenazenin elleri kelepçelenir. Kefen tamamen sarılınca cenazenin baş tarafı bağlanır, ortadan ve ayak tarafından da bağlanır. Bu bağlar

kabre konulurken çözüdür. Kefenlemede beş parça kefen kullanılır. Kefenlemeden sonra ölüye kolonya dökerler. Namaz kılınır, defnedilir.” [H.Uçar-Güvemçepni]

c) Cenaze Namazı

Haydar Uçar’dan aldığımız bilgilere göre namazda bir farklılık yoktur, ancak namazdaki serbestlik dikkatlerden kaçmamaktadır. Özellikle okunan dualarda istenileni seçmesi namazın Sünnilerde olduğundan daha esnek olduğunu göstermektedir.

“Namaz, Sünnilerde olduğu gibi kılınır. Hoca helallik ister. Herkese ölen kişinin nasıl bilindiğini, herkesin hakkını helal etmesini ister, bunu üç kez sorar. Cenazede bir Cem evinde namaz kılınır, bir de mezarlıkta namaz kılınır. Cem’de kılınan namaza ‘Halka Namazı’, mezarlıkta kılınan namaza ‘Saf Namazı’ denir. Saf namazında saflar hep tek olur, saflar on olmaz, dokuz olur, sekiz olmaz yedi olur. Cenaze namazında hangi duayı severseniz onu okursunuz. Namazda eller Sünnilerde olduğu gibi göbekte eller birleşir ve dualar okunur.” [Güvemçepni]

Kocasinan’da, Soğanbükü’nde, Çukurhüseyin’de cenaze namazında bir farklılık olmadığını kaynak şahıslarımız belirtmiştir.

ç) Ölünün Gömülmesi

Cenaze gömmede Balıkesir Çepnilerinin farklı uygulamaları bulunmaktadır. Ölünün mezara konusunda “Evlème, sapıtma” dedikleri tarzı kullanmaktadırlar. Evlème, mezarın alt kısmının içeriye doğru kazılıp ölünün oraya yerleştirilmesi demektir. Bu uygulamanın yanı sıra Çepniler, cenazeyi gömme işlemini bitirdikten sonra mezarlıkta şeker, lokum, lokma gibi yiyecekler yemektirler.

“Cenazeyi dört kişi mezarlığa götürür, ama evinden cem evine kadar herkes cenazeyi taşır. Mezarı kazanlar, bilen kişilerdir. Cenazeyi kabre yakınları koyar, bağlarını çözerler. Cenaze kabre konulmadan önce mezarın yan tarafı içeri doğru oyulur öyle konur buna “Sapıtma” denir. Sünniler sapıtma yapmazlar. Oyulan yere cenaze sokulur, üstüne de tahta sıralanır ve üzerine toprak atılır. Toprak, kabrin üstünde yükselinceye kadar atılır. Cenaze gömüldükten sonra kabre baştan başa su dökerler. Bu çok eski bir gelenektir.” [H.Uçar-Güvemçepni]

“Orada dua okunur ve gömülür. Mezara gömmeye gidenler, orada mezarın başında lokum, bisküvi yerler. Ölüyü gömmeye giderken, lokma dökerler, lokum alırlar. Onları mezarlıkta yerler. Orada bulunanlar götürülen lokmayı, lokumu yerler.”
[M.Mutlu-Çukurhüseyin]

“Cenaze gömüldükten sonra tatlı, lokum, bisküvi, sigara gibi şeyler dağıtılır.”
[R.Ayhan-Akyar]

“Sabah ölen ölü öğlen gömerler. Ölü bekletilmez, hemen gömülür. Cenaze namazına kadınlar da katılır. Hep birlikte kırlar. Cenazeyi erkekler taşır, mezarı köydekiler kazar.” [D.Solak-Çukurhüseyin]

“Eskiden cenaze işlerini, dışardan gelen bir imam değil, bizim kendi içimizden dedeler, babalar, şıhlar tarafından görevlendirilenler yapıyormuş, ama zamanla değerler asimle olduğu için, köye cami yapıldı, son altmış yetmiş yıldan bu yana cenaze işlerini çevre köylerdeki hocalar hallediyor. İslam’a uygun bir şekilde yapılır. Cenazeyi gömerken, mezarın içine ev yaparlar, cenazenin üzerine toprak atıp da o şekilde değil de evleyerek gömerler. Bir hayvan cenazesi gömer gibi değil. Ölüyü mezarın içinde açılan yuvaya saklarlar.” [E.Işık-Kocasinan]

“Cezeneyi kabre, mezarı kazanlar koyar. Cezeneyi kabre koymadan, kabrin alt kısmı içeri doğru oyulur. Ölünün gireceği şekilde alt tarafı oyulur. Ölü o oyulan yere yerleştirilir. daha sonra ölünün üstüne tahta döşenir. Tahtalar dik dik konur. Mezarın alt tarafının oyulmuş yerinin önü tahtalarla kapatılır. Yan taraf da toprakla doldurulur. Mezarın içinde cezenenin sığabileceği bir ev yapılır. Mezara herkes toprak atar.”
[N.Doğan-Kocabük]

“Mezar kazılır. Sonra kible tarafı oyulur. Oraya da **koylama** denir.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Toprağı ilk önce gözüne atarlar ölünün.” [H.Uçar-Güvemçepni]

d) Telkin

Ölen kişinin gömülmesinin ardından ona bazı hatırlatmalarda bulunulur, buna telkin denir. Burada amaç, diğer dünyada sorguya çekilmeden evvel bu dünyada bazı şeyleri hatırlatmaktır.

“Ölen kişinin annesinin ismini söylemedir. Erkek de olsa kadın da olsa ölen kişinin annesinin ismi söylenir. Cenaze gömüldükten sonra hocanın yanında salih bir kişi kalır, hoca telkin duasını yapar. Salih kişi hocanın sol yanında durur. Telkin duası da Kur’an’dan alınan bir duadır. Burada hoca kabre doğru eğilir ve üç kere ölen kişinin adını ve annesinin adını söyler.” [H.Uçar-Güvemçepni]

“Cenaze Cem evinin önüne getirilir, hoca burada ona talkın verir, tabuttan ‘tak’ diye ses gelince kaldırılır.” [M.Oğuz-Kavakbaşı]

c. Ölüm Sonrası

Ölümün akabinde cenaze evinde Kur’an-Kerim okutmak yaygın bir davranıştır. Bu gibi uygulamaların ardında ruhun eve gelip ardından nelerin yapıp yapılmadığını kontrol ettiğine inanma vardır.⁴⁴⁹

Çepnilerde ölünün gömüldü akşam Kur’an okunur. Kur’an yedisinde, elli ikisinde, senesinde de okunur. Ölünün yıkandığı yerde üç gün ocak yakarlar. Üç günden sonra ocak söndürülür. Su ısıtmak için yakılan ateş orada üç gün yakılır, söndürülmez. Yine oraya üç gün su koyarlar, orada mum yakarlar, çıra yakarlar. Üç gün kaplar suyla dolu durur, ateş yanar. Üç gün sonra o yunağı bozarlar.

“Cenaze evden çıktıktan sonra evin ortasına kara bir çivi çakılır. Bu çivi cenazenin yattığı yere çakılır. Bir de geride kalanların yüreği taş gibi olsun diye bir taş getirilip evin ortasına koyarlar. Ölünün mezara konulduğu akşam sofrata atarlar, yemek yaparlar, yerler içerler. Yedi gün Kur’an okunur. Ev temizlenir, evde ne varsa temizlenir.” [N.Doğan-Kocabük]

1) Cenaze Evi

Ölünün gömüldüğü gün cenaze evinde yemek verme geleneği, Türk kültüründe mazisi çok eski bir gelenektir. Anadolu’nun pek yerinde bu uygulama devam etmektedir. Ayrıca Türk topluluklarında da bunu takip edebilmekteyiz. Balıkesir Çepnilerinin ölüm hadisenin gerçekleştiği günde verdikleri yemeğe benzer bir uygulamayı Ali Rıza Yalın

⁴⁴⁹ A. Şekür Turan, (1986), “Afganistan Kazak Türklerinde Ölü Gömme Âdetleri”, *Türk Folklorunda Derlemeler 1986/1*, (Ankara), s. 309.

haber vermektedir. Yalgın bu yemeğe “Kazma takırtısı ziyafeti” adının verildiğini söylemektedir.⁴⁵⁰ Çepnilerde de bu yemeğe “Kazma Küpürtüsü, Çapa Küpürtüsü, Eren Aşı” gibi adlar verilmektedir.

“Birisi öldüğünde hayvan keserler, yemek pişirirler. Ölü mezara konulup geldikten sonra hemen yemekler konur, yenir. Yemek ölü evinde yenir. bu ilk gün yenen yemeğe ‘Kazma kübürtüsü’ denir. ‘Kazma kübürtüsü’nde kuzu, oğlak ne varsa kesilir, yenir. Bunun yanında tatlı da yapılır, tatlı genellikle helva olur.” [İ.İşık-Kocasinan]

“Bizim burada cenaze gömülüp eve geri gelinceye kadar yemek yapılırdı. Mezara gidenler, mezarıcı, mezarlığa gidenler eve gelip yemek yerlerdi. Hayvan kesilirdi. Buna ‘Çapa Küpürtüsü’ derler. Bunu son zamanlarda kaldırdık. Artık yemek yerine çay ikram ediliyor. Benim ninem öldü rahmetli babam hayvan kesti. [H.Uçar-Güvemçepni]

“Kazma küpürtüsü, mezarı kazanlara kurban keserler, yemek verirler.” [AUçar-Akyar]

“Ölüyü gömüp gelenlere verilen, ölü çıkan evde verilen yemeğe eren aşı denir. Ölü gömüldükten sonra orada kaç kişi varsa onlara yetecek kadar elliyse elli, yüzse yüz kişilik yemek yapılır buna denir. Hayvan kesilir, yemek yapılır. Çorba, pilav ne yemek varsa yapılır. Cenaze evden çıktığı anda hayvan kesilir, ölen kişinin ruhuna değsin derler. Eskiden yemek öldüğü gün verilirdi.” [M.Oğuz-Kavakbaşı]

Çepnilerde cenazenin defnedilmesinin ardından verilen yemek Kazak ve Kırgızlarda da verilmektedir. Kazak ve Kırgızlarda kesilen bu kurbanın vefat eden kişiyi Tanrı'nın cennetine götüreceğine inanmaktadırlar ve kurban edilen hayvanın kafası, derisi, kemikleri mezara bırakılmaktadır.⁴⁵¹

⁴⁵⁰ Ali Rıza Yalman (Yalgın), (1977), *age.*, s. 61.

⁴⁵¹ Bu konuyla ilgili olarak bk. Mehmet Aça, (1999), “Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu)”, *Milli Folklor*, C. 6, S. 43, Güz, s. 24-33.

2) Ölünün Günleri

Türkler, daha İslâmiyet’le tanışmadan önce öte dünya düşüncesine sahip olmuş bir toplumdur. bu dünyadan sonra bir diğer dünyanın daha olduğu, insan öldüğünde kademe kademe bu dünyaya intikal ettiğine inanılmıştır. Bu geçiş esnasında geçen süreye göre bazı pratikler ve inanışlar oluşturulmuştur. Ölünün belirli günlerde bazı şekillere girdiği, bazı yerlere ulaştığına inanılmıştır. Sonuçta ölünün 3, 7, 40 ve 52. günlerinde bazı uygulamaların yapıldığını ve yapılmakta olduğunu görmekteyiz.

Hakaslarda ölenin üçüncü, yedinci ve kırkıncı günlerinde yemek verilmektedir.⁴⁵² Kazak ve Kırgız Türklerinde ölünün üçüncü, yedinci, kırkıncı, yüzüncü ve yılında ölüyü anma törenleri düzenlenmektedir.⁴⁵³ Türkmenler de ölünün ardından kurbanlar kesmekte, hatta yemeklerin bir kısmını da mezarın üstüne dökmektedirler.⁴⁵⁴

Bu uygulamaların ve inançların Balıkesir Çepnileri arasında aktif bir şekilde yer aldığını söyleyebiliriz. Balıkesir Çepnileri de ölünün 3, 7, 40, 52. günlerini anma töreni haline getirmiştir. Bu tarihlerde mutlaka yiyecekler hazırlanmakta ve ikram edilmektedir.

“Birisi öldüğü zaman, öldüğü gün yemek yapılır. Ölümün üstünden kırk geçtikten sonra hayvanlar kesilir, civar köylere de haber verilir, onun için hayır verilir. Bütün köy de davet edilir, yenilir, içilir. Kırkında veya elli ikisinde yapılır. Burada mutlaka hayvan kesilir, çeşitli yemekler yapılır. Pilav, fasulye, et haşlaması, hoşaf, helva vb. yapılır. Burada yemeklerin çeşidi imkana bağlıdır.”

“Eren aşından sonra üçüncü gün de hayır yapılır. Yedisinde de hayır yapılır. Üçünde ve yedisinde lokma dökülür. Ölünün ağzı açılması için lokma dökülür. Bu dünyada dağıtılanları, ölü öbür dünyada yemiş. Mezarlara su kabağının içinde ruhuna değsin, içsin diye su koyarlar. Ölünün kırkı, elli ikisi ve senesi olur. Kırkıdaki ve senesindeki yemekte her türlü yemek olur, hayvan yine kesilir. Bütün yemeklerde

⁴⁵² Yakup Deliömeroğlu, (1997), “Hakasların Geleneksel Kültürüne Dair Bir İnceleme”, *Milli Folklor*, C. 5, S. 33, Bahar, s. 48.

⁴⁵³ Mehmet Aça, (1999), *agm.*, s. 25.

⁴⁵⁴ Işıl Altun, (2004), *age.*, s. 344.

hayvan kesilir, maddi gücü olmayanlar bunları yapamazlar, onlar da hoş karşılanır.”
[İ.Işık-Kocasinan]

“Yedisinde köylü toplanır, lokma yapılır, bisküvi, lokum dağıtılır. Kur’an okunur, halka ikram yapılır. Kırkında hayvan kesilir, elli ikisinde yemek verilir.”
[A.Çolak-Yaylacık]

“Yedi gün sonra yedisi yapılır, Kur’an okunur, lokma dökülür.” [G.Özden-Düpecik]

“Ölünün yedisi, kırkı, senesi olur. Yedisinde lokma dökülür, lokum dağıtılır. Burada dağıtılınca ölü yemiş. Dağıtmazsan aç kalırmış.” [N.Ayhan-Elyapan]

“Yedisinde hocası çağrılır şehre gidilir. Ne dağıtılmak isteniyorsa alınır. Dağıtılır. Sokakta okul çocuklarına verilir. Mevlit okutulur.” [R.Ayhan-Akyar]

“Ölünün yedisinde lokma dökülür dağıtılır, şeker alınır dağıtılır. Ölünün elli ikisi de yapılır. Hayvan kesilip yemek yapılırca buna ‘**Kazan hayrı**’ denir. Hayırda bulgur, kavurma, yahni, hoşaf vardır. Ölünün senesinde mezarı yaptırılır, köye yemek verilir, köylü doyurulur.” [M.Oğuz-Kavakbaşı]

“Ölünün yedisinde lokma yapılır. Kırkında veya elli ikisinde ‘Hayır’ yapılır. Kırkında veya elli ikisinde hayvan kesilir, iki üç çeşit yemek yapılır. Yemekler arasında; kavurma, pilav, yahni, tatlı vb. vardır.” [H.Uçar-Güvemçepni]

“Ölümden sonra yedi gün yeme içme olur, yenilir, içilir. Ölünün yedisi olur. Yedisinde hayvan kesilir, lokma dökülür, sofraya olur, gidenler de ölü evine boş gitmez. Çay, şeker alır gider. Ölünün yedisi, kırkı, elli ikisi ve sene başısı olur. Kırkında hayvan keserler. Burada büyük hayvan keserler. Elli ikisinde de hayvan keserler. Sene başısında yine yemek yenir, yemeğe gidenler boş gitmez bir hediye alır giderler. Çay, şeker, bulgur, pirinç götürürler. ‘Cenaze evinde yapılan yemeğe benim de bir katkım olsun’ derler.” [N.Doğan-Kocabük]

Defin sonrası, ölen kişinin yakınlarıyla, ailesiyle ilişkisini tamamıyla kesmediği inancından hareketle ölünün bu dünyayla bağlantısını tamamıyla kesene kadar ölüye saygı göstermek, ruhunu diğer tarafta şad etmek için belirli günlerde ona anma törenleri

düzenlenmiştir.⁴⁵⁵ Bu uygulamalar, bütün Türk topluluklarında yer aldığı gibi İslâmiyet'in içinde de kendine yer edinmişlerdir. Çepniler de bu gelenekleri yaşatarak bu şubeler arasında bulunduğunu göstermektedir.

3) Dardan İndirme

Çepnilerin Alevili inançlarıyla bağlantılı olan “Dardan İndirme” ölümün ardından yapılan uygulamalar arasında yer almaktadır. Bu uygulama Cem evinde yapılmaktadır. Cem’de toplanan canlar “Hakk’a yürüyen için hayır” yaparlar.⁴⁵⁶ Burada vefat eden kardeşlerinin günahları affedilmesi için niyaz edilir, kurban kesilir. Cem’de hazır bulunanlar ölen candan alacakları varsa varislerinden alabilir, ölen cana haklarını helal ederler. Bu “Lokma Erkanı” vefat eden kişinin o toplumla ilişkisinin kesilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca geride kalanlar, ölen kişinin öbür dünyada günahlarının affedilmesi için kurban kesip hayırda bulunurlar.

“Dar denilen Cemdeki meydandır. Adamın suçu varsa kurban kesip dardan indirilir. Muhasip ölünce hanımıyla beraber kurban kesilir. Böylelikle suçu affedilir. Suçu yoksa mekanı iyi olur. Kurban kesilmeden evvel, dede kurbanı dualar. Buna “tığlamak” denir. Kurbanı Cemdeki insanlar yer, harice et nasip olmaz.” [A.Sarı-Güvemçepni]

4) Ölünün Eşyaları

Ölünün eşyalarıyla ilgili olarak birkaç uygulamanın yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki, ölünün eşyalarını fakir fukaraya vermek ikincisi ise yıkanarak evde saklamaktır. Ancak her ikisinde de bir an evvel giysileri yok etme amaçlanmaktadır. Başkalarına verince zaten uzaklaşacaktır. Yıkama işlemiyle de ölüye ait izler silinmek istenmektedir. Hatta bu izi ortadan kaldırmak için giysilerin yakıldığı da görülmektedir.⁴⁵⁷

“Ölünün eşyaları fakire fukaraya verilir ölenin hayırına verilir.” [D.Solak-Çukurhüseyin]

⁴⁵⁵ Mehmet Aça, (1999), *agm.*, s. 24.

⁴⁵⁶ Bedri Noyan, (1993), “Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan IV”, *Cem*, C. 2, S. 21, Şubat, s. 47-48.

⁴⁵⁷ Sedat Veyis Örnek, (1979), *age.*, s. 75.

“Ölünün eşyaları yakılır. Ölü elbisesi diye kimse giymez. [H.Uçar-Güvemçepni]

“Ölünün eşyası evde durdurulmaz. Fakire fukaraya verirler ya da gömerler.”

[A.Çolak-Yaylacık]

“Ölünün eşyaları fakire, fukaraya verilir, bazen de gömülür.” [M.Dalkıran-Soğanbükü]

“Genç olursa ölen elbiselerini veriyorlar. Yaşlı olursa yakıyorlar.” [K.Ayhan-Akyar]

5) Ölüm ve Ruhla İlgili İnanmalar

İnsan bedeninin yok olmasına rağmen ruhun yok olmadığı, çeşitli şekillere girebileceği düşüncesi, ruhla ilgili pek çok inancın doğmasına sebep olmuştur. Ruh beden ayrılığını savunan düşüncelerden en önemlisi Animizmdir. Animist anlayışa göre her nesnenin bir ruhu vardır ve bu ruh zaman zaman nesneden ayrılarak seyahatler yapabilmektedir. Tylor, insanın rüya görmesi esnasında aslında ruhunun dolaştığını söylemektedir. Ölümde ise ruh bedeni tamamen terk eder ve ölüm ortaya çıkar.⁴⁵⁸ Eski Türklerde ölen kişinin ruhunun şaman tarafından yeraltına gönderilinceye kadar evin etrafında dolaştığına inanılmıştır.⁴⁵⁹ Ruhla ilgili inançlarda Eski Türkler, canın ruha dönüştüğünü, bu ruhun ailesini zaman zaman ziyaret ettiğini, eğer ruha yiyecek bağışlanmazsa o zaman ruhun yakınlarına kötülük edebileceğini düşünmüşlerdir.⁴⁶⁰

“Ölünün yıkandığı yerde üç gün ateş yakılır. Ateşe ölünün ruhu gelirmiş. Ölünün yıkandığı yere su da konur, oraya gelip içermiş. Yıkandığı yerde akşamdan su konur, sabah bakıldığında su yoktur.” [N.Doğan-Kocabük]

“Birinin mezarından yılan çıkarsa ‘Bunu toprak kabul etmedi’ derler. [A.Çolak-Yaylacık]

“Ölünün kanının aktığı yeri yıkamazsan, ölünün ruhu oraya gelirmiş.”

[V.Duran-Kocasinan]

⁴⁵⁸ Sedat Veyis Örnek, (1995), 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, (İstanbul), s. 24-25.

⁴⁵⁹ Işıl Altun, (2004), *age.*, s. 347.

⁴⁶⁰ Mehmet Aça, (1999), *agm.*, s. 24.

“Ölünün ruhu evine elli ikisine kadar gelirmiş.” [H.Demirkıran-Çukurhüseyin]

“Ruh beyaz gölge gibi gelirmiş.” [N.Doğan-Soğanbükü]

“Ruh beyaz kuş gibi gelirmiş. Adamın birisi ölmeden önce evine beyaz bir kuş gelmiş. Oğlu bu kuşu kovalamış. Kuş uçmuş uçmuş tekrar evin üstüne konmuş. Adam ölünce kuş da birlikte uçmuş gitmiş. Adamın birisi ölüm döşegindeymiş. Herkes başında bekliyormuş, pencereden bir kelebek girmiş. Bu kelebek uçmuş uçmuş pencereden çıkıp gitmiş ve adam da ölmüş. Oradakiler ‘İşte ruhu gitti’ demişler.” [M.Oğuz-Kavakbaşı]

“Ölen kişiler yakınlarının rüyalarına girip lokma, süt vb. şeyler isterler. Canlarının çektiğini söylerler. İstediklerini dağıtmayanlara musallat olurlar, onları hasta yaparlar, rahatsız ederler.” [H.Uçar-Güvemçepni]

6) Yas Tutma

Yas tutma, ölümün ardından verine en doğal tepkidir. Sevdiği, birlikte yaşadığı, alıştığı insandan ayrılmanın verdiği üzüntü, geride kalanlara bazı davranışlarda bulunmaya zorlamaktadır. Bunlar arasında, karalar giymek, çok fazla gülmek, şık giyinmemek gibi ölen kişi için üzüntü duyulduğunu ifade edici davranışlar bulunmaktadır. Yas dönemindeki adet ve pratikler, ölen bireyin acısını hafifletmek, yokluğuna alışmaya yöneliktir.⁴⁶¹

Balıkesir Çepnilerinde yas döneminin en karakteristik yönü, karalar giymektir. Türklerde yaygın bir şekilde uygulanmış olan bu adeti Çepniler devam ettirmektedirler. Yas süresinde kesin bir zaman dilimi yoktur, yas süresi ölenin yaşına göre, ölüm şekline göre değişmektedir. Yas süresince kadınlar siyah elbise giyerler, ev halkı televizyon izlemez, radyo dinlemez. Ayrıca Çepnilerde yas kaldırma gibi bir uygulama yoktur.

“Ölünün yakın akrabaları yas tutar. Kadınlar başlarına kara bağlarlar. Yakınları ağlar, sızlar. Yasın günü ölenin yaşına göre değişir, yaşlı ise bir hafta yas tutulur, gençse kırk gün iki ay tutanlar vardır. Yas tutanlar siyah giyerler. Erkekler de kırk gün tıraş olmazlar.” [N.Doğan-Kocabük]

⁴⁶¹ S.Veyis Örnek, (1979), age., s. 81.

“Yas tutanlar, aş ekme yemezler, kırk gün yas tutulur. Tıraş olunmaz, tırnak kesilmez, ilişkiye girilmez. Yas tutan kadınlar, kara giyerler, kara yazmayla başlarını sıkırlar.” [V.Yaşar-Kocasinan]

“Cenaze evinde ayna ters çevrilir, yas çekilir. Ayna kırk gün ters kalır, aynaya bakılmaz. Televizyon, teyp çalıştırılmaz. Yas tutulur, çok yakın olunca daha farklı olur, gönül zaten istemez.” [D.Kaplan-Çukurhüseyin]

7) Mezarlık

Çepnilerin mezarlıkları, tarihi olarak yeni dönemlere aittir. Çepnilerin Balıkesir’de iskanları, çok eskilere dayanmadığı için mezarlıkları da çok eski bir maziye sahip değildir. Bugün Çepni mezarlarının hemen hepsi günümüz alfabesiyle yazılı taşlardan oluşmaktadır. Sadece Kocasinan’da Arap harfleriyle yazılmış bir mezar taşı tespit edilmiştir.

Mezar ve mezarlık üzerine de kültürümüzde oluşmuş pek inanış ve uygulama vardır. Örneğin Kastamonu’da mezarın üstüne basmak günahdır, ayrıca mezarlıktaki ağaçlara dokunulmaz, meyvesi yenmez.⁴⁶²

Antalya’da mezarın üstü dallarla kapatılır ve kırkı geldiğinde duayla kaldırılır, buna “Mezar açma” denilmektedir. Mezarlıkta şeker ve lokum dağıtılır.⁴⁶³ Sivas Zara’da mezarın başında ateş yakılmaktadır.⁴⁶⁴

Çepniler, akrabaları yan yana bir araya gömmektedir. Herkes mezarlığa gömülmemekte, başka yere gömülmemektedir. Günümüzde mezarın başına mermer dikilmektedir. Eskiden kadınsa kadın yazması, erkekse erkek yazması dolandığını öğreniyoruz. Ayrıca ölen erkekse beyaz çaput, kadınsa yamşak bağlamaktadırlar.

⁴⁶² Abdulkerim Abdulkadiroğlu, (1987), “Kastamonu’da Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançları”, III. Milletlerarası Folklor Kongresi IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar), (Ankara), s. 9.

⁴⁶³ Mehmet Yardımcı, (1993), agm., s. 552.

⁴⁶⁴ S. Veyis Örnek, (1981), age., s. 92.

8) Mezar Ziyaretleri

Mezarlık ziyaretleri, kültürümüzde atalara duyulan saygının bir göstergesidir. Ölümlerin defnedildiği yerlerin de mesken olarak düşünülmesi sonucu, mezarları ziyaret etmek, mezarları temizlemek, mezara çiçek ekmek gibi çeşitli davranışlar oluşmuştur. Mezarlık ziyaretleri genellikle bayram önceleri, bayramlarda ve din açısından kutsal günlerde yapılmaktadır.

Yozgat'ta mezarlık ziyareti arife günü ve bayram namazından sonra yapılmaktadır. Mezarlığa; su, fidan, Kur'an-ı Kerim götürülmektedir.⁴⁶⁵ Kayseri'de Kazak ve Uygur Türkleri, mezarlık ziyaretinde buğday, darı gibi hububat ürünleri götürüp kuşlar yesin diye mezara bırakmaktadırlar.⁴⁶⁶ Muğla'da mezarın yanına dut, selvi ve meyve ağaçları dikilmektedir. Özellikle mezar ziyaretlerinde mezara mersin bırakılmaktadır.⁴⁶⁷ Bütün bu uygulamalar, ölünün ruhunun mezarlıktaki ağaçlara geçtiği inancıyla ilgili olmalıdır.

Balıkesir Çepnileri, mezarlık ziyaretlerini arife ve bayram günlerinde yapmaktadırlar ve mezarlığa ağaç dikme geleneği burada da devam etmektedir.

“Bayramlarda ziyaret yapılır. Gurbette olanlar geldiklerinde yaparlar. Mezara çiçek dikerler, meyve ağacı dikerler. İncir, ayva, nar, servi gibi ağaçlar dikerler. Navruz çiçeği dikerler, mavi mavi açan bir çiçektir. Ziyarete gidenler, mezarın üstüne su dökerler, toprak atılır, çiçekler kurutulmaz, devamlı sulanır, bakılır. Mezarın başına bardakla veya testiyle su koyarlar. Ölünün ruhu içermiş.” [N.Doğan-Soğanbükü]

“Kabirleri bayramlarda çok ziyaret eden olur. Arife günü, bayramın birinci günü de kabir ziyareti olur. Ziyarete gidenler, kabre toprak atar, mezara su döker, çiçek koyar, etrafını temizler, dua okur. Bilen kendisi okur, bilmeyen hocaya okutur.” [M.Oğuz-Kavakbaşı]

⁴⁶⁵ Mustafa Uslu, (1997), “Yozgat Yöresinde Dini Bayram Hazırlığı Kutlaması ve Mezar Ziyaretleri”, *Milli Folklor*, C. 5, S. 33, Bahar, s. 141.

⁴⁶⁶ Harun Güngör, (1992), “Kayseri’de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Âdet ve İnanışları”, *Milli Folklor*, C. 2, S. 14, Yaz, s. 10.

⁴⁶⁷ Aydın Durdu, Bircan Kalaycı Durdu, (1998), “Geçmişten Günümüze Ölüm Âdetleri ve Kemaliye Köyü’nde Ölüm”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997*, (Ankara), s.

“Mezara arife günü giderler. Mum yakarlar. Çiçek koyarlar, selvi dikerler.”

[R.Ayhan-Akyar]

9) Mezar Taşları

Mezar taşları, toplumun inancını, düşüncesini, tarzını yansıtmaları açısından incelemeye değer hususlardan birisidir. Mezar taşlarının karakterini, inanç ve düşünceler şekillendirmektedir. Taşlara bakıldığında ait olduğu kültüre dair pek çok ipucu vermektedir. Ölenin kadın mı erkek olduğunu, niçin öldüğünü, mezar sahiplerinin hayat anlayışlarını bu taşlar bize söylemektedir.

Anadolu’da mezarlık taşlarının şekline göre de erkek kadın ayrımı yapılmıştır. Erkek mezarlarının baş kısımları; kavuk, fes, sarık gibi şekillerde olabilmektedir. Kadınların baş kısımlarında ise çok fazla şekillendirmeye gidilmemiştir.⁴⁶⁸ Mezarların kime ait olduğunu belirtmek için de mezarlara çeşitli şekillerde yontulmuş taşlar da dikilmektedir.⁴⁶⁹

Balıkesir Çepnileri son zamanlara kadar mezar taşlarını sade birer taş olarak belirlemişlerdir, ancak günümüzde mermer taşları tercih etmektedirler. Mezar taşlarının üzerine ölenin adı soyadı gibi bilgileri kayıt edildiği gibi, bazı sözler de kaydetmektedirler. Mezar taşlarından ayak kısmına dikilenlerde genellikle “hayat ağacı”nı sembolize eden ağaç resmi yapılmaktadır. Mezarlarda yatan ölünün cinsiyetine göre yazma bağlamak da yaygın bir gelenektir. Erkek mezarlarının baş kısımlarını fes şeklinde yapılmasına az da olsak rastlamış bulunuyoruz. Mezar taşlarının baş kısımlarına ayyıldız yaptırıldığı da gözlemlenmiştir. Mezarlıklarda genellikle her mezarın başında bir ağaç bulunmaktadır. Bazılarında iki üç tane olabilen bu ağaçları mezar sahipleri dikmektedir. Burada mezar taşlarında geçen sözlere dair bazı örnekler vermek istiyoruz. (Mezar resimleri için bk. Ekler)

Kendisinin Çepni ve Eyne Hocalı olduğunu söyleyen ve yirmi iki yaşında vefat etmiş gencin mezar taşında şöyle yazmaktadır:

⁴⁶⁸ Ali Rıza Önder, (1978), “Mezar Taşlarında Halk Kültürü”, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri V. Cilt, (Ankara), s. 278.

⁴⁶⁹ Tuncer Gülensoy, (1989), *Orhun’dan Anadolu’ya Türk Damgaları*, (İstanbul), s. 169.

“Yıllardır yıllardır yazdım okudum
 Yaban ellerinde yazdım okudum
 Gurbet cefasında bezdim okudum
 Hasretim, hasretim yanarım kardaş

Bir bahar sabahı sevinçle kalktım
 Okul bitti dediler övünçle kalktım
 Vatan hizmetine güvençle kalktım
 Yanarım, yanarım, yanarım kardaş

Okulu bitirdim köyüme dedim
 Eşe dosta, akrabaya, soyuma dedim
 Öpüp koklaşalım doyana dedim
 Hasretim, hasretim, hasretim kardaş

Bigadiç kazası Akyar’dır köyüm
Eyne Hocalıdır Çepnidir soyum
 Kapkara toprağa uzandı boyum
 Yanarım, hasretim, yanarım kardaş

Gel dedim yârime birazcık gezek
 Doyamadım sana yıllardır uzak
 Sıla yollarında zalim bir tuzak
 Kurmuşlar önüme yanarım kardaş [Akyar/Bigadiç]

Otuz yaşında motosiklet kazasında vefat eden kişinin mezarında yazanlar:

Mezarını yol üstüne kazdılar

Bu kara yazıyı sana mı yazdılar

Genç yaşta yuvanı bozdular

Bindiğin motor yokuş etti yolunu

Felek kırdı genç yaşta kolunu

Kimlere bıraktın beğendiğin malını [Akyar/Bigadiç]

Kavakbaşı köyünde “Ocak” diye bilinen “Dede” soyundan gelen bir kadının mezar taşında adeta şeceresi yazmaktadır: .

Köse Süleyman evlatlarından

Balkan harbi şehitlerinden

Bayraktar İsmail Bey torunu

Molla Musa oğlu

Şehit İsmail Oğuz eşi

Senem Cura Oğuz [Kavakbaşı]

Bir diğer mezar taşı:

Bu dünya iki kapılı hanmış benim için

Han değil bir hayalmiş

Annem kara giymiş

Kara bağlamış kader böylemiş

Bu dünyada yüzüm gülmedi

Annem ağladı da geri gelmedim
 Ağlama anne ağlama kader böylemiş

Bir diğer mezar taşı:

Açılmadı soldu benim gülüm
 Kafesten uçtu benim bülbülüm
 On yedi haziran ayrılık günüm
 Ağlama annem kader böylemiş [Güvemçepni]

1981 tarihli mezar taşında yazanlar:

İptidamızdır lâserik
 İmtihamızdır layemut
 Meftıkıl entenut
 Entemut imlasını fehmeyledik
 Ölmeden evel ölüp geçtik
 Mimatımdır Ali
 Hulkumuz sahi yelidimiz
 Muhammettir imanımız Ali
 Bektaş Oğlu
 Hasan Gezgin [Güvemçepni]

5. Bayramlar ve Kutlamalar

Bayramlar, toplumsal birlikteliğin, kültürel değerlerin sağlamlaştırıldığı dönemlerdir. Bayramlarda toplumlar, yıpranmış olan, aşınmış olan birlik ruhunu tekrar tazeler. Bunları yaparken de bazı eylemlerde bulunur ve davranışlar da bayramlara ait gelenek ve göreneklerin oluşmasını sağlar. Türk kültürü, bayram kutlamaları açısından da çok renkli bir külliyata sahiptir. Kutlanan bayramlar arasında; Nevruz, Hıdrellez, Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı vb. gösterilebilir.

Balıkesir Çepnilerinde kutlanan bayramlar, Hıdrellez, Ramazan ve Kurban bayramlarıdır. Nevruz bayramı artık yerini Hıdrelleze bırakmış durumdadır. Çepnilerin en fazla önem verdiği bayram Hıdrellezdır. Hıdrellez günü bütün Çepniler kutlamalara katılmaktadırlar. Ramazan ve Kurban Bayramları da kutlanmaktadır, ancak Hıdrellez kadar rağbet görmemektedir.

a. Ramazan Bayramı

Ramazan Bayramı'nda Çepnilerin ziyafet yaptığını, konu komşularından, akrabalarından bazılarını davet ederek yemek yediklerini, bayramlaşıp sohbet ettiklerini, küslerin barıştıklarını görmekteyiz. Çepniler Ramazan ve Kurban bayramlarını diğer bölgedeki Müslümanlar gibi geçirmektedir.

b. Kurban Bayramı

Kurban bayramı hususunda görüştüğümüz Çepnilerin pek çoğu Kurban ve Ramazan Bayramlarına dair pek fazla bir şey yapmadıklarını söylemişlerdir. Yine kaynak şahıslardan birisi "Ramazan ayını tanımam, bizim orucumuz 12 gündür ve Muharrem ayındadır, İmam-ı Hüseyin yasındadır" şeklinde cevap vermiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Çepnilerde Ramazan ve Kurban ayına dair çok fazla gelenek oluşmamıştır.

c. Hıdrellez

Hıdrellez, Türklerin bayram olarak kutladığı, çevresinde pek çok inanışın ve pratiğin oluşmuş olduğu bir bahar bayramıdır. Türk kültüründe Hızr-İlyas ikilisi olarak bilinen ve özellikle karalarda dolaştığı söylenen Hızır'a ait yüzlerce inanış vardır. Bu

inancıların birleştiği nota, Hızır'ın darda kalanlara yardım etmesi ve geçtiği yerlere bereket getirmesidir.

Hızır'ın kaynağına dair ulaşılmış kesin bir sonuç yoktur. İslâm kaynaklarında Hızır, Tanrı tarafından insanlığa gönderilmiş, istediği zaman istediği kişilere ulaşabilen ulu bir şahsiyettir. Rivayetlerde ise Hızır'la İlyas kardeş veya arkadaştır. Bu vasfiyla pek çok hikâyede, anlatıda yer almıştır.⁴⁷⁰ Halkın nazarında Hızır; kimi zaman veli, kimi zaman nebi, kimi zaman peygamberdir.⁴⁷¹

Hızır geleneği ile ilgili inançlar, Türkiye, Balkanlar, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan gibi hemen bütün Türk coğrafyasında yaşatılmaktadır. Kaynak olarak İslâm coğrafyası gösterilmesine rağmen, Türk insanının zihninde yaşayan, geleneklerle örülü bir Hızır düşüncesi vardır.⁴⁷² Efsaneye göre Hızır âb-ı hayat suyunu içmiştir. O nedenle ölümsüzdür ve bu ölümsüz hayatını insanlara yardım ederek geçirmektedir. Hızır ve İlyas yine aynı efsanede ayrılmışlar ve her yıl 6 Mayıs'ta bir araya gelmektedirler. Bu gün de Hıdrellez Bayramı olarak kutlanmaktadır.⁴⁷³

Balıkesir Çepnilerinin en fazla rağbet gösterdikleri bayram Hıdrellez Bayramıdır. Bu rağbetin altında yatan neden, onların inançlarında Hızır'ın önemli bir konumda olmasıdır. Bektaşilik ve Kızılbaşlıkta Hızır kutsanmaktadır. Bektaşilikte yer alan 12 posttan Mihmandar Postu, Hızır'ı temsil etmektedir. Ayrıca Alevi Dedeleri, Hızır'ı yaptırım gücü olarak da kullanmaktadırlar.⁴⁷⁴ Alevi-Bektaşi inancı için ulu şahsiyetlerden birisi olan Hızır'ın İlyas'la buluştuğu gün Çepniler için önem arz etmektedir.

Hıdrellez Bayramı ile konuştuğumuz her kaynak şahsın ağzından öncelikle "6 Mayıs'ta Hızır ve İlyas'ın bir araya geldiği gündür." cümlesi çıkmıştır. Kavakbaşı Köyü'nde görüştüğümüz Dede Murat Oğuz, Hıdrellez gününün, Hz. Adem'in

⁴⁷⁰ Kemal Güngör, (1956), "Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hıdrellez Törenlerine Dair Bir İnceleme", *Türk Etnografya Dergisi*, S. 1, s. 56.

⁴⁷¹ Ayşe Yücel, (2002), "Türk Dünyasında Hıdrellez Kutlamaları ve İşlevleri", *Milli Folklor*, C. 7, S. 54, Yaz, s. 35-38.

⁴⁷² Umay Günay, (1995), "Ritüeller ve Hıdrellez", *Milli Folklor*, S. 26, s. 3.

⁴⁷³ Enver Aras, (2002), "Türklerde Hıdrellez Geleneği", *Milli Folklor*, C. 7, S. 54, Yaz, s. 39-54.

⁴⁷⁴ Ahmet Yaşar Ocak, (1990), *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, (Ankara), s. 108-109.

yaratıldığı gün, Kur'an'ın indiği gün, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulduğu gün, Nuh'un gemisinin karaya indiği gün olduğunu söyleyerek bugünün kendileri için önemli olduğunu söylemiştir. Şimdi Çepni köylerinden Hıdrellez'le ilgi tespitlerimizi vermek istiyorum.

“Altı Mayıs'ta Hıdır'la İlyas iki kardeş buluşurlarmış. İki kardeşin buluştuğu güne Hıdrellez denir. Hıdrellezde hayvan kesilir, dere boylarına gidilir, orada yenip içilir. Buranın halkı Tekke'ye gider, Boyoba'ya yatıra giderler. [N.Doğan-Soğanbükü]

“Eskiden Hıdrellezde davul zurna çalarlardı, eğlenirdi. Hıdrellez günü, sabah güneş doğmadan akan bir su varmış, o su zezem suyuymuş. Onu bulup içmeye çalışırlardı. Bu suya Hıdır suyu denirdi. Hıdrellezde oyunlar oynanırdı. Deve oyunu oynanırdı. Köyün gençleri yirmi otuz kişi bir araya gelirdi. ‘Bugün Hıdrellez arkadaşlar ne yapalım?’ derlerdi. Elleri çanları alırlardı, ev ev gezerlerdi. Vardıkları evlerden bahşiş alırlardı. Ev sahibi de bu gelen deve sahiplerine su dökerlerdi. Bunu yağmur yağdırmak için de yaparlardı. Ellerinde çanlarla evleri dolaşır erzak toplarlardı. Evden de onlara su serpilirdi. Bunu yapınca yağmur yağarmış. Bu topladıklarıyla da yemek yapıp yerlerdi.” [M.Dalkıran-Soğanbükü]

“Hıdrellez çok neşeli geçer. Normal bir bayram gibidir. Gençler salıncak kurarlar böyle büyük dallara salıncak kurarlar. Kızlar oğlanlar kurar. Ondan sonra tepelere gider ateş yakarlar. Ondan sonra dere boylarında hayvanın en güzellerini keserler, hayır gibi şeyler yaparlar. Oğlak keserler kuzu keserler balık yakalarlar derede. Orda gece olur, karanlık olur, ezandan sonra akşam büyük teker bulurlar. Odun yığarlar, Saat on ikiye bire kadar eğlenir gençler.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Gençler salıncak kurup sallanırlar. Genç kızlar güllere dilek dilerler. Kurban kesilir. Derelere tepelere gezmeye gidilir. Hıdrellez olacağı akşam güllere kırmızı havlular bağlanır. Dileğin kabul edilmesi için. Dilek tutanlar bezlerini güllere bağlarlar. Hıdrellez'de Tekke'ye giderler.” [Z.Solak-Çukurhüseyin]

“Hıdır'la Ellez'in 6 Mayıs'ta birleşmesine, birleştikleri güne denir. Hıdrellezde büyük bir meydan ateşi yakılır, üzerinden atlanır, eğlence yapılır. Bu ateşten atlanırken dilek tutulur. Dere boylarına gidip oğlak, kuzu kesenler de olur.” [H.Uçar-Güvemçepni]

“Hidrellezde ağaç direk üzerine çatal yapılır, uzun bir kalas çatala bindirirler. Bir ucunu bir kız binerdi, öbür ucuna onun emsali bir kız veya istediği bir oğlan binerdi. Ondan biri aşağı birini yukarı dönerlerdi. Efendim kızlar toplasılardı. Çalgıyla, dümbelekle Çalgı çalarlardı. Erkeklerde toplasır içki alırlar, masa kurarlar, alem yapar.” [C.Akey-Düpecik]

“Hidrellez ismi eski peygamberlerden iki kardeş varmış Hıdır ile Ellez bunlar Allah tarafından ayrılmış gurbete biri bir yana öbürü bir yana. Bunlar birbirini araya sora birbirini bulmuşlar. Bunlar birbirini 6 Mayıs'ta buluşmuşlar. Birbirine sarılıp ağlaşmışlar. Hidrellezde onların ağladığı misali de yağmur mutlaka yağar.” [K.Ayhan-Akyar]

“Hızır, geçtiği yerleri bereketlendirir. Darda kalanlara yardım eder. [Y.Aydın-Kocasinan]

“Hidrellezde durumu iyi olanlar kuzu keserler, acı tatlı yaparlar, yine evinde çoluğu çocuğuyla sohbet yaparlar. Buyur edecek kimseleri varsa buyur ederler, ziyafet yaparlar. Hidrellez günü iş yapılmaz, yapılan iş işe yaramaz.” [S.Coşkun-Kocasinan]

“Bunlar iki kardeşmiş. Senede bir kez buluşurlarmış. Altı Mayıs'ta buluşurlarmış. Hıdır'la Ellez bir araya geldiklerinde havada yağmur yağarmış. Hidrellez'de kendini bilen kurban keser. Burada Tekke denilen bir yer vardır. Orada bir evliya vardır. Oraya giderler, ziyaret ederler.” [N.Dalkıran-Soğanbükü]

“Hidrellezde herkes birbirine bir lokma ekmek yedirmeye bakar. O gün işe gidilmez. Hidrellez gününde Hıdır ile İlyas kardeşler dünyaya gelmişler ve hep o gün buluşurlarmış.” [R.Ayhan-Akyar]

Bütün açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Balıkesir Çepnilerinin asıl bayramı Hidrellez'dir. Bu güne ayrı bir önem vermekteler, bu günde kurban kesmekteler, yatırları ziyaret etmektedirler. Hidrellez kutlamalarının en canlı olduğu köylerin Çepni köyleri olduğu söylemek doğru olacaktır.

Balıkesir'de bunların haricinde Hidrellez'e dair gelenekleri İ. Hakkı Akay'dan öğrenmekteyiz. Akay, Hidrellez günü yemekler yapıp pikniğe çıktığını, Hidrellezle

ilgili olarak bu günde herkesin yeşillik üzerinde yuvarlandığını, yüzük oyunu oynandığını haber vermektedir.⁴⁷⁵ Kısacası ister Çepni olsun, ister Yörük olsun Balıkesir’de Hıdrellez eğlenceleri her zaman yapılmıştır. Bugün gelenek zayıflasa da Hıdrellez, kutlanmaya devam edilmektedir.

ç. Köy Hayrı

Balıkesir’de yaygın bir şekilde yapılan kutlamalardan birisi de “Köy Hayrı”dır. Bu hayırları köyler ortaklaşa düzenlemektedirler. Balıkesir’deki hemen her köy yılın belli zamanlarında köy hayırları düzenlemektedirler. Bu törenler incelemeye, değerlendirmeye değer nitelikte kutlamalardır. Mayıs-temmuz ayları arasında, özellikle mayıs ayında yapılan törenler, Hıdrellez, kutlamalarına benzemektedir, ancak bunu yapanlara sorduğumuzda amaçlarının Hıdrellez kutlamak olmadığı söylemektedirler. Bu hayırlar; bolluk, bereket hayırlarıdır. Tarımla ilgili kutlamalardır. Bahar aylarında böyle bir törenle hayırlı, bereketli, bolluk içinde geçen bir yıl temenni edilmektedir.

Balıkesir köylerinde büyük şenlikler halinde düzenlenen bu hayırlara Çepni köylerinde de rastlanmaktadır, ancak onların yaptıkları hayırlar köyler arası olamamaktadır. Alevi olan Çepnilerin köylerine Sünni köylerinden hayra gelen yok gibidir. Bu inanç farkı nedeniyle Çepniler hayırlarını kendi içlerinde yapmaktadırlar. Bu hayrın yapılışına dair aldığımız bilgilerde öncelikle hayırların başlama yerinin yağmur duaları olduğunu öğrendik. Bu bilgi ile hayırların yapıldığı dönem ile örtüşmektedir. Bahar aylarında yağmura ihtiyacı olan insanlar yağmur için dua yapmaktadırlar ve dualarda yemekler yapmaktadırlar. Bu uygulama zamanla her yıl yapılan köy hayırlarına dönüşmüştür.

Köy hayırlarının en önemli özelliği bol miktarda yapılan yemeklerdir. Çok sayıda kişinin yiyebildiği bu hayırlarda her şeyin bol yapılması, törenden sonra bereketin de, yağmurun da bol olması içindir. Ayrıca Çepniler, adak adadıklarında, yeni bir şey aldıklarında, ev yaptırdıklarında da hayır yemekleri vermektedirler.

⁴⁷⁵ İ. Hakkı Akay, (1942), *age.*, s. 147-148.

6. Diğer İnanmalar ve Uygulamalar

a. Nazar

Bakış anlamına gelen Arapça nazar kelimesi, bazı insanların bakışlarıyla bir hayvana, nesneye veya insana hastalık, sakatlık, ölüm getirmesi anlamını taşımaktadır.⁴⁷⁶ Nazara karşılık olarak “göz değmesi” de denilmektedir. Nazarın; insanlara, hayvanlara, eşyaya vb. her şeye değdiği söylenmektedir.⁴⁷⁷ Nazardan korunmak, nazar değenleri tedavi etmek için pek çok inanış ve pratik, nazar etrafında kümelenmiş bulunmaktadır. Psikolojik alt yapısında kıskançlık ve haset duygularının yattığı bu etkili kuvvet, gözden çıkarak insanlar ve nesnelere üzerinde etkili olmaktadır.⁴⁷⁸

Nazardan korunmak amacıyla yapılan pek uygulamanın varlığını bilmekteyiz. Bunlar arasında en çok bilineni mavi boncuk taşımaktır, ayrıca üzerlik otu, muska taşımak da diğer yaygın pratikler arasındadır. Nazar değen birisini tedavi etmek için “tuz patlatma, kurşun dökme, tütsü yapma, okuma” gibi uygulamalar yapılmaktadır.⁴⁷⁹

Balıkesir Çepnileri de yukarıda söylemiş olduğumuz inançlara sahiptirler. Nazarın renkli (gök) gözlü kişilerce yapıldığı, nazar değenlerin hasta oldukları, hasta olanların kurun dökerek, tuz patlatarak, muska yazdırılarak tedavi edilebileceği inançlarını taşımaktadırlar.

Nazarı geçen kişileri Çepniler şöyle tanımlamaktadırlar:

“Gök gözlü insanların nazarı daha çok geçer. Bu atalar sözüdür, öyledir.
[M.Şahin-Kocasinan]

“Gözü gök olanların nazarı çok geçer.” [H.Uçar-Güvemçepni]

“Yeşil gözlüklülerin nazarı geçer.” [N.Doğan-Kocabük]

⁴⁷⁶ P. Naili Boratav, (1973), *age.*, s. 126.

⁴⁷⁷ Orhan Acıpayamalı, (1962), “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar”, *DTCFD*, Cilt: XX, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran 1962’den Ayırabası, (Ankara), s. 1.

⁴⁷⁸ Sedat Veyis Örnek, (1981), *age.*, s. 74.

⁴⁷⁹ Orhan Acıpayamalı, (1962), *age.*, s. 25.

“Tamahkar adamın nazarı çok geçer. Fakir adam ‘Şu adam ne zengin, şu adamın zenginliği bana da geçse’ der. O adamın nazarı geçer. [M.Dalkıran-Soğanbükü]

“Nazar, gözün keskin olur öyle değer.” [A.Çolak-Yaylacık]

“Gözü çakır olanların, benzi sarı olanların nazarı daha çok değer. Onların nazarı hemen geçer. Gözü gök oldu mu, benzi de sarı oldu mu nazarı geçer.” [F.Solak-Karamanlar]

“Bazı adamın nazarı iner dik bakar, bir hayvana insana dik dik bakar bunun nazarı değer. ‘Amma da hayvan, amma da şunu yapmış’ der. Nazar değer. Bunu öyle deyince nazar değmemesi için ‘Maşallah’ demesi gerekir.” [B.Oğuz-Kavakbaşı]

Nazara karşı alınan önlemler de yine bilinen yöntemlerdir.

“Nazar değmesin diye çetlenbik ağacından bir şey yapılır, eve dama asılır. O ağaç dikdörtgen şeklinde kesilir, üzeri nakışlarla işlenir eve asılır. Muska yaparlar.” [H.Yaşar-Kocasinan]

“Nazar değmesin diye boncuk bağlarlar.” [M.Dalkıran-Soğanbükü]

“Biz babam öldüğünde buraya onun lokmasını çekmeye geliyorduk. O zaman, düzen götüren bir çocuğun arabasında kurumuş bir kaplumbağa kabuğu gördüm. Bu çocuğa: “Yavrum bu kabuk neye işaret?” dedim. O da bana “Benim bildiğim, duyduğum, eskilerden, büyüklerden, dedelerden gördüğümüze göre kaplumbağa kabuğu nazara karşı iyi olurmuş, göz olurmuş, göze karşı kabuk iyi olurmuş, biz de bunu arabanın önüne asıyoruz.” dedi. Çocuk tosbağayı dil değmez, göz değer diye asmış.” [N.Doğan-Kocabük]

“Nazar değmesin diye cebe tuz konur, çetlemik, acı biber, leylek kakası, iğne, nazar muskası, diken konulur.” [M.Şahin-Kocasinan]

Nazardan korunmak için bu şekilde önlemler alan Çepniler, bunlara rağmen nazar değdiğinde ise tuz patlatma, muska taşımak, ocaklarda kendilerini okutmak gibi tedavi yollarını tercih etmektedirler.

“Nazar değene kurşun dökerler, boncuk takarlar.” [M.Dalkıran-Soğanbükü]

“Nazar değen bebekler çok ağlar. Çocuğa nazar değdiği anlaşılınca çocuğu alırlar, bir ateşe tuz atarlar, çocuğu bunun üstünde çevirirler. ocuğu ateşin üstünde  kez çevirirler. ocuk ondan sonra susar. Bebeğe bakan gözler tuz gibi patlasın diye tuzu ateşe atarlar.” [H.Demirkıran-ukurhseyin]

“Nazar değen çocuklar ölür, nazar duası okunur, muska yazılır.” [A.olak-Yaylacık]

“İnsanda kırgınlık olur, keyfi kaar, nazar deymiş olur. Nazar değene, keskin ocak olur, bunlar ihtiyaşlardır, ocaklar olur, o ocaklara giderler. Ocaklar, bunları okurlar. Ocaklar okuduğu vakit yavrum, o esner, ocak okudukça nazar değenin üstündeki ağırlık gider. Eğer o, ocaksa, nefesi keskinse, bilgisi varsa o fayda bulur. Bundan fayda bulmazsa yine bir doktora gider. Ondan da bir şifa bulur. şimdi Said denen bir ocak var ona gidiyorlar. O okurken ağzı yamuluyor. Bizim adama da nazar geldi, o okudu, perhiz verdi, ağzı açıldı.” [S.Coşkun-Kocasinan]

“Nazar değeni okuruz, tuz kavurup ateşe atarız. Nazar değenin başında “Gulhavallah” deyip çevirip çevirip atıyoruz. Tuzu kavurduktan sonra suya katarız, içine iğne, gök boncuk atarız. Ondan sonra dökeriz. [K.Uçar-Güvemçepni]

“ocuk çok ığırırssa çocuğa nazar değdi diye tılsım yaparlar. ocuğu kucağına alırsın, avucuna da bir avuç tuz alırsın. Tuzu ocağa atarsın, tuz çatır çatır diye patlar. ocuğu ateşin üzerinde gezdirirsin. Üç kere ateşin üzerinde gezdirirsin. [N.Doğan-Kocabük]

“ocuğa nazar değebilir. Nazar değen ocuk ığırır, hocaya gidip okunur, tuz çevirirler. Ateşe tuz atılır, ateşin üstünde ocuk üç kez döndürülür. ocuk rahatlar. Nazar değdiği zaman kurşun da dökerler. Kurşunu eritirler, bir tabağa dökerler. Dökülen kurşunlar gözenekli gözenekli olur. O kurşunu alırlar çocuğun elbisesine dikerler. Nazar değmesin diye çıkın yaparlar, mayana (rek) otu yaparlar. Nazar boncuğu takarlar, çetlenbik taşırlar. etlenbikten boncuk yaparlar, nazar değmesin diye. Muska yazanlar da vardı”. [B.Oğuz-Kavakbaşı]

“Nazar oldun mu bir yerinde şişme olur, hastalanırsın. Nazar oldu mu hocaya götürürler.” [A.Sarı-Güvemçepni]

b. Yağmur Duası

Yağmura ihtiyaç duyan bütün milletlerde, suyu elde etmek, yağışı sağlamak için çeşitli yollara başvurulmaktadır. Türk kültüründe de yağmur dualarının ayrı bir yeri vardır.⁴⁸⁰ Geçmişten günümüze hayvancılık ve tarımla geçimini sağlayan Türk insanı için yağmurun, bereketin yağmaması felaket habercisi olmuştur. Yağmura, suya kavuşmak isteyen Türk insanı dua ederek, tören düzenleyerek, kurban keserek yağmurun yağmasını sağlamak istemiştir.⁴⁸¹ Yağmur yağmadığı zaman yapılan uygulamalar arasında; oruç tutma, mevlit okutma, kum çakıl ve taşa dua okuma, at kafasına dua yazma, kepçecik bebekler hazırlama, yemek pişirme gibi uygulamalar vardır.⁴⁸²

Yağmur yağması Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Osmaniye'de iki evli bir adamın eşlerinden birisinin saç ayağı çalınarak suya atılır, Mersin'de yeni evliler zorla suya atılır, Sivas'ta mezar tahtası suya atılır, Azerbaycan ve Kayseri'de yılan yakılır.⁴⁸³ Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür, görüldüğü gibi yağmur duası Türk insanı için pek çok şey ifade etmektedir.

Çepnilerde bugün yağmur duasına çıkan kalmamıştır, ancak bu geleneğe ait pek çok bilgiyi tespit etmiş bulunmaktayız. Çepnilerin yapmış oldukları yağmur dualarında mutlaka kurban kesilmektedir. Bu kesilen kurbanın yemeği yapıp duadan sonra yenilmektedir. Ayrıca, yağmur duaları yerleşim biriminin en yüksek kısmında yapılmaktadır. Buralar genellikle dağ tepeleri olmaktadır. Yağmur dualarında değişmeyen kişilerden birisi de hocalardır. Alevi olan Çepniler yağmur duasına çıkarken çevre köylerden dua için imam getirmektedirler.

“Yağmur duasına çıkmadan önce eskiden çocuklar köydeki evleri dolaşırlar, yumurta, peynir, yağ soğan gibi şeyler toplarlar. Bunları daha sonra bir yerde yerler. Yağmur duasına köylülerin hepsi çıkar. Yağmur duasının yapılacağı yerde kazanlarla yemek yapılır, bol yemek yapılır, hayvan kesilir. Yağmurun az olduğu zamanlarda

⁴⁸⁰ Orhan Acıpayamlı, (1964), “Türkiye’de Yağmur Duası II”, *DTCFD*, C. 22, S. 3-4, Temmuz-Aralık, s. 221-250.

⁴⁸¹ Esmâ Şimşek, (2003), “Anadolu’da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: Çömçe Gelin”, *Milli Folklor*, C. 8, S. 60, Kış, s. 78-87.

⁴⁸² Orhan Acıpayamlı, (1964), *agm.*, s. 228.

⁴⁸³ Esmâ Şimşek, (2003), *agm.*, s. 79.

yapılır. Araziye herkes çıkar, gurup gurup oturulur. Hoca önce duasını yapar, yağmur istenir ve hazırlanan yemekler yenir, biter. Bu duaya civar köyler de davet edilir.” [H.Demirkıran-Çukurhüseyin]

“Köyün meydanında, yemek pişirilir, bilgili hocalar dua okur. Yemekleri yediririz, içiririz. Sofra duasını veririz, ondan sonra dağılırız.” [M.Şahin-Kocasinan]

“Yağmur duası bahar aylarında iki ay, üç ay yağmur yağmayınca yapılır. Evlerden eşya toplanır. Kimi yağ verir, kimi bulgur verir, keşkeklik buğday verir. Koyunlar kuzular alınır. Falan şahıs ‘Benden bir kuzu’, başka birisi ‘benden bir koyun’ der ve verir. Onları toplarlar, kazan alınır. Elli altmış, yetmiş, seksen kazan yemek yaparlar. Bunu yukarıda yaparlar. yağmur duası okunur. Etraf köylerden hoca gelir. Kendi köyümüzdeki hoca olur. Orada Kur’an okunur, Allah’a yalvarırlar. Herkes orada yemek yer. Diğer köylerden gelenlere de yemek yedirilir. Herkes yer, bir dua okunur. Allah ‘Sen çalış ben sana vereceğim’ diyor. Bunun faydası oluyor, yağmur yağıyor. Bir hafta yirmi gün sonra yağmur yağmaya başlıyor.” [M.Dalkıran-Soğanbükü]

“Yağmur duası yapılacağı zaman koyun olan koyun verir, parası olan para verir, ekin verirler, hayvan verirler, pirinç veren olur. Bunlar toplanır, yemek yapılır, büyük bir hayır olur, yenir içilir. Komşu köylere de haber salarlar, oralardan da gelenler olur. İki üç tane hoca gelir, dua eder. Küçük çocuklar da annesinin babasının evinde yağmur yağsın diye Allah’a yalvarır. Büyükler ne yaparsa küçükler de onu yapar. Köylüler yemek yapılan yere giderken evden çanak, sini, sofraya götürürler. Yemeği kimisi orada yer, kimisi de yemeği eve getirir. Koyunlar tepeye götürülür, orada kesilir.” [N.Doğan-Kocabük]

“Yağmur duası için Alaçam tepesine çıkılır. Keşkek yapılır, kurban kesilir, dua edilir.” [R.Ayhan-Akyar]

c. Ay Tutulması

“Ay tutulduğunda eski adamlar teneke çalarlar, silah atarlar. Ay kurtulsun diye yaparlar bunları. Büyük bir ejderha ayı yutarmış, ayı bıraksın diye de aşağıdakiler ses çıkarıp onu korkuturlarmış.” [H.Demirkan]

“Ay tutulduğunda Ay kurtulsun diye havaya silah atılır, teneke çalınır. ‘Ay’ı yılan yutmuş’ derlerdi. Silah atınca ay yavaş yavaş ortaya çıkar.” [N.Doğan-Kocabük]

“Eskiden ay tutulduğu zaman silah atarlardı. Teneke çalarlardı, saz çalarlardı. Yılan ayı yutarmış.” [A.Sarı-Güvemçepni]

ç. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

“Horoz ötünce misafir gelecek derler.” [Demirkıran-Değirmendere]

“Horoz kapıya doğru öttüğü zaman misafir gelir.” [G.Ayhan-Akyar]

“Evde tavşan beslemek uğursuzdur.” [V.Duran-Kocasinan]

“Tavşan beslenen evde bela eksik olmaz.” [H.Gergin-Güvemçepni]

“Kurbağa öterse yağmur yağar.” [Y.Gülen-Kocasinan]

“Yılan görülürse yağmur yağar.” [M.Kaya-Soğanbükü]

d. Mevsimler, Aylar, Günler Hakkında İnanmalar

“Salı gün yola çıkarsan işin rast gitmez.” [H.Mutlu-Çukurhüseyin]

“Salı günü banyo yapanın öleceğine inanılır.” [S.Solak-Çukurhüseyin]

“Salı günü işe başlanmaz.” [İ.Solak-Çukurhüseyin]

“Cuma günü çift sürülmez. Çalışılmaz. Kış geldi 2 günlük çifti bitirirsen iş bitecek. Gidersen uğursuz satılır. Cuma günü ev süpürülmez. Süpürge dökülmez.” [A.Sarı-Güvem]

“Cuma günü ev süpürülüp dışarı atılamaz.” [Gündoğdu-Akyar]

“Cuma günü ölenler evlerini ziyaret eder.” [N.Ayhan-Elyapan]

e. Diğer İnanmalar

“Hamur kaydığı zaman misafir gelir.”

“Pabucu ters giyince şeytan kovalar.”

“Geceleri aynaya bakılmaz.” [U.Yıldız-Kocasinan]

“Küllüklere gece sıcak su dökülmez.”

“Gece sofraya bezi silkilmez.”

“Gece dışarı sıcak su dökülmez.”

“Göz dalması misafir geleceğine delalettir.” [M.Yağız-Kocasinan]

“Gece tırnak kesilmez”

“Karıncanın yuvası kuzeye doğru olunca insanın kısmeti açılmış.”

“Akşamları acı soğan vermezler.”

“Kırmızı renkli yiyecekler verilmez, bunlar kan getirir.”

“Rüyada üzüm gören ağlayacağına inanır.” [B.Oğuz-Kavakbaşı]

“Rüyada bulanık su görmek, felaket habercisidir.”

“Akşam acı biber alan, evine acı olayları da götürür.”

“Ödünç iğne verilmez.”

“Akşam sakız çiğnendiğinde ölünün eti çiğnenir.”

“Gece vakti sıcak dökerken besmele çekmek gerekir. Sıcak dökülen yerde şeytan falan olabilir.” [N.Doğan-Kocabük]

“Soğan, sarımsak, acı biber güneş battığında eve götürülmez.” [A.Gündoğdu-Akyar]

7. Oyunlar

a. Yüzük Oyunu (Zekir)

Yüzük oyununda altı tane oyuncu vardır. Üçer üçer karşılıklı geçerler. Herkes şapkayı ortaya koyar. Yüzüğü saklayan taraftan birisi yüzüğü eline alır, elini şapkaların altına elini sokar çıkarır, sokar çıkarır ve saklar. Yüzüğü bulacak olan taraf, yüzüğü birinci ikinci bakışta bulursa yüksek sayıyı alır. [H.Demirkan-Çukurhüseyin]

Akşamları oynanır. Şimdi üç kişi karşıda üç kişi de bu tarafta altı kişi vardır. Kupaların altına yüzüğü birisi saklar. Ondan sonra üç kişi seçer. Birincide çıkarırsa buna “Destegül” derler. Bulamazsa sayı gider. Bu sefer yirmi alırsın, gelecek sefere on böyle bunlar toplanır. Kaybedenler deve yapılır, bunları bir deveci çeker bir çanla “Dingan dingan...” diye çeker, dolaştırır. Deveci geldi diye köye duyurur, bayağı gezdirir. [N.Dalkıran-Soğanbükü]

b. Deve Oyunu

Ağaçtan deve şekli yaparlar, devenin kafasını yaparlar, aynadan gözlerini yaparlar. Büyük bir kilim örterler, altına iki kişi girer, deveyi oynatır. Devenin önünde de sahibi vardır. Deveyi oynatırlar, deveye “Yat” derler, deve yatar. Deveyi gezdirirler, bahşiş alırlar. [H.Demirkıran-Çukurhüseyin]

Deve oyunu, düğünlerde oynanır. Mesela birini deve vaziyetine sokarsın. O deveyi deveci alır. Yanında çomakçısı da vardır. Deveyi çekerler. Deve sesi çıkarırlar. Bazen deve iki tane olur, bunlardan birisi dişi devedir. Erkek deve dişi deveyle uğraşır. Develeri ileri geri çekerler. Şenlik olur, eğlence olur. [N.Dalkıran-Soğanbükü]

Eskiden düğünlerde deve oynanırdı. Bu kukla gibiydi. Deveye geviş aldırırlardı, ileri geri çekerlerdi. Bir şenlik olurdu. Bu oynatılan deveyi yapmak için çulun altına dört kişi girerdi, bunların sadece ayakları görünürdü, bunların önündeki de ipi çekerdi. O da geviş alır gibi bir birine vurdururdu. Bu vurma sırasında aynı deve ağzı gibi bir durum olurdu. [İ.Işık-Kocasinan]

c. Nişan Atışı

Kız istemede, nişanlarda nişan atma yarışması olur. Kız istenirken veya nişan yapılırken, nişan sahipleri köylüye haber verir, şu gün yarışma var diye. O zaman tüfeğini, fişeğini alan gelir. Orada bir ödül konulmuştur. Bir hedef dikilir, o hedefe gelenler sıralanır ve ateş etmeye başlarlar, kim vurursa ödülü o alır. Kız verildikten sonra da bunu yaparlar. O zaman hayvan keserler, yerler içerler. Orada ateş ederler. Burada kız verildikten sonra kesilen hayvana “Sakal hayvanı” derler. [H.Demirkan-Çukurhüseyin]

ç. Cirit

Ciritte karşılıklı müsamere vardır. Geniş bir meydanda oynanır. On atlı varsa, beşi bir tarafa, beşi de diğer tarafa geçer. Karşıdan birisi bir çıkar, “Varıyorum, sana geliyorum.” der. Değneği atıp hemen atı çevirip kaçır. Bu sefer bu taraftan birisi çıkar o da ona atar. Bu oyunda adam öldürene ceza yoktur. [H.Demirkan-Çukurhüseyin]

Ciridi oynamak isteyen yirmi tane adam beygire binerdi, ellerinde birer tane cirit olurdu. Meydana bir urgan çekerlerdi, bu urgana hediye bağlarlardı. Ciridi bu urgandan kim aşırırttırırsa birinciliği o alırdı. Urganın yüksekliği beş altı metre vardır.

On kişi bu yana on kişi bu yana geçer. Birinci taraf diğerine cirit atar. Kimin beygiri güçlüyse o yetişir, karşıya vurur. Ne kadar vurduysa o kadar puan alır. Vurdu mu muhabbetine alay eder. [N.Dalkıran-Çukurhüseyin]

d. At Oyunu

Çarşafı ortasından yırtarlar, bağlarlar. Bir çomak koyarlar, ortasına binerler ve koştururlar. Onun içindeki adamın da sadece ayağı görünür. [İ.Işık-Kocasinan]

e. Kurban Oyunu

Bu oyunda temsili bir kurbanlık bulunur, bu kurban olan adam yatar. Birisi bu adamı kesecekmiş gibi yapar, kaldırır ayaklarını bağlar, tekrar yere yatırır, salavat getirir. Kurbanlığı şişiriyormuş gibi adamı bir güzel şişirirler, herkes etrafında güler, oynar. Böyle kurban kesiyormuş gibi temsil yapılır. [A.Sarı-Güvemçepni]

8. Halk Hekimliği

a. İnsan Hastalıkları ve Tedavisi

1) Akrep Sokması

Akrebi dövülür, soktuğu yere sarılır.

Akrebin soktuğu yeri bağlarlar.

Hastaya sarımsak, süt gibi şeyler verilir. [H.Mutlu-Çukurhüseyin]

Sarımsağı ezip oraya, akrebin, böceğin soktuğu yere sürerler.

Süt içirip istifra ettirirler. [U.Yıldız-Kocasinan]

Akrep böcek sokmalarına ayran yoğurt gibi bir şey yaparlar.

Çetlenbik konur, akrebin kendisi oraya sarılır.

Akrep soktuğunda yarıp sarımsaklı şeyler, yoğurt, soğan koyarlar. Kuvvet vermek için süt içirirler. [N.Ayhan-Elyapan]

2) Arı Sokması

Arı sokması için bıçak ısıtırlar ve soktuğu yeri keserler. O kanı emerler. Kanı çıkardıktan sonra tuz basarlar. Yarayı kapatırlar. [H.Demirkan-Çukurhüseyin]

3) Ateş Düşürmek İçin

Şimdi ateş düşürmesi eskiden doktor olmadığı için ılık suyla normal ılık suyla soğuk bez koyarlar kafasına ateşi düşürmek için, koltukáltlarına falan korlar. Ateşi genellikle öyle düşürürler. [İ.İşık-Kocasinan]

Ateş düşürmek için, ıslak mendili suya batırırız, anlımıza, vücudumuza koyarız.

Papatya içmek iyi gelir. [M.Şahin-Kocasinan]

4) Ayak Şişmesi

Ayakları şişen tuzlu suya batırır.

Ateşi çıkanlara ayran içirilir. [A.Sarı-Güvemçepni]

5) Bayılma

Bayılan ağzı yamulan, yüz felci olan, konuşamayan yani ona şeytan çarpmış olur. Ona siyahlama yapılır. Kocakarı pabuçla hastanın yüzüne vurur. [B.Oğuz-Kavakbaşı]

6) Baş Ağrısı

Baş ağrısı için mana (kuzu kulağının büyüğü) sararlar. [M.Kaya-Soğanbükü]

Baş ağrısı için, aspirin içeriz, ebeguzulağı, patates, nane sararız. [M.Şahin-Kocasinan]

7) Çıban

Çıban için boz ot, soğan kabuğu, sabunun içine şeker atarsın eriyince çıban patlar. Yemişi yararsın koyarsın. Bıçakla yarayı deşersin. [A.Gündoğdu-Akyar]

Kırkdamar otu vardır, onu sararlar. Domates zamanı domates sarılır, o çeker. Lokum konur o çeker. [B.Oğuz-Kavakbaşı]

Kuzukulağı yapıştırırlar. Kuzukulağını ateşe gösterirler yapıştırırlar. Ona soğan ve yumurta gibi şeyler de yapıştırırlar. Hamur gibi bir şey yaparlar hemen kapatırlar. [A.Çolak-Yaylacık]

Süt kaymağı koyarız, ebeguzulağını haşlayıp oraya koyarız. Çıbana lokum koyarız, domates koyarız, bamyayı haşlarız oraya sararız. Sivilceye papatya koyarız, adaçayı koyarız. [M.Şahin-Kocasinan]

8) Göbek Düşmesi

Göbek düşmesini sabunla genellikle yatırır, kremle onu yağlarlar. Sararlar, bir iki gün bekletirler. [M.Kaya-Soğanbükü]

9) Göz

Bizim hanım ocaktan gelme. Göz üzerinde onun büyüğü var, babadan dededen kalma yüzükle soğuk suyla yıkıyor. İki, üç defa yıkıyor, geçiyor. Yara bere çıkınca soğan sarılır. [A.Sarı-Güvemçepni]

10) Kanser

Kanser olana kaplumbağa kanı içirirler, ısırgan otu ve ebegümece yedirirler. Garakeklik (garatavık), kanı, bildircin yumurtası da içirilir. [M.Şahin-Kocasinan]

11) Kesik

Tütün konur, kesiğin sahibi işer.

Kesik tedavisi için tuz konur, tuzla beraber tereyağı da konur. [M.Şahin-Kocasinan]

Kanı durdurmak için tütün basarlar. [M.Kaya-Soğanbükü]

12) Kırık-Çıkık

Kırıkçı vardır, o tedavi eder. Zeytin yağı ile berten yer ovulur, kırık çıkık denkleştirilir. Eğer kırık dört tane tahta ile kırığı sararlar. Üzerine sıcak bir muşamba konur, iyice bağlanır. [M.Kaya-Soğanbükü]

Ocak, tepikle vurur, sarsılınca yerine gelir. [A.Sarı-Güvemçepni]

13) Köpek Isırması

Köpeğin kılını oraya, köpeğin ısırıldığı yere sarmak iyi gelir. Köpeğin ısırıldığı yere tarhana veya sıcak bir şey sararlar. Köpeğin ısırıldığı yere gümüş para sararlar, inek pisliği sararlar. [A.Sarı-Güvemçepni]

14) Mayasıl

Sülük iyi gelirmiş, ısırgan otu yenir, oradan kan alınır. [M.Kaya-Soğanbükü]

15) Mide Hastalığı

Ağır yiyecekler yenmez. Pilav, nohut, etli yemek, tatlı, kızartma yenmez. Sebze meyve yer. [H.Demirkan-Çukurhüseyin]

16) Romatizma

Hayvan gübresine gömülür.

Dere kıyılarındaki kuma gömülür.

Kaplıcaya gidilir. [M.Kaya-Soğanbükü]

Romatizma için dağlarda beyaz lale olur, kırmızı da olur. Onu dövüyorsun, tuzla beraber sarıyorsun. Sularda çıkan kerdeme denilen otlar vardır, kerdemeyi kaynatır oraya sararız. Bir de şeytan keleş derler, küçük küçük, tüylü tüylü salatalık gibi, acı acı olur. Bunu lale ile karıştırıp bağlarsın. [H.Yaşar-Kocasinan]

17) Sarılık

Sarılık ocağı alını keser kan akıtılır. [M.Kaya-Soğanbükü]

Köyün bir yerindeki çeşmenin başına bir bez bağlanır. Dilin altındaki damar kesilir. [H.Demirkan-Çukurhüseyin]

Sarılık hastalığına hocalara götürürler çizdirirler. Cuma cumartesi genellikle onun günleriymiş herhalde o zaman çizerler. [N.Dalkıran-Soğanbükü]

Sarılık olana sarı bez bağlanır. Bir de şeytan keleşini burnuna çektilir. Yemeklere nar kabuğu konur. [M.Şahin-Kocasinan]

Çocuğa sarılık gelmesin diye altın bağlarız, çocuğu sarı beze sararız. [H.Yaşar-Kocasinan]

Sarılık keserler. Cuma günü alınına usturanın ucuyla tık tık vurulur. Kan çıkacak kadar hafifçe kesilir. Pamuk konur. Gözünde de sarılık olduğundan gözlerinin altına azıcık çıkan kandan sürülür. Benim büyük dedem sarılık ocağıydı. Herkes ona gelirdi. [A.Gündoğdu-Akyar]

Sıtma için bizim köyün arasındaki ulu ağaca çaput bağlanır. [A.Çolak-Yaylacık]

18) Sıtma

Sıtma olana kinin verilir.

Sıtma olan adama bir ip bağlanır, bu ip üç kez kesilir ve o adam iyileşir. Çakır dikenini de kaynatılıp içilir ve o zaman sıtma geçer.

Sıtmada, naneyle karışık ıhlamur kaynatılır, içilir. [M.Şahin-Kocasinan]

19) Siğil

Siğile okurlar o da geçer. Bir güle okurlar, gül kurudukça o da kurur gidermiş. Karanfil de okunur, karanfil kurudukça siğil de kuruyup gidermiş. [N.Dalkıran-Çukurhüseyin]

Siğili geçirmek için gece yeni ay çıkınca ona bakılır. “Ayım seni hoş gördüm. Siğil seni boş gördüm” denir. 3 kulhüvallah bir elham okunur. Ertesi güne siğil kalmaz. [A.Sarı-Güvemçepni]

20) Şeker

Şeker için böğürtlenin filizleri kaynatılır. [N.Dalkıran-Çukurhüseyin]

21) Temre

Ellerde ayaklarda çıkan bir yaradır. Kaşınır, yara halini alır. Onu cumartesi günü bir kocakarıya götürürsün ve arpayla çizdirirsin ve o yara geçer. [N.Ayhan-Elyapan]

22) Uyuz

Arap sabunu, ilaç kullanılır.

Uyuz, uyuzu genellikle insanları ve hayvanları kiremitle kaşırlar eskiden, eski olay bu. Kanını çıkarasıya kadar kaşırlar. Pis kanı çıkarırlar. Ondan sonra katran sürerler. Ondan sonra şey yaparlar yağ gibi yanık yağı sürerler öyle tedavi ederler. [N.Ayhan-Elyapan]

23) Yanık

Diş macunu, zeytin yağı, inek pisliği sürülür. Bir bardak zeytin yağı ile yarım bardak suyu bir şişeye koyup onları macun yapıp sürerler. [M.Kaya-Soğanbükü]

Yanık tedavisi için patates sürülür, salça sürülür. Soğuk su, buz konur. [H.Yaşar-Kocasinan]

Yanığa kireç kaymağı sürülür. Diş macunu harareti alır. Susam yağı şimdi gres yağı sürülür. [B.Oğuz-Kavakbaşı]

24) Zehirlenme

Süt içirilir, sarımsaklı yoğurt içirilir. [B.Oğuz-Kavakbaşı]

Zehirlenmede, sarımsaklı ayran içirilir, meyve suyu içirilir. [H.Yaşar-Kocasinan]

Zehirlenenlere tuzlu, sarımsaklı ayran, süt içirilir. [A.Gündoğdu-Akyar]

b. Hayvan Hastalıkları ve Tedavisi

1) Hayvan Bezeleri

Hayvanların sırtlarında çıkan, şiş şiş olan yumrular vardır. Onlara detete atılır. Onlar kendisi patlar ve hayvanın sabunlu suyla bakımını yapılır. [M.Şahin-Kocasinan]

2) Nazar

Bazı inekler otuz kilo süt verir, bir kadın olsun, bir erkek olsun dik dik bakar ve ineğe nazar iner. “Ne çok süt veriyor” der. İneğin sütü azaldıkça azalır. Göz hayvanı çatlatır. Bu hayvanın geçtiği yerin izi bıçakla kesilir ya da nazarı degen adamın evinden bir şey çalar gelirsün, onu okutursun geçer. Tavada tuz da patlatınca iyi gelir. [M.Kaya-Soğanbükü]

3) Sağılmayan İnekler

Çetlenbikten gök boncuk yapılır, tuz patlatılır. Okunur, üflenir. İneğin sütü kesilmesin diye, hayvana nazar gelmesin diye mezarlıktan üç odun getirirler. Tuz kavururlar, alnına kuyruğuna sürerler. [M.Şahin-Kocasinan]

4) Hayvanın Şişmesi

Hayvanlar çok ot yiyince rahatsızlanır. O zaman kulaklarından kan alınır, o zaman iyileşir. [M.Şahin-Kocasinan]

Hayvan yemi fazla yer o dokunur, hasta olur. Hayvanın midesi şişer. O zaman hayvan dolaştırılır, hayvandan kan alınır. [M.Kaya-Soğanbükü]

5) Tabak Hastalığı

Hayvan yürüyemez, buna tabak denir. Suyuna kireç atılır. [M.Şahin-Kocasinan]

Hayvanın ayağı şişer, ağzı köpürür. Bu hastalık olduğunda şimdi iğne yapıyorlar, eskiden çamaşır sodası, göktaş ayağına dökülür. Tuzla çamaşır sodası sıcak suyla kaynatılır hayvanın ayağına dökülür. [M.Kaya-Soğanbükü]

6) Zehirlenme

Hayvan zehirlenince yumurta içirirler. Onlara da sarımsaklı ayran içirirler. [M.Kaya-Soğanbükü]

10. Halk Mutfağı

a. Çorbalar

1) Tel Çorba

Tel çorbayı yaparken yağı ve salçayı koyarsın kavurursun, çorbalığı da onların içine koyarsın altını fazla yakmazsın. Ateşte pişmez közde pişer. İçine sonra çeşitli baharat türleri koyarsın. [N.Yaşar-Kocasinan]

2) Tarhana

Tarhananın malzemesini kaynatıyorsun, içine hazır tavuklar alıyorsun, baharatlarını alıyorsun, sütle veya yoğurtla yoğuruyorsun. Üç gün beş gün o yoğurduğunu ekşitirsin. Ondan sonra büyük bir bez atarsın, üç beş kadın gelir, onu elekten geçirirler, un haline getirirler, sergilerler. Tarhanayı pişirirken salçası, suyu konur. Salçayı kavurduktan sonra suyunu ılık halde koyarsın. O zaman tarhana daha güzel olur. Suyu kaynatınca güzel olmaz. [N.Yaşar-Kocasinan]

Tarhanaya fasulye, nohut, kimyon, karabiber, nane satın alırlar ve bunları yoğururlar. Bu epey durur, bir hafta on gün leğende durur. Bunu daha sonra ufalarsın, onu bir delikliden geçiriyorsun. Onu da serip kurutuyorlar, koyuyorlar. Bu kış yemeğidir, kışın pişirirler. [S.Coşkun-Kocasinan]

Tarhana çorbası; Sütten yapılır, sütü, yoğurdu kaynatılır, unla beraber pişirilir, ocakta, ateşte sonra unu hamur haline gelir, böyle piştiği zaman yoğurtla ekşi hamurla karışıp yoğrulur. Onu akşamdan bastırırız bir gece durur, ertesi sabaha götürüp dökeriz, yani yaygılara dışarı. Onu da geçiririz yani elekten ovalaya ovalaya geçiririz. Yaygılarda kuruturuz. İçine nohut, acı biber katılır. Kalburdan geçiririz acık acık pişiririz. [A. Çolak-Yaylacık]

3) Bulgur Çorbası

Bulgur suda ıslatılır, soğan ve salça bir arada kavrulur. Kavrulmuş salça ve soğana bulgur ilave edilir. Ayrıca biber, domates de eklenebilir. Bulgur, salça ve soğanla bir miktar kavrulduktan sonra su eklenir ve hafif ateşte pişirilir. [B.Oğuz-Kavakbaşı]

b. Yemekler

Asker eğlencelerinde, mevlitlerde genellikle yemek olur. Üç çeşit, dört çeşit yemek yaparlar. Hamaratçı yemek yapan köyümüzde koca kadınlar vardır. Aşçılar kadınlar onlar yaparlar.

Düğünlerde koyun kesilir, koyundan kavurma yapılır. Eskiden bulgur pilavı yapılırdı şimdi pirinç pilavı yapılır. Et yahnisi, kavurma, buğday keşkeği, bulgur pilavı yapılır.

1) Fasulye Yemeği

Fasulyeler akşamdan ıslatılır. Yağını, salçasını koyarsın, içine etini atarsın. Fasulyeyi de süzer bunlara ilave edersin. Gereken şeyleri suyunu, tuzunu ayarlarsın daha sonra kendisi pişer.

2) Pilav

Pirinci daha önceden ıslatırsın, içine ayrıca şehriye koyarsın. Pilav hem tereyağıyla hem de sıvı yağla yapılır. Yine pilavın içine de tavuk suları koyarsın. O da közde pişer, fazla alevde pişmez. [N.Yaşar-Kocasinan]

3) Bulgur

Buğdayın içindeki pislikleri ayıklarlar, bunu kaynatırlar. Götürürler değirmende çekerler. Kapçıklarını savururlar, yine süzmelere koyarlar. Kışın kimi pilavını, sütlü çorbasını türlü yemeklerini yaparlar. [Sevim Coşkun]

4) Topalak Yemeği

Topalak yemeğini bulgurdan yaparız. Tavanın içine acık soğan doğrarız. Açık salça yaparız. Baharatını koyarsan koyarsın, koymazsan bulguru kaynatırsın, kendini pişirirsin biraz kabardı mı toparı biraz unla elimizle yumruklarız, toparlar toparlar atarız. Suyun içine atmamız da bir kaba atarız. Suyu kaynatırız, fasulyeyi içine koruz. Fasulye eridiyse koruz, erimediye acık ayrı koruz, duru suyu kaynatırız, katıklarız. Domatesiyle soğanıyla aynı suyu özeriz. [A.Çolak-Yaylacık]

5) Keşkek

Önce buğdayı güzelce temizlersin. Temizledikten sonra onu böyle bir yuvarlak taşın üzerinde döverler. Köyün gençleri döver. Onun kabuğu çıkar, onu alırlar. Kabuktan ayrıldığı vakit özünü kazanlara korlar. Kuzunun iki tane kaburgalarını koyarlar. Suyuna atarlar. Normal pişmeye bırakırlar. Buğdayı atarlar. Başlar kaynamaya hiç onu karıştırmaz şekilde kaynamaya başladıktan sonra karıştırmaya başlarlar. Piştiği vakit ayırırlar. Ayrıldıktan sonra böyle tuzu soğuduktan sonra ayrılır. Tel tel olur. İki taraflı, karşılıklı hafif su koyarakdan döverler. Sakız gibi olur. Ondan sonra yemeğe hazır vaziyete gelir.

6) Kaçamak

Kaçamak mısır unundan. yapılır Su kaynar, unu katılır. Suyunu çekti mi karılır. Pekmez peynir ortasına konur. Biberli yumurta gibi yapılır. Zeytinyağı dökerler ufak ufak yapılır. Acı biberle yerler.

c. Tatlılar

1) Helva

Yağı ateşe koyarlar, ama alev değildir. Alevde pişmez, közde pişer. Alevde pişerse altı tutar. İrmigini koyarlar, daha önce sıcak su kaynatırlar, bir kenara koyarlar. Şekerini hazırlarlar, bir tepsiye veya kovaya. Yağ ile o irmiği kızartırlar, pembeleşince içine suyunu koyarlar. Su yüz derece kaynamış olacak. Sonra karıştırma karıştırma helva olur. [N.Yaşar-Kocasinan]

2) Hoşaf

Üzümden yapılır. Üzümü sıcak suyun içine koyduktan sonra bu kaynatılır. Kuru haldeyken buruşuk olan üzüm kaynatılınca açılır, şişer. Şiştiği zaman içine şekeri konur, soğutulur. [N.Yaşar-Kocasinan]

Üzümler iki üç kere temizlerler. Onu ayırırlar. Suyunu bol miktarda kaynatırlar. Kaynattıktan malzemeyi atarlar. Ve üzüme kattıktan sonra yarım saat bir saat kaynatırlar. Ondan sonra şerbetini katarlar.

3) Aşure

“On iki imamlar” aşkına aşure yapılır. Kadınların yaptığı bir yemektir. Aşure için buğdayı akşamdan ıslatırsın. Aşurenin içine on iki tane ya da on beş tane çeşitli malzeme konur. Buğdayı ıslarsın, içine meyve türleri koyarsın, onları kesersin önce bir şurup haline getirirsin, ondan sonra içine buğdayını koyarsın. Buğday dışında fındık, fıstık, elma, portakal, kayısı, üzüm, karanfil, tarçın, ceviz, badem konur. “On iki imamlar” aşkına olduğu için bir kere on ikiyi tam koyacaksın. [N.Yaşar-Kocasinan]

4) Hüşmerim

Hüşmerim, bir teneke peynirle yapılır, onun içine yumurta kırılır, şeker konur kavrulur.

5) Tatlı Yufka

Yufka açıldığında üzerine yağ sürülür, şeker atılır. Tekrar açılır. Bu şekilde birkaç defa yağlanıp şeker sürülür ve açılır. En sonunda saçta pişirilir ve tatlı olur.

ç. Ekmekler

Ekmekler fırınlarda yapılır. Unu çuvaldan çıkarıp leğene eliyoruz, mayasını, tuzunu atıyoruz. Ondan sonra suyunu koyup yoğururuz. Minetlere bunları dökeriz. Fırını süptürdükten sonra ekmekleri fırına yatırırız ve pişiririz. Hamura ekşi maya veya pakmaya atarız. Ekmek kabardıktan sonra atarız. Ekmeğin bezdirmesini, tandırını, böreğini, pidesini yaparız. Otlu gözlemesini yaparız. [M.Şahin-Kocasinan]

d. Turşular

Turşuya limon atılır, sirke atılır. Biberden, cacıklıktan türlü malzemeden yaparlar, ilacını atarlar, basarlar, kurulur ve sonra yenir. [Sevim Coşkun]

Turşular Biber, salatalık, domates, lahana, havuçtan yapılır.

Turşuya sirke koyarız, tuz koyarız, sarımsak koyarız, limon kayarız bir de bizde üzüm yani koruk koyarız. Daha olmamış, ekşi üzüm koyarız. Biber turşusu, kırmızı lahana turşusu, cacık (Salatalık) turşusu yapılır. Salata turşularına sadece turşu suyu koyarsın. [Nurhayat Yaşar]

11. Halk Meteorolojisi

a. Gün Adları

Pazar = Gira

Pazartesi = Yolcu

Salı = Bazar

Çarşamba = Tabak Bazarı

Perşembe = Cüme Akşamı

Cuma = Cuma

Cumartesi = Cuma Ertesi [Kocasinan]

Pazar = Girağı

Pazartesi = Yolcu

Salı = Bazar

Çarşamba = Tabak Bazarı

Perşembe = Cuma Akşamı

Cuma = Cuma

Cumartesi = Cumartesi [Güvemçepni]

Pazar = Gire, gira

Pazartesi = Balya Bazarı, Yolcu

Salı = Balıkesir pazarı

Çarşamba = Edremit pazarı

Perşembe = Cuma akşamı

Cuma = Cuma [Soğanbükü]

b. Mevsimler

Kasım – 6 Mayıs: Kış

6 Mayıs – Kasım: Yaz

Kış: Kasım (45), Zehmeri (45), Hamsin (45), Sultan Nevruz (45)

Zehmeri: Kış aylarına denir ocak aylarında olur. [Y.Aydın-Kocasinan]

Zehmeri, kasımın yirmi yedisinde yirmi sekizinde başlar. Kış ayıdır. Mart on beşe kadar devam eder. [N.Dalkıran-Soğanbükü]

Zehmeri: En soğuk havalardır.

Hamsin'de sular ısınır. Bahar havasıdır.

Cemre düşünce havalar ısınır, çiçekler açar, ağaçlar açar. [M.Şahin-Kocasinan]

c. Hava Tahminleri

Bulutlardan yapılır, bulutların rengine, yüksekliğine alçaklığına göre. Rüzgarın esmesinden havanın yağmurlu veya soğuk olacağını söylerler. Yağmurun yağacağı, ayın etrafındaki halka, çemberden de belli olur. “Ayda ağıl var” derler, o zaman mutlaka yağmur yağar. Ayın kenarında sarı bir halka olur, o zaman yağmur yağar. [H.Demirkıran-Çukurhüseyin]

Derelerden duman kalkınca, poyraz olduğu zaman, dumanlar tepeye gidince yağmur iki gün içinde yağar.

Kavak ağacı yaprakları tepeden dökmeye başlarsa kışın çok geçeceğini söylerler.

Yazın armut, üzüm gibi meyveler çok oldu mu “kış çok olacak” derler.

“Meşe peliti çok olduğu zaman soğuk çok olur” derler.

Hava kızıl olursa yağmur yağacaktır.

Horoz öttüğünde lodos olur.

Horoz ötmezse poyraz olur.

Çalılarda pelez olursa kış çok olacak. [A.Gündoğdu-Akyar]

12. Ad ve Lakaplar

Türklerin tarihine bakıldığında ilk dönemlerde tamamıyla Türkçe isimler kullandıkları görülecektir. İslâm dairesine girildikten sonra Türkçe adlar bırakılarak yerlerine Arapça Fars isimleri tercih ettiklerini, zamanla Türkçe adların azınlığa düştüğünü gözlemliyoruz. Hatta Arapça olmayan, ancak Arapça imlâsına uygun adlar bile türetilmiştir.⁴⁸⁴ Türklerin İslâmiyet'i kabulüyle pek çok alanda olduğu gibi adlarda da yabancılaşmaya gidilmiştir.

Türk kültüründe ad vermenin, ad almanın en güzel örneklerini, modellerini Türk destancılık geleneğinde bulmaktayız. Toplum için yararlı bir iş yapan alpa törenle ad verilmektedir. Burada birey biyolojik olarak var olmaktan sosyal bir varlığa dönüşmektedir. Ad almanın ne şekilde uygulandığını Dede Korkut'tan öğrenmekteyiz: "Ol zamanda bir oğlan baş kesme kan dökmese ad komazlar idi." Bu sözlerden anlaşılan kişinin erişkinliğe ulamadan ad almasına imkan yoktur.⁴⁸⁵ Destan kahramanlarının bu şekilde ad almasının yanında Türk kültüründe ad verme törenle gerçekleştirilen bir etkinliktir.

Çepnilerin ad alma ve ad verme geleneğinde bu törenlerin etkisi devam etmektedir. Çocuğa verilen adlar, yine büyükle tarafından verilmekte, adı veren yaşlı kişi çocuğu beşiğinden eline alıp bunun adı şu olsun şeklinde sözler söylemektedir. Adın konmasından sonra kurban kesilmektedir. Bütün bu işlemlere Çepniler "Ad Kaldırmak" adını vermektedirler.

Balıkesir bölgesinde çocuğa konulan adlarla ilgili bilgi veren Osman Balkır, dağ köylerinde Türkçe adlara rastlandığını söyleyerek o dönemde sıklıkla rastlanan adları vermiştir. Akgül, Penbegül, Gülsüm, Güllü, Yıldız, Elif, Durmuş, Bayram, Yaşar, Demir, Satılmış gibi adlara Çepniler arasında çok az rastlanılmaktadır. Çepniler ad vermede geleneksel davrandıkları için adları çok fazla değişime uğramamaktadır.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Bedri Noyan, (1983), "Ad Vermede Gelenekler-Türkçe İnsan ve Aile Adları Hakkında", *Türk Kültürü* S. 246, Ekim, s. 638.

⁴⁸⁵ Ali Duymaz (2000), *age.*, s. 117.

⁴⁸⁶ Osman Balkır, (1935), *Balıkesir ve Köylerinde Özel Görenek ve İnanmalar*, (Balıkesir), s.

a. Adlar

Balıkesir Çepnilerinde kullanılan adlar, Çevrelerinde bulunan Sünni köylerinden farklıdır. Bu farklılığın en önemli sebeplerinden birisi Çepnilerin kapalı bir toplum yapısına sahip olmalarıdır. Alevi olmaları sebebiyle dışlanmaları, kendi içlerine çekilmelerine, bütün gelenek ve göreneklerini kendi aralarında yaşamalarına neden olmuştur. Bu kapalılık neticesinde Çepnilerde verilen adlarda farklı bir geleneğin vücuda geldiği görülmektedir.

Sahada görüştüğümüz Çepniler ad verme hususunda ilk söyledikleri; babalarından, delerinden beri Ali, Hasan, Hüseyin, Ahmet, Veli gibi adlar kullandıklarını, ancak Ömer, Osman, Bekir gibi isimleri hiç kullanmadıklarını, çünkü bunların Hz. Ali'ye kastettiklerini, Hz. Muhammet'in torununu kestiklerini, ayrıca Sünnilerde olduğu gibi Arap kültüründen gelen isimleri çok tercih etmediklerini, Türkçe isimleri daha fazla kullandıklarını da söylemişlerdir. Ad vermede her zaman büyüklerin isimlerin konulmasına özen gösterdiklerini, torunların adlarının hep dedesinin ve nenesinin ismi olduğunu pek çok kez tekrarlamışlardır.

Çepnilerin kullandıkları adların kaynağına baktığımızda bunlar arasında Alevilik inancını ve Türk kültürünü görmekteyiz. Görüşmüş olduğumuz Çepnilerin adlarına baktığımızda, erkeklerin büyük çoğunluğunun Ali, Hüseyin, Hasan, Veli, Haydar, Murtaza, Mustafa gibi adlar aldıklarını, kadınların ise Hanım, Zehra, Nurhayat, Kumru, Döne gibi isimler aldığı görmekteyiz. Burada geçen Hanım adının Aydil Erol, Çengizlilerden gelen prenses anlamına da geldiğini ve Zile'de, Trabzon'da görülen adlar arasında göstermektedir.⁴⁸⁷ Trabzon'da bu ismi taşıyanların bulunması, bize Çepnilerin bu bölgede yaşayan Çepnileri hatırlatmaktadır.

Bazı köylerde aynı ad ve soyadı taşıyan çok kişi vardır. Bu benzer isimlerin oluşmasında büyüklerin isimlerinin mutlaka çocuklara verilmesi geleneği etkilidir. Büyüğün isminin verildiği çocukta ölen kişinin yaşadığı inancı, karakterinin de ona benzeyeceği Çepnilerde yaşayan ve Türklerdeki "Atalar kültü"nü hatırlatan bir inanıştır.

⁴⁸⁷ Aydil Erol, (1992), *Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, (Ankara), s. 182.

Çepnilerin adlarının oluşmasında özellikle oymaklarının ve bağlı buldukları, büyüklerinin büyük etkisi vardır. Her yerleşim biriminin kuruluşunda bugünkü Çepnilerin saygıyla andıkları bir şahıs bulunmaktadır. Bazı isimler de onların hatırasını yaşatmak için konulmuştur. Bugün Çepniler çocuklarına geleneksel adlardan daha ziyade moda adlar koymaktadırlar. Geleneksel adlar da çocukların çok azında devam etmektedir.

Çepniler çocuklarına ad verirken Alevi-Bektaşî uygulamaları ile ad vermemektedirler. Türk kültüründen yer aldığı şekliyle ad verme vardır. Zaten Balıkesir Çepnilerinin pek çok uygulaması Alevilikten kaynaklanıyor gibi görülmesine rağmen aslında Türk kültürünün bir parçasıdır.

b. Lakaplar

Toplumda aileleri, bireyleri birbirlerinden ayırabilmek için kullanılan bazı yöntemler vardır. Bugün soyadı kullanımı, bu yöntemlerden birisidir.⁴⁸⁸ Ancak soyadının kullanılmadığı dönemlerde aileleri veya aynı adla anılan kişileri karıştırmamak için lakapların kullanıldığı görülmektedir. Bu lakapların konulma sebeplerinde farklı olaylar, durumlar etkili olmaktadır. Çepnilerde kullanılan lakaplara baktığımızda, lakapların değişik oluşum serüvenlerinin olduğu görülmüştür. Ayrıca görüştüğümüz kaynak şahıslara “Kullandığınız lakaplar var mıdır?” sorusunu yönelttiğimizde “Lakapsız adam mı olur?” şeklinde cevap vermeleri, lakapların çok uzun süreden beri kullanılma olduğunu, lakap almak kadar doğal bir şeyin olmadığını bize anlatmış bulunuyorlardı.

Bazı lakaplar, aile büyüğünden gelmektedir. Örneğin Çulluoğlu (Çöllüoğlu), Vezirler, Hasan Beyler, Manaslar, Eseler, Satılmışlar gibi lakaplara sahip Çepniler bunların dedelerinin olduklarını, kendilerini Balıkesir’e getiren ilk büyükler olduğunu söylemektedirler. Bazı lakaplar aile büyüğünün sakatlığına göre verilmiştir. Topal Musa, Sağırlar buna örnek olarak verilebilir. Aile büyüğünün fiziki özelliklerine göre Solak Cafer, Kara Memet, Tıfı Durmuş gibi lakaplar; oymaklarına göre Karalar, Eyni Hocalı, Yalınayaklar, Avanlı, Ellezli gibi lakaplar almışlardır. Ayrıca özel bazı olayların

⁴⁸⁸ Halis Cinlioğlu, (1983), “Ailelerin Soyadı, Kişilerin Takma Adlarla Tanınması”, Sivas Folkloru, S. 37, Aralık, s. 5-6.

ardından lakap alanlar da vardır. Çukurhüseyin’de Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunanlılar tarafından götürülen ve daha sonra bırakılan bir çocuğa o zaman “Çorçul” adı verilmiştir ve şu anda yaşlı birisi olmasına rağmen hâlâ o lakabı taşımaktadır. Çepniler arasında bunlardan başka Gündüzler, Kazılı, Mevlitler, Cehennemler, Köktenler, Araplar, Çukur Oymağı gibi lakapların da kullanıldığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, tarihte Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinde yaptıkları büyük katkılarla anılan ve 24 Oğuz boyundan birisi olan Çepni Türklerinin Balıkesir bölgesinde yaşayan kısmı ele alınmıştır. Çalışmaya başlamadan önce hedeflenen derleme faaliyetleri alan araştırması esnasında gerçekleştirilmiştir. Derleme çalışmalarında Balıkesir Çepnilerinin tarihlerine, inanışlarına, halk edebiyatı ve halk bilimlerine dair sözlü gelenekte var olan bilgiler ve metinler kayda alınmıştır. Bugüne kadar çok sınırlı çalışmaların yapıldığı tarihleri ve inanışları üzerine ve hemen hiç çalışma yapılmayan halk edebiyatı ve halk bilimlerine dair yeni bilgi ve metinlerin elde edilmesi bu çalışmanın en önemli özelliğini teşkil etmektedir.

Çepniler, Bozok-Üçok ayrımından Üçok koluna mensup bir Oğuz boyudur. Oğuzların batıya göçleriyle birlikte Ön Asya'ya gelmişler, buradan da Anadolu'ya girmişlerdir. Anadolu'ya giren ilk Oğuz boyları arasında oldukları tarihçiler tarafından söylenmektedir. Tarihteki en büyük misyonları, Karadeniz bölgesinin Türk yurdu olmasında oynadıkları roldür. Çepnilerin mevzubahis olduğu bütün tarih kaynakları onları bu yönleriyle ön plana çıkarmaktadır. Karadeniz bölesi dışında güneye iskân edilenlerle birlikte Anadolu'nun güney, doğu, iç kısımlarında da görülmüşlerdir.

Balıkesir Çepnileri, Balıkesir'e 1700'lü yılların başlarında gelmişlerdir. Çepnilerin Balıkesir civarında görülmelerine dair bilgiyi, Rakka İskânı'na uymayan Çepnilerin geri gönderilmesine dair emirnâmelerden almaktayız. Bunlardan ilki 1726 tarihli Karesi Sancağı Mütesellimi'ne gönderilen emirnâmedir. Balıkesir bölgesi Çepnilerinin bir kısmının Sarı Saltuk'la Rumeli'ye geçen Çepnilerin geri dönenleri olduğu görüşü bulunmasına rağmen tarihi belgelerle kanıtlanamamıştır. Balıkesir Çepnilerinin bölgeye gelişleri, Rakka'ya iskân olunan Bozulus ve Halep Türkmenlerinden bazı oymakların iskânı bozması sonucu başlamıştır. Bozulus ve Halep Türkmenleri arsında yer alan Çepni Türkleri, iskândan ayrıldıktan sonra İç Anadolu'yu

takip ederek batıya geçmişlerdir. Batıda ise İzmir, Manisa, Çanakkale, Balıkesir bölgelerine dağılmışlardır.

Bu bölgede görülmeleriyle birlikte yerleşik hayata geçmeyen Çepniler diğer Türkmen guruplarında olduğu gibi Ahmet Vefik Paşa ile 1860'lı yıllarda iskâna tabi tutulmuşlardır. Bu iskân sırasında pek çok güçlkle karşılaştıklarını, Ahmet Vefik Paşa'nın emirlerine uymayanlara çok ağır muameleler yaptığını hem tarihi kaynaklardan hem de Çepnilerin ağzından öğrenebilmekteyiz.

Balıkesir bölgesinde yaşayan Çepnilerin bir kısmı Manisa'dan, bir kısmı da Çanakkale'den gelmişlerdir. Yukarıda söylediğimiz gibi, batıya geçerek burada farklı yerlere yerleşen pek çok Çepni, daha sonra Balıkesir'e yerleşmiştir. Bugün Balıkesir'de merkezde yaşayan Çepnilerin dışında 30 tane Çepni köyü bulunmaktadır. Bu köyler Balıkesir'in merkez bölgesine yakın yerlerde kümelenmiştir, ayrıca Bigadiç, İvrindi, Susurluk, Kepsut gibi ilçelerinde de Çepni köyleri yer almaktadır.

Balıkesir Çepnilerine dair belirtilmesi gereken hususlardan birisi de, bölgede birden fazla oymağın bulunmakta olduğudur. Bölge Çepnilerinin büyük bir kısmını Kantemir Çepnileri oluşturmaktadır. Karalar, Yalınayaklar, Eyni Hocalı, Avanlar gibi oymaklar da yine bölgede bulunan Çepni oymakları arasında yer almaktadır. Oymak farklılığı, hepsi Alevi olan Balıkesir Çepnilerinin Dedelerinin geldiği bölgenin değişik olmasına sebep olmuştur. Kantemir Çepnileri Gaziantep civarından gelen Dedeleri tanımakta ve benimsemekte iken, diğer oymaklar Kavakbaşı'nın Dedesini tanımaktadırlar.

Anadolu'nun batı kısmında yaşayan Çepnilerin Alevi olduğu bilgisi Balıkesir Çepnileri için de geçerlidir. Balıkesir Çepnileri, Alevi'dir, ancak Hacı Bektaş Veli'nin etkisiyle Bektaşiliğe de sempati duymaktadırlar. Çepnilerde Alevi doğmayan birisi daha sonra Alevi olarak kabul görmemesi onların Alevi olduğunu gösterir nitelikte bir bilgidir. Alevi olan Balıkesir Çepnileri, mezhep olarak Caferi olduklarını söylemektedirler, ancak söylemlerinin dışında Caferiliğe dair başka bir bilgileri bulunmamaktadır. Caferi olduklarını, büyüklerinden öğrendiklerini, içeriğine dair bir şey bilmediklerini söylemişlerdir.

Balıkesir Çepnilerinin bulunduğu köylerin yedisinde Cem evi bulunmaktadır. diğer köylerde Cem törenleri uygun olan mekanlarda yapılmaktadır. Balıkesir’de ocak olarak Köse Süleyman Ocağı bulunmaktadır. Kavakbaşı’nda yer alan bu ocağa bağlı Dedeler, Cemleri yönetmektedir, ancak bu ocağa tabi olmayan Çepni oymakları da diğer bölgelerden Dede getirtmektedirler. Çepnilerin ziyaret ettiği yerler arasında Bigadiç’te bulunan Barak Baba yatırı bulunmaktadır, ancak Manisa Beyoba’daki yatırı Hıdrellez günlerinde ziyaret eden, onun için kurban kesen Çepniler de bulunmaktadır.

Halk edebiyatının hemen bütün türlerine ait metinler Balıkesir Çepnilerinden tespit edilmiştir. Bu türler içinde en çok malzemeye rastlanan mani, türkü ve ağıt olmuştur. Masal anlatma geleneğinin örneğin Kocasinan gibi köylerde çok zayıfladığı, masal anlatma geleneğinin artık Çepnilerin gündeminden kalkmış olduğu da görülen bir diğer önemli hususlardır. Derlenen masallar da motif ve formel unsurlar açısından zayıf bir haldedir. Ancak hayvan masallarında aynı zayıflıktan bahsedemeyiz, hayvan masalları zengin bir içeriğe sahiptir. Efsane metinleri arasında çoğunluğu yatır efsaneleri oluşturmaktadır. Taş kesilme ve değişme motifli efsaneler arasında yeni tip teşkil edecek bir metin yoktur. En az malzemenin bulunduğu türler ise, tekerleme ve ninnidir.

Âşık tarzı şiir geleneğine dair usta-çırak ilişkisi içinde yetişmiş, âşık tarzında şiirler söyleyen herhangi birine rastlanmamıştır. Saz veya bağlama çalıp şiir söyleyen kaynak şahıslar görülmüştür, ancak bunlar kendi imkanlarıyla öğrenmişlerdir ve âşık tarzında şiir söylememektedirler. Âşık tarzı şiir geleneğinin olmadığı bir coğrafyada halk hikâyeciliğinin de olmaması son derece doğaldır.

Balıkesir Çepnilerinin halk edebiyatı ürünlerinin genel yapısında yerel unsurların dışında farklılaşan bir husus yoktur. Alevi-Bektaşî inanç değerlerine sahip olan Çepniler, edebiyat ürünlerine Alevilikten kaynaklanan bazı unsurları dahil etmişlerdir. Örneğin, masallardaki kahramanların adları Ali, Hüseyin, Fatma gibi isimlerden ibarettir. Bu yerel unsurların yanı sıra masal tipleri dünya masal tip kataloglarında yer almaktadır. Ayrıca masalların bir çok varyantı da Anadolu’da tespit edilmiştir. Taş kesilme ve değişim efsanelerinin tipleri Sakaoğlu’nun ve Ergun’un kataloglarında bulunmaktadır.

Çepniler, halkbilimine dair inanış ve uygulamalarıyla çevrelerindeki Sünni nüfustan ayrılmaktadırlar. Ancak bu ayrılık, farklı uygulamaların olmasında değil, geleneklerini sürdürme anlamındadır. Bugün de kullanmaya devam ettikleri inanış ve pratikler, Türk kültürünün hakim olduğu pek çok coğrafyada bilinmekte ve uygulanmaktadır. Hayatın üç geçiş safhasını oluşturan “Doğum, Düğün ve Ölüm”e ait pek çok inanışı ve pratiği tespit etmiş bulunuyoruz. Bunlar arasında düğün sonrası aileler arasında barış yapılmakta olması; ölünün gömüldüğü gün “kazma kürek küpürtüsü, eren aşı” adlarıyla hayvan keserek verilen yemeğin devam etmesi; ölünün bulunduğu eve ağıtçı kadınların gelerek ağıt yakmaları, Hıdrellez günleri hiç kimsenin çalışmayıp o günü kutlamaları dikkati çeken uygulamalar arasındadır.

Balıkesir Çepnilerinin doğum, düğün, ölümle ilgili uygulamalarının bazı yerel unsurlar dışında diğer bölgelerden farklı olmadığı yapılan mukayese çalışmalarında görülmüştür. Ayrıca bazı noktalarda inanış ve uygulamaları daha çok muhafaza ettiği gözlemlenmiştir. Çepnilerin mutfak kültürüyle ilgili elde ettiğimiz malzemeye baktığımızda çok fazla alternatifin oluşmamış olduğu görülmektedir. Tarımla özellikle hayvancılıkla uğraşan, mazilerinde uzun süre hayvanlarıyla birlikte bir hayat sürmüş olan Çepnilerin yemek kültürünün et ürünlerine dayalı olması doğal bir sonuçtur. Ad ve lakaplarda ise, sadece Çepnilerde rastlanan örnekler bulunmaktadır. Ad verme kültürlerini Alevilik-Bektaşilik büyük oranda etkilemiştir. Çepniler lakap olarak da genellikle oymak isimlerini kullanmaktadırlar.

Balıkesir Çepnileri, Aleviliğin etkisiyle toplumdan soyutlanmış durumdadırlar. Bu dışlanma, onları içe kapalı bir toplum haline getirmiştir. Bu içe kapanıklık, geçmişten getirilen ve Türk kimliğinin vazgeçilmez pek çok inanışının ve uygulamasının yok olmasına sebep olmuştur. Farklı oldukları için tepki çeken Çepnilerin aslında Türk kültüründe yer alıp da bugün unutulmuş inanışları kullanmaya devam etmekten başka farklı, garip bir tarafları yoktur. Örneğin, Türklerin İslâmiyet’e girmesiyle yok olan ağıt yakma, ölü aşı gibi daha pek çok gelenek Çepnilerde yaşamaktadır. Türklükten gelen inanışları zamanla unutan Sünni Türkmen gurupları, geleneklerini bırakmayan Çepnileri yabancı olarak görmüşlerdir. Bu tarz düşüncelerin doğru olmadığı yapılan mukayeseli çalışmaların sonucunda görülmektedir.

SÖZLÜK

A

Acımık: Biber, soğan, sarımsak nevinden şeyler

Acı moy: Rakı

Ağızdan yarenlik çıkmamak: Ağızından hiçbir şey çıkmamak.

Akçakuş: Pamuk, süt, yoğurt

Alaycık: Takılan herhangi bir şey

Alfat: Ahlat

Analık: Üvey anne

Andık: Sırtlan.

Ara kere: Ara sıra

Aydın etmek: Hazırlamak, kurmak

Aydın olmak: Gitmek, kaybolmak

Azdırmak: Yolunu kaybettirmek

B

Baş: Düğünlere, nişanlarda kız evine verilen hediyeler

Beğirmek: Bağırarak

Bezdirme: Yufka

Bıy: Şaşkınlık ünlemi, gitmiyorum, yapmıyorum anlamı da verir

Bibi: Hala

Bitlemek: Bitleri öldürmek

Boz felek: Yabancı

Böle: Teyze oğlu

Hanta: Buğday

C

Cabıl: Yağ

Cavra: Köpek, kurt

Ce: Ev

Cedi: Keçi

Cemiyet: Düğün

Çeşet: Ağıt yakmak, mani söylemek, şiir söylemek.

Cezene: Cenaze

Cop: Değnek

Ç

Çaltı: Çalı

Çepel: Pis, pislik

Çetele: Çitlembikten yapılan ve nazardan koruduğuna inanılan bir süs eşyası

Çintmek: toplamak, kesmek.

Çovmak: Işıldamak

Çomça: Kepçe

D

Dabacı: Yörük, yabancı

Dal: Arka, erken

Dayza: Teyze

Deli kevik: Gevezelik yapmak

Dönerce: Saat

Döngel: Beşbıyık, muşmula

Dürü: Okuntunun karşılığında verilen hediye

Dürücü: Dütürücü.

E

Eli Çakır: Hırsız

Emir: Hz. Ali'nin kullandığı söylenen bir çeşit bez

Eren aşı: Ölünün gömülme işlemi bittikten sonra ölünün yakınlarının aynı gün içinde verdikleri yemek. Erniç: Çepni

Evinsizlik: Gereksiz, boş konuşma

F

Faraz: Beygir

Felek: Adam, çocuk

Fıdılamak: Fırlatmak

Fındıklamak: Silahla vurmak

Fındıklı: Asker

Finiki: Yumurta

G

Gabaktepe: Deli

Garaböcük: Zeytin

Gelinbi: Dayı karısı

Gerez: Güzel Geder: Eşek

Gergi: İp, halat

Gındıra: Akıntı

Gizil: Gizli

Goca felek: İhtiyar adam, büyük baba

Goca kelle: Memur

Goca tunatas: Büyük anne

Göbelek: Mantar

Gökçe oğlak: Karpuz

Gücük: Bir nesnenin arkası

Guş: Dabacı, Çepni dışındakiler, yabancı.

Gut geçirmemek: Yemek yememek, aç olmak

H

Haberci: Eşek

Hacar: Taş

Haçmalamak: Dövmek

Halanmak: Gelmek, gitmek, kaybolmak, yok olmak, koşmak

Harif: Koyun

Hersit: Ekmek

Hindi: Şimdi

Hizmet eli: Hizmetçi

Hökel: Büyükbaş hayvan, dana

Höştür: Deve

İ

İteği: Üzerinde bezdirme yapılan örtü, bez.

İstirpe: İspirto

K

Karamık: Böğürtlen

Karamoy: Çay

Kerzimen: Örtü, giysi, yatak

Kesici: Diş

Keski: Makas

Kevik: Ağız

Kevik: Sus, Konuşma, konuş anlamı da var

Keviklemek: Konuşmak, Gevezelik etmek

Kırak: Yanında

Kiş: Git anlamında bir kelime.

Kov: Dedi kodu

Kömme: Küle veya ateşe gömerek yapılan yemekler, yiyecekler

Kösnü: Köstebek

Kuraklamak: Kurumak

Külef: Şapka

Külep: Şapka

Külmek: Bağlamak

L

Lanca: Güğüm, bidon

Ling: Ayak

Lingiş: Ayakkabı

M

Mamık: Güvem

Mantar: Kulak

Mantarlamak: Dinlemek, duymak.

Mas: Et

Mayana: Çörek otu

Mayıs: Bok, pislik

Memek: Meme, Göğüs

Mengiş: Patlıcan

Mertek: Mezarın baş uçlarına dikilen ağaç parçaları

Meryem Ana saçı: Bir çeşit çiçek

Meydan ocağı: Düğün meydanı

Meyyitlenmek: Uyumak, ölmek

Mezlemek: Yemek içmek

Minet: Ekmekler hamur halde iken konulan kalıplar

Moy: Su

Moylamak: Ağlamak

Moy mezlemek: İçki içmek

Musluca: Göğüs, meme

Mutaf: Sakal, bıyık

Mutaflı: Erkek

N

Narlık: Ağaç

Nene: Amca karısı

Nufar: Göz

Nuhamak: Bakmak

O

Okla: Oklava

Ö

Örtü: Kaftan

Öterce: Araba

P

Payıklamak: Ellemek

Paylık: El

Pırlangıç: Saat

Piren: Çatal

Piz: İçmek

Püsük: Kedi

S

Saplıca: Armut

Sarıca: Altın

Seğen: Büyük kap, çukur kap

Sere gelen: Küfe, küfün

Sert: Kış

Seymen: Bayrak çekenler, bayraktar

Sırım: İp, halat.

Sibir: Çeyiz gösterme

Sitkin: Kesici, delici alet, çakı, bıçak, makas vb.

Susa: Asfalt yol

Ş

Şavk: Işık

Şibidik: Terlik

Şirimli: Şeker

Şivan: Başörtüsü

T

Tonataz: Kız

Tufan: Tütün, sigara

Tufan mezlemek: Sigara içmek

Tunatas: Kadın

Tuzluca: Peynir

Tünlemek: Sıçramak, zıplamak

U

Uşak: Çocuk, küçük

Ü

Ürmek: Köpeğin havlaması

Y

Yalaz: Tabanca, ateş.

Yalazlı: Silah

Yaşmak: Baş örtüsü, yazma

Yavız: Güzel, iyi

Yazıcı: Tavuk, yumurta

Yeken: Para

Yeleşen: Çepni dışındakiler, yabancı

Yezit: Yabancı

Yirek: Uzak

Yunak: Cenaze yıkanan yer

Yülük: Jandarma, polis, her türlü güvenlik görevlisi

Z

Zenbil: Sepet

Zevklenme: Alay etme

Zibit: Üzüm

KAYNAK ŞAHISLAR LİSTESİ

1) Adı: Kamil

Soyadı: Akdağ

Doğum tarihi: 1934

Doğum yeri: Soğanbükü/İvrindi/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

2) Adı: Mustafa

Soyadı: Akdağ

Doğum tarihi: 1939

Doğum yeri: Soğanbükü/İvrindi/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Esnaf

3) Adı: Cengiz

Soyadı: Akey

Doğum tarihi: 1935

Doğum yeri: Düpecik/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

4) Adı: Hayati

Soyadı: Altinel

Doğum tarihi: 1962

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

5) Adı: Nurcan

Soyadı: Altinel

Doğum tarihi: 1961

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Kendi kendine öğrenmiş.

Mesleği: Ev hanımı

6) Adı: Yakup

Soyadı: Aydın

Doğum tarihi: 1340

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Sonradan kendi öğrenmiş.

Mesleği: Çiftçi

7) Adı: Kamil

Soyadı: Ayhan

Doğum tarihi: 1927

Doğum yeri: Akyar/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

8) Adı: Rahmi

Soyadı: Ayhan

Doğum tarihi: 1961

Doğum yeri: Akyar/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi (Kamber)

9) Adı: Neriman

Soyadı: Ayhan

Doğum tarihi: 1961

Doğum yeri: Elyapan/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: Sonradan öğrenmiş

Mesleği: Çiftçi

10) Adı: Gülçehre

Soyadı: Ayhan

Doğum tarihi: 1943

Doğum yeri: Akyar/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

11) Adı: Asiye

Soyadı: Çolak

Doğum tarihi: 1959

Doğum yeri: Yaylacık/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

12) Adı: Mesude

Soyadı: Bilginç

Doğum tarihi: 1932

Doğum yeri: Yaylacık/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev hanımı

13) Adı: Yıldırım

Soyadı: Bulut

Doğum tarihi: 1961

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

14) Adı: Sevim

Soyadı: Coşkun

Doğum tarihi: 1941

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

15) Adı: Nebi

Soyadı: Dalkıran

Doğum tarihi: 1924

Doğum yeri: Soğanbükü/İvrindi/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

16) Adı: Mustafa

Soyadı: Dalkıran

Doğum tarihi: 1938

Doğum yeri: Soğanbükü/İvrindi/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

17) Adı: Gürkan

Soyadı: Demirbaş

Doğum tarihi: 1985

Doğum yeri: ukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Ortaokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

19) Adı: Veysel

Soyadı: Duran

Doğum tarihi: 1992

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlköğretimde okumakta

Mesleği: Öğrenci

20) Adı: Özer

Soyadı: Demirkan

Doğum tarihi: 1985

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Ortaokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

21) Adı: Cüneyt

Soyadı: Demirkan

Doğum tarihi: 1927

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

22) Adı: Ali Ekber

Soyadı: Demirkan

Doğum tarihi: 1963

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: İşçi

23) Adı: Haydar

Soyadı: Demirkan

Doğum tarihi: 1928

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

24) Adı: Muharrem

Soyadı: Demirkıran

Doğum tarihi: 1950

Doğum yeri: Değirmendere/Balya/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: İnşaatçı

25) Adı: Nazmiye

Soyadı: Doğan

Doğum tarihi: 1924

Doğum yeri: Kocabük/Balya/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev Hanımı

26) Adı: Nazmiye

Soyadı: Doğan

Doğum tarihi: 1972

Doğum yeri: Soğanbükü/İvrindi/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Ev Hanımı

27) Adı: Yunus

Soyadı: Doğan

Doğum tarihi: 1984

Doğum yeri: Kocabük/Balya/Balıkesir

Tahsili: Ortaokul Mezunu

Mesleği: Esnaf

28) Adı: Hasan

Soyadı: Gergin

Doğum tarihi: 1933

Doğum yeri: Güvemçepni/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

29) Adı: Yüksel

Soyadı: Gülen

Doğum tarihi: 1945

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

30) Adı: Ata

Soyadı: Gündoğdu

Doğum tarihi: 1943

Doğum yeri: Akyar/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Emekli

31) Adı: İsmail

Soyadı: Işık

Doğum tarihi: 1930

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

32) Adı: Erkan

Soyadı: Işık

Doğum tarihi: 1971

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Üniversite Mezunu

Mesleği: Beden eğitimi öğretmeni

33) Adı: Uğur

Soyadı: Kahraman

Doğum tarihi: 1984

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Liseden terk

Mesleği: Çiftçi

34) Adı: Derviş

Soyadı: Kaplan

Doğum tarihi: 1943

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

35) Adı: Döne

Soyadı: Kaplan

Doğum tarihi: 1948

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Ev hanımı

36) Adı: Dilek

Soyadı: Kaplan

Doğum tarihi: 1952

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul terk

Mesleği: Ev hanımı

37) Adı: Mustafa

Soyadı: Kaya

Doğum tarihi: 1924

Doğum yeri: Soğanbükü/İvrindi/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Emekli

38) Adı: Hüseyin

Soyadı: Mutlu

Doğum tarihi: 1918

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

39) Adı: Menekşe

Soyadı: Mutlu

Doğum tarihi: 1918

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev Hanımı

40) Adı: Belkıs

Soyadı: Oğuz

Doğum tarihi: 1930

Doğum yeri: (Kavakbaşı) Bahçedere Köyü/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev Hanımı

41) Adı: Murtaza

Soyadı: Oğuz

Doğum tarihi: 1962

Doğum yeri: (Kavakbaşı) Bahçedere Köyü/Balıkesir

Tahsili: Üniversite

Mesleği: Öğretmen

42) Adı: Murat

Soyadı: Oğuz

Doğum tarihi: 1929

Doğum yeri: Kavakbaşı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Dedelik yapmakta

43) Adı: İsmail

Soyadı: Oruş

Doğum tarihi: 1990

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlköğretim okumakta

Mesleği: Öğrenci

44) Adı: Kâzım

Soyadı: Özcan

Doğum tarihi: 1932

Doğum yeri: Akyar/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: İlkokul üçten terk

Mesleği: Çiftçi

45) Adı: Gülgün

Soyadı: Özden

Doğum tarihi: 1945

Doğum yeri: Düpecik/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

46) Adı: Abbas

Soyadı: Sarı

Doğum tarihi: 1934

Doğum yeri: Güvemçepni/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

47) Adı: Dilber

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1945

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev hanımı

48) Adı: Sibel

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1965

Doğum yeri: ukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Ev hanımı

49) Adı: Servet

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1953

Doğum yeri: ukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

50) Adı: Fatih

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1975

Doğum yeri: Karamanlar/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

51) Adı: Dilber

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1957

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Ev hanımı

52) Adı: Derviş

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1931

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Emekli

53) Adı: Anıl

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1991

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Öğrenci

54) Adı: Erkan

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1991

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Öğrenci

55) Adı: İskender

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1986

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Ortaokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

56) Adı: Zehra

Soyadı: Solak

Doğum tarihi: 1909

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev Hanımı

57) Adı: Muharrem

Soyadı: Şahan

Doğum tarihi: 1937

Doğum yeri: Soğanbükü/İvrindi/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

58) Adı: Mustafa

Soyadı: Şahan

Doğum tarihi: 1937

Doğum yeri: Soğanbükü/İvrindi/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Emekli

60) Adı: Menekşe

Soyadı: Şahin

Doğum tarihi: 1950

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev hanımı

61) Adı: Mehmet

Soyadı: Şenay

Doğum tarihi: 1956

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Esnaf

62) Adı: Haydar

Soyadı: Uçar

Doğum tarihi: 1937

Doğum yeri: Güvem Çepni/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Cem Evinde Görevli

63) Adı: Kumru

Soyadı: Uçar

Doğum tarihi: 1947

Doğum yeri: Güvemçepni/Bigadiç/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

64) Adı: Mehmet

Soyadı: Yağız

Doğum tarihi: 1929

Doğum yeri: Kütahya/Simav

Tahsili: İlkokuldan terk

Mesleği: Çiftçi

65) Adı: Sabahattin

Soyadı: Yalçın

Doğum tarihi: 1949

Doğum yeri: Çukurhüseyin/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

66) Adı: Veli

Soyadı: Yaşar

Doğum tarihi: 1939

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

67) Adı: Turan

Soyadı: Yaşar

Doğum tarihi: 1938

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul üçten terk.

Mesleği: Çiftçi

68) Adı: Hasan

Soyadı: Yaşar

Doğum tarihi: 1958

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Lise Mezunu (Dergahta hizmet sahibi)

Mesleği: Kahveci

69) Adı: Hanım

Soyadı: Yaşar

Doğum tarihi: 1938

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev hanımı

70) Adı: Nurhayat

Soyadı: Yaşar

Doğum tarihi: 1965

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Ev hanımı

71) Adı: Zehra

Soyadı: Yaşar

Doğum tarihi: 1942

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Ev hanımı

72) Adı: Şükrü Nail

Soyadı: Yaşar

Doğum tarihi: 1933

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

73) Adı: Hanım

Soyadı: Yıldırım

Doğum tarihi: 1973

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Ev Hanımı

74) Adı: Ummahan

Soyadı: Yıldız

Doğum tarihi: 1946

Doğum yeri: Kocasinan/Sındırgı/Balıkesir

Tahsili: Yok

Mesleği: Çiftçi

75) Adı: Ali Er

Soyadı: Yılmaz

Doğum tarihi: 1943

Doğum yeri: Yaylacık/Balıkesir

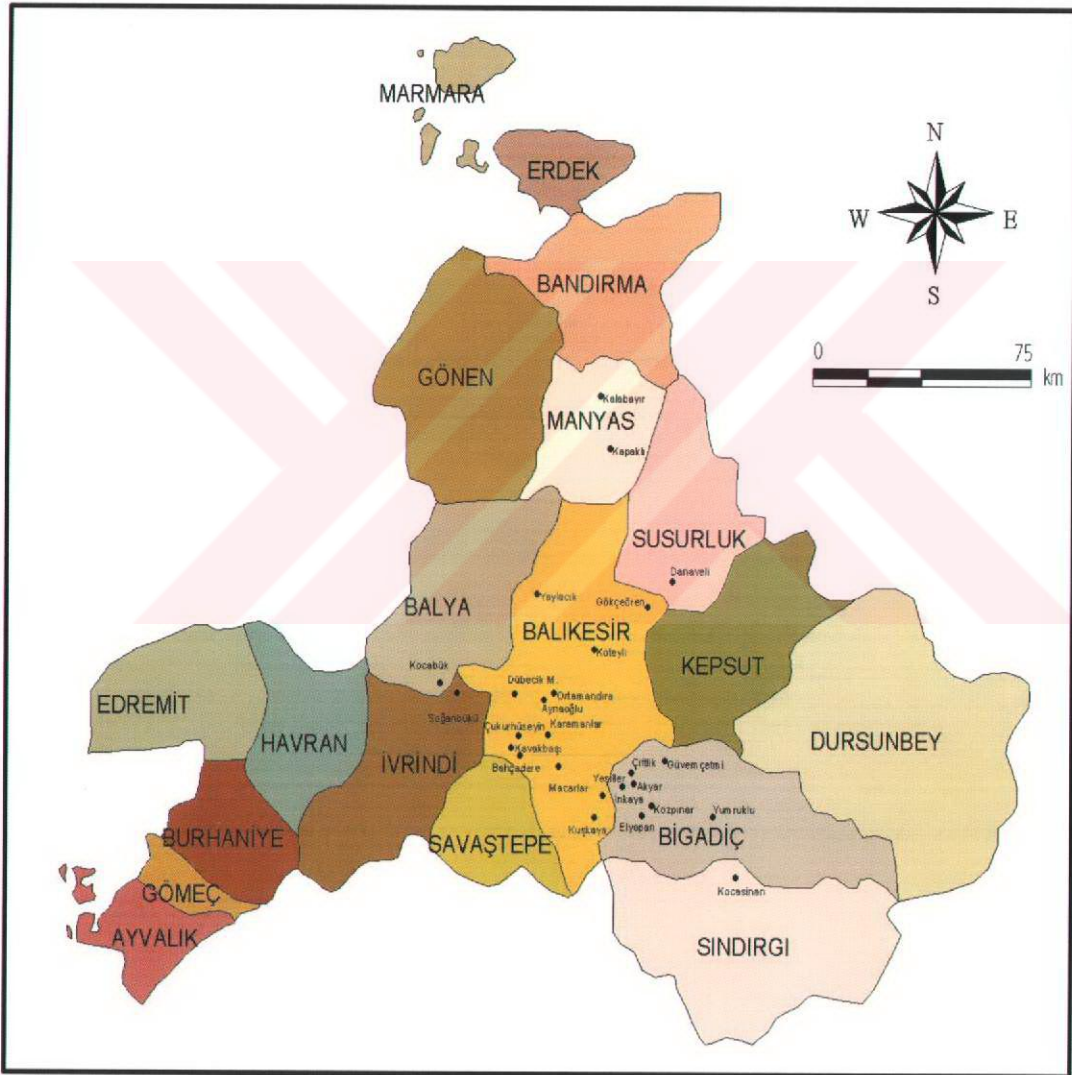
Tahsili: İlkokul Mezunu

Mesleği: Çiftçi

EKLER

HARİTA

Balıkesir Çepnilerinin Yerleşim Yerlerini Gösterir Harita

FOTOĞRAFLAR

Akyar

Kocasinan

Kocasinan

Çukurhüseyin

Karamanlar

Güvemçepni

Nişan

Nişan

Nişan

Kına

Kına Gecesi

Kına Yakımı

Çeyiz Alımı

Gelin Alımı

Gelinin Eve Gelişi

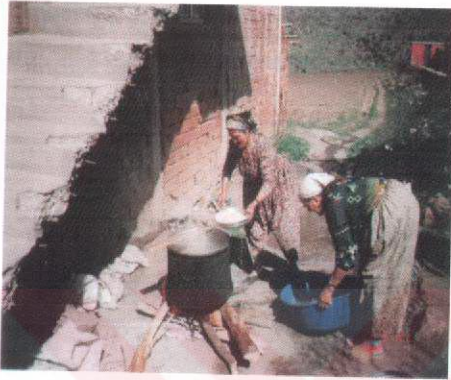
Kurban

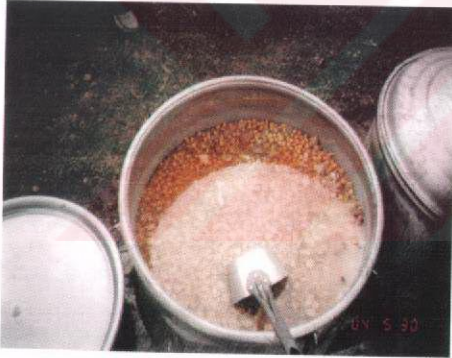
Gelinin Evden Çıkışı

Köy Hayrı

Aşure Yapımı

Hayır Yemeği

Dibek

Derleme Çalışmalarından Görüntüler

Cem Evi

Kaynak Şahıslar

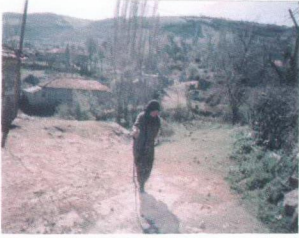
Ekmek Fırınları

Bir Çepni Evi

Köy Çeşmesi

Kaynak Şahıslar

Dede Murat Oğuz

Kadın Giyimi

Tekke Dedesi

Türkmen Dedeşi

Çarıklı Haşim Dede

Yatırlardan Görüntüler

Mezarlık Görüntüleri

KAYNAKÇA

- Aarne, Antti, Stith Thompson. (1928), **The Types of the Folktale**. Helsinki.
- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. (1987), “Kastamonu’da Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançları”, **III. Milletlerarası Folklor Kongresi IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar)**, Ankara, s.1-18.
- Acar, Turgut. (1997), “Gizli Bir Meslek Dili Üzerine”, **XI. Milli Türkoloji Kongresi 15-19 Eylül 1997 İstanbul**.
- Acaroğlu, Türker. (1936), “Köy Tetkikleri: Orta Mandıra”, **Kaynak**, C. 4, S. 43, Ağustos, s. 235-237.
- Acıpayamlı, Orhan. (1962), “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar”, **DTCFD**, Cilt: XX, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran 1962’den Ayırbasım, Ankara.
- Acıpayamlı, Orhan. (1964), “Türkiye’de Yağmur Duası II”, **DTCFD**, C. 22, S. 3-4, Temmuz-Aralık, s. 221-250.
- Acıpayamlı, Orhan. (1974), **Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etütü**. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aça, Mehmet. (1994), “Obruk (Konya) Köyleri Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerinde Bir İnceleme”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aça, Mehmet. (1997), “Türk Destanlarında Aşerme (Yerikleme) Motifinin Destan Kahramanları Üzerindeki Etkisi ve Hayvan Ata (Ecdat) İnancıyla Olan Bağlantısı”, **Milli Folklor**, C. 5, S. 34, Yaz, s. 78.

- Aça, Mehmet. (1998), "Kozı-Körpeş Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma", C. I, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aça, Mehmet. (1999), "Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu)", **Milli Folklor**, C. 6, S. 43, Güz, s. 24-33.
- Aça, Mehmet. (2000), "Türk Destancılık Geleneğine Bütüncül Yaklaşabilme ve Alp Kavramı Üzerine Bazı Yaklaşım Denemeleri", **Milli Folklor**, S. 48, Kış, s. 5-17.
- Aça, Mehmet. (2000), "Köne Epos (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki Âşıklara Mahsus Evlilik Konusunun Kaynaklarından Alplara Mahsus Evlilik", **Milli Folklor**, S. 47, Güz, s. 11-22.
- Aça, Mehmet. (2001), "Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: 'Tuzlama'", **Milli Folklor**, C. 7, S. 52, Kış, s. 93-100.
- Aça, Mehmet. (2002), **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği**. Konya: Kömen Yayınları.
- Aça, Mustafa. (2003), **Oğuz-nâmecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznâmesi**. Ankara: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- Agacanov, Sergey Grigoreviç. (2002), **Oğuzlar**. Çeviren: Ekeber N. Necef-Ahmet Annaberdiyev. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Akalın, L. Sami. (1993), **Türk Folklorunda Kuşlar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Akay, İsmail Hakkı. (1935), **Çepniler Balıkesir'de**. Balıkesir: Balıkesir Halkevi Neşriyatından.
- Akay, İsmail Hakkı. (1942), **Balıkesir Halkiyatı**. C. 1, Balıkesir: Balıkesir Halkevi Yayınlarından.

- Akbulut, Semra. (1999), "Karabük İli Safranbolu İlçesinde Doğum Âdet ve İnanmaları", **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara, s. 1.
- Akkuş, Tacettin (2001), **Tanzimat Başlarında Balıkesir Kazası (Demografik Durum)**. Balıkesir: Zağnos Kültür Eğitim Vakfı Yayınları.
- Aksoy, Erdal. (2002), "Oğuz Türklerinin İdari Yapı ve Boy Teşkilatına Bir Bakış", **Türkler**, C. 2, Ankara, s. 316-320.
- Aksoy, Ömer Asım. (t.y.), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Akyol, Taha. (1999), **Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet**. İstanbul: Doğan Kitap.
- Alangu, Tahir. (1983), **Türkiye Folkloru El Kitabı**. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Alptekin, Ali Berat. (1993), **Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)**. Antakya: Kültür Ofset Basımevi.
- Alptekin, Ali Berat. (2002), **Taşeli Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altun, Işıl. (2004), **Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm**. İzmit: Yayıncı Yayınları.
- Andrews, Peter Alford. (1989), **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**. Wiesbaden: Reichert Publications.
- Aras, Enver (2002), "Türklerde Hıdrellez Geleneği," **Milli Folklor**, C. 7, S. 54, Yaz, s. 39-54.
- Artun, Erman. (1998), **Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları**. Tekirdağ: Tekirdağ Genç Yöneticiler ve İşadamları Derneği Yayınları.
- Atalay, Besim. (1991), **Bektaşilik ve Edebiyatı**. İstanbul: Ant Yayınları.

- Ayhan, Aydın. (1997), **Balıkesir ve Çevresinde İskân Hareketleri**. Ankara: Karşı Basın Yayın Matbaacılık.
- Ayhan, Aydın. (1999), **Balıkesir ve Çevresinde Yörükler, Çepniler ve Muhacırlar**. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Ayva, Aziz. (2001), “Anadolu Göl Efsaneleri (İnceleme-Metin)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babinger, Franz, Fuad Köprülü. (1998) **Anadolu’da İslamiyet**. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Baha Sait. (2000), **Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreleri**. Hazırlayan: İsmail Görkem. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baldar Folkloru “El Adabiyatı” Seriyasının 20. Tomu**. Hazırlayan: Gülbara Orozova. Bişkek 1998.
- Balıkesir Bir Kentin Kimliği**. (1997), Ankara: Balıkesir Rotary Kulübü Yayınları.
- Balıkesir Halkevi. (1944), “Balıkesir Halkevi Tarih Komitesi Çalışmalarından Pamukçu İnkaya Tetkik Gezisi”, **Kaynak**, C. 11, S. 140, Eylül, s. 337-338.
- Balıkesir İl Yıllığı 1967**. Balıkesir: .
- Balkır, Osman. (1935), **Balıkesir ve Köylerinde Özel Görenek ve İnanmalar**. Balıkesir: Balıkesir Halkevi Neşriyatından.
- Banguoğlu, Tahsin. (1988), “Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine”, **TDAY/Belleten 1959**, Ankara, s. 18-19.
- Başgöz, İlhan, Andreas Tietze. (1999), **Türk Halkının Bilmeceleri**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayatlı, Osman. (1944), **Dört Çepni Köyü**. İzmir.

- Bayatlı, Osman. (1957), **Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları**. İzmir: Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi.
- Bazin, L. (1935), "Notes Sur Les Mots 'Oguz' et 'Turk'", **Oriens**, S. 6, s. 135-322.
- Bilgin, Mehmet. (1990), **Sürmene Tarihi**. Sürmene.
- Birdoğan, Nejat. (1994), **İttihat-Terakki'nin Alevilik Bektaşilik Araştırması (Baha Sait Bey)**. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Birdoğan, Nejat. (1995), "Kızılbaşlık: Ortaya Çıkışı, Dünü ve Bugünü", **Bilim ve Ütopya**, S. 10, Nisan, s. 26-33.
- Bitek Kent: Balıkesir**. (2003), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Boratav, Pertev Naili. (1973), **100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, Pertev Naili. (2000), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bostan, M. Hanifi. (2002), "Anadolu'da Çepni İskânı", **Türkler**, C. 6, s. 299-311.
- Brendemoen, Bernt. (1989), "Trabzon Çepni Ağzı ve Tepegöz Hikâyesinin Bir Çepni Varyantı", **Trabzon Kültür ve Sanat Yıllığı**, İstanbul.
- Bryer, Anthony. (1973), "The Fate of George Komnenos, Ruler of Trebizond (1266-1280)", **Byzantinische Zeitschrift LXVI**, s. 332-350.
- Bryer, Anthony. (1980), **The Empire of Trebizond and the Pontos**. London: Variorum Reprints.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**. C. 5, t.y., İstanbul: İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Caferoğlu, Ahmet. (1953), "Anadolu Abdallarının Gizli Dillerinden Bir İki Örnek", **Fuat Köprülü Armağanı**, Ankara, s. 77-79.

- Caferoğlu, Ahmet. (1954), "Pallacı, Tahtacı ve Çepni Dillerine Dair", **TM**, C. XI, s. 41-57.
- Caferoğlu, Ahmet. (1984), **Türk Dili Tarihi I-II**. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Cahen, Claude. (1988), **Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı)**. Çeviren: Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Câmiü't-Tevârih**. Hazırlayan: Ahmet Ateş, C. II, Ankara 1957.
- Canpolat, Mustafa. (1975), "Divanü Lügati't-Türk'te Şamanizm İzleri", **TFA Belleten 1974**, Ankara, s. 22-28.
- Celasun, Ali Haydar. (1993), **Alevilikte Cem**. İstanbul: Alev Yayınları.
- Cinlioğlu, Halis. (1983), "Ailelerin Soyadı, Kişilerin Takma Adlarla Tanınması", **Sivas Folkloru**, S. 37, Aralık, s. 5-6.
- Çalışlar, Oral. (1992), **Hz.Ali-Muaviye Çatışması, İslâmın Doğuşu ve İlk Ayrılıklar**. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Çelebioğlu, Amil, Yusuf Ziya Öksüz. (1979), **Türk Bilmeceler Hazînesi**. İstanbul: Ülker Yayınları.
- Çelik, Ali. (1999), **Trabzon Şalpaazarı Çepni Kültürü**. Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Çelik, Ali. (2001), "Afganistan'daki Hazara Türkleri İle Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Bir Mukayese Denemesi", **Milli Folklor**, C. 7, S. 50, Yaz, s. 9-21.
- Çelik, Ali. (2002), "Çepnilerin Anadolu'nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi", **Türkler**, C. 6, s. 312-323.
- Çetinkaya, Nihat. (2003), **Kızılbaş Türkler (Tarihi, Oluşumu ve Gelişimi)**. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

- Çıblak, Nilgün. (1995), “İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma İnceleme-Metinler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Çobanoğlu, Özkul. (2002), **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihinin Giriş**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Deliömeroğlu, Yakup. (1997), “Hakasların Geleneksel Kültürüne Dair Bir İnceleme”, **Milli Folklor**, C. 5, S. 33, Bahar, s. 42-49.
- Demir, Nurettin. (2002), “Türkiye’de Özel Diller”, **Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı I**, C. 8, S. 43, Ocak-Şubat, s. 422-428.
- Dierl, Anton Josef. (1991), **Anadolu Aleviliği**. Çeviren: F. Yiğit. İstanbul: Ant Yayınları.
- Dilcimen, Kâzım. (1940), **Canik Beyleri**. Samsun.
- Divanü Lûgat-it Tercümesi**. Çeviren: Besim Atalay. C. III, Ankara 1992: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Divanü Lûgat-it Tercümesi**. Çeviren: Besim Atalay. C. I, Ankara 1998: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Divitçioğlu, Sencer. (1994), **Oğuz’dan Selçuklu’ya (Boy, Konat ve Devlet)**. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.
- Dizdaroğlu, Hikmet. (1969), **Halk Şiirinde Türler**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Durdu, Aydın, Bircan Kalaycı Durdu. (1998), “Geçmişten Günümüze Ölüm Âdetleri ve Kemaliye Köyü’nde Ölüm”, **Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997**, Ankara.
- Duymaz, Ali. (1989), “Bingöl Efsaneleri (İnceleme-Metinler)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Duymaz, Ali. (1994), "Mahallî Bir Zümre Tipi: Çepni Fıkraları", **Prof. Dr. Saim Sakaoglu'na 55. Yıl Armağanı**, 205-211.
- Duymaz, Ali. (1997), **Bir Destan Kahramanı Salur Kazan**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Duymaz, Ali. (1998), "Dede Korkut Kitabı'nda "Hüner" ve "Erdem" Kavramları Üzerine", **IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı-Bildiriler, (5-6 Kasım 1998)**, Ankara, s. 187-198.
- Duymaz, Ali. (2000), "Dede Korkut Kitabı'nda Alpların Eğitimi ve Geçiş Törenleri," **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni, (19-21 Ekim 1999, Ankara)**, Ankara, s. 109-122.
- Duymaz, Ali. (2002), **İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eberhard, Wolfram, Pertev Naili Boratav. (1953), **Typen Turkischer Volksmärchen**. Wiesbaden.
- Ebul'l-Ferec Tarihi**. Çeviren: O. R. Doğrul, 1945-1950 Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ebülgazi Bahadır Han, **Şecere-i Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü)**. Hazırlayan: Muharrem Ergin. [y.y ve t.y]: Kervan Kitapçılık.
- Ebul Gazi Bahadır Han, **Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)**. Hazırlayan: Zuhâl Kargı Ölmez. Ankara 1996: Simurg Yayınları.
- Ebü'l Hayr-ı Rumi, **Saltuk-nâme**. C. I, Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, Ankara 1987: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ebü'l Hayr-ı Rumi, **Saltuk-nâme**. C. II, Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, Ankara 1988: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Ebü'l Hayr-ı Rumi, **Saltuk-nâme**. C. III, Hazırlayan: Şükrü Haluk Akalın, Ankara 1990: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, Mircea. (1993), **Mitlerin Özellikleri**. Çeviren: Sema Rifat. Ankara: Simavi Yayınları.
- Elçin, Şükrü. (1986), **Türk Halk Edebiyatına Giriş**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Şükrü. (1988), "Tuz Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine", **Halk Edebiyatı Araştırmaları II**, Ankara, s. 373-379.
- Elçin, Şükrü. (1990), **Türkiye Türkçesinde Maniler**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Elçin, Şükrü. (1990), **Türkiye Türkçesinde Ağıtlar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Şükrü. (1997), "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu", **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, C. I, Ankara, s. 33-41.
- Emiroğlu, Seyit. (1993), "Konya Efsaneleri (İnceleme-Metin)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun, Ahmet Bican. (2000), "Oğuz-Türkmen Dil Kaynakları", **Türk Dili**, S. 587, Kasım, s. 438-439.
- Erdentuğ, Nermin. (1976), "Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık", **I. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar)**, Ankara, s.90-99.
- Ergin, Muharrem (t.y.) **Orhun Abideleri**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1988), **Oğuz Kağan Destanı**. İstanbul: Hülbe Basım ve Yayın A.Ş.
- Ergin, Muharrem. (1997), **Dede Korku Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ergun, Metin. (1997), **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I-II**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, Metin. (1998) “Türk İnanç Sistemine Göre Dede Korkut Hikâyelerindeki Su Kültü İnanıcı”, **Uluslar Arası Dede Korkut Bilgi Şöleni-Konya 6-10 Ekim 1998**, Yayımlanmamış Bildiri.
- Erol, Aydil. (1992), **Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Erol, Mehmet. (1996), “Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eröz, Mehmet. (1977), **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eröz, Mehmet. (1992), **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnanıcı) ve Alevilik Bektaşilik**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Erseven, İlhan Cem. (1997), **Yabancı Araştırmacılar Gözüyle Alevilik-Tuttum Aynayı Yüzüme Ali Göründü Gözüme**. İstanbul: Ant Yayınları.
- Esin, Osman. (1972), “Balıkesir Çepni ve Yörük Ağızları”, Yayımlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Fırlı, Ethem Ruhi. (1990), **Türkiye’de Alevilik Bektaşilik**. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Gelir, Gülten. (1999), “Çepniler”, **Yol**, S. 1, s. 93-102.
- Gordlevski, V. (1988), **Anadolu Selçuklu Devleti**. Çeviren: A. Yaran. Ankara: Onur Yayınları.
- Göde, Halil Altay. (2002), “Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gökalp, Ziya. (1922), "Usullere Dair" Halkiyat I. Masallar", **Küçük Mecmua**, S. 18, 2 Ekim 1922, s. 9-12.
- Gökşen, Cengiz. (1999), "Giresun Efsaneleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gömeç, Sadettin. (1996), **Türk Cumhuriyetleri Tarihi**. Konya: Kömen Yayınları.
- Gömeç, Saadettin. (1997), **Kök Türk Tarihi**. Ankara: Türksöy Yayınları.
- Günay, Umay. (1995), "Ritüeller ve Hidrellez". **Milli Folklor**, S. 26, s.2- 3.
- Görkem, İsmail. (1987), "Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metin ve İncelemeler)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Görkem, İsmail. (2000), "Baha Said Bey (1882-1939) Anadolu'daki Alevî ve Bektaşî Zümreleri Hakkındaki Çalışmaları", **Yol**, S. 6, s. 35-64.
- Görkem, İsmail. (2001), **Türk Edebiyatında Ağıtlar Çukurova Ağıtları (İnceleme Metinler)**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer. (1989), **Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Gündüz, Tufan. (1997), **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri -Bozulus Türkmenleri 1540-1640-**. Ankara: Bilge Yayınları.
- Gündüz, Tufan. (2002), "Oğuzlar/Türkmenler", **Türkler**, C. 2, Ankara, s. 263.
- Güngör, Harun. (1992), "Kayseri'de Yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin Bazı Âdet ve İnanışları", **Milli Folklor**, C. 2, S. 14, Yaz, s. 7-11.
- Güngör, Kemal. (1956), "Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hidrellez Törenlerine Dair Bir İnceleme", **Türk Etnografya Dergisi**, S. 1, s. 54-59.

- Halaçoğlu, Yusuf. (1991), **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Haslok, F. R. (2000), **Bektaşılık Tetkikleri**. Çeviren: Râgıp Hulisi. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hocaoğlu, Ömer Lütfi. "Karadeniz'de Çepni Türkleri", **Kök**, S. 17, s. 2-5.
- Işık, Neşe. (1998), "Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İbn Battûta Seyahatnâmesi**. (2000), Çeviren: A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbn-i Fadlan Seyahatnâmesi**. (1975), Hazırlayan: R. Şeşen. İstanbul: Bedir Yayınları.
- İnan, Abdülkadir. (1986), **Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, Kenan. (1997), "Giresun ve Havalisinde Türkmenler", **Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler**. İstanbul, s. 59-73.
- İşhak Hakkı Bey. (1997), **Balıkesir Rehberi (1920)**. Balıkesir: Balıkesir Valiliği Kültür Yayınları.
- Jirmunski, V. M. (1961), "Sir Derya Boyunda Oğuzlara Dair İzler", Çeviren: İ. Kaynak, **Bulleten**, C. XXV, S. 99, s. 431-483.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1958), "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", **Jean Deny Armağanı**, Ankara, s. 131.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1972), **Selçuklular Tarihi**. İstanbul:..
- Kafesoğlu, İbrahim. (1977), **Türk Milli Kültürü**. Ankara: Boğaziçi Yayınları.

- Kaplan, Mehmet. (1991), **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri**. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karadavut, Zekeriya. (1992), “Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadenizli, Kemal. (1954), **Trabzon Tarihi**. İstanbul.
- Kaya, Doğan. (1999), **Anonim Halk Şiiri**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, Haydar. (1989), **Musahiplik**. İstanbul.
- Kaygusuz, İsmail. (1991), **Musahiplik**. İstanbul: Alev Yayınları.
- Kılıç, Abdullah. (1998), “Isparta Halk Kültüründen Örnekler”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara, s. 117.
- Kıpçak, M. Reşit. (1968), **Balıkesir**. İstanbul: Acar Matbaası.
- Koca, Salim. (2002), “Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu’ya: Oğuzlar (Türkmenler)”, **Türkler**, C. 4, Ankara, s. 529-551.
- Koca, Salim. (2002), “Türklerin Soy Kütüğü”, **Türkler**, C. 2, Ankara, s. 260-265.
- Köprülüzâde, Mehmed Fuad. (1925), “Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar”, **TM**, S. 1, Ağustos, s. 185-211.
- Köprülü, Fuad. (1972), **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**. Ankara: Başnur Matbaası.
- Köprülü, Fuad. (1981), **Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Köprülü, Fuad. (1984), **Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü, M. Fuad. (2003), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kültür Bakanlığı Yayınları. (1998), **Tarsus Alan Araştırmaları**. Ankara.

Lewis, G. L. (1950-1951), "The Secret Language of the Geygelli Yörük", **Zeki Velidi Togan'a Armağan**, Ankara, s. 214-226.

Mélikoff, Iréne. (1994), **Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları**. İstanbul: Cem Yayınları.

Mélikoff, Iréne. (1998), **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**. Çeviren: Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî "Vilâyet-nâme". Hazırlayan: Gölpınarlı, Abdülbâki 1958 İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. (1957), **İslâm Ansiklopedisi**, "Kızılbaş Maddesi", C. VI, İstanbul.

Nahya, Zümrüt. (1987), "Kız İsteme ve Söz Kesme Gelenekleri Üzerine Bir Atlas Denemesi", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar)**, Ankara, s. 257-268.

Necefzâde, Yakup Kenan. (1966), **Ehl-i Beyt ve 12 İmam**. İstanbul.

Nemeth, Gyula. (1930), **A Bonfotalo Magyarsak Kialakula**. Budapeşt.

Noyan, Bedri. (1969), "Bektaşî ve Alevilerde Düşkünlük", **TFA**, S. 243, Ekim, s. 5416-5417.

Noyan, Bedri. (1983), "Ad Vermede Gelenekler-Türkçe İnsan ve Aile Adları Hakkında". **Türk Kültürü**, S. 246, Ekim, s. 638-652.

Noyan, Bedri. (1985), **Bektaşilik Alevilik Nedir?**. Ankara: Doğu Matbaacılık.

Noyan, Bedri. (1993), "Ölüm ve Ölüm Halinde Erkan IV", **Cem**, C. 2, S. 21, Şubat, s. 47-48.

- Noyan, Bedri. (1994), "Bektaşî ve Alevilerde Muharrem Ayini, Aşure ve Matem Erkanı", **Cem**, C. 4, S. 37, Haziran, s. 4-9.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1979), "Sarı Saltuk ve Saltuknâme", **Türk Kültürü**, C. XVII, S. 197, Mart, s. 266-275.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1990), "XVI. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Mesiyani Hareketler", **V. Milletlerarası Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**, Ankara, s. 818-827.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1990), **İslâm Türk İnançlarında Hızır Yahut-Hızır İlyas Kültü**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1996), **Türk Sufiliğine Bakışlar**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1996), **Babailer İsyânı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam Türk Heterodoksinin Teşekkülü**. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (2000), **Alevi Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal. (2001), **Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Öcal v.d. (2004), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Okuşluk, Refiye. (1994), "Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Orhan, Muharrem Naci. (1992), "Muharrem Orucu", **Cem**, C. 2, S. 14, Temmuz, s. 27-30.

- Orhonlu, Cengiz. (1963), **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü (1691-1925)**. İstanbul.
- Orhonlu, Cengiz. (1987), **Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı**. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kirtapçılık Ltd. Şti.
- Orkun, Hüseyin Namık. (1935), **Oğuzlara Dair**. Ankara: Ulus Basımevi.
- Orkun, Hüseyin Namık. (1994), **Eski Türk Yazıtları**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Osman, A. (1934), **Balıkesir Doğum Göreneklere ve Çocuk**. Balıkesir: Balıkesir Vilayet Matbaası.
- Oy, Aydın. (1972), **Tarih Boyunca Türk Atasözleri**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (1993), **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**. C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öğüt Eker, Gülin v.d. (2003), **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**. Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- Önder, Ali Rıza. (1978), "Mezar Taşlarında Halk Kültürü", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri V. Cilt Maddi Kültür**, Ankara, s. 265-281.
- Örnek, Sedat Veyis. (1979), **Anadolu Folklorunda Ölüm**. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. (1981), **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. (2000), **Türk Halk Bilimi**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. (1995), **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Öktem, Niyazi. (1995), "Anadolu'da Aleviliğin Başlaması", **Cem**, C. 5, S. 51, Ağustos, s. 7-8.
- Önal, Mehmet Naci. (2003), **Muğla Efsaneleri**. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Öz, Baki. (1995), "Anadolu Aleviliğinin Kültürel-İnançsal Kaynakları", **Teori**, S. 66, Haziran, 1995, s. 20-28.
- Öz, Baki. (1997), **Bektaşilik Nedir? (Bektaşilik Tarihi)**. İstanbul: Der Yayınları.
- Öz, Baki. (2001), **Alevilik Nedir?**. İstanbul: Der Yayınları.
- Öz, Gülağ. (1995), **İslâmiyet, Türkler, Alevilik, Bin Dört Yüz Yıllık Muhalefet**. Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Özcan, Hüseyin. (2003), **Alevi-Bektaşî Kültürüne Bakışlar Canların Nefesinden**. İstanbul: Horasan Yayınları.
- Özer, Kemal. (1936), **Balıkesir'de Halk Âdet ve İnanmaları**. Balıkesir: Türk Dili Neşriyatından.
- Özer, Kemal. (1940), "Balıkesir'de Yürük ve Çetmi Türküleri", **Uludağ**, S. 27, Mayıs, s. 35-38.
- Özer, Kemal. (1940), "Balıkesir'de Yürük ve Çetmi Türküleri", **Uludağ**, S. 28, Temmuz, s. 21-24.
- Özer, Kemal. (1948), **Balıkesir Yörük ve Çepni Türküleri**. Bursa: Ant Matbaası.
- Özkırımlı, Atilla. (1993), **Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevilik-Bektaşîlik**. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Öztelli, Cahit. (1951), "Zile'de Doğum ve Âdetleri," **TFA**, C. 2, Kasım, s. 438.
- Öztelli, Cahit. (2002), **Evlerinin Önü Türküler**. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Refik, Ahmet. (1989), **Anadolu'da Türk Aşiretleri**. İstanbul: Enderun Kitabevi.

- Roux, Jean Paul. (1992), "Türk İnancında Tavşanın Yeri", Çeviren: İlhan Cem Erseven. **Cem**, C. 1, S. 8, Ocak, s. 42-46.
- Sakaoğlu, Saim. (1980), **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim. (1985), "İnsan Asıllı Kuş Efsaneleri", **Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler**, C. I, Ankara, s. 450-456.
- Sakaoğlu, Saim. (1988), **Sahada Derleme Metodları**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim. (1992), **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca**. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim. (1997), "Bir Efsane, İki Tip, Bir Motif: Şeyh Bilecen ve Memik Dede Efsaneleri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 4, s. 181-189.
- Sakaoğlu, Saim. (1999), **Masal Araştırmaları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim. (2002), **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim, Ali Duymaz. (2002), **İslamiyet Öncesi Türk Destanları**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Sakaoğlu, Saim. (2003), **101 Türk Efsanesi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim. (2003), **101 Anadolu Efsanesi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Salman, Mustafa. (1956), **Gülünç Halk Hikâyeleri**. Ankara: C.H.P Halkevleri Bürosu Yayınları.
- Sansar, M. Fatih. (2002), "Tanzimât Döneminde Aşiretlerin İskânı", **Türkler**, C. 13, s. 907-923.

- Saydam, Abdullah. (1993), “Orta Anadolu’da Aşiretlerin İskânı (1839-1853)”, **Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan**. Samsun, s. 230-242
- Seyitoğlu, Bilge. (1985), **Erzurum Efsaneleri (Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme)**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Sezen, Lütfi. (1996), **Halk Bilimi ve Derleme Metotları**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Sezgin, Abdülkadir. (1990), **Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik-Alevilik Üstüne Ne Dediler**. İstanbul: Ant Yayınları.
- Shaw, Stanford. (1982), **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Siharulidze, Yuri v.d. (1998), **Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri**. Çeviren: H. Hayrioğlu. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Soylu, Sıtkı. (1987), “Taşeli Yöresi Düğün Gelenekleri ve Geleneği Oluşturan Sebepler”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar**, Ankara, s. 361-370.
- Sönmez, Bayram. (1994), “Niğde Efsaneleri (Tahlil ve Metinler)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Su, Kâmil. (1937), “Balıkesir Civarında Aşiretler”, **Kaynak**, C. 5, S. 58, Kasım, s. 283-284.
- Su, Kâmil. (1938), **Balıkesir Civarında Yürük ve Türkmenler**. İstanbul: Balıkesir Halkevi Yayınları.
- Sümer, Faruk. (1970), “Anadolu’da Moğollar”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, C. 1, s. 1-47.
- Sümer, Faruk. (1992), **Tirebolu Tarihi**. İstanbul.

- Sümer, Faruk. (1992), **Çepniler Anadolu'nun Türk Yerleşmesinde Önemli Rol Oynayan Bir Oğuz Boyu**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sümer, Faruk. (1999), **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türlerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, Faruk. (1999), **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sümer, Faruk. (2002), "Oğuzlar", **Türkler**, C. 2, Ankara, s. 289-311.
- Şahin, İlhan. (1988), "XVI. Asırda Anadolu'nun Güney-Doğusunda Yaşayan Türk Aşiretlerine Dair Bazı Mülahazalar", **Türk Yurdu**, C. 9, S. 20, Eylül, s. 31-32.
- Şahin, Teoman. (1995), **Alevilere Söylenen Yalanlar 1**. Ankara: Armağan Yayınları.
- Şakir, Ziya. (1967), **Mezhepler Tarihi, Şiilik, Sünnilik, Bektaşilik, Alevilik**. İstanbul.
- Şapolyo, Enver Behnan. (1964), **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Şemsettin Sami. (1315), **Kamus-ı Türkî**. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Şener, Cemal. (1996), **Alevizm (Alevilik)**. İstanbul: BDS Yayınları.
- Şener, Cemal. (1997), **Şaha Doğru Giden Kervan Alevilik Nedir**. İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Vakfı Yayınları.
- Şeşen, R. (1985), **İslâm Coğrafyasına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Ankara.
- Şimşek, Esmâ. (2003), "Anadolu'da Yağmur Duasına Bağlı Olarak Oynanan Bir Oyun: Çömçe Gelin", **Milli Folklor**, C. 8, S. 60, Kış, s. 78-87.

Tan, Nail. (1985), **Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler**. İstanbul: Halk Kültürü Yayınları.

Tanrıkulu, Ahmet Raşit. (t.y.), **Cemde Makamlar ve 12 Hizmet Bilgisi**. Ankara: Şura Yayıncılık.

Tanyol, Cahit (1992), "Anadolu'nun Türkleşmesi ve Alevilik", **Cem**, C. 1, S. 8, Ocak, s. 20-21.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi. C. I, İstanbul 2001: Yapı Kredi Yayınları.

Tellioglu, İbrahim. (2004), **Osman Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler**. Trabzon: Serander Yayınları.

Temren, Belkıs. (1994), **Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tevetoğlu, Fethi. (1989), "Millî Mücadele Kahramanlarından Bahâ Said Bey", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 6, S. 16, s. 207-221.

Thompson, Stith. (1955-1958), **Motif Index of Folk-Literature**. Bloomington-London: Indiana University Press.

Tirebolu Tarihi. İstanbul 1992.

Togan, Zeki Velidi. (1981), **Umumi Türk Tarihine Giriş I**. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Togan, A. Zeki Velidi. (1982), **Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili**. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Turan, Osman. (1969), **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**. Ankara: Boğaziçi Yayınları.

Turan, Ahmet. (1991), "Törellerimizde 'Kalın' (Başlık) Adeti", **Milli Folklor**, C. 2, S. 12, Kış, s. 39-40.

Turan, A. Şekür. (1986), "Afganistan Kazak Türklerinde Ölü Gömme Âdetleri". **Türk Folklorunda Derlemeler 1986/1**, Ankara, s. 307-310.

Türk Ansiklopedisi, C. XI, Ankara 1963: Yeni Türkiye Yayınları.

Türkay, Cevdet. (1979), **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler**. İstanbul: Tercüman Yayınları.

Türk Dili Gazetesi, Balıkesir, 8 Eylül, 1932.

Türkdoğan, Orhan. (1976), "Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması, I. **Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt (Gelenek-Görenek ve İnançlar)**, Ankara.

Türkdoğan, Orhan. (2004), **Alevi-Bektaşî Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma**. İstanbul: Timaş Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Balıkesir. (1999), Balıkesir: Balıkesir Valiliği.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. (1993), **İslâm Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, s. 269-270.

Tüysüz, Cem. (2002), "Oğuzlar", **Türkler**, C. 2, s. 277-288.

Uçar, Müjgan. (1976), "Anadolu Folklorunda Fadime Ana", **TFA Yıllığı**, Ankara 1976..

Uslu, Mustafa. (1997), "Yozgat Yöresinde Dini Bayram Hazırlığı Kutlaması ve Mezar Ziyaretleri", **Milli Folklor**, C. 5, S. 33, Bahar, s. 139-144.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (2000), **Karasi Vilayeti Tarihçesi**. Hazırlayan: Abdülmecid Mutaf. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları.

- Ülkütaşır, M. Şakir. (1973), **Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları**. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları.
- Varlık, Mustafa Çetin. (1974), **Germiyan-oğulları Tarihi**. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Varlık, Ali Ağa. (1997), **Alevi Bektaşiliğin Dayanakları**. İstanbul: Can Yayınları.
- Yakıcı, Ali. (1992), "Anadolu Düğün Geleneğinin Sosyal Hayata, Sanata ve Edebiyata Etkisine Dair", **Milli Folklor**, C. 2, S. 13, Bahar, s. 29.
- Yaldız, Adem. (2002), "Hayvanlarla İlgili Efsaneler", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalman, Ali Rıza. (1977), **Cenupta Türkmen Oymakları I-II**. Hazırlayan: Sabahat Emir. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yaman, Ali. (1996), "Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yardımcı, Mehmet. (1993), "Çukurova'da Ölümle İlgili İnanışlar-Uygulamalar ve İskenderun Mezar Taşlarının Dili, Geleneği", **II. Uluslararası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu 1991 Bildiriler**, (Ankara), s. 547-559.
- Yıldırım, Dursun. (1998), **Türk Bitiği**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, Dursun. (1999), **Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldız, Ferudun. (1980), "Sarı Saltık Dede," **Türk Kültürü**, C. XVIII, S. 209-210, Mart-Nisan, s. 140-146.
- Yörükân, Yusuf Ziya. (1932), **Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri**. Ankara.
- Yörükân, Yusuf Ziya. (2002), **Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar**. Hazırlayan: Turhan Yörükân. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yüce, Kemal. (1987), **Saltuk-nâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yücel, Ayşe. (2002), "Türk Dünyasında Hidrellez Kutlamaları ve İşlevleri", **Milli Folklor**, C. 7, S. 54, Yaz, s. 35-38.

